

ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท
กับแนวคิดทุกข์นิยมของโซเป็นเฮาเออร์

A COMPARATIVE STUDY OF THE CONCEPT OF SUFFERING
IN THERAVĀDA BUDDHIST PHILOSOPHY AND SCHOPENHAUER'S PESSIMISM

พระสุพรชัย นครพันธ์ (อานนุโท)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท
กับแนวคิดทุกขนิยามของโซเป็นเฮาเออร์

พระสุพรชัย อานนโท (นครพันธ์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A COMPARATIVE STUDY OF THE CONCEPT OF SUFFERING
IN THERAVĀDA BUDDHIST PHILOSOPHY AND SCHOPENHAUER'S PESSIMISM**

PHRA SUPORNCHAI ANANTHO (NAKORNPHAN)

A Thesis Submitted In Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of

Master of Arts

(Philosophy)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok Thailand

C.E. 2010

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา ปรัชญา

.....

(พระสุธีธรรมมานูวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร,ดร.)

.....กรรมการ

(พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล, ผศ, ดร.)

.....กรรมการ

(พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธี, ดร.)

.....กรรมการ

(ดร. สมหวัง แก้วสุฟอง)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล, ผศ, ดร. ประธานกรรมการ

พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธี, ดร. กรรมการ

- ชื่อวิทยานิพนธ์** : ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท กับแนวคิด
ทุกข์นิยมของโซเป็นเฮาเออร์
- ผู้วิจัย** : พระสุพรชัย อานนุโท (นครพันธ์)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์**
- : พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล, ผศ, ดร., ป.ธ.๔, พธ.บ., MA., Ph.D.
(Philosophy)
- : พระใบฎีกาเสน่ห์ ญาณเมธี, ดร., พธ.บ., MA., Ph.D. (Philosophy)
- วันที่สำเร็จการศึกษา** : ๑ เมษายน ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร ซึ่งได้ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่อง “ความทุกข์” ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดทุกข์นิยมของโซเป็นเฮาเออร์ โดยมุ่งศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน และแนวคิดที่แตกต่างกัน ผลการศึกษาวิจัย มีดังนี้

ความทุกข์ตามพุทธปรัชญา หมายถึง ภาวะที่บีบคั้นและสภาพที่แย้งต่อความสุขที่เกิดขึ้นกับสรรพสิ่งด้วยการยึดมั่นถือมั่นในขั้นห้า สามารถแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ทุกข์ทางกาย และทุกข์ทางใจ แสดงออกมา ๓ ลักษณะ ได้แก่ลักษณะทนได้ยาก มีลักษณะที่แปรปรวนตลอดเวลาไม่อยู่ในอำนาจที่จะควบคุมได้ มีลักษณะเป็นของปรุงแต่งและปรุงแต่งสิ่งอื่นพร้อมกันไปในตัว ด้วยเหตุนี้พุทธปรัชญาจึงมีลักษณะเป็นสังขนิม ไม่เป็นทุกข์นิยม โดยที่มีสาเหตุคือ อวิชชา ก่อให้เกิดกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา พุทธปรัชญาจึงได้เสนอวิธีการดับทุกข์ไว้อย่างครอบคลุม คือเพื่อเข้าถึงโลกียสุข ได้แก่ปัจจัยสี่ สัพปาเยสี่ด้วยการควบคุมของศีล ซึ่งเกี่ยวเนื่องเพื่อเข้าถึงโลกุตรสุข ด้วยการปฏิบัติตามสมาธิและปัญญา ซึ่งเป็นวิธีการดับทุกข์ทางใจ อันทำให้เกิดการปฏิบัติที่จะอยู่บนโลกได้อย่างมีความสุข เหนือทุกข์และสุข เข้าถึงบรมสุข นิรามิสสุข เพื่อตัดวงจรของสังสารวัฏ

โซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า ความทุกข์หมายถึง ชีวิตที่มีแต่ความขาดแคลน หรือความต้องการที่ไม่ได้รับการตอบสนอง (unsatisfied will) และความต้องการที่ได้รับการตอบสนองแล้ว ยังมีความอยากตามมาอีก ซึ่งก่อให้เกิดเป็นความทุกข์ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ ความทุกข์ทางกาย และความทุกข์ทางใจ แสดงให้ทุกข์เกิดขึ้น ๓ ลักษณะ คือ ลักษณะที่ดิ้นรน ลักษณะเป็นความปรารถนาอันยังไม่สมหวัง ลักษณะเศร้าซึมและเบื่อหน่ายวิตกกังวล สิ่งที่เป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์

ต่าง ๆ มาจาก เจตจำนง ความเห็นแก่ตัว และสมรรถภาพในการคิด เมื่อความทุกข์เกิดขึ้นย่อมไม่เป็นที่ปรารถนาของบุคคล จึงหาวิธีการปลดปล่อยเพื่อจะให้เกิดความสุขมาแทน โชเป็นเฮาเออร์ จึงกล่าวว่ามี ๒ วิธี ได้แก่ วิธีการดับทุกข์ทางกาย คือการดื่มด่ำหรือการเข้าอยู่ในความงามของ ศิลปะ และวิธีการดับทุกข์ทางใจ คือการสละความต้องการทางโลก เมื่อปฏิบัติตามก็จะเข้าถึงชีวิต ที่เป็นสุข ปราศจากความทุกข์ทางกายและความทุกข์ทางใจ อันเป็นการบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุด อย่างแท้จริง

จากการเปรียบเทียบทั้งสองทัศนะ ทำให้เห็นความคล้ายคลึงกันว่า ชีวิตตามพุทธปรัชญา และโชเป็นเฮาเออร์ เป็นแก่นแท้ที่ทำให้เป็นทุกข์ ทั้งทางกายและทางใจ ทุกข์เกิดจากการยึดมั่น หรือความอยากโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความอยากในความมีอยู่ ความดับทุกข์จะได้มาจากการละทิ้ง ความอยาก ส่วนพุทธปรัชญาต้องละอวิชชาที่เป็นบ่อเกิดของความอยาก และสิ่งที่ต่างกันอย่างเห็น ได้ชัดคือวิธีการดับทุกข์ เพราะพุทธปรัชญาให้ความสำคัญทั้งด้าน โลกียสุขกับโลกุตรสุข

Thesis Title : A Comparative Study of the Concept of Suffering in
Theravāda Buddhist Philosophy and Schopenhauer's Pessimism

Researcher : Phra Supornchai Anantho (Nakornphan)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Narong Kantasilo. Asst Prof, Pali IV, B.A., MA., Ph.D.
(Philosophy)

: Phrabaidika Saneh Yanamedhi. B.A, MA., Ph.D. (Philosophy)

Date of Graduation : 1 April 2011

ABSTRACT

This is a documentary research. It aims at comparative studying of concept of suffering in Theravāda Buddhist philosophy and Schopenhauer's pessimism, to compare the similarities and difference. The result of studying is found as following;

Sufferings in Theravāda Buddhist Philosophy mean to becoming stressful, and conflict to happiness arising to everything, and clinging to five aggregates. However, it would be divided into 2 kinds of suffering; 1) Physical suffering, and 2) Mental suffering. It could perform 3 types, such as unpreventable, irritable, uncontrollable, and conditioning oneself and another as well. By these causes Buddhist philosophy should be realism, it's not pessimism. The based cause is ignorance creating sensual craving, craving for existence, and craving for non-existence. Buddhist philosophy had been informed the end of suffering, both mundane, and super-mundane, by practice through the way leading to end of suffering by threefold training, which would bring happiness to one's life and live together peacefully. The attainment highest blessing can cut across the circle of lives. They never come back to face suffering again.

Schopenhauer said that sufferings mean becoming, and living in this world with difficulty and lack of property or ones need anything, but nothing fulfill with his needs. For one who can meet his needs, then he want again and again. This causes two types of suffering arisen. That is physical suffering and mental suffering which can separate 3 characters; instability, unsatisfied, sorrow, worry, and boring. The cause of sufferings begins willing, selfishness, and

attitude of thinking. When suffering is unwanted by anyone else, one can find the way out of suffering and create happiness instead. In Schopenhauer's point of views, there are 2 ways to stop sufferings as follows; 1) the way to the end of physical suffering is to attain beauty of art, and 2) the way to the end of mental suffering is to sacrifice mundane needs. When well practiced, one can achieve happiness, which is really highest goal of life.

After comparing both points of view, the researcher can see similarities that live as Buddhist philosophy and Schopenhauer suffering are the essence of life both the physical and mental suffering. It is depended on attachment, especially; desire of existence. The end of suffering can be acted by getting rid of desire. In Buddhist philosophy, one must abandon the ignorance, origin of desire. The exactly difference is practice according to the way out of suffering, because buddhist philosophy emphasys on both mundane and super mundane happiness.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงด้วยดี เพราะได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยจะขอระบุนามเพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้ด้วย คือ พระมหาณรงค์ กนต์สีโล, ผศ, ดร., ประธานกรรมการ พระใบฎีกา เสน่ห์ ญาณเมธี, ดร., เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาที่กรุณาช่วยเหลือแนะนำ พร้อมทั้งได้ใช้ความอุตสาหะวิริยะตรวจสอบแก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้หลายครั้งหลายหน จึงสำเร็จลงได้ด้วยความเมตตาอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาดวงจันทร์ กุตุตสีโล, ดร., รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่ พร้อมทั้งคณาจารย์ทุกท่านที่ได้อุตสาหะทุ่มเทแรงกายแรงใจปราสอนทั้งนอกและในหลักสูตรเสมอมา และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ได้เมตตาให้คำแนะนำทุกเรื่อง ขออนุโมทนาขอบคุณ อาจารย์ ดร. พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ ที่ช่วยเหลือในด้านข้อมูล เป็นอย่างสูง

ขออนุโมทนาขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ศูนย์บัณฑิตศึกษาและเจ้าหน้าที่หอสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตเชียงใหม่ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หอสมุดมัจฉมังคลาภิเษกเชียงใหม่ที่เอื้อเฟื้อข้อมูลให้แก่ผู้ศึกษาวิจัย

ขอขอบพระคุณพระมหาวิโรจน์ ปภุสสาโร เจ้าอาวาสวัดเวฬุวัน(ป่าไผ่) และพระปลัดพอใจ ฉนุทโก เจ้าอาวาสวัดช่างเคี่ยน ที่ช่วยให้คำแนะนำในหลาย ๆ ด้าน อีกทั้งให้ที่พำนักในการศึกษาเล่าเรียนเสมอมา และพระพุทธิชัย ทีปวิโส พระสุภาพร เตชโร พระอิสริยยศ ปญญาวิโร และพร้อมด้วยเพื่อนสหธรรมิกทุก ๆ ท่านที่ได้ช่วยอนุเคราะห์ด้านตำราเอกสาร และข้อมูลต่าง ๆ

ผู้วิจัยขออุทิศความพยายามทุกอย่างที่แปรเปลี่ยนมาเป็นงานฉบับนี้ บูชาคุณพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา อาจารย์ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษานำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตต่อไป

พระสุพรชัย อานนุโท (นครพันธ์)

๑ เมษายน ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
คำอธิบายการใช้อักษรย่อคัมภีร์	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๖
๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๘
บทที่ ๒ แนวคิดเรื่องทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	๙
๒.๑ ความหมายของทุกข์	๙
๒.๒ ประเภทของทุกข์	๑๐
๒.๓ ลักษณะของทุกข์	๑๕
- ทศณะเรื่องทุกข์ในพุทธปรัชญาเป็นแนวคิดสังขนิยม	๑๘
๒.๔ สาเหตุของทุกข์	๒๓
๒.๕ วิธีการดับทุกข์	๓๐
๒.๖ การดับทุกข์	๔๑
บทที่ ๓ แนวคิดเรื่องทุกข์นิยมในทัศนะของโซเป็นเฮาเออร์	๕๓
๓.๑ ความหมายของทุกข์	๕๓
๓.๒ ประเภทของทุกข์	๕๕

๓.๓	ลักษณะของทุกข์	๕๘
๓.๔	สาเหตุของทุกข์	๖๑
๓.๕	วิธีการดับทุกข์	๗๑
๓.๖	การดับทุกข์	๘๕
บทที่ ๔	เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดทugendนิยมของ โซเป็นเฮา เออร์	๕๑
๔.๑	เปรียบเทียบแนวคิดที่คล้ายคลึงกัน	๕๑
๔.๑.๑	ความหมายของทุกข์	๕๑
๔.๑.๒	ประเภทของทุกข์	๕๒
๔.๑.๓	ลักษณะของทุกข์	๕๓
๔.๑.๔	สาเหตุของทุกข์	๕๕
๔.๑.๕	วิธีการดับทุกข์	๕๕
๔.๑.๖	การดับทุกข์	๑๐๐
๔.๑.๗	สรุปแนวคิดที่คล้ายคลึงกัน	๑๐๔
๔.๒	เปรียบเทียบแนวคิดที่แตกต่างกัน	๑๐๕
๔.๒.๑	ความหมายของทุกข์	๑๐๕
๔.๒.๒	ประเภทของทุกข์	๑๐๖
๔.๒.๓	ลักษณะของทุกข์	๑๐๖
๔.๒.๔	สาเหตุของทุกข์	๑๐๗
๔.๒.๕	วิธีการดับทุกข์	๑๐๘
๔.๒.๖	การดับทุกข์	๑๑๑
๔.๒.๗	สรุปแนวคิดที่แตกต่างกัน	๑๑๒
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๑๕
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๑๕
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๒๐
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะทางวิชาการ	๑๒๐
๕.๒.๒	ข้อเสนอแนะการนำผลวิจัยประยุกต์ใช้	๑๒๐
บรรณานุกรม		๑๒๑
ประวัติผู้วิจัย		๑๒๓

อธิบายการใช้อักษรย่อคำกริ

อักษรย่อชื่อคำกริในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคำกริชั้นปกครองวิเสส เรียงตามลำดับคำกริได้ดังนี้

ในงานวิจัยครั้งนี้ อ้าง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ ตัวอย่างเช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๕/๘๘ – ๘๙ หมายถึงคำกริ ที่มณิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย) เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๑๑๕ หน้าที่ ๘๘ – ๘๙. คำกริปกครองวิเสส ในการอ้างอิงระบุชื่อคำกริ ตามด้วยเล่ม / หน้า เช่น วิสุทฺธิ ๓/๑๐๑. หมายถึง วิสุทฺธิมคฺคสุตฺต ตติโย ภาโค หน้า ๑๐๑.

พระวินัยปิฎก

วิ. มหา.	(ไทย) = วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ. ม.	(ไทย) = วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที. สี.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ที่มณิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที. ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ที่มณิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที. ปา.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ที่มณิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม. มุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	มุลปัณณาสกั	(ภาษาไทย)
ม. ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสกั	(ภาษาไทย)
ม. อุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสกั	(ภาษาไทย)
สั. ส.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สั. นิ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สั. ข.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
สั. สพา.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	สพายตทวรรค	(ภาษาไทย)
สั. ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อุง. ติก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อุง. จตุกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อุง. ปญจก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อุง. อฏฐก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อุง. นวก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อุง. ทสก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)

อจ. เอกาทสก.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ. ฐ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ. อุ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ. อิติ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อติวุตตก	(ภาษาไทย)
ขุ. สุ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุดตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ. ชา.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ. ม.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ. จุ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ. ป.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ. อป.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรม

อภิ. วิ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ. สั.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	สัมมสังคณี	(ภาษาไทย)

อรรถถา

วิ. อ.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	มหาวรรคอรรถถา	(ภาษาไทย)
ที. ม. อ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรคอรรถถา	(ภาษาไทย)
สั. ม. อ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวรรคอรรถถา	(ภาษาไทย)
อจ. จตุกถ. อ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย ทุกาทินิบาตอรรถถา	(ภาษาไทย)
ขุ. ม. อ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย มหานิเทศอรรถถา	(ภาษาไทย)
อภิ. วิ อ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์ สัมโมหวิโนทนีอรรถถา	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

สารตถ.	=	สารัตถทีปนี
วิสุทฺธิ.	=	วิสุทฺธิมรรค

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การมองโลกและชีวิตของมนุษย์ จะมีทั้งที่ชนะที่แตกต่างกันและคล้ายคลึงกัน ตามแต่บริบทของสังคมและสิ่งแวดล้อม ฝ่ายสุขนิยมก็จะมองโลกและชีวิตในแง่ที่ว่าความสุขเป็นสิ่งสำคัญและเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนแสวงหา การกระทำของมนุษย์ถ้ามิได้มุ่งไปที่ตัวความสุข ก็ต้องเป็นวิถีทางที่มุ่งไปหาความสุข ความสุขเท่านั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหา^๑ ส่วนทุกขนิยมมองว่า โลกมนุษย์เต็มไปด้วยความชั่วร้าย ซึ่งเกิดจากการเห็นแก่ตัวของมนุษย์ ความสุขที่มนุษย์ได้รับที่แท้คือการลดระดับของความทุกข์นั่นเอง หากใช้ความสุขที่แท้จริงสมบูรณ์ไม่ พุทธปรัชญามองว่าโลกและชีวิตเกิดขึ้นและเป็นไปตามเหตุปัจจัย สุขและทุกข์เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากเหตุปัจจัย เมื่อมีสติปัญญารู้เท่าทัน เข้าใจ และตัดเหตุปัจจัยแห่งทุกข์เสียได้ ทุกข์ก็ดับ

มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีอุคมคติ มีความปรารถนาที่จะบรรลุถึงจุดหมายของชีวิต ๓ ระดับ คือ ความสุข ความดี และความพ้นทุกข์^๒ แต่ทุกคนก็มีวิธีการแสวงหาความสุข ความดี และความพ้นทุกข์แตกต่างกันออกไป ทั้งความดีและความพ้นทุกข์ ก็เพื่อเกื้อหนุนให้ชีวิตมีความสุข โดยธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนล้วนต้องการความสุข เกลียดความทุกข์ ความทุกข์จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่ต้องการ จึงพยายามแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับเรื่องทุกข์และหาทางออกจากความทุกข์ อันเป็นภาวะที่ชีวิตไม่ต้องการ

นักปรัชญาตะวันตกที่ได้พยายามอธิบายเกี่ยวกับเรื่องทุกข์คนสำคัญคือ โซเป็นเฮาเออร์ ซึ่งได้ผสมผสานแนวคิดตะวันตก เช่น ค้านท์ เพลโต เบิร์กลีย์ และคนอื่นๆ กับแนวคิดอุปนิษัท และพุทธปรัชญาไว้ได้อย่างกลมกลืน^๓ การคิดและมองโลกในแง่ของความระทมทุกข์ (pessimistic) นี้เป็นเพราะอิทธิพลที่เขาได้รับจากการอ่านอุปนิษัทที่แปลเป็นภาษาละติน

^๑ วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น : มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๒), หน้า ๔๓.

^๒ วิเชียร ชานุกรบุญชริก, ความจริงของชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทซีเอ็ดยูเคชั่นจำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๓๑.

^๓ จุฑาทิพย์ อุมะวิชณี, “บทความโซเป็นเฮาเออร์กับพุทธปรัชญา”, ใน นักปรัชญาตะวันตกกับพุทธปรัชญา, รวบรวมจัดพิมพ์โดย ภาควิชาปรัชญาและศาสนาคณะมนุษยศาสตร์, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๒๗), หน้า ๗.

จากต้นฉบับสันสกฤตของชาวเปอร์เซีย (๑๘๐๑-๑๘๐๒) ซึ่งเป็นการเสนอแนวคิดอภิปรัชญาของอินเดีย เพิ่มเติมจากการที่เขาได้ศึกษาปรัชญาของเพลโตและก้านท์อย่างละเอียด อุปนิษัตและพุทธปรัชญาได้ให้ข้อคิดและความมั่นใจแก่จริยศาสตร์แห่งความทุกข์ระทมนี้^๔

โซเป็นเฮาเออร์ได้ให้ทัศนะไว้ว่า โลกนี้เต็มไปด้วยทุกข์เพราะสรรพสิ่งเป็นการสำแดงออกของเจตจำนง (Will) เจตจำนงนี้มีลักษณะเป็นความอยากและดิ้นรนเพื่อมีชีวิตอยู่ตลอดเวลา มนุษย์จึงมีความเห็นแก่ตัว แข็งแรง ชิงดีชิงเด่นเอาเปรียบกัน เพื่อความอยู่รอดของตนเอง และเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งสนองความอยากต่างๆ เนื่องจากเจตจำนงนี้มีลักษณะเป็นการต่อสู้ดิ้นรนอย่างไม่รู้จบ มนุษย์จึงไม่สามารถมีความพอใจได้เลย เมื่อมนุษย์ได้รับการตอบสนองครั้งหนึ่งจากนั้นก็จะมีความอยากใหม่อีกเป็นเช่นนี้ตลอดไป หากไม่อยากอะไรเลย มนุษย์ก็จะมีแต่ความเบื่อหน่ายเศร้าซึม โซเป็นเฮาเออร์อธิบายว่าการเคลื่อนไหวของกายเป็นการเคลื่อนไหวของเจตจำนง ร่างกายจึงเป็นการสำแดงออกของเจตจำนง จากความรู้นี้ โซเป็นเฮาเออร์ได้เปรียบเทียบไปถึงสิ่งอื่น ๆ ที่มีอยู่ในฐานะมโนภาพเช่นเดียวกับร่างกาย และสรุปว่าสรรพสิ่งเป็นการสำแดงออกของเจตจำนงเดียวกัน เจตจำนงนี้ปรากฏชัดมากในสิ่งมีชีวิต และเป็นพลังดิ้นรนเพื่อชีวิตอยู่รอดอย่างไม่มีจุดจบ ดังเราจะเห็นได้จากที่คนอาศัยสัตว์เป็นอาหาร สัตว์อาศัยพืชเป็นอาหาร และเมล็ดพืชกลายเป็นต้นออกดอกออกผลแล้วกลายเป็นเมล็ด และดำเนินรอยเดิมต่อไปอีก เป็นเช่นนี้อยู่ตลอดไปไม่จบสิ้น ชีวิตของคนซึ่งมีเจตจำนงเป็นสารัตถะจึงเป็นทุกข์^๕

แต่มนุษย์แตกต่างจากสัตว์อื่น เพราะนอกจากจะมีความรู้จากการรับรู้แล้ว ยังมีความรู้จากการคิดซึ่งได้จากการรับรู้แล้วนำมาคิดแยกแยะ สรุปเป็นความคิด (conception) การที่มนุษย์มีความสามารถในการคิดหรือเหตุผล ทำให้สามารถสร้างความเจริญทางวัตถุต่างๆ ซึ่งช่วยให้ชีวิตมีความสุขสบายมากขึ้น แต่ความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุนี้ ก็ไม่ช่วยให้มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ได้ อย่างไรก็ตามการที่มนุษย์มีความสามารถในการคิดนี้ ก็ช่วยให้มนุษย์สามารถใช้เหตุผลในการไตร่ตรองจนเข้าถึงความเป็นจริง และรู้ว่าสรรพสิ่งเป็นการสำแดงออกของเจตจำนง ซึ่งดิ้นรนไปอย่างไม่มีจุดจบ เมื่อคนเข้าใจสภาวะแท้จริงนี้แล้ว เขาจะหลุดพ้นจากความอยากและมีความสงบอยู่เหนือความสุขและทุกข์ซึ่งเป็นการหลุดพ้นอย่างแท้จริง^๖

นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องทุกข์ในพุทธปรัชญาซึ่งนิยมศึกษากันอย่างแพร่หลายมาก พุทธปรัชญามีความเห็นว่า ชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ จากการเกิด การแก่ การเจ็บ การตาย การ

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^๕ พรทิพย์ ชูศักดิ์, “วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๒.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

พลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักที่ชอบใจก็ล้วนแต่เป็นความทุกข์ พุทธปรัชญากล่าวถึงเรื่องทุกข์ว่าเป็นสังขารแห่งชีวิต จะเห็นได้ว่าหลักคำสอนสำคัญๆ ในพุทธปรัชญาได้แก่ อริยสัจ ไตรลักษณ์ ชันธห้า ล้วนกล่าวถึงเรื่องทุกข์ทั้งสิ้นจึงถูกมองว่าเป็นทุกข์นิยม เพราะสอนว่าสรรพสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง สิ่งทั้งหลายเป็นทุกข์ ก็จะทำให้คนเกิดความท้อถ้อย ความหดหู่ เกิดความเบื่อหน่ายไม่อยากทำอะไร ผู้วิจัยเห็นว่า การศึกษาวิจัยสารัตถะเกี่ยวกับเรื่องทุกข์ตามที่สอนของพุทธปรัชญาเถรวาทกับทัศนะทุกข์นิยมของโซเป็นเฮาเออร์จะทำให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับเรื่องทุกข์ของทั้งสองทัศนะจนกระจ่างแจ้งชัดเจน อันจะเป็นประโยชน์ในการปฏิบัติกิจดำเนินชีวิตและผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้าต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง ทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดทุกข์นิยมของโซเป็นเฮาเออร์

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความคล้ายกันและความแตกต่างกันเกี่ยวกับทุกข์ตามแนวคิดของทั้งสองทัศนะ

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะมุ่งศึกษาถึงความหมาย ประเภท ลักษณะ สาเหตุ วิธีการดับความทุกข์ และการดับทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับทัศนะของโซเป็นเฮาเออร์ และศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องทุกข์ของทั้งสองทัศนะ

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยในชั้นปฐมภูมิ ทุติยภูมิและตำราที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลปฐมภูมิจะศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ฉลองสิริราชสมบัติ ๕๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๓๕ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนข้อมูลทุติยภูมิจะศึกษาจากเอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั่วไปทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ สารัตถะเกี่ยวกับความหมาย ประเภท ลักษณะ สาเหตุ วิธีการดับทุกข์ และการดับทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับทัศนะของโซเป็นเฮาเออร์

๑.๔.๒ ความคล้ายกันและความแตกต่างกันเกี่ยวกับเรื่องทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท กับแนวคิดทุกขนิยามของโซเป็นเฮาเออร์

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑) คำว่า พุทธปรัชญา ในที่นี้ผู้วิจัยหมายถึงเอาเฉพาะพุทธปรัชญาเถรวาท หรือทศนะของพุทธศาสนาดั้งเดิม

๒) ทุกขนิยาม หมายถึง ทศนะที่มองโลกและชีวิตในแง่ร้าย โดยเห็นว่าโลกและชีวิตที่เป็นอยู่ในสภาพปัจจุบันไม่ดีเต็มไปด้วยความทุกข์ และไม่มีทางที่จะดีกว่านี้ได้อีก^๓

๔) สัจนิยาม ในงานวิจัยนี้หมายถึง ความแท้จริง ตามสภาพที่มันเป็น

๕) เจตจำนง หมายถึง ความปรารถนาอันเป็นพลังอย่างหนึ่งซึ่งผลักดันให้มนุษย์เลือกกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือตัดสินใจในการความคุมการกระทำของตนเอง^๔

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสาร

๑) จำลอง ดิษยวนิช ในหนังสือ จิตวิทยาของความดับทุกข์ เนื้อหาโดยสรุปกล่าวว่า ทุกข์เป็นสิ่งที่ทนได้ยาก บีบคั้นให้ลำบาก ไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ถูกปรุงแต่งจากเหตุ แล้วเผาผลาญให้เดือดร้อน ซึ่งในอริยสัจ๔มีทุกข์ ๑๑ อย่าง คือ ความเกิด ความแก่ ความตาย ความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ การประจวบกับสิ่งที่ไม่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่ไม่รัก การปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น^๕

๒) มั่นเกียรติ โกศลนริวัตินศ์ ในหนังสือพุทธธรรม : ทฤษฎีและเทคนิคการให้คำปรึกษา เนื้อหากล่าวถึงการตีความพุทธปรัชญาว่า ความทุกข์เป็นพื้นฐานของชีวิต ชีวิตของคนทุกคนเมื่อเกิดมาแล้วต้องตกอยู่ในกองทุกข์ เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในความทุกข์ ดังคำกล่าวที่ว่า

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๑), หน้า ๗๘.

^๔ เฉยฉา ทองรุ่งโรจน์, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ – ไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โบแดง, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๔.

^๕ จำลอง ดิษยวนิช, จิตวิทยาของความดับทุกข์, (เชียงใหม่ : บริษัทกลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒ – ๑๓.

สังสารทุกข์ คือการท่องเที่ยวอยู่ในทุกข์ เราจะยอมทนทุกข์ต่อไปหรือไม่ จะแก้ทุกข์ ดับทุกข์ หรือไม่ ดับอย่างไร พุทธธรรมเท่านั้นที่ชี้ทางดับทุกข์^{๑๐}

๓) พุทธทาส อินทปัญโญ ในหนังสือ **แก่นพุทธศาสนา** เนื้อหากล่าวถึงหลักพุทธศาสนาขั้นมูลฐานมุ่งเฉพาะไปสู่ความดับทุกข์ เป็นสิ่งมีเหตุผลอยู่ในตัวของมันเองที่ทุกคนอาจเห็นได้ โดยไม่เชื่อตามบุคคลอื่นแต่สามารถเข้าใจได้ ถ้าหากเข้าใจจนถึงขนาดดับทุกข์ได้ นั่นหมายถึงความเข้าใจที่เป็นไปจนถึงที่สุดจนถึงรับรู้ว่ามีเดี๋ยวนี้ มันก็ไม่มีคนที่กำลังมีชีวิตอยู่ คือ มีความรู้ถึงขั้นขนาดที่มองเห็นโดยประจักษ์ว่า ไม่มีตัวตนหรือของตน มันเป็นแต่ความรู้สึกว่าตัวกูของกู ซึ่งรู้สึกขึ้นมาตามความโง่ ความเขลาที่ไปหลงตามสิ่งที่มาแวดล้อม ประูแต่งทางตา จมูก ลิ้น กาย พอมองเห็นชัดเจนขนาดที่ดับทุกข์ได้ สิ่งที่เรียกว่าตัวเรานั้นก็หายไป ความรู้สึกตัวกูของกู ก็ไม่มีเหลือ^{๑๑}

๔) จันทกั ทองประเสริฐ ในหนังสือ **ปรัชญาประยุกต์ ชุดอินเดีย** เนื้อหาตอนหนึ่งกล่าวว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสอนอริยสัจ ๔ คือทรงสอนถึงทุกข์ ทรงสอนถึงเหตุให้เกิดทุกข์ การดับทุกข์ และวิถีทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ ก็ชี้ว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนในแง่ลบ(negative) หรือว่าในแง่บวก (positive) แต่อย่างไรอย่างหนึ่ง แต่ว่าพระองค์ทรงสอนสังขธรรมหรือหลักความเป็นจริง เพราะฉะนั้นในแง่นี้เราจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้านั้นทรงสอนทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง ไม่ใช่พระองค์ทรงสอนแบบทูนิยม คือมองโลกในแง่ร้าย หรือว่าพระองค์สอนแบบศูนนิยม คือมองโลกในแง่ดีโดยสิ้นเชิง แต่ว่าเป็นสังขนิยมคือมองโลกตามความเป็นจริง^{๑๒}

๕) Ven. K. Dhammananda ในหนังสือ **What Buddhists Believe** ได้กล่าวไว้ว่า การเทศน์ การสนทนา และการโต้ตอบของพระพุทธองค์จะผดุงไว้ซึ่งความเคารพ ศักดิ์ศรี ภาวศุลยภาพ และความเมตตา แก่หมู่ชน บุคคลเช่นนี้จึงไม่ใช่ผู้ที่มองโลกในแง่ร้าย พระพุทธองค์ไม่เคยคาดหมายให้สาวกของพระองค์นั่งเสว้าซึมกับสภาพความทุกข์ของชีวิต หรือนำไปสู่การมีชีวิตอยู่อย่างน่าสังเวชและเป็นทุกข์ พระพุทธองค์ไม่เพียงแต่สอนสารัตถะแห่งความทุกข์เท่านั้น แต่พระพุทธองค์ยังสามารถแสดงให้เห็นหมู่ชนสามารถเอาชนะความทุกข์ และชี้ทางแห่งความสุข ให้บุคคลที่

^{๑๐} มั่นเกียรติ โกศลนิรติวงศ์, **พุทธธรรม : ทฤษฎีและเทคนิคการให้คำปรึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๕.

^{๑๑} พุทธทาส อินทปัญโญ, **แก่นพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๒ - ๓,

^{๑๒} จันทกั ทองประเสริฐ, **ปรัชญาประยุกต์ ชุดอินเดีย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ดันอ้อแกรมมี, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๔ - ๑๐๕.

ได้รับความสว่างย่อมเป็นผู้มีความสุขใจ ดังนั้น พระพุทธศาสนาไม่เป็นที่ลัทธิมองโลกในแง่ร้าย และลัทธิมองโลกในแง่ดี แต่เป็นศาสนาที่เป็นสันนิษฐาน^{๑๓}

๑.๖.๒ งานวิจัย

๑) บัณฑิต โชคสวัสดิ์ธีระกิจ ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบวิเคราะห์ แนวความคิดทางศาสนาเรื่อง ความทุกข์ในพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา : บทบาทขององค์กรทางศาสนาในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” เนื้อหาโดยสรุปเกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า ความทุกข์ที่ปรากฏนั้นล้วนแล้วแต่เกิดจากความยึดมั่นถือมั่นในชั้น ๕ การที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสรุปเช่นนั้น เปรียบเสมือนทรงย่นรสน้ำทะเลทั้งหมดไว้ในน้ำเพียงหยดเดียว เมื่อลิ้มรสความเค็มของน้ำเพียงน้อยนิดก็ทำให้ทราบว่าน้ำทะเลที่กว้างใหญ่ไพศาลนั้นมีรสเค็มเช่นเดียวกัน ชีวิตจะมีความทุกข์ขึ้นมาได้ก็เพราะความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ถ้าทำลายความยึดมั่นถือมั่น ได้ชีวิตก็สักแต่เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์แต่ไม่มีความทุกข์ตั้งอยู่^{๑๔}

๒) สมพร ลำพุทธา ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความคิดเรื่องการดิ้นรนและความหลุดพ้นจากทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท” เนื้อหาโดยย่อสรุปได้ว่า พุทธปรัชญาสอนให้เห็นความจริง เกี่ยวกับชีวิตว่ามนุษย์มีทั้งสุขและทุกข์ ปุถุชนแสวงหาความสุข ซึ่งเจือไปด้วยทุกข์มากกว่าสุข เพราะชีวิตมีทั้งทุกข์ประจำและทุกข์จร ทุกข์ประจำคือการเกิดต้องมีแก่ เจ็บ การตายตามมาอย่างแน่นอน ส่วนทุกข์จรคือความทุกข์กายและทุกข์ใจ^{๑๕}

๓) พระมหากฤษณะ ตรีโณ (บุชชากุล) ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องทุกข์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเปรียบเทียบกับปรัชญาเอกซิสเตนเซียลิสของฌอง-ปอล ซาทร์ ” เนื้อหาโดยสรุปกล่าวว่า ทุกข์ในพุทธปรัชญาจำแนกเป็นสองประเภทหลักคือทุกข์ในอริยสัจ ๔ และทุกข์ในไตรลักษณ์ ทุกข์ในอริยสัจเน้นหนักที่เรื่องทางใจ ส่วนทุกข์ในไตรลักษณ์ครอบคลุมทั้งทุกข์ทางกายและทุกข์ทางใจ ซึ่งพุทธปรัชญาให้ความสำคัญแก่ทุกข์ทางใจ โดยถือว่าทุกข์ประเภทนี้มีบทบาทมากที่สุดในชีวิตมนุษย์ ทุกข์ดังกล่าวนี้มีสาเหตุมาจากตัณหา หากมนุษย์สามารถแก้ปัญหา

^{๑๓} Ven. K. Dhammananda, **What Buddhists Believe**, (Taipei : Taiwan, R.O.C., 2005), pp. 126 – 127.

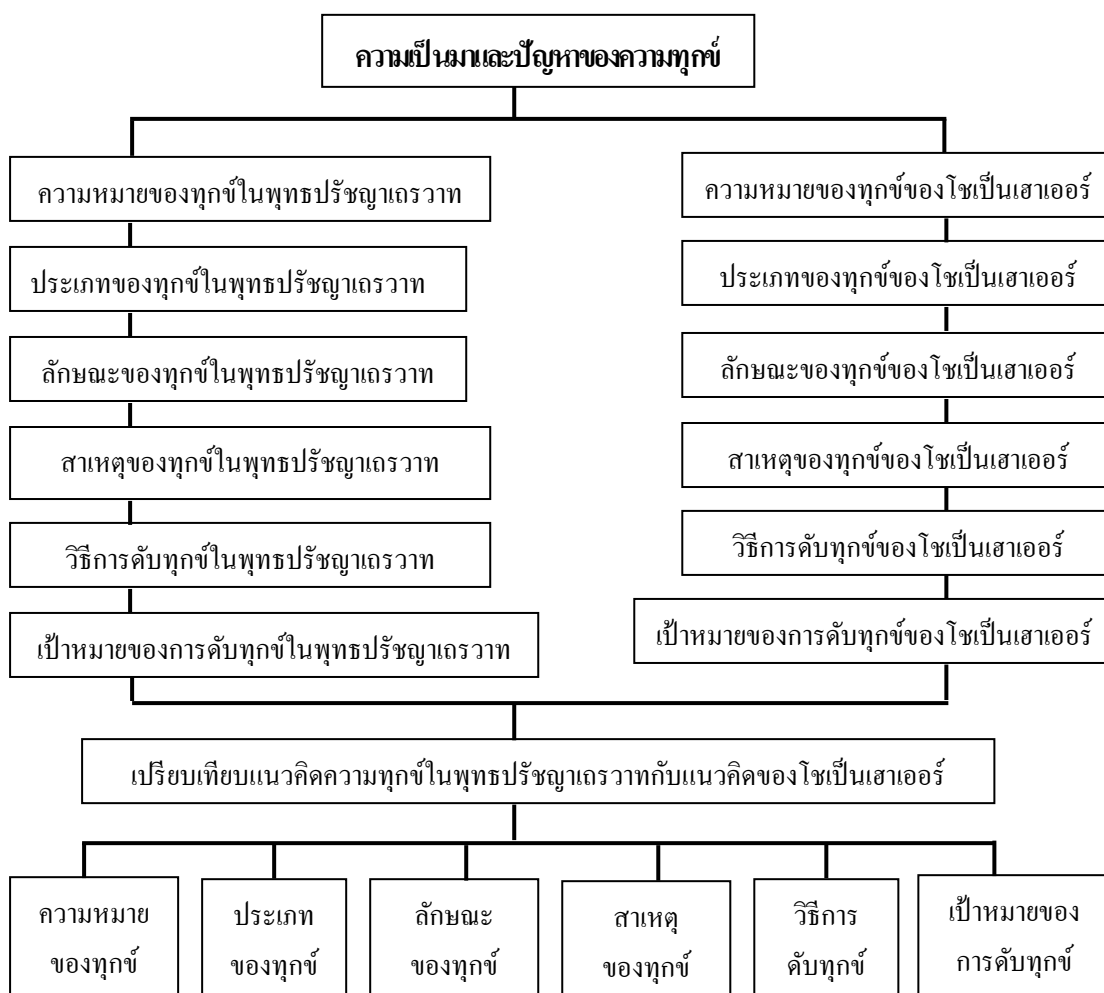
^{๑๔} บัณฑิต โชคสวัสดิ์ธีระกิจ, “ศึกษาเปรียบเทียบวิเคราะห์แนวความคิดทางศาสนาเรื่อง ความทุกข์ในพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา : บทบาทขององค์กรทางศาสนาในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๑), หน้า ๔๕.

^{๑๕} สมพร ลำพุทธา, “ความคิดเรื่องการดิ้นรนและความหลุดพ้นจากทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๑๒๓.

เกี่ยวกับทุกข์ประเภทนี้ได้ ชีวิตของเขาก็จะหมดปัญหาและเสนอวิธีการจัดทุกข์ทางใจด้วยการมองเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง^{๑๖}

๔) พรทิพย์ ชูศักดิ์ ในงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโงเป็นเฮาเออร์” เนื้อหากล่าวว่า โลกแห่งปรากฏทั้งหมดเป็นการสำแดงออกของเจตจำนงในระดับต่างๆ กัน เจตจำนงนี้มีลักษณะเป็นพลังที่คืบรนไปอย่างตาดอด และไม่มีจุดจบ ลักษณะเช่นนี้จะเห็นได้ชัดเจนในชีวิตมนุษย์ซึ่งเป็นการสำแดงออกของเจตจำนงในระดับสูงสุด อุปสรรคที่กั้นระหว่างเจตจำนงและจุดหมายเฉพาะครั้งของมัน โงเป็นเฮาเออร์เรียกว่า ความทุกข์^{๑๗}

๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

^{๑๖} พระมหากฤษณะ ตรุโณ (บุชากุล), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องทุกข์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เปรียบเทียบกับปรัชญาเอกซิสเตนเซียลิสของฌอง-ปอล ซาทร์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๘๖-๘๘.

^{๑๗} พรทิพย์ ชูศักดิ์, “วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโงเป็นเฮาเออร์”, หน้า ๑ - ๒.

๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวิธีการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๘.๑ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูล คือ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยพายัพ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ห้องสมุดวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

๑.๘.๒ นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล ทำความเข้าใจ เขียนงานวิจัยพร้อมนำเสนอความเห็นของผู้วิจัย โดยมุ่งให้ตอบวัตถุประสงค์และปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๘.๓ สรุปผลการวิจัย และนำเสนองานวิจัย

๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๑.๙.๑ ทำให้ทราบและเข้าใจแนวคิดเรื่องทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดทฤษฎนิยามของโซเป็นเฮาเออร์ อันจะก่อให้เกิดมุมมองเกี่ยวกับโลกทัศน์และชีวทัศน์ในแนวทางที่ถูกต้อง

๑.๙.๒ ทำให้ทราบและเข้าใจถึงความคล้ายกันและความแตกต่างกันเกี่ยวกับเรื่องทุกข์ตามแนวคิดของทั้งสองทัศนะ

๑.๙.๓ ทำให้ทราบมรรควิธีในการจัดการกับความทุกข์อย่างถูกต้อง ซึ่งจะเป็นพลวัตเกื้อหนุนการบริหารชีวิตในสังคมได้อย่างเป็นสุขแท้จริง

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาต้องเจอความทุกข์ทั้งสิ้น แต่การที่จะพัฒนาทุกข์ให้เป็นสุขได้ ต้องเข้าใจถึงความหมาย ประเภท ลักษณะ สาเหตุของทุกข์ แล้วจึงศึกษาวิธีการดับทุกข์เพื่อนำมาปฏิบัติให้เข้าถึงเป้าหมายคือความสุข เพราะเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา

๒.๑ ความหมายของทุกข์

คำว่า ทุกข์ มาจาก ทู บทหน้า แปลว่า ชั่ว, ยาก ขม ชาติ ในความอดทน ลง กวี บังคับ ลบที่สุดธาตุ ช้อน ก เข้าไป สำเร็จรูปเป็นทุกข์ มีรูปวิเคราะห์ ตามหลักบาลีว่า ทุกฺเขน ขมิตพฺพนฺติ = ทุกฺขํ ทุกฺขํ แปลว่า ธรรมชาติใด อันบุคคล พึงทนได้โดยยาก ธรรมชาตินั้นชื่อว่า ทุกฺขํ (สิ่งอันบุคคลพึงทนได้โดยยาก) °

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายไว้ว่า คำว่าทุกข์ ในภาษาไทย หรือ ทุกฺข ในภาษาบาลีนั้น ตัวหนังสือแท้ๆ ที่เป็นความหมายกลางๆ กว้างที่สุดแล้วมันแปลว่า ดูน่าเกลียด ทู แปลว่า น่าเกลียด หรือชั่ว อิกฺข อกฺขิ นี้ก็แปลว่าดู หรือเห็น ทุกฺข ก็แปลว่า ดูเห็นแล้วน่าเกลียด^๒

ในพจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถานฉบับเฉลิมพระเกียรติ ได้ระบุความหมายของคำว่าทุกข์ ว่า ทุกฺข – ทุกฺข (ทุกฺขะ,ทุก) น. ความยากลำบาก, ความเดือดร้อน, ความไม่สบายทั้งกายและใจ^๓

คำว่า ทุกข์ มีความหมายใกล้เคียงกับคำภาษาอังกฤษว่า Suffer, Suffering, Pain, Unhappy, Unsatisfactory เป็นต้น โดยทั่วไปแล้วมักใช้คำว่า Suffering แทนความหมายของคำว่าทุกข์ ถึงอย่างนั้นท่าน Venerable Dr. W. Rahula ก็ยังมีความเห็นว่า คำว่าทุกข์มีความหมายกว้าง

^๑ สัททนิติปกรณ์ ชาติุมาลา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิย, ๒๕๒๓), หน้า ๒๖.

^๒ พุทธทาสภิกขุ, ศิลปะแห่งชีวิต (มงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พระพุทธศักราช ๒๕๔๕), (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิและธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานฉบับเฉลิมพระเกียรติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : วัฒนธรรมศึกษา, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕๘.

กว่า คำว่า Suffering หรือคำในภาษาอังกฤษอื่นใด^๔ อีกทั้งยังมีนักวิชาการทางพุทธธรรมกับวงการอื่นๆ มีความเห็นว่า ความทุกข์กับปัญหาชีวิต คือสิ่งเดียวกัน สรุปสั้นๆ ว่า ทุกข์คือปัญหา^๕

และในพจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์ ของพระเทพเวที ยังได้ระบุความหมายของคำว่าทุกข์ไว้ ๒ ประเด็น คือ

๑) สภาพที่ทนอยู่ได้ยาก, สภาพที่ทนอยู่ไม่ได้ เพราะถูกบีบคั้นด้วยความเกิดขึ้นและความดับสลาย เนื่องจากต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ไม่ขึ้นต่อตัวมันเอง

๒) สภาพที่ทนได้ยาก, ความรู้สึกไม่สบาย ได้แก่ ทุกขเวทนา, ถ้ามาคู่กันกับโทมนัส (ในเวทนา ๕) ทุกข์ หมายถึงความไม่สบายกายคือทุกข์กาย (โทมนัส คือ ไม่สบายใจ) แต่ถ้ามาลำพัง (ในเวทนา ๓) ทุกข์ หมายถึงความไม่สบายกายไม่สบายใจ คือทั้งทุกข์กายและทุกข์ใจ^๖

ถึงแม้ความหมายของทุกข์จะมีหลายทัศนะ แต่รวมความได้ว่า ทุกข์ หมายถึง การยึดมั่นถือมั่นในขันธ ๕ ดังที่กล่าวไว้ใน พระวินัยปิฎกว่า “ข้อนี้เป็นทุกข์อริยสัจ คือ แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความเจ็บก็เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความไม่ได้สิ่งที่ปรารถนาก็เป็นทุกข์ โดยย่อ อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์”^๗

จากข้อความที่ยกมาทั้งหมด สรุปได้ว่าทุกข์ในพุทธปรัชญา หมายถึง สภาพที่แย้งต่อความสุข ถูกบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา ด้วยภาวะที่เป็นไปตามธรรมชาติที่ครอบคลุมสรรพสิ่ง ทำให้สรรพสิ่งทั้งหลายไม่สามารถที่จะรักษาสภาพเดิมไว้ได้ เนื่องจากสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ไม่มีความเป็นใหญ่ของตนเอง ต้องอาศัยปัจจัยอื่นเกิดขึ้นในรูปของกระแสต่อเนื่อง ด้วยการยึดมั่นในขันธห้าจึงมีสภาพเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์

๒.๒ ประเภทของทุกข์

ความทุกข์ในพุทธปรัชญามีหลายประเภท ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกได้แสดงไว้ ณ ที่ต่างๆ ต่างกรรมต่างวาระกัน มีดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ทุกข์กาย

^๔ Dr. W. Rahula, *What the Buddha Taught*, (Bangkok : kurusapha Press, 1988), p. 16.

^๕ มั่นเกียรติ โกศลนริวัตินัย, *พุทธธรรม : ทฤษฎีและเทคนิคการให้คำปรึกษา*, หน้า ๑๑๔.

^๖ พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปญฺโญ), *พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๕๕.

^๗ วิ. ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑, ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๗/๓๒๔ – ๓๒๘, ม. ม. (ไทย) ๑๒/๑๒๐/๑๑๘.

ความทุกข์ทางกาย ความไม่สำราญทางกาย ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สำราญ เป็นทุกข์ อันเกิดแต่กายสัมผัส^๘

๑) อับปฏิจันนทุกข์ ทุกข์ไม่ปิดบัง หรือทุกข์เปิดเผย เช่น ถูกหนามตำ ถูกเขี่ย

ถูกมีดฟัน เจ็บขา เจ็บมือ ปวดศีรษะ^๙

๒) อาหารปริเยณฺฐิทุกข์ คือทุกข์ในการหากิน ได้แก่อาชีวทุกข์ หรือทุกข์เนื่องด้วยการเลี้ยงชีวิต เกิดจากการแสวงหาอาหารมาเลี้ยงชีพตั้งแต่เกิดจนตาย เพราะความหิวเป็นโรคประจำตัวของคนเรา รวมไปถึงที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค

๓) วิปากทุกข์ หรือผลกรรม ได้แก่วิปฏิสารคือความร้อนใจ การเสวยกรรม คือถูกลงอาชญา ความฉิบหาย ความตกยาก และความตกอบาย

๔) วิวาทมูลกทุกข์ คือทุกข์มีวิวาทเป็นมูล ได้แก่ความไม่โปร่งใจ ความกลัวแพ้ ความหวั่นหวาด ซึ่งเกิดจากการทะเลาะกัน สู้คดีกัน หรือสู้รบกัน^{๑๐}

๕) ชาติทุกข์ คือทุกข์อันเกิดเนื่องมาจากการเกิดขึ้นของรูปและนามที่ปรากฏขึ้นในครรภ์ของมารดา พุทธพจน์อธิบายถึงชาติว่า “คือ ความเกิด ความเกิดพร้อม ความหยั่งลง ความบังเกิด ความบังเกิดเฉพาะ ความปรากฏแห่งขันธ ความได้อายตนะในหมู่สัตว์นั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆ ” ^{๑๑} ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กล่าวถึงชาติว่า “... ขันธทั้งหลายใดๆ ปรากฏขึ้นแก่สัตว์ทั้งหลายผู้เกิดอยู่ในภพนั้นๆ ความปรากฏที่แรกแห่งขันธนั้นๆ ” ^{๑๒} ชาติก็คือการเกิดขึ้นของชีวิต โดยเริ่มต้นภายในครรภ์ของมารดาก่อให้เกิดทุกข์อยู่ ๗ ประการคือ ทุกข์เพราะการก้าวลงสู่ครรภ์ ทุกข์เพราะรักษาครรภ์ ทุกข์เพราะครรภ์วิบัติ ทุกข์เพราะการคลอด ทุกข์เพราะออกจากครรภ์ของมารดา ทุกข์เพราะความพยายามของตนเอง ทุกข์เพราะความพยายามของผู้อื่น^{๑๓}

^๘ ม. ม. (ไทย) ๑๒/๑๒๖/๑๑๕, ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๓/๓๒๖.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๗๐/๑๕.

^{๑๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **ธรรมวิจารณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๑), หน้า ๑๓ – ๑๗.

^{๑๑} ม. ม. (ไทย) ๑๒/๑๒๑/๑๑๘, ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๘/๓๒๕.

^{๑๒} วิสุทธิ. ฎีกา ๓/๑๒๗.

^{๑๓} คูรายละเอียดในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๔ – ๑๗๗.

และยังเป็นทุกข์เพราะว่าตอนอยู่ในครรภ์ของมารดา ต้องได้รับความลำบากทั้งจากการกินอาหารของมารดา พอเกิดหรือคลอดจากครรภ์มารดามือก็ไขว่คว้า เพราะปวดแสบปวดร้อนจากอากาศ เป็นต้น

๖) ชราทุกข์ คือความแก่เป็นทุกข์ เนื่องจากสิ่งที่เป็นสังขตธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไม่มีความเที่ยงแท้ถาวร ต้องเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัย ชีวิตของเราก็เหมือนกันเมื่อมีเกิดก็ต้องมีแก่ พุทธองค์ตรัสถึงลักษณะของความชราว่า “คือ ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีพินหลุด ความมีผมหงอก ความมีหนังเหี่ยวย่น ความเสื่อมอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ในหมู่สัตว์นั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆ”^{๑๔} เป็นทุกข์เพราะว่าความแก่ทำให้ร่างกายทรุดโทรม กำลังก็ลดลง ความอ่อนแอแทรกเข้ามาแทนที่ จะทำอะไรก็ลำบาก การที่เปลี่ยนแปลงจากวัยเด็กไปยังวัยหนุ่ม จากวัยหนุ่มไปเป็นชราหรือแก่นั่น ไม่สามารถที่จะบอกได้ว่าแต่ละช่วงของวัยต่างๆ ได้เริ่มต้นที่จุดใด ตอนใดของชีวิต เพราะการเปลี่ยนแปลงของสังขารเป็นไปในลักษณะของสันตติ คือการสลับเนื่องต่อกันไปอย่างรวดเร็ว อย่างไม่หยุดนิ่งอยู่ช่วงใดช่วงหนึ่งของวัย หากคนใดทำจิตใจให้ละเอียดขึ้นแล้วจึงจะรู้การสลับเช่นนั้น แต่ก็มีลักษณะเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นวัยต่างๆ เช่น วัยแก่ก็มีลักษณะอาการที่ทำให้ผู้เป็นเจ้าของต้องทุกข์ คือร่างกายทรุดโทรมอันเนื่องมาจากการบีบคั้นและทนต่อสภาพเดิมไม่ได้ทำให้ส่วนต่างๆ ของร่างกายหย่อนยาน หูที่เคยได้ยินกลับตึง ตามีควมัวมองไม่ค่อยเห็นไปมาลำบาก ความแก่จึงเป็นทุกข์ทำอะไรไม่ได้ตั้งใจคิด

๗) มรณทุกข์ คือความตายเป็นทุกข์ ทุกคนเริ่มต้นเมื่อมีการเกิดก็ต้องมีการตายเป็นช่วงสุดท้ายของชีวิตไม่มีใครที่จะรอดพ้นไปได้ อาจกล่าวได้ว่าความเกิดกับความตายเกิดมาพร้อมๆ กัน แต่เราไม่ทราบว่าตายในเวลาใด ขึ้นอยู่กับกรรมหรือการกระทำของเรา ที่จะส่งผลให้ช้าเร็วต่างกัน และตอนใกล้ตาย จะมีอาการทุกขเวทนา มาก เกิดจากการที่ธาตุแต่ละอย่างจะสลายตัวคืนสู่ธรรมชาติ จึงทำให้มีอาการอึดอัด ทูรันทุราย แต่เมื่อเกิดแล้วก็ต้องตายถือว่าเป็นกฎสร้างความสะดวกของธรรมชาติ แต่หากพิจารณาดูชีวิตในแง่ปรมาตม์แล้วคนเราตายเกิดสลับกันอยู่ตลอดเวลา เมื่อปัจจัยหนึ่งดับ ปัจจัยอื่นๆ ก็เกิดขึ้นมาแทนที่อย่างรวดเร็ว จึงทำให้เรามองเห็นว่าเหมือนสังขารของเราไม่เคยดับเลย ดังที่พระพุทธองค์ตรัสถึงความตายว่า “มรณะ คือ ความจืด ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความตายกล่าวคือมฤตยู การทำกาละ ความแตกแห่งขันธ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ของเหล่าสัตว์นั้นๆ จากหมู่สัตว์นั้นๆ ”^{๑๕}

๘) สหคตทุกข์ คือทุกข์ไปด้วยกัน หรือทุกข์กำกับกัน ได้แก่ทุกข์มีเนื่องมาจากการมีดังที่กล่าวไว้ในโลกธรรมสูตร^{๑๖} ว่า การมีลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ทั้ง ๔ อย่างนี้ก็เป็นทุกข์ซึ่ง

^{๑๔} ม. มุ. (ไทย) ๑๒/๑๒๒/๑๑๘; ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๕/๓๒๕.

^{๑๕} ม. มุ. (ไทย) ๑๒/๑๒๓/๑๑๕; ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๐/๓๒๕.

เรียกว่าวิปริณามทุกข์ คือเป็นทุกข์เมื่อแปรเป็นอื่นไป แม้ขณะที่ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปนี้ก็ทำให้เป็นทุกข์ได้ เป็นต้นว่ามีลาภคือมีทรัพย์สมบัติก็ต้องคอยระวัง ไม่เป็นอันหลับอันนอน และถึงเสียชีวิตในการป้องกันทรัพย์ก็มี มียศคือได้รับการแต่งตั้งให้เป็นใหญ่กว่าคนสามัญทั่วไปต้องใช้จ่ายมากกว่าคนทั่วไป จึงจำเป็นต้องมีทรัพย์มาก ซึ่งมักจะไม่ใช่ต้องมีการะมาท พลอยสุขพลอยทุกข์ไปกับเขาด้วย ส่วนการสรรเสริญก็เหมือนกับได้ดื่มน้ำหวาน ชวนให้เพลิดเพลินไปว่าตัวเรานี้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง ต้องมีสติระวังไม่ให้ลืมนั่น สำหรับเรื่องความสุข เมื่อมีสุขก็เป็นทางให้ปรารถนามากยิ่งขึ้นไม่รู้จักพอ ซึ่งเป็นทุกข์รำไป

๒.๒.๒ ทุกข์ทางใจ

ทุกข์ทางใจ หมายถึง ความไม่สำราญทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สำราญ เป็นทุกข์อันเกิดแต่มนโสมผัส^{๑๖} เกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ทำให้จิตใจห่อเหี่ยวหดหู่

๑) สันตปาทุกข์ คือความร้อนรุ่ม หรือทุกข์ร้อน ได้แก่ความกระวนกระวายใจ เพราะถูกไฟกิเลส คือราคะ โทสะ โมหะเผา^{๑๗}

๒) โสกะ คือความโศกเป็นทุกข์ ทุกคนต้องประสบกับสิ่งที่ผิดหวังในการทำงานบ้าง เราคิดจะทำอะไรสักอย่างก็มีปัญหา ผิดหวังในตัวบุคคลบ้าง ทำให้เกิดความเหี่ยวเฉาแห้งแล้งในจิตใจ พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายถึงลักษณะของความโศกว่า “กิริยาที่เศร้าโศก ภาวะที่เศร้าโศก ความแห้งผากภายใน ความแห้งกรอบภายในของผู้ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง (หรือ)ผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ”^{๑๘}

ความโศกก็คือลักษณะอาการของจิตที่เศร้าหมองไม่สดชื่น มีผลต่อบุคลิกภาพ คือหน้าตาหมองคล้ำปราศจากสง่าราศี บางครั้งก็ซึมเซาไม่พูดไม่จา คัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อธิบายลักษณะความโศกเพิ่มเติมว่า “...มีความตรอมตรมภายในเป็นลักษณะมีความเกรียมใจเป็นรส มีความละห้อยหาเป็นปัจจุปัจฐฐาน...”^{๑๙} ความเศร้าโศกอาจจะเกิดมาจากปัญหาต่างๆ เช่น ถูกคนถ่ายคลิปวิดีโอ โจรปล้น ถูกข่มขืน คนล้อโก้ง ฯลฯ

๓) ปริเทวะ คือความคร่ำครวญเป็นทุกข์ เนื่องจากการยึดมั่นถือมั่น เกิดความโศกเศร้าคร่ำครวญรำพัน แล้วส่งผลไปสู่ทางกาย บางคนอาจจะกลิ้งเกลือกกลงไปมากับพื้น สยาย

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน อัง. อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕ - ๖/๒๐๒ - ๒๐๖.

^{๑๗} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๔/๓๒๖, ม. มุ. (ไทย) ๑๒/๑๒๓/๑๑๕.

^{๑๘} ส. สพ. (ไทย) ๑๘/๒๘/๒๓ - ๒๘.

^{๑๙} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๑/๓๒๕, ม. มุ. (ไทย) ๑๒/๑๒๔/๑๑๕.

^{๒๐} วิสุทธิ. ฎีกา ๓/๑๘๒.

ผมร้องไห้ พระพุทธเจ้าตรัสถึงปริเทวะว่า “ ความร้องไห้ ความคร่ำครวญ กิริยาที่ร้องไห้ กิริยาที่คร่ำครวญ ภาวะที่ร้องไห้ ภาวะที่คร่ำครวญของผู้ที่ประกอบด้วยความเลื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง (หรือ) ผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ”^{๒๑}

๔) อุปายาส คือความคับแค้นใจเป็นทุกข์ เพราะถูกบีบคั้นอย่างแรงจากราคะ โทสะ โมหะ พระพุทธองค์ตรัสว่า “อุปายาส คือ ความแค้น ความคับแค้น ภาวะที่แค้น ภาวะที่คับแค้นของผู้ที่ประกอบด้วยความเลื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง (หรือ) ผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ”^{๒๒}

ทั้งโสกะ ปริเทวะ และอุปายาส เป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับจิต โดยมีลำดับขั้นรุนแรงตามลำดับ คือความโสกเศร้าอาจจะทำให้จิตใจซึมเซาหงอยเหงาไม่แจ่มใส ส่วนปริเทวะเป็นความทุกข์ที่ใจได้รับความรุนแรงขึ้นมากกว่าความโสกเศร้า จนทำให้ร่างกายแสดงอาการออกมาโดยการคร่ำครวญ เพื่อรำพัน ส่วนความทุกข์ที่รุนแรงที่สุดคืออุปายาส คือจิตใจได้รับการบีบคั้นอย่างรุนแรง โดยอาจจะผ่านความโสกเศร้าและปริเทวะมาแล้ว และจิตใจอาจจะละความโสกเศร้าและความคร่ำครวญได้แต่ยังเหลืออุปายาส เพราะจิตใจเป็นใหญ่เป็นประธานของกาย กายเพียงเป็นการแสดงออกของใจ ท่านอรรถกถาจารย์ได้เปรียบเทียบ โสกะ ปริเทวะและอุปายาสว่า “...โสกะพึงเห็นเหมือนการที่ (น้ำ) เตือดอยู่ภายในภาชนะด้วยไฟอ่อนๆ ปริเทวะพึงเห็นดั่งการ (ลั่น) ออกนอกภาชนะแห่งน้ำที่เตือดด้วยไฟแรง อุปายาสพึงเห็นเช่นการเตือดจนแห้งไปอยู่ภายในภาชนะนั้นเอง”^{๒๓}

๕) อัปปียสัมปโยค เป็นความทุกข์ที่เกิดจากความประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก พระพุทธเจ้าตรัสถึงอัปปียสัมปโยคว่า

การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ คือ การไปร่วม การมาร่วม การประชุมร่วม การอยู่ร่วมกับอารมณ์อันไม่เป็นที่ปรารถนา ไม่เป็นที่รักใคร่ ไม่เป็นที่ชอบใจของเขาในโลกนี้ เช่น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ หรือจากบุคคลผู้ปรารถนาแต่สิ่งที่มีใช้ประโยชน์ ปรารถนาแต่สิ่งที่ไม่เกื้อกูล ปรารถนาแต่สิ่งที่ไม่ผาสุก ไม่ปรารถนาความเกษมจากโยคะของเขา นี้เรียกว่า การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์^{๒๔}

^{๒๑} ม. นุ. (ไทย) ๑๒/๑๒๕/๑๑๕, ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๒/๓๒๖.

^{๒๒} ม. นุ. (ไทย) ๑๒/๑๒๘/๑๑๕, ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๕/๓๒๖.

^{๒๓} วิสุทธิ. ฎีกา. ๓/๑๘๖.

^{๒๔} ม. นุ. (ไทย) ๑๒/๑๒๕/๑๒๐, ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๖/๓๒๗.

๖) ปิยวิปโยค เป็นความทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพรากจากสิ่งที่ตนรักใคร่ อาลัยอาวรณ์ ที่เขาจากไปไกลและไม่สามารถติดต่อพบหากันได้ ความคิดถึง คำนึงถึงเป็นทุกข์ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

การพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์ คือ การไม่ไปร่วม การไม่มาร่วม การไม่ประชุมร่วม การไม่อยู่ร่วมกับอารมณ์อันเป็นที่ปรารถนา เป็นที่รักใคร่ เป็นที่ชบใจของเขาในโลกนี้ เช่น รูป เสียง กลิ่น รส โภกฐิัพพะ ธรรมารมณ์ หรือจากบุคคลผู้ปรารถนาประโยชน์ ปรารถนาความเกื้อกูล ปรารถนาความผาสุก ปรารถนาความเกษมจากโยคะของเขา เช่น มารดา บิดา พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว มิตร อำมาตย์หรือญาติสายโลหิตนี้เรียกว่า การพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์^{๒๕}

ความพลัดพรากจากสิ่งที่ตนเองรักและหวง ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สมบัติหรือสิ่งของอื่นๆ อันเป็นที่ชอบ ที่พอใจรวมถึงการสูญเสียคนที่ตนเองรัก เช่น บิดามารดา ญาติ คนรัก อรรถกถาจารย์ได้อธิบายลักษณะปิยวิปโยคทุกข์ว่า “...มีความพรากจากวัตถุที่พอใจเป็นลักษณะ ยิ่งความโศกให้เกิดรส มีความเสียหายไปเป็นปัจจุปัฏฐาน”^{๒๖}

๗) อิจจตาลภทุกข์ เป็นความทุกข์ที่เกิดจากความต้องการหรือปรารถนาในสิ่งใดแล้วไม่ได้ตามที่ใจปรารถนา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ คือ เหล่าสัตว์ผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราอย่าได้มีความเกิดเป็นธรรมดา หรือขอความเกิดอย่าได้มาถึงเราเลย... เหล่าสัตว์ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราอย่าได้มีความแก่เป็นธรรมดา หรือขอความแก่อย่าได้มาถึงเราเลย... เหล่าสัตว์ผู้มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา... เหล่าสัตว์ผู้มีความตายเป็นธรรมดา... เหล่าสัตว์ผู้มีความเศร้าโศก ความพิโรธรำพัน ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นเป็นธรรมดา ต่างก็เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราอย่าได้เป็นผู้มีความเศร้าโศก ความพิโรธรำพัน ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นเป็นธรรมดาเลย และขอความเศร้าโศก ความพิโรธรำพัน ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นอย่าได้มาถึงเราเลย ข้อนี้ไม่พึงสำเร็จได้ตามความปรารถนา เรียกว่า การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์^{๒๗}

๒.๓ ลักษณะของทุกข์

^{๒๕} ม. ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๐/๑๒๐, ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๓/๓๒๓.

^{๒๖} วิสุทธิ. ฎีกา. ๓/๑๘๗.

^{๒๗} ม. ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๑/๑๒๐ – ๑๒๑, ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๘/๓๒๓ - ๓๒๘.

ลักษณะอาการของทุกข์เป็นสิ่งที่สำคัญที่ต้องรู้เพื่อจะได้เข้าใจและปฏิบัติให้ถูกต้องเพื่อหลีกเลี่ยง ผ่อนคลายทุกข์ลงได้ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายว่าทุกข์ตามมีลักษณะ หรือทุกข์ลักษณะ ๒๕ ประการ คือ

๑) เป็นทุกข์ เพราะภาวะคือมีความเกิดขึ้น ความเสื่อมไปบีบคั้น และเพราะเป็นพื้นที่ความทุกข์

๒) เป็นอุบาทว์ เพราะเป็นพื้นที่ของอุบาทว์ทั้งปวง และนำมาซึ่งผลใหญ่ๆ ที่ไม่รู้ไม่ได้คาดคิดไว้

๓) เป็นภัย เพราะเป็นบ่อเกิดแห่งภัยทั้งปวง และเพราะตรงข้ามกับความโล่งใจอย่างยอดเยี่ยม (บรมอัสสาสะ) หรือความสงบทุกข์

๔) อุปสรรค เพราะมีหลายสิ่งหลายอย่างพัวพัน ถูกสิ่งที่เป็นโทษขัดขวาง

๕) ไม่มีที่ต้านทาน เพราะไม่มีค้ำครอง และเพราะหาความปลอดภัยไม่ได้

๖) ไม่มีที่กำบัง เพราะไม่มีที่ลี้ภัยจะหลบซ่อนได้ และเพราะไม่มีที่กำบังให้แม้สัตว์ที่ซ่อนตัวอยู่

๗) ไม่มีที่พึ่ง เพราะไม่มีที่กำบังภัยให้แก่ผู้อาศัย

๘) เป็นจัญไร เพราะนำความโศคร้ายมาให้

๙) มีชาติเป็นธรรมดา เพราะมีความแก่ ความเจ็บ และความตายเป็นปกติ

๑๐) มีชราเป็นธรรมดา เพราะมีความเกิดและความเจ็บเป็นปกติ

๑๑) มีพยาธิเป็นธรรมดา เพราะมีความตาย ความเกิด และความแก่เป็นปกติ

๑๒) มีความเศร้าหมองใจเป็นธรรมดา เพราะมีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตายเป็นปกติ

๑๓) เป็นผลร้าย (อาทินว) เพราะทุกข์ด้วยความเป็นไป (ปวัตติทุกข์) และเพราะความทุกข์ที่เป็นโทษ

๑๔) เป็นมูลแห่งความลำบาก เพราะเป็นเหตุแห่งความทุกข์ยากลำบาก

๑๕) เป็นผู้มา เพราะทำลายความไว้วางใจ เปรียบศัตรูทำหน้าที่เป็นมิตร

๑๖) เป็นโรค เพราะอยู่ได้ด้วยปัจจัย และเพราะเป็นมูลของโรค

๑๗) เป็นผี เพราะเป็นสิ่งที่ประกอบด้วยความเจ็บปวด (ความทุกข์) เพราะเป็นที่ไหลออกแห่งหนอง (กิเลส) และเพราะบวมขึ้น แทะและแตก ด้วยความเกิดขึ้น ความแก่และความสลายไป

๑๘) เป็นลูกศร เพราะเป็นสิ่งที่ยิงความเจ็บให้เกิดขึ้น ทิ่มแทงอยู่ภายในและชักออกได้ยาก

๑๘) เป็นของชั่ว เพราะเป็นที่ตั้งแห่งการดิเียนของอริยชน เพราะนำความไม่องงามมาให้ และเพราะเป็นพื้นที่สำหรับของชั่ว

๒๐) อาพาธ เพราะเป็นแบบแผนสำหรับยึดถือแห่งความเจ็บป่วย

๒๑) มีความคร่ำครวญเป็นธรรมดา เพราะมีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และความเศร้าใจเป็นปกติ

๒๒) มีความคับแค้นใจเป็นธรรมดา เพราะมีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความคร่ำครวญเป็นปกติ

๒๓) เป็นไปกับอาสวะ เพราะเป็นแบบแผนสำหรับยึดถือแห่งอาสวะ

๒๔) เป็นเหยื่อมาร เพราะเป็นเหยื่อของมัจจุมารและกิเลสมาร

๒๕) เป็นสิ่งมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา เพราะมีความเป็นวิสัยแห่งสังกิเลส อันได้แก่ ตัณหา ทิฏฐิ และทุจริตเป็นธรรมดา^{๒๘}

พระเมธีธรรมาภรณ์ สรุปรว่าทุกข์ มีลักษณะที่บีบคั้น ถูกเบียดเบียน ทำให้เร่าร้อน แปรปรวน^{๒๙}

ในพระสูตรต้นตปีฎก พระพุทธเจ้าได้ตรัสลักษณะของทุกข์กับราธะ ในอีกแห่งหนึ่งว่า “... ราธะ รูปเป็นทุกข์ เวทนาเป็นทุกข์ สัญญาเป็นทุกข์ สังขารเป็นทุกข์ วิญญาณเป็นทุกข์ ราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดว่า ... ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอื่นอีกต่อไป”^{๓๐}

ในพระสูตรต้นตปีฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค พระพุทธเจ้าได้ตอบปัญหาเกี่ยวกับลักษณะความทุกข์ กับพระสมิทธิ ว่า

... จักขุกับรูป และความรู้สึกทางจักขุ ธรรมอันควรรู้แจ้งด้วยความรู้สึกทางจักขุ มีอยู่ในที่ใด หูกับเสียง และความรู้สึกทางหู ธรรมอันควรรู้แจ้งด้วยความรู้สึกทางหู มีอยู่ในที่ใด จมูกกับกลิ่น และความรู้สึกทางจมูก ธรรมอันควรรู้แจ้งด้วยความรู้สึกทางจมูก มีอยู่ในที่ใด ลิ้นกับรส และความรู้สึกทางลิ้น ธรรมอันควรรู้แจ้งด้วยความรู้สึกทางลิ้น มีอยู่ในที่ใด กายกับโผฏฐัพพะ และความรู้สึกทางกาย ธรรมอันควรรู้แจ้งด้วยความรู้สึกทางกาย มีอยู่ในที่ใด ใจกับธรรม และความรู้สึกทางใจ ธรรมอันควรรู้แจ้งด้วยความรู้สึกทางใจ มีอยู่ในที่ใด

^{๒๘} วิโรจน์ นาคชาติ, พุทธปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๖ – ๑๔๗.

^{๒๙} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ชุ่มมจิตโต), พุทธศาสนากับปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓), หน้า ๑๐๘ – ๑๐๙.

^{๓๐} ส. ข. (ไทย) ๑๗/๑๗๔/๒๖๔.

คำว่า ทุกข์ หรือการบัญญัติว่า ทุกข์ ก็มีอยู่ในที่นั้น ถ้าสิ่งเหล่านี้ไม่มีอยู่ในที่ใด คำว่า ทุกข์ หรือการบัญญัติว่าทุกข์ ก็ไม่มีอยู่ในที่นั้น^{๓๑}

ส่วนในเรื่องของลักษณะนี้พระพุทธเจ้าได้กล่าวโดยสรุปทั้งหมดไว้ใน สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ว่า ความเป็นทุกข์มี ๓ ลักษณะ คือ

๑) ความเป็นทุกข์ เพราะมีลักษณะทนได้ยาก

๒) ความเป็นทุกข์ เพราะมีลักษณะเป็นของปรุงแต่งและปรุงแต่งสิ่งอื่นพร้อมกันไป
ในตัว

๓) ความเป็นทุกข์ เพราะมีลักษณะแห่งความแปรปรวนเป็นไปต่างๆ^{๓๒}

ลักษณะที่กล่าวมานี้เป็นสิ่งเกิดกับทุกสิ่งทุกอย่างทั้งที่มีใจครองและไม่มีใจครอง แต่ในหลักคำสอนทางพุทธปรัชญาจะมุ่งเน้นเกี่ยวกับมนุษย์ จึงทำให้คนเกิดความสงสัยว่าความทุกข์ที่กล่าวไว้ในพุทธปรัชญานั้น มีแนวคิดเกี่ยวกับความทุกข์ในแง่ใด ดังผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ต่อไป

- ทศนะเรื่องทุกข์ในพุทธปรัชญาเป็นแนวคิดสังขนิยม

ทุกขนิยมมองโลกและชีวิตในแง่ร้าย เห็นว่าโลกและชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ ซึ่งมี ๒ ลักษณะได้แก่ ทุกขนิยมทางอภิปรัชญา ถือว่าความจริงแท้เป็นสิ่งที่เลว ชีวิตเป็นกองทุกข์ ไม่มีแง่ดีในความเป็นจริง และทุกขนิยมทางศีลธรรม ถือว่ามนุษย์ไม่มีทางจะพ้นทุกข์ได้ในสภาพเป็นมนุษย์^{๓๓} แต่ทุกศาสนาในโลกก็พูดถึงเรื่องความทุกข์ และสอนเรื่องความทุกข์กันทั้งนั้น อย่างเช่น หลักฐานจากคัมภีร์ไบเบิลของคริสตศาสนา ที่ยืนยันว่าชีวิตมนุษย์ในโลกนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ เช่น ในคัมภีร์ปฐมกาลบันทึกว่า “พระเจ้าตรัสแก่อาดัมว่า...เจ้าจะต้องหากินบนแผ่นดินด้วยความทุกข์ลำบากจนตลอดชีวิต แผ่นดินจะให้ต้นไม้และพืชที่มีหนามแก่เจ้า และเจ้าจะกินพืชต่าง ๆ ของทุ่งนา เจ้าจะต้องหากินด้วยเหงื่ออาบหน้าจนเจ้ากลับเป็นดินไป เพราะเราสร้างเจ้ามาจากดิน เจ้าเป็นผงกลีดิน และเจ้าจะต้องกลับเป็นผงกลีดินดังเดิม”^{๓๔}

^{๓๑} ส. สพา. (ไทย) ๑๘/๖๗/๕๗.

^{๓๒} ส. ม. (ไทย) ๑๘/๑๖๕/๘๖.

^{๓๓} กิริติ บุญเจือ, ปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงกมล, ๒๕๒๒), หน้า ๗๔.

^{๓๔} สมาคมพระคริสตธรรมไทย, พระคริสตธรรมคัมภีร์ ภาคพันธสัญญาเดิมและพันธสัญญาใหม่ ฉบับปรับปรุงครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมพระคริสตธรรมไทย, ๒๕๔๓), ข้อที่ ๑๘, หน้า ๔.

ส่วนปราชญ์ที่มองว่าพุทธปรัชญาเป็นทุกขนิยม (pessimism) อาจเกิดมาจากคำสอนของพุทธปรัชญา ที่สอนมุ่งเน้นให้ความสำคัญไปในเรื่องของความทุกข์ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกปรากฏคำว่า “ทุกข์” ถึง ๘,๕๗๔ ครั้ง^{๓๕} และคำสอนที่ว่า

...ชาติก็เป็นทุกข์ ชราก็เป็นทุกข์ มรณะก็เป็นทุกข์ โสกะ บริเวหาทุกข์ โทมนัส อุปายาส ก็เป็นทุกข์ การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์ การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ ว่าโดยย่อ อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์...^{๓๖}

สิ่งที่ เป็นต้นตอของความทุกข์ คือการเกิด เมื่อมีการเกิดย่อมก่อให้เกิดความทุกข์อย่างอื่น ๆ ตามมา

...การเกิดเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ การไม่เกิดเป็นเหตุให้เกิดสุข เมื่อมีการเกิด ทุกข์นี้เป็นอันหวังได้ คือ ความหนาว ร้อน หิว กระจาย ปวดปัสสาวะ สัมผัสไฟ ถูกตีด้วยไม้ ถูกทำร้ายด้วยศัสตรา ทั้งญาติมิตรต่างก็พากันโกรธเคืองเขา เมื่อมีการเกิด ทุกข์นี้เป็นอันพึงหวังได้ เมื่อไม่มีการเกิด สุขนี้เป็นอันพึงหวังได้ คือ ความไม่หนาว ไม่ร้อน ไม่หิว ไม่กระจาย ไม่ต้องปวดอุจจาระ ไม่ต้องปวดปัสสาวะ ไม่ต้องสัมผัสไฟ ไม่ถูกตีด้วยไม้ ไม่ถูกทำร้ายด้วยศัสตรา ทั้งญาติมิตร ก็ไม่พากันโกรธเคืองเขา เมื่อไม่มีการเกิด สุขนี้เป็นอันพึงหวังได้^{๓๗}

“...อนึ่ง ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นดำรงอยู่และแปรผันไป นอกจากทุกข์ไม่มีสิ่งอื่นเกิดขึ้น นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรอื่นดับไป”^{๓๘}

สิ่งที่เกิดขึ้นและดับลงนั้นย่อมเป็นไปตามเหตุปัจจัย แต่ที่ก่อให้เกิดความทุกข์เพราะคนเราเข้าไปยึดมั่นในขันธ ๕ ด้วยศรัทธาและอวิชาเป็นเหตุจึงเป็นทุกข์รำไป ไม่รู้ตามสภาพที่เป็นจริง เพราะไม่ว่าจะเป็นชนชาติ เชื้อชาติใด เกิดจากสถานที่ใด ประเทศไหน ทวีปใดก็ตามร่างกายของเขาจะต้องประกอบด้วยขันธ ๕ ทั้งนี้ จึงทำให้ได้รับความทุกข์เหมือนกัน เพราะขันธ ๕ ต้องตกอยู่ในภาวะของความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสเปรียบเทียบขันธ ๕ ไว้ว่า “รูปเปรียบเหมือนกลุ่มฟองน้ำ เวทนาเปรียบเหมือนฟองน้ำ สัญญาเปรียบเหมือนพยับแดด สังขารเปรียบเหมือนต้นกล้วย วิญญาณเปรียบเหมือนมายากล”^{๓๙} จากการเปรียบเทียบทำให้เข้าใจถึงลักษณะแท้จริงของขันธ ๕ ว่า โดยธรรมชาติของขันธ ๕ ไม่มีสิ่งเที่ยงแท้หรือ

^{๓๕} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), พุทธปรัชญา สาระและพัฒนการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๑.

^{๓๖} ม. นู. (ไทย) ๑๒/๕๑/๘๖.

^{๓๗} อจ. เอกาทศก. (ไทย) ๒๔/๖๕/๑๑๔

^{๓๘} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๑/๒๒๘, บ. ม. (ไทย) ๒๕/๑๘๖/๕๒๘.

^{๓๙} ส. ข. (ไทย) ๑๓/๕๕/๑๘๐.

คงทนถาวรและตกอยู่ในสภาพบีบคั้น ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ต้องแปรปรวน เปลี่ยนแปลงและดับไปตามเหตุปัจจัย ไม่อยู่ในอำนาจบังคับของใครและไม่มีสาระตัวตนแท้จริง ดังนั้นการยึดมั่นขั้น ๕ จึงเป็นทุกข์ สภาพะดังกล่าวนี้อาจปรากฏแก่นุชย์ทุกรูปนาม จะต่างกันไปเพียงแต่ว่า พระอรหันต์จะไม่ใช่ทุกข์เพราะขั้น ๕ เพราะท่านละความยึดมั่นในขั้น ๕ แล้ว^{๔๐} ส่วนมนุษย์ที่ยังไม่สำเร็จอรหันต์ต้องพบกับความทุกข์เรื่อยไป จะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม トラบเท่าที่ยังมีความยึดมั่นอยู่ด้วยเหตุนี้ความทุกข์ของมนุษย์จึงเป็นสังขรรณสาถ

อีกประเด็นคืออริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ ทางแห่งความดับทุกข์ เป็นสังขรรณที่พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ตรัสรู้ไม่ได้บัญญัติขึ้นเองเพียงแต่ค้นพบแล้วนำมาเปิดเผยสั่งสอนมวลมนุษย์เพื่อให้เวียนว่ายตายเกิดด้วยอำนาจกิเลสได้รับความทุกข์เรื่อยไปสามารถกำจัดกิเลสพ้นจากความทุกข์ได้อย่างแท้จริง เพราะมนุษย์ไม่ว่าสูง ต่ำ ดำ ขาว อ้วนหรือผอม เชื้อชาติใด ยุคไหน สมัยใด ศาสนาใด หากยังมีกิเลสข่มประสมกับความทุกข์คือ เกิดเจ็บ ตาย พัดพรากจากสิ่งที่รัก ความไม่สมหวัง เป็นต้น จะรู้หรือไม่รู้ จะยอมรับหรือไม่ยอมรับ ความทุกข์ตามพุทธปรัชญาที่ตาม ย่อมตกอยู่ในหลักทุกข์อริยสัจเหมือนกันหมด ความทุกข์จึงเป็นความจริงแท้สากลที่มนุษย์ทุกรูปนามต้องพานพบ

ด้วยเหตุนี้ความทุกข์จึงเป็นปรากฏการณ์ที่แท้จริงของชีวิต ที่พระพุทธเจ้าค้นพบและนำมาเปิดเผย ไม่ใช่ทรงบัญญัติขึ้นเอง เพราะสังขรรณที่แท้จริงนั้นโดยธรรมดาหรือธรรมชาติของมันเองจะมีความเหมาะสมสอดคล้องกับทุกสถานที่ ทุกกาลสมัย ทุกกลุ่มชน ความทุกข์ในไตรลักษณ์และอริยสัจนี้มุ่งเน้นคำสอนเกี่ยวกับความทุกข์เป็นหลักก็เพื่อให้เข้าใจและปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง ไม่ใช่เป็นทุกข์นิยม เพราะว่าพระพุทธเจ้าทรงชี้แจงแสดงเรื่องทุกข์ไม่ใช่พระองค์ทรงมองโลกในแง่ร้าย แต่พระองค์ทรงแสดงให้เห็นความจริงแท้ของชีวิตที่ประกอบด้วยความทุกข์ นานัปการ เพื่อแสดงให้เห็นมนุษย์รู้จักทุกข์ และหาทางดับทุกข์ได้ถูกต้อง เหมือนมีคนบอกคนอื่น ๆ ว่าไฟเป็นของร้อน ไม่ใช่เขาจะมองไฟในแง่ร้ายแต่เพียงต้องการจะชี้ให้คนอื่นรู้ว่าธรรมชาติของไฟนั้นร้อนไม่ควรสัมผัส ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเกี่ยวกับเรื่องทุกข์จึงเป็นการแสดงสภาวะความจริงแท้ของชีวิตทั้งหมด และพระพุทธศาสนาที่ไม่จัดเป็นทุกข์นิยม เพราะพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงแสดงเฉพาะเรื่องทุกข์เท่านั้น แต่พระองค์ทรงแสดงแนวทางดับทุกข์ไว้ด้วย^{๔๑} หลักคำสอนเรื่องทุกข์ของพุทธปรัชญาที่กล่าวมาจึงเป็นหลักสังขรรณสาถ พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม ทุกข์ก็ยังเป็นความจริงแท้โดยธรรมชาติ โดยธรรมดา โดยความเป็นอย่างนั้นของมันเองคือ เป็นธรรมชาติ

^{๔๐} พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล (อุ้นคำ), จุดเด่นของพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : ทริโอแอดเวอร์ไทซิ่งแอนคมีเดียจำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๕๕.

^{๔๑} พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล (อุ้นคำ), จุดเด่นของพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๑๑.

(สภาวะที่ดำรงอยู่เอง เป็นอยู่เองตามธรรมดา) เป็นธรรมเนียม (กฎที่แน่นอนแห่งสภาวะอันมีอยู่จริงแท้และแน่นอนหลบเลี่ยงไม่ได้ ต้องเป็นไปตามที่มันเป็น หรืออาจเรียกว่า กฎธรรมชาติก็ได้)^{๔๒} อีกทั้งพุทธปรัชญาเกิดจากเจตจำนงที่ปรารถนาแสวงหาความจริง เกิดจากเจตจำนงที่ต้องการแสวงหาความพ้นทุกข์ ไม่ใช่เกิดจากความกลัวพระพุทธเจ้าไม่ได้สอนให้กลัวทุกข์ แต่สอนให้กำหนดรู้ทุกข์ ที่เราเข้าใจผิดคิดว่าพุทธปรัชญาสอนให้คนกลัวทุกข์และเราก็ต้องฆ่าตัวตายกันแล้ว ทุกข์กลัวไม่ได้ต้องกำหนดรู้^{๔๓}

ฉะนั้นความรู้ในพุทธปรัชญาเกิดจากการตรัสรู้ของเจ้าชายสิทธัตถะ ขอบเขตของความรู้ทางพุทธปรัชญาจึงนำไปสู่การหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง และด้วยประการนี้จึงเป็นความรู้ที่สิ้นสุดหรือรู้จบ หลักอริยสัจที่ถูกเปิดเผยออกมาจึงเป็นคำสอนที่เป็นสัจธรรมที่แท้จริงประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ด้วยเหตุนี้บางท่านกล่าวพุทธปรัชญาว่าเป็นทุกขนิยมโดยที่ยกเอาหลักอริยสัจมาเป็นข้ออ้าง เพราะในอริยสัจขึ้นต้นด้วยคำว่าทุกข์ ด้วยเหตุนี้ คนที่มองพุทธศาสนาเหมือนดาบอดคกล้าซ้างจึงกล่าวโจมตีว่า พุทธปรัชญาเป็นทุกขนิยม เพราะสอนให้มองโลกว่ามีความทุกข์ ป้ายสีดำให้กับโลก หลักอริยสัจ ๔ จึงเป็นหลักของลัทธิทุกขนิยมโดยแท้ หากมองอย่างผิวเผิน ก็น่าจะเป็นอย่างนั้น เพราะพุทธปรัชญาบอกว่า “สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา” สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์

การที่พุทธปรัชญาสอนเรื่องความทุกข์ ก็มีไว้จะทำให้คนเป็นทุกข์ หากแต่ให้เข้าใจความจริงแล้วพยายามกำจัดความทุกข์ให้หมดไป เหมือนกับท่านเคลาด์ วิตไมเออร์ ได้เขียนบทความแย้งไม่เห็นด้วยที่พุทธปรัชญาถูกกล่าวว่ามีมองโลกในแง่ร้ายว่า

โดยความเป็นจริงแล้ว หากเราพิจารณากันให้ถ่องแท้ด้วยสัมมาทิฐิ เราจะปฏิเสธไม่ได้เลยว่า ความทุกข์นั้นเป็นปัญหาที่มีอยู่จริงในโลก แม้จะมีหลายคนพยายามที่จะปฏิเสธ และไม่ยอมรับโดยปล่อยให้การดำเนินชีวิตประจำวันเป็นไปตามรูปแบบแห่งโลกียวิสัย แต่หากพิจารณาให้ลึกซึ้ง ความทุกข์นั้นจะยังคงมีอยู่ トラบที่มีการยึดมั่นถือมั่นในความมักได้ ใคร่อยากของผู้ที่ยังไม่สามารถยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น อันเนื่องมาจากความเป็นอนิจจัง เว้นเสียแต่เมื่อเรามองเห็นสัจธรรมว่า สรรพสิ่งทั้งหลายมันเป็นเช่นนั้นเองแล้วเท่านั้น อุปาทานต่อสิ่งที่เราเคยหลงยึดติดอยู่ในโลกนี้จึงจะหมดไป เมื่ออุปาทานดับ ทุกข์ก็ดับ นี่คือคำสอนของพระพุทธองค์ตามแนวทางแห่งมัชฌิมาปฏิปทา^{๔๔}

^{๔๒} ที. ที. (ไทย) ๕/๔๒๑/๑๘๕.

^{๔๓} เสถียร โพธิ์นันทะ, **ปฐมเหตุโลกและชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๒๕),

^{๔๔} สุวัฒน์ จันทระจาง, **แก่นพุทธธรรม ฉบับอังกฤษ - ไทย**, หน้า ๑๔๗.

และยังมี ท่าน ที. เอฟ. เคลียร์ลี ได้แสดงความคิดเห็นโต้แย้งความเชื่อเดิมที่มีชาวตะวันตกบางคนวิจารณ์ว่าพุทธปรัชญาเป็นปรัชญาของคนเจ้าทุกข์มองโลกในแง่ร้าย ไว้ดังนี้

อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางความคิดของชาวตะวันตก ที่แปลความในคำสอนทางพุทธปรัชญาเกี่ยวกับ “ทุกข์” ที่สอนไว้ในไตรลักษณ์ และอริยสัจ ๔ แบบด่วนสรุปเอาว่า ชีวิตคือความทุกข์ ซึ่งตามความจริง หากได้ทำความเข้าใจให้กระจ่าง พุทธปรัชญาสอนว่า “สรรพสิ่ง (ที่เป็นสังขตธรรม) ทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ผู้เห็นธรรมข้อนี้แลเจริญตามรอยอริยมรรคย่อมพ้นทุกข์” เคลียร์ลีแสดงข้อคิดเห็นเรื่องนี้ต่อไปว่า หากเราใช้ความคิดอย่างเป็นอิสระ ไม่ปล่อยให้ตนเองเป็นเพียงหุ่นยนต์ตกเป็นทาสของความเชื่อเดิม ๆ ที่มีต่อธรรมชาติแล้ว เราจะบอกกับตัวเองได้ว่า พุทธปรัชญาโดยเนื้อแท้แล้ว เป็นปรัชญาที่สอนให้มองโลกในแง่ดี พุทธปรัชญาเชื่อว่า มนุษย์ทุกผู้ทุกนามมีความสามารถที่จะเอาชนะเหนือความเขลา ความขลาด และความรุนแรงได้ ชีวิตไม่ใช่สิ่งที่น่าไปเปรียบเทียบกับความทุกข์นิพพานไม่ใช่ทางตันในโลกแห่งจิตวิญญาณ แต่เป็นที่พักพิงทางใจได้อย่างเป็นอิสระ เพราะนิพพานนั้นโดยแท้จริงแล้วก็คือ สภาวะของความดับทุกข์ นั่นคือ หลุดพ้นจากกรรมที่มัดไว้กับทุกข์ (สังโยชน์) เช่น โภก โกรธ หลง สงสัย ลังเล (วิจิกิจฉา) ความเย่อหยิ่งถือตัว (มานะ) และความใจแคบไม่รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น (ทิฏฐิ) เป็นต้น พุทธปรัชญาสอนให้เรา อยู่ในโลกแต่ไม่ให้ยึดติดกับโลก ผู้มีปัญญามองเห็นสังขธรรมว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ย่อมหาทางพ้นทุกข์ได้ตามแนวทางแห่งอริยมรรค ^{๔๕}

หากพิจารณาหลักอริยสัจข้อ ๒ คือ สมุทัย แล้วจะทราบว่า พุทธปรัชญามีใช้ลัทธิทุกข์นิยมตามกล่าวหา หากแต่เป็น “ลัทธินิยม” สมุทัยซึ่งเป็นอริยสัจข้อ ๒ กล่าวถึงสาเหตุแห่งความทุกข์ เหมือนนายแพทย์ค้นหาสาเหตุแห่งพยาธิ เมื่อพบสาเหตุแห่งพยาธิแล้ว จะได้วางยาได้ถูกต้องไม่คิดพลาด ผลที่ตามมาก็คือ หายจากโรค มีความสบายเป็นผล ^{๔๖} เพราะฉะนั้นแล้วเมื่อพระพุทธเจ้าทรงสอนอริยสัจ ๔ คือทรงสอนถึงทุกข์ ทรงสอนถึงเหตุให้เกิดทุกข์ การดับทุกข์ และวิถีทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ ก็ใช้ว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนในแง่ของ Negative คือในเชิงลบ หรือว่าแง่ Positive คือในเชิงบวกแต่อย่างใดอย่างหนึ่งไม่ แต่ว่าพระองค์ทรงสอนสังขธรรมคือความเป็นจริงตามความเป็นจริง เพราะฉะนั้นในแง่นี้เราจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง ไม่ใช่พระองค์ทรงสอนแบบทุกข์นิยม คือมองโลกในแง่ร้าย หรือว่า

^{๔๕} T.F. Clearly, **The Dhammapada**. (Self – Help Classics 2003), pp. 117 – 118.

^{๔๖} เอื้อน เล่งเจริญ, **โลกทรรศน์ในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ม.ป.ป.), หน้า ๗.

พระองค์สอนแบบสุขนิยม คือมองโลกในแง่ดีโดยสิ้นเชิง แต่ว่าเป็นสังคมนิยมคือมองโลกตามความเป็นจริง^{๔๗}

ด้วยเหตุที่ว่าพุทธปรัชญามองโลกตามความเป็นจริง เราจึงเห็นได้ว่า พุทธปรัชญาไม่ใช่ทุกขนิยม แต่ก็ไม่ใช่ “สุขนิยม” (optimism) มองชีวิตในแง่ดีอย่างเดียว พุทธปรัชญามองชีวิตทั้ง ๒ แง่ คือทั้งแง่ดี แง่ร้าย เพราะตามความเป็นจริงนั้นชีวิตเรามี ๒ แง่อยู่แล้ว มีทั้งดี มีทั้งชั่ว มีทั้งสุข มีทั้งทุกข์ มีทั้งเกิด มีทั้งตาย มีทั้งหนุ่มสาว มีทั้งแก่ มีทั้งได้ มีทั้งเสีย ฯลฯ เพราะเหตุนี้พุทธปรัชญาจึงเป็น “สังคมนิยม”^{๔๘} เนื่องด้วยการที่พระพุทธเจ้าไม่ได้มองโลกในแง่ดีเดียว จะทุกข์ก็ไม่ใช่ จะสุขก็ไม่ใช่ แต่มองทั้งร้ายและดี ทั้งเป็นคุณและเป็นโทษ ในปฐกสัมโพธิสูตร พระพุทธองค์ตรัสว่า “... สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยโลกเกิดขึ้นนี้ เป็นคุณในโลก สภาพที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เป็นโทษในโลก เรายังไม่รู้คุณของโลกโดยความเป็นคุณ โทษโดยความเป็นโทษ เราจะยังไม่ปฏิญาณตนว่าเป็นผู้ตรัสรู้บุตรสัมมาสัมโพธิญาณในโลก...”^{๔๙}

อริยสังข์จึงเป็นเส้นทางสายเดียวอันประเสริฐ ที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบ ด้วยการปฏิบัติ แล้วนำมาเปิดเผย เพื่อแก้ไขปัญหาคความทุกข์ที่มวลมนุษย์กำลังประสบอยู่ในการดำรงชีวิตได้อย่างแท้จริง ดังที่พระองค์ตรัสว่า

เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดอริยสังข์ ๔ ประการ เราและเธอทั้งหลายจึงเที่ยวเร่ร่อนไปตลอดกาลยาวนานอย่างนี้ อริยสังข์ ๔ ประการ คือ

๑. เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดทุกขอริยสังข์ เราและเธอทั้งหลายจึงเที่ยวเร่ร่อนไปตลอดกาลยาวนานอย่างนี้

๒. เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดทุกขสมุทยอริยสังข์ เราและเธอทั้งหลายจึงเที่ยวเร่ร่อนไปตลอดกาลยาวนานอย่างนี้

๓. เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดทุกขนิโรธอริยสังข์ เราและเธอทั้งหลายจึงเที่ยวเร่ร่อนไปตลอดกาลยาวนานอย่างนี้

๔. เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข์ เราและเธอทั้งหลายจึงเที่ยวเร่ร่อนไปตลอดกาลยาวนานอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย เราและเธอทั้งหลายได้รู้แจ้งแทงตลอดทุก

^{๔๗} จันงค์ ทอประเสริฐ, ปรัชญาประยุกต์ ชุตินเดีย, หน้า ๑๐๔.

^{๔๘} แสง จันทรงาม, อริยสังข์ ๔, (เชียงใหม่ : เลิฟแอนด์ลิฟ, ๒๕๔๕), หน้า ๕๓.

^{๔๙} อจ. ติก. (ไทย) ๒๐/๑๐๔/๓๔๘.

ขอรียสัจ. . . เราและเธอทั้งหลายได้รู้แจ้งแทงตลอดทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาขอรียสัจ เราและเธอทั้งหลายถอนภวตัณหาได้แล้ว ภวเนตติ^{๕๐} สิ้นไปแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก ...^{๕๑}

ด้วยเหตุที่กล่าวมานี้พุทธปรัชญาไม่ใช่ทุกขนิยม แต่เป็นสังขนิยมมากกว่าเพราะ สอนตามหลักความเป็นจริง

๒.๔ สาเหตุของทุกข์

ความทุกข์กายและใจที่เกิดขึ้นกับชีวิตเราไม่ได้เกิดขึ้นมาเอง แต่เกิดมาจากเหตุปัจจัย คือ กิเลส เมื่อชอบใจก็สุข ไม่ชอบใจก็ทุกข์ ความทุกข์เป็นผลผลิตของกิเลสซึ่งประกอบขึ้นด้วยเหตุปัจจัยหลายอย่าง

๒.๔.๑ สาเหตุของทุกข์ตามนัยขอรียสัจ

สาเหตุของทุกข์ตามนัยขอรียสัจ ๔ คือ ทุกขสมุทัยขอรียสัจ

สมุทัย แยกศัพท์เป็น ส + อุทย ส แปลว่าพร้อม อุทย แยกเป็น อุ แปลว่าขึ้น, อิ แปลว่าไป รวมกันเป็นสมุทัย แปลว่า ขึ้นไปพร้อม ถือเอาความหมายว่า เหตุที่ทำให้เกิด ศัพท์เดิมเป็นทุกขสมุทัย แปลว่า เหตุให้เกิดทุกข์

ในมหาทุกขกัณฑ์ขรรุสสุต^{๕๒} ได้กล่าวถึงความทุกข์ต่าง ๆ ซึ่งมีกามทั้งหลายเป็นต้นเหตุ เช่น ความลำบากในการประกอบอาชีพ ความทุกข์ในการรักษาสมบัติ การทำสงคราม การลักขโมย ปล้นจี้^{๕๓} ในจุฬทุกขกัณฑ์ขรรุสสุต^{๕๔} ก็กล่าวถึงความทุกข์ที่มีกามทั้งหลายเป็นต้นเหตุ เช่นเดียวกับในมหาทุกขกัณฑ์ขรรุสสุต

สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ เกิดมาจากความต้องการภายในตัวของมนุษย์ ซึ่งได้แก่ตัณหา คือ ความทะยานอยาก ที่ทำให้วางใจ ปฏิบัติตน แสดงออก สัมพันธ์ และกระทำต่อชีวิตและโลกอย่างไม่ถูกต้อง อย่างไม่เป็นไปด้วยความรู้ตามเป็นจริง แต่เป็นไปด้วยความยินดีในร้ายชอบซึ่งเป็นต้น ตลอดจนกิเลสปกป้องตัวคนทั้งหลาย เช่น ความกลัว ความริษยา ความหวาดระแวง ฯลฯ ที่สืบเนื่องมาจากตัณหาคือที่มาแห่งความทุกข์ของมนุษย์ กามตัณหา อยากกาม ได้แก่อยากได้อยาก เอาอยากเสพออยากเสวยอย่างหนึ่ง ภวตัณหา อยากภพ ได้แก่อยากเป็นอยากคงอยู่ตลอดไป อยากมี

^{๕๐} ภวเนตติ หมายถึงตัณหานำไปสู่ภพ ตัณหาประจุเชิงซ้อนซึ่งสามารถนำสัตว์ออกจากภพไปสู่ภพ (ที.ม.อ. ๑๕๕/๑๔๔; อจ. จตุกก.อ. ๒/๑/๒๗๘)

^{๕๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๕/๘๘; คูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๗/๑๐๓ – ๑๐๔; ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๕๑/๖๐๕.

^{๕๒} คุรายละเอียดยใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๗,๑๖๘,๑๗๔/๑๖๕ – ๑๗๖.

^{๕๓} คุรายละเอียดยใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๘/๑๗๘ – ๑๗๙.

ชีวิตนิรันดรอย่างหนึ่ง วิภวตัณหา อยากสิ้นภพ ได้แก่ ปรารถนาภาวะสิ้นสูญอย่างหนึ่ง และถือ
ไปกว่านั้น ท่านแสดงกระบวนการแห่งปฏิจสมุพบาท อันมีอวิชา เป็นมูลตัณหา ว่าเป็นที่ไหล
เนื่องมาแห่งปัญหาความทุกข์นั้น^{๕๔} ดังที่พระพุทธองค์ ตรัสไว้ในพระสูตรต้นคปิฎก ที่ฌนิกาย
มหาวรรค ว่า

ทุกขสมุททยอริยสัง คือ ตัณหาอันให้เกิดอีกประกอบด้วยความเพลิดเพลินและความกำหนัดมี
ปกติให้เพลิดเพลินในอารมณ์นั้นๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา ตัณหากิดขึ้น
ที่ ปิยรูปสาตรูป^{๕๕} เมื่อตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ที่ปิยรูปสาตรูปนี้ อะไรเป็นปิยรูปสาตรูปในโลก คือ
จักขุเป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้เมื่อเกิด ก็เกิดที่จักขุนี้ เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่จักขุนี้ โสตะ
เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ... ฯลฯ ... รูปวิจารณ์ (ความตรองถึงรูป) เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ
สัททวิจารณ์เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ คันธวิจารณ์เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ รสวิจารณ์
เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ โภจณวิจารณ์เป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ ธรรมวิจารณ์เป็นปิยรูป
สาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อเกิด ก็เกิดที่ธรรมวิจารณ์นี้ เมื่อตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ที่ธรรมวิจารณ์นี้ นี้
เรียกว่า ทุกขสมุททยอริยสัง^{๕๖}

ตัณหา หมายถึง ความทะยานอยาก ความดิ้นรน ความปรารถนา ความกระหาย
ตัณหาเป็นสภาวะที่ทำให้จิตต้องเสียความสมดุล ไม่ตั้งตรงอยู่กับที่หรือทำให้จิตส่ายอยู่ตลอด ไม่
รู้จักเต็มต้องการสิ่งที่ตนเองอยากมาเติมอยู่เรื่อยๆ เพราะตัณหานั้นเหมือนกับเชื้อเพลิงที่ต้องเติม
ต้องเพิ่มไม่ให้ขาด ถ้าขาดเมื่อไหร่แล้วจะทำให้จิตใจดิ้นรน เราร้อนจึงทำให้เกิดทุกข์รำไป

ตัณหาโดยสรูป ๓ ประเภท ได้แก่

๑. กามตัณหา ความทะยานอยากในกาม
๒. ภวตัณหา ความทะยานอยากในภพ
๓. วิภวตัณหา ความทะยานอยากในวิภพ

กามตัณหา คือ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ความกำหนัดนักแห่งจิตที่เกี่ยวข้องด้วย
กามธาตุ นี้เรียกว่า กามตัณหา

^{๕๔} พระธรรมปิฎก, (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๕๐๗.

^{๕๕} ปิยรูปสาตรูป หมายถึงสภาวะที่น่ารักชื่นใจ เป็นส่วนอิฏฐารมณ์ที่เป็นเหตุให้เกิดตัณหา (อภิ.
วิ.อ. ๒๐๗/๑๑๕ – ๑๒๐)

^{๕๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๐/๓๒๕ – ๓๓๑, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๔/๕๓ – ๕๔.

ภวตัณหา คือ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ความกำหนัดนักแห่งจิตที่สหรรค^{๕๗} ด้วยภวทิกฏฐิ^{๕๘} นี้เรียกว่า ภวตัณหา

วิภวตัณหา คือ ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ความกำหนัดแห่งจิต ที่สหรรคด้วย อุกเขตทิกฏฐิ^{๕๙} นี้เรียกว่า วิภวตัณหา ตัณหาที่เหลือชื่อว่ากามตัณหา

ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ความกำหนัดนักแห่งจิตที่เกี่ยวกับรูปธาตุและอรูปรธาตุ นี้เรียกว่า ภวตัณหา

ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ความกำหนัดแห่งจิตที่สหรรคด้วยอุกเขตทิกฏฐิ นี้ เรียกว่า วิภวตัณหา เหล่านี้ชื่อว่าตัณหา ๓^{๖๐}

กามตัณหา (Sensual Craving) คือความทะยานอยากในกาม ในพุทธปรัชญาแบ่งกาม เป็น ๒ ประเภท^{๖๑} คือ

๑. **วัตถุกาม** คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าพอใจ เครื่องปลูลาด เครื่องนุ่งห่ม ทาสหญิงชาย แพะ แกะ สุกร ไก่ ช้าง โค ม้า ลา ที่นา ที่สวน เงิน ทอง หมูบ้าน นิคม ราชธานี แคว้น ชนบท^{๖๒} กองพลรบ^{๖๓} คลังหลวง^{๖๔} และวัตถุที่น่ายินดีอย่างใด อย่างหนึ่ง (เหล่านี้) ชื่อวัตถุกาม ซึ่งเป็นความเพิลิดเพิลินยินดีลุ่มหลงในกามคุณ ๕ ที่ตัวเองนำใคร่นำพอนำปรารถนา ที่ตนเองชอบในรูปที่สวยงาม เสียงที่ไพเราะเสนาะหู กลิ่นที่หอม รสที่ถูกปากของตัวเอง โผฏฐัพพะที่อ่อนนุ่ม ถือว่าเป็นสิ่งบำรุงหรือช่วยุภายนอกคือกายให้อ้วนแล้วส่งเข้าภายในคือใจ

^{๕๗} สหรรค หมายถึง ไปด้วยกัน, กำกับกัน, ร่วมกัน, (พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปญฺญ) พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์), หน้า ๓๐๗.

^{๕๘} ภวทิกฏฐิ หมายถึง ความเห็นเนื่องด้วยภพ, ความเห็นว่าอัตตาและโลกจักมีอยู่คงอยู่เที่ยงแท้ตลอดไป เป็นพวกสัสสตทิกฏฐิ, เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

^{๕๙} อุกเขตทิกฏฐิ หมายถึง ความเห็นว่าขาดสูญ เช่น เห็นว่าคนและสัตว์จุติจากอภัพนี้แล้วขาดสูญ (ข้อ ๒ ในทิกฏฐิ ๒), เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๒๑.

^{๖๐} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๖/๕๗๓.

^{๖๑} พุ.ม. (ไทย) ๒๕/๑/๑ - ๔.

^{๖๒} **ชนบท** หมายถึง รัฐหลายๆ รัฐมารวมกัน มีกาสิโนชนบทและโกศลชนบท เป็นต้น (พ.ม.อ. ๑/๑๔)

^{๖๓} **กองพลรบ** มี ๔ เหล่า คือ (๑) กองพลช้าง (๒) กองพลม้า (๓) กองพลรถ (๔) กองพลทหารราบ (พ.ม.อ. ๑/๑๔)

^{๖๔} **คลังหลวง** มี ๓ อย่าง คือ (๑) คลังทรัพย์สิน (๒) คลังพืชพันธุ์ธัญญาหาร (๓) คลังผ้า (พ.ม.อ. ๑/๑๔)

๒. กิเลสกาม คือ ความพอใจ ความกำหนด ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ ความดำริ ความกำหนด ความกำหนดด้วยอำนาจความดำริชื่อว่ากาม ได้แก่ ความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ ความกำหนดด้วยอำนาจความใคร่ ความเพติดเพลินด้วยอำนาจความใคร่ ความทะยานอยากด้วยอำนาจความใคร่ ความเยื่อใยด้วยอำนาจความใคร่ ความเร่าร้อนด้วยอำนาจความใคร่ ความสขบด้วยอำนาจความใคร่ ความติดใจด้วยอำนาจความใคร่ หวังน้ำคือความใคร่ กิเลสเครื่องประกอบคือความใคร่ กิเลสเครื่องยึดมั่นคือความใคร่ กิเลสเครื่องกั้นจิตคือความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ในกามทั้งหลาย

ดังที่พระเจ้าอัทธมาสกเปล่งอุทานว่า “ เจ้ากามเอ๋ย เราเห็นรากเหง้าของเจ้าแล้ว เจ้าเกิดเพราะความดำริ เราจักไม่ดำริถึงเจ้าอีก เจ้าจักไม่เกิดมาเป็นเช่นนี้ได้อีกละเจ้ากามเอ๋ย” ^{๖๕} เหล่านี้เรียกว่ากิเลส กิเลสกามเป็นความใคร่แอบแฝงที่มีอยู่ภายในจิตใจ เมื่อรับสิ่งขั้วข้อมเกิดไฟราคะขึ้นเผาใจให้เร่าร้อน เปรียบได้กับเชื้อเพลิงที่หัวไม้ขีด เมื่อหัวไม้ขีดที่มีเชื้อเพลิงมากระทบกับหัวไม้ขีดก็จะเกิดไฟลุกขึ้นเผากันไม้ขีดอันเป็นที่อาศัยของเชื้อเพลิง เช่นเดียวกับกิเลสกามที่อาศัยอยู่ในจิตข้อมทำให้จิตเร่าร้อน เพราะเมื่อความใคร่ที่อยู่ในจิตประสพกับวัตถุกามอันได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสก็จะทำให้เกิดราคะ คือความกำหนัดยินดีหลงใหลในวัตถุกามเหล่านั้น เมื่อจิตใจเกิดราคะขึ้นก็ข้อมทำให้จิตเกิดความกระวนกระวายไม่อยู่นิ่ง เร่าร้อนเกิดแรงผลักดันเพื่อจะได้เสพในวัตถุกาม เมื่อเสพคราวหนึ่งความเร่าร้อนก็หายไปคราวหนึ่งแต่ยังมีเชื้อคือตัวกิเลสอยู่เพียงแต่อยู่ในการที่สงบนิ่งไม่สำแดงอาการออกมาเท่านั้น แต่เมื่อได้ดำริหรือนึกคิดถึงความสุขที่ตัวเองเคยได้รับ ราคะก็จะเกิดขึ้นมาอีก ^{๖๖}

กามตัณหาจัดเป็น ความอยาก ความต้องการ ความปรารถนาที่เกี่ยวข้องกับ สักกายทิฏฐิ ^{๖๗} ในสิ่งภายนอกที่น่าพอใจทั้งหมด เช่น รูป เสียง กลิ่น เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นที่มาของความเจริญของลัทธิวัตถุนิยม (Materialism) ของสังคมปัจจุบัน และเป็นที่มาของความสับสน ก่อเกิดความยึดมั่นถือมั่น ทำให้เกิดความโลภ ไม่รู้จักพอ นำไปสู่การกระทำในรูปแบบต่างๆ ทั้งการพุดชั้ว การกระทำชั้ว ซึ่งก็จะส่งผลให้เกิดความทุกข์ ความผิดหวัง ความเศร้าโศกของตนเองหรือผู้อื่น เรื่อยไปจนถึงสิ่งแวดล้อม ชุมชน สังคมประเทศ จนแพร่ไปทั่วโลกเพราะกามตัณหาตัวเอง

^{๖๕} บุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๕/๑๘๘; บุ.ญ. (ไทย) ๓๐/๘/๓๕.

^{๖๖} วสิน อินทสระ, หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา (พุทธปรัชญาเถรวาท), หน้า ๒๕.

^{๖๗} สักกายทิฏฐิ หมายถึง ความเห็นว่าเป็นตัวของตน, ความเห็นเป็นเหตุถือตัวตน, (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์), หน้า ๓๐๘.

ภวตัณหา (Craving for existence) คือ ความดิ้นรนทะยานอยากในความเป็น ความอยากเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นความอยากที่นอกเหนือจากกามคุณ ๕ ไม่รู้จักพอในสิ่งที่ตัวเองเป็นแล้ว ทะยานหรือว่ากระโจนเข้าหาเหมือนเสือกระโจนเข้าหาเหยื่ออย่างหิวกระหาย แต่ถ้ามองอย่าง ธรรมดาความอยากชนิดนี้ ทำให้คนทะเยอทะยานอาจทำให้ก้าวหน้าในการทำงานอาชีพได้มาก แต่ ต้องยอมรับความจริงด้วยเหมือนกันว่า ในความทะเยอทะยานนั้นมีความทุกข์ ความร้อนใจแฝงเร้น อยู่ด้วย ถ้าต้องขี้อแย้งกับผู้อื่นก็เป็นการสร้างศัตรู ต้องใช้เล่ห์กลอุบายในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่ง ชัยชนะ บางครั้งถึงกับต้องใส่ร้ายป้ายสีผู้อื่นก่อเวรกรรมกันต่อไปไม่สิ้นสุด เนื่องมาจากความเชื่อ ว่ามีตัวตนซึ่งทำให้เกิดทัศนคติที่ผิด ทำให้เกิดการเห็นแก่ตัว ยึดมั่นถือมั่นเกิดการกระทำที่ไม่ดี แนวคิดนี้นักปราชญ์ทางตะวันตกส่วนมากเห็นว่าเป็นสัญชาตญาณของชีวิต (Life Instinct)

วิภวตัณหา (Craving for non-existence) คือ ความทะยานอยากในวิภพคือความอยากไม่เป็นนั่น ไม่เป็นนี่ เป็นความอยากในทางผลัดดันไปในทางลบเพื่อจะให้พ้นตัว เนื่องจากตัวเองรู้สึกอึดอัด เบื่อ ระเบิดระอา คนเราถ้าไม่สามารถหลบหนีจากสภาพที่ตนเองไม่ ต้องการ ต้องทนอยู่ในสภาพที่ตนเองไม่ชอบก็จะก่อให้เกิดความทุกข์ เช่น ชายหญิงรักกันเพราะ กามตัณหา พออยู่ด้วยกันก็อยากเป็นพ่อแม่คนเรียกภวตัณหา เมื่อมีลูกแล้วเกิดการทะเลาะ มีปัญหา กันอยากแยกทางกันเรียกว่าวิภวตัณหา

ตัณหานี้เป็นเหตุแห่งทุกข์เพราะทำให้คนเราวนเวียน มัวเมาดังที่พระพุทธเจ้ากล่าวไว้ในพระสูตรตันปิฎก ขุททกนิกายว่า “ ตัณหาข้อมเจริญแก่มนุษย์ผู้ประพฤติประมาท เหมือนเถา ย่านทรายเจริญอยู่ในป่า เขาข้อมเร่ร้อนไปมา เหมือนวานรที่ต้องการผลไม้ เทียวเร่ร้อนไปมาในป่า ฉะนั้น ” ^{๖๔}

เมื่อประมาทหลงเพลินเพลินอยู่ในกามข้อมก่อให้เกิดความทุกข์ต่างๆ ตามมาเพราะต้อง เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ก่อเกิดการเสพหรือรับรู้อารมณ์ที่ตัวเองชอบทำให้แสวงหาผาสนอง อยู่ตลอดเวลา แล้วก็หลงไหลไปกับอารมณ์ที่ตัวเองชอบนั้น พอไม่นานก็เกิดเบื่อหน่ายแล้วหาสิ่งที่ จะมาบำรุงบำเรออีกไม่มีที่สุดเพราะตัณหาพาไป ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ ตัณหาที่เลวทรามชาน ไปในโลกนี้ ครอบงำบุคคลใดไว้ได้ ความโศกข้อมเจริญแก่บุคคลนั้น เหมือนหญ้าแคมบางที่ถูกฝน ตกรดแล้วเจริญงอกงามขึ้น ฉะนั้น ” ^{๖๕}

ถึงตัณหาเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ในอริยสัจ ๔ ก็ตาม พุทธปรัชญามีหลักคำสอน ว่าทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับเหตุและปัจจัย ต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ตัณหาเองก็มีปัจจัยที่ก่อให้เกิด

^{๖๔} พุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓๔/๑๓๓.

^{๖๕} พุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓๕/๑๓๘.

เช่นเดียวกับสังขตธรรมประเภทอื่นๆ เหมือนกัน เช่นสังขาร ก่อให้เกิดวิญญาณ วิญญาณก่อให้เกิดนามรูป ซึ่งมีลักษณะเป็นวัฏจักรและเราก็รู้จักกันดีคือ ปฏิจจสมุปบาท

๒.๔.๒ สาเหตุของทุกข์ตามนัยปฏิจจสมุปบาท

ต้นเหตุเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดความทุกข์ก็จริง แต่ยังมีอีกอย่างที่เป็นรากเหง้าก่อให้เกิดต้นเหตุ ทำให้เกิดความทุกข์อย่างอื่นเพิ่มทวีคูณมากขึ้น เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท โดยมีวิชาเป็นเบื้องต้น ดังนี้

...เพราะอวิชาเป็นปัจจัย → จึงมีสังขาร → วิญญาณ → นามรูป → สฬายตนะ → ผัสสะ → เวทนา → ตัณหา → อุปาทาน → ภพ →ชาติ → ชรา + มรณะ + โสกะ + ปริเทวะ + ทุกขะ + โทมนัส + อุปายาส กองทุกข์ทั้งหมดนี้มีการเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้...^{๓๐}

ปฏิจจสมุปบาท มาจากคำบาลีว่า “ปฏิจจสมุปบาท” ซึ่งประกอบด้วยคำ ปฏิจจ กับ คำ สมุปบาท

ปฏิจจ แปลว่า อาศัย สมุปบาท (แยกเป็น สัม ร่วมกับอุปบาท เกิดขึ้น) แปลว่า การเกิดขึ้นร่วมกัน

เมื่อรวมคำทั้งสองเข้าด้วยกันจะได้คำว่า ปฏิจจสมุปบาท แปลว่า การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกัน หรือ สิ่งที่ต้องอาศัยกันและกันเกิด ซึ่งมีคำไวพจน์ของปฏิจจสมุปบาทดังที่พระองค์ตรัสว่า “...ในกระบวนการนี้ ตถตา (ความเป็นอย่างนั้น) อวิตถตา (ความไม่คลาดเคลื่อน) อนัญญตถตา (ความไม่เป็นอย่างอื่น) อิทัปปัจจยตา (ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้) นี้เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท...”^{๓๑} คือ กระบวนการเรื่องปฏิจจสมุปบาทเป็นหลักธรรมที่มีความลึกซึ้งเข้าใจได้ยาก ซึ่งดำเนินไปพร้อมด้วยการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยไม่มีส่วนที่เป็นตัวตนคงที่ คือเป็นไปตามกระแสแห่งเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์แก่กันล้วนๆ ตามวิถีทางแห่งธรรมชาติของมัน แต่ในกรณีของชีวิตมนุษย์ปุถุชน ความฝันกระแสจะเกิดขึ้น โดยที่จะมีความหลงผิดเกิดขึ้น และยึดถือเอารูปปรากฏของกระแสหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของกระแสว่าเป็นตัวตนและปรารถนาให้ตัวตนนั้นมีอยู่หรือเป็นไปในรูปใดรูปหนึ่ง ในเวลาเดียวกัน ความเปลี่ยนแปลงหมุนเวียนที่เกิดขึ้นในกระแสก็ขัดแย้งต่อความปรารถนา เป็นการบีบคั้นและเร่งเร้าให้เกิดความยึดอยากรุนแรงยิ่งขึ้น ความดิ้นรน

^{๓๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑ - ๓/๒ - ๖, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑ - ๒/๑ - ๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๗ - ๖๑/๓๑ - ๓๕, ๕๖ - ๑๑๖, /๕๗ - ๖๖, อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๒/๒๔๒ - ๒๔๓, พ.ม. (ไทย) ๒๕/๒๗/๑๑๓, พ.จ. (ไทย) ๓๐/๔/๕๕ - ๕๖, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๒๕ - ๓๕๓/๒๑๘ - ๓๐๕.

^{๓๑} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๕.

หวังให้มีตัวตนในรูปใดรูปหนึ่ง และให้ตัวตนนั้นเป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี ให้คงที่เที่ยงแท้ถาวรอยู่ในรูปที่ต้องการก็ดี ก็ยิ่งรุนแรงขึ้น เมื่อไม่เป็นไปตามที่ยึดอยาก ความบีบคั้นก็ยิ่งแสดงผลเป็นความผิดหวัง ความทุกข์ความคับแค้นรุนแรงขึ้นตามกัน พร้อมกันนั้นความตระหนักรู้ในความจริงอย่างมั่วๆ ว่าความเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่งแน่นอน และตัวตนที่ตนยึดอยู่อาจไม่มีหรืออาจสูญสลายไปเสีย ก็ยิ่งฝังความอยากให้เห็นยวแน่ยิ่งขึ้น พร้อมกับความกลัว ความประหวั่นพรันพรึง ก็เข้าแฝงตัวร่วมอยู่ด้วยอย่างลึกซึ้ง และสลับซับซ้อน ภาวะจิตเหล่านี้ก็คือ อวิชชา เป็นตัวที่คอยบังคับบัญชาพฤติกรรมทั้งหลายของบุคคลให้เป็นไปต่างๆ ตามอำนาจของมัน ทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว ตลอดจนเป็นตัวหล่อหลอมบุคลิกภาพและมีบทบาทสำคัญในการชี้ชะตากรรมของบุคคลนั้นๆ^{๑๒} คือ เป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งปวงนี่เอง

ดังนั้นการที่ไม่เข้าใจในปฏิจสุมุขบาทย่อมทำให้ชีวิตได้รับทุกข์เรื่อยไป เพราะหลักปฏิจสุมุขบาทมีความสำคัญต่อมนุษย์เป็นอย่างมาก เนื่องจากการไม่รู้แจ้งแทงตลอดในหลักปฏิจสุมุขบาทย่อมทำให้เหล่าสัตว์ทั้งหลาย ต้องติดข้องอยู่ในสังสารวัฏและมีความทุกข์เหมือนเงาตามตัวฉะนั้น

องค์ประกอบของปฏิจสุมุขบาททั้งหมด เป็นปัจจัยสืบต่อซึ่งกันและกัน เป็นรูปต่อเนื่องเป็นวงกลม ไม่มีเบื้องต้นและเบื้องปลายดังรูปข้างล่าง

อวิชชาจึงเป็นกิเลสพื้นฐาน เป็นที่ก่อตัวของกิเลสอื่นๆ แต่ในขั้นแสดงออกทางพฤติกรรมต่างๆ ตณฺหาย่อมเป็นตัวชักจูง เป็นตัวบงการและแสดงบทบาทที่เห็นได้ชัดเจน ดังนั้นในทางปฏิบัติ เช่นในอริยสัจ จึงกำหนดตณฺหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์^{๑๓} หากดับอวิชชาด้วยปัญญา

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๕๑.
^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), หน้า ๑๒๕.

และเห็นตามความเป็นจริงในไตรลักษณ์ ก็สามารถที่จะทำลายอวิชชาลงได้ ตัณหาที่เป็นเหตุให้เป็นทุกข์ก็ไม่เกิด ก็ดับทุกข์ในกระบวนการเกิดดับทางปฏิจจสมุปบาทได้ トラบใดมนุษย์ยังดับอวิชชาไม่ได้ คือเป็นอยู่ด้วยอวิชชา อยู่อย่างยึดมั่นถือมั่น อยู่อย่างเป็นทาส อยู่อย่างขัดแย้งฝืนต่อกฎธรรมชาติ^{๓๔} ชีวิตก็เป็นทุกข์รำไป และเวียนว่ายตายเกิดต่อไป

๒.๕ วิธีการดับทุกข์

มนุษย์ประกอบด้วย ๒ ส่วน คือกายกับจิต ทุกข์ก็เกิดทั้งกับกายและจิต เมื่อความทุกข์คือการเข้าไปยึดในขั้น ๕ และขั้น ๕ นั้นก็ประกอบด้วยกายกับใจ วิธีการดับทุกข์จึงต้องมีทั้งการดับทุกข์ทางกายและดับทุกข์ทางใจ เพราะกายกับใจต่างเป็นปัจจัยแก่กันและกัน พระพุทธเจ้าตรัสถึงวิธีการดับทุกข์ไว้ในอริยสัจอย่างชัดเจนทั้งทางกายและทางใจ

๒.๕.๑. การดับทุกข์ทางกาย

เป็นการผ่อนคลายความทุกข์ลงชั่วคราวเพราะว่าเมื่อแก้ไขความทุกข์สำเร็จก็จะเกิดความทุกข์ในเรื่องอื่น ๆ ต่อไปไม่รู้จักจบสิ้น แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ปฏิเสธ เพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องในการดำรงชีวิต คือ ปัจจัย ๔ ได้แก่

- ๑) เครื่องนุ่งห่ม
- ๒) อาหาร
- ๓) ที่อยู่อาศัย
- ๔) ยารักษาโรค^{๓๕}

ปัจจัย ๔ เป็นสิ่งที่จำเป็นชีวิต เป็นพื้นฐานเบื้องต้นของชีวิต สิ่งที่ต้องอาศัยเลี้ยงชีพของมนุษย์ หากขาดเครื่องนุ่งห่มจะได้รับความหนาว ร้อน เย็น ทำให้เกิดความทุกข์ ขาดอาหารทำให้ได้รับความหิวกระหาย ขาดที่อยู่อาศัยทำให้ได้รับความลำบาก ขาดยารักษาโรคย่อมได้รับความเจ็บปวด จากการเบียดเบียนของโรค ดังนั้นปัจจัย ๔ สมบูรณ์ สิ่งแวดล้อมดี ในความพยายามหรือต่อสู้เพื่อความอยู่รอด บุคคลจะต้องมีร่างกายสมบูรณ์และแข็งแรง ปราศจากร่างกายที่แข็งแรงเราไม่อาจมีชีวิตอยู่อย่างสุขสบายหรือได้รับสิ่งที่ปรารถนาได้

ในการพัฒนาการหรือวิธีการดับทุกข์ทางด้านร่างกาย พุทธปรัชญากล่าวถึง สัปปายะ ๔ ประการ อันเป็นเหตุเบื้องต้นของความสุขมีดังนี้คือ

- ๑) เสนาสนสัปปายะ คือ การมีที่อยู่อาศัยสะดวกสบายปราศจากแหล่งเพาะเชื้อโรค มีอากาศถ่ายเทได้ดี ไม่พลุกพล่านด้วยผู้คน

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.

^{๓๕} วิ. มหา. ๔/๘๗/๑๐๖.

๒) อาหารสัปปายะ คือการที่มีอาหารถูกหลักก่อนามัย บริโภคแล้วไม่มีโทษ ไม่เกิดโรคภัยไข้เจ็บ

๓) บุคคลสัปปายะ คือการอยู่ร่วมกับคนดี มีระเบียบ มีคุณธรรม เป็นกัลยามิตร

๔) ธรรมสัปปายะ คือการประพฤติธรรมที่ช่วยให้จิตใจเบิกบานถูกกับจริตของตน^{๓๖}

นอกจากนี้พุทธปรัชญายังได้กล่าวถึงสาเหตุที่จะทำให้บุคคลมีอายุสั้น และมีอายุยืน เพื่อให้บุคคลรู้จักรักษาตนได้ ในอนายุสสูตร กล่าวถึงแนวคิดที่ทำให้อายุยืน ไว้ ๕ ประการ คือ

๑) ไม่สร้างเรื่องความทุกข์กาย ทุกข์ใจแก่ตนเอง

๒) รู้จักพอใจในการแสวงหาความสุข

๓) บริโภคสิ่งที่ย่อยง่ายหรือถูกหลักก่อนามัย

๔) มีความประพฤติหรือพฤติกรรมที่ดี

๕) มีสิ่งแวดล้อมหรือกัลยามิตรที่ดี^{๓๗}

วิธีการดับทุกข์ทางกาย เป็นการมีร่างกายที่แข็งแรง มีความเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมที่ดี (ปฏิรูปเทศ) มีประโยชน์ ให้คุณค่าแก่ชีวิตที่ถูกต้อง มีความสุข และได้รับคุณค่าในการพัฒนาชีวิตให้สูงขึ้นตามทางของศีล หรือศีลสิกขา

ศีล คือ การดำรงตนอยู่ด้วยดี มีชีวิตที่เกื้อกูลต่อสภาพแวดล้อมที่ตนมีส่วนช่วยสร้างสรรค์รักษาให้เอื้อแก่การมีชีวิตที่ดีร่วมกัน เป็นสิ่งควบคุมและส่งเสริมการใช้ปัจจัยสี่ สัปปายะสี่ เพื่อเป็นพื้นฐานต่อการพัฒนาสมาธิและปัญญา โดยวางหลักเกณฑ์ข้อบังคับเพื่อควบคุมความประพฤติ ทางพุทธปรัชญาเรียกว่า วินัย ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันด้วยดี สร้างโอกาสสำหรับทำความดี ซึ่งจัดวางให้ตรงความมุ่งหมายของชุมชนหรือสังคม เช่น พระพุทธองค์ทรงแนะนำผู้ปกครองอย่างกว้าง ๆ ไว้ในจักรวรรดิสูตร^{๓๘} และวินัยสำหรับสงฆ์เป็นการควบคุมความประพฤติ ดังนั้นการดำรงกาย วาจา จะต้องเป็นไปตามหลักของมรรคมีองค์แปด ที่กล่าวไว้ ๓ ประการดังนี้

๑) สัมมาวาจา คือ การเจรจาชอบ ได้แก่ การงด การเว้น การเลิกละ เจตนาเครื่องเว้น จากวจีทุจริต ๔ กิริยาไม่ทำ การไม่ทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัดต้นเหตุแห่งวจีทุจริต ๔ วาจาชอบอันเป็นองค์แห่งมรรค^{๓๙} สัมมาวาจาเป็นการงดเว้นจากวจีทุจริต ๔ คือเว้นจาก

^{๓๖} สนิท ศรีสำแดง, พระพุทธศาสนากับหลักการศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : นิตนารการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕ - ๖.

^{๓๗} อ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๒๕ - ๑๒๖/๒๐๕ - ๒๐๖.

^{๓๘} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕/๖๕.

^{๓๙} ม. อ. (ไทย) ๑๔/๒๖๘/๑๔๓ - ๑๔๘.

การพูดเท็จคือให้พูดความสัตย์ เว้นจากการพูดต่อเสียดคือให้พูดประสานสามัคคี เว้นจากการพูดคำหยาบคือให้พูดอ่อนหวาน เว้นจากการพูดเพื่อเจ้อคือให้พูดมีประโยชน์^{๕๐}

สัมมาวาจาเป็นการประพฤติชอบทางวาจาทั้งในระดับโลกียะและโลกุตตระ การพูดความสัตย์ คือพูดตรงตามความเป็นจริงไม่มีออกไปจากความจริงและต้องกล่าวให้เหมาะสมกับกาละ เทศะและบุคคลจึงจะเกิดประโยชน์ ถึงแม้ว่าเราจะพูดความจริงแต่พูดไม่เหมาะสมกับกาละ เทศะและบุคคลย่อมทำให้เกิดโทษแก่ผู้พูด

การพูดประสานสามัคคี คือการพูดที่ส่งเสริมให้เกิดความรักใคร่ปรองดองกันในหมู่คณะ ไม่เกิดการทะเลาะเบาะแว้งกัน ถึงแม้จะว่าบางครั้งเพื่อไม่ให้เกิดความแตกแยกในหมู่คณะ อาจจำต้องพูดโกหกก็ได้ไม่ถือว่าผิด เพราะการโกหกนั้นเป็นประโยชน์ต่อคนหมู่มาก

การพูดอ่อนหวาน คือการพูดคำสุภาพไพเราะไม่เป็นโทษแก่ผู้ฟัง รู้จักพูดยกย่องให้กำลังใจผู้ที่ทำความดี การพูดอ่อนหวานตรงข้ามกับการพูดประจบซึ่งหากความสัตย์ไม่ได้

การพูดมีประโยชน์ คือการพูดที่ได้รรถถ่อประโยชน์แก่ผู้ฟังสามารถที่จะนำไปปฏิบัติในการประกอบอาชีพหรือดำรงชีวิตให้อยู่ในสังคมได้ดี ลักษณะคำพูดที่มีประโยชน์นั้นจะต้องส่งเสริมให้ผู้ฟังมีจิตใจสูงขึ้น ละทิ้งความชั่วหันมาทำความดี

สำหรับผู้ที่ประพฤติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดทางพุทธปรัชญา จะต้องประกอบด้วย ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย ถ้อยคำที่ชักนำให้สันโดษยินดีด้วยปัจจัยที่มี ถ้อยคำที่ชักนำให้สังคายนสังใจ ถ้อยคำที่ชักนำไม่ให้ระคนด้วยหมู่ ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำความเพียร ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้สงบ ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้พ้นจากกิเลส ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดความรู้ความเห็นในการที่พ้นจากกิเลส^{๕๑}

๒) สัมมาสัมมันตะ คือ การกระทำชอบหรือการงานชอบ ได้แก่ “... การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้ งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม ”^{๕๒}

การกระทำชอบกล่าวไว้ ๒ นัยคือ

นัยแรก หมายถึงกายสุจริต ๓ เป็นการประพฤติที่สมควรทางกาย ได้แก่

๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์ เนื่องจากทุกประเภทรวมถึงมนุษย์ด้วยต่างก็มีความรักในชีวิตของตนเอง ไม่ปรารถนาให้ชีวิตของตนต้องประสบกับความทุกข์ยากเดือดร้อนต้องการให้ชีวิตของตนเองประสบกับความสุขความเจริญ พระพุทธองค์ตรัสถึงการรักตนเองว่า

อตุตทาหิ ปรมํ ปิโย ตนเองแหละเป็นที่รักอย่างยิ่ง

^{๕๐} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๒๓, อภิ. วิ. (ไทย) ๓๕/๑๖๕/๕๕.

^{๕๑} อ. ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๕/๑๓๘.

^{๕๒} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๒๓๑, ม. ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๕/๘๖.

นฤติ อุดตสมิ เปมิ ความรักอื่นเสมอด้วยตนเองไม่มี

ยิ่งมนุษย์มีความรักในตนเองมากเท่าไรสัตว์อื่นๆ ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ดังนั้นการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตหรือเบียดเบียนให้เกิดความเดือดร้อน ย่อมเป็นความปรารถนาของสัตว์ทั้งหลายที่ไม่ต้องการให้เกิดขึ้นกับตนเอง ถ้าทำให้ผู้อื่นเจ็บหรือสัตว์อื่นเจ็บก็มีลักษณะเดียวกันกับความเจ็บปวดที่เกิดขึ้นกับตนเอง ดังนั้นสัตว์และมนุษย์ย่อมรักในชีวิตของตนเหมือนกับ “...บุคคลค้นหาด้วยจิตตลอดทั่วทุกทิศ ไม่ได้พบใครซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนในที่ไหนๆ เลย สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ก็รักตนมากเช่นนั้นเหมือนกัน ฉะนั้นผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนสัตว์อื่น”^{๘๓}

นัยที่สอง ได้แก่

๑) การงานสุจริต คือการประกอบอาชีพการงานที่สุจริตไม่เป็นโทษแก่เราและผู้อื่น

๒) การงานไม่อาภูล คือการงานที่ได้รับมอบหมายให้ค้ำค้ำงเป็นคนที่มีความขยันหมั่นเพียรเอาใจใส่และไม่ทอดธุระ

๓) สัมมาอาชีพะ คือการเลี้ยงชีพชอบ หมายถึงการเว้นมิจาชีพทุกรูปแบบ ได้แก่ “... ละการเลี้ยงชีพที่ผิดเสีย สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงชีพที่ชอบ”^{๘๔} การประกอบอาชีพที่สุจริตซึ่งตรงข้ามกับมิจาอาชีพะ ส่วนหนึ่งเป็นการประกอบด้วยสัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะ หลีกเว้นจากการแสวงหาด้วยวิธีที่ไม่เหมาะสม คือการป้อยอ การล้อลวง การบีบบังคับ^{๘๕}

จุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาอยู่ที่การดับทุกข์ แต่ก็ยอมรับการดำเนินชีวิตในทางโลกียะอยู่ จึงมิได้ตำหนิการแสวงหาทรัพย์ในทางสุจริตสำหรับผู้ครองเรือน ในทางตรงกันข้ามยังกล่าวว่าความยากจนเป็นทุกข์อย่างยิ่ง พุทธปรัชญายังสนับสนุนให้ผู้ครองเรือนมีความขยันหมั่นเพียร มีความอดทนไม่เกียจคร้านรู้จักแสวงหาทรัพย์ ด้วยหลักทฤษฎีธรรมิกัตถประโยชน์^{๘๖} และเว้นจากมิจาอาชีพะ หลักปฏิบัติให้ประโยชน์สำเร็จ ได้แก่ อิทธิบาท ๔^{๘๗} และสันโดษ ๓^{๘๘} อันเป็นแนวทางให้บุคคลประสบผลสำเร็จในชีวิต สำหรับการค้าขายที่ทำให้มีทรัพย์เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ได้แก่ ตาดี หมายถึงมองการณ์ไกล เป็นคนธุระดี หมายถึงเป็นคนขยันเอาใจใส่การค้าของตน เป็นบุคคลที่มีความซื่อสัตย์^{๘๙}

^{๘๓} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๓๔๘/๕๕.

^{๘๔} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๒๓๑, ม. ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๕/๘๖, ม. อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๔/๓๔๐.

^{๘๕} คุรายละเอียดใน อภิ. วิ (ไทย) ๓๕/๘๓๘-๘๘๒/๔๓๕-๔๓๖.

^{๘๖} คุรายละเอียดใน อ. อ. อ. (ไทย) ๒๓/๑๔๕/๒๕๔.

^{๘๗} คุรายละเอียดใน อภิ. วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๕/๒๕๒.

^{๘๘} พระเทพเวที (ประยูร ปรุฑโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๒๔.

^{๘๙} อ. ต. ก. (ไทย) ๒๐/๔๕๕/๑๑๑ - ๑๑๒.

สำหรับผู้ที่ทำการค้าขาย หากหวังประโยชน์ในอนาคตหรือเบื้องหน้า ไม่ควรทำการค้าขายสินค้าที่เรียกว่า มิจฉาวณิชา ได้แก่การค้าขายเครื่องประหาร การค้าขายมนุษย์ การค้าขายเนื้อสัตว์ การค้าขายเครื่องคองของเมา ยาเสพติด การค้าขายยาพิษ^{๕๐}

โดยภาพรวมแล้วสัมมาอาชีวะ ควรอยู่ในขอบข่ายของศีล ๕ ประการ และพุทธปรัชญาซึ่งได้กล่าวถึงพฤติกรรมการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่นและเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตัวเองและผู้อื่น เป็นหน้าที่อย่างหนึ่งที่บุคคลจะกระทำต่อกันเพื่อให้เกิดความสงบร่มเย็นของสังคม ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ในเรื่อง ทิศทั้งหกในสังคาลกสูตร^{๕๑} เมื่อบุคคลดำเนินชีวิตด้วยศีลที่เป็นสิ่งควบคุมวิธีการดับทุกข์ทางกายอย่างสมดุลแล้วย่อมเป็นการเติมเต็มการดับทุกข์ทางใจให้สมบูรณ์ได้เร็วยิ่งขึ้น

๒.๕.๒. การดับทุกข์ทางใจ

เป็นหลักการทางพุทธปรัชญาที่เน้นจิตใจเป็นหลัก ซึ่งกล่าวไว้ในอริยสัจเน้นการแก้ไขทุกข์ทางใจ เมื่อความทุกข์เกิดเพราะมีเหตุคือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน การดับทุกข์ต้องดับอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ด้วยการพัฒนาสมาธิและปัญญา ซึ่งได้ผ่านการอบรมกายและวาจาด้วยศีลเป็นพื้นฐานมาแล้วนั้น ทำให้เกิดการพัฒนาด้านจิตใจด้วยสมาธิจนนำไปสู่การเจริญทางด้านปัญญา

การพัฒนาด้านนั้นเป็นการฝึกอบรมเสริมสร้างให้พร้อมพร้อมสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๓ ด้าน คือ

๑) คุณภาพของจิต ได้แก่ สร้างเสริมจิตใจให้ตั้งงมด้วยคุณธรรมต่าง ๆ เป็นจิตใจที่สูง ประณีต ให้มีเมตตา มีความรัก มีความเป็นมิตร มีความปรารถนาประโยชน์แก่ผู้อื่น มีกรุณาอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ มีจาคะ มีน้ำใจเพื่อแผ่ โอบอ้อมอารี มีคารวะ ความเคารพ เห็นความสำคัญของผู้อื่น มีมัทวะ ความอ่อนโยน กตัญญู ความรู้คุณค่า แห่งการกระทำของผู้อื่นเป็นต้น เหล่านี้เป็นเรื่องของคุณภาพจิต

๒) สมรรถภาพจิต หรือความสามารถของจิต เช่น ความมีสติ มีวิริยะ ความเพียรพยายามสู้งาน มีขันติความอดทนและทนทาน มีสมาธิจิตใจแน่วแน่ มีสัจจะ มีความจริงจัง เอาจริงเอาจัง มีอธิษฐาน ความคิดเด็ดเดี่ยวต่อความมุ่งหมาย มีความหนักแน่นเข้มแข็งมั่นคงในจิตใจที่จะทำงานให้ได้ผลสมบูรณ์ โดยเฉพาะงานทางปัญญา คือความคิดพิจารณาให้เห็นความจริงแจ่มแจ้งชัดเจน

^{๕๐} คุรยละเอียดใน อภ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๑๘๖.

^{๕๑} คุรยละเอียดใน ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๒ – ๒๐๖/๑๗๘ – ๑๘๗.

๓) สุขภาพจิต คือ มีจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจที่เป็นสุข สดชื่น ร่าเริง เบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส พร้อมทั้งจะยิ้มแย้มได้ มีปีติ ความเอิบอิ่มใจ มีปราโมทย์ ความแช่มชื่นใจ มีปีสัทธา ความผ่อนคลาย ไม่คับข้องขุนมัว ไม่หม่นหมอง หดหู่เหี่ยวแห้งหรือโศกเศร้าอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ เรียกว่าสุขภาพจิต^{๕๒}

ดังนั้นการพัฒนาจิตที่จะให้มีคุณภาพตามที่ได้กล่าววิธีปฏิบัติไว้ในองค์มรรค ได้แก่

๑) สัมมาวายามะ คือความพยายามชอบหรือความเพียรชอบ ได้แก่ การปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดสาหัส ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดธุระ ความประคับประคองธุระ วิริยะ วิริยอินทรีย์ วิริยพละ ความพยายามชอบอันเป็นองค์แห่งมรรค^{๕๓} หมายถึงปรารภ การเริ่มทำความเพียร ความพยายามที่เหมาะสมกับสัมมาอาชีวะนั้น ตัดความเกียจคร้านออกได้ กล่าวคือ เมื่อเกิดฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งจิตไว้ เพื่อมิให้อกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดบังเกิดขึ้น เรียกว่า สังวรปธาน เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่บังเกิดขึ้นแล้ว เรียกว่า ปหานปธาน เพื่อให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดบังเกิดขึ้น เรียกว่า ภาวนापธาน เพื่อความตั้งอยู่ไม่เลือนหายเจริญยิ่งไพบูลย์มีขึ้น เต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมที่บังเกิดแล้ว เรียกว่า อนุรักษนาปธาน^{๕๔}

ความเพียรยอมทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับผลตามที่ตนเองปรารถนา ดังที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญความเพียรว่า “ภิกษุทั้งหลายเราข่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้นหรืออกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป เหมือนการปรารภความเพียร ภิกษุทั้งหลายเมื่อบุคคลเป็นผู้ปรารถนาความเพียร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ข่อมเกิดขึ้นและอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วข่อมเสื่อมไป”^{๕๕}

๒) สัมมาสติ คือการระลึกชอบ อันหมายถึงสติปัญฐาน ๔ ได้แก่ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกเสียได้ เรียกว่า กายานุปัสสนา พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ เรียกว่า เวทนานุปัสสนา พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ เรียกว่า จิตตานุปัสสนา พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกเสียได้ เรียกว่า ธรรมานุปัสสนา^{๕๖}

^{๕๒} พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต), พัฒนาคณ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๐), หน้า ๗๖ – ๗๗.

^{๕๓} อภิ. ส. (ไทย) ๓๔/๓๗/๓๑.

^{๕๔} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๕/๒๓๑, ม. ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๕/๘๖ – ๘๗, อภิ. วิ. (ไทย) ๓๕/๑๖๘/๕๕.

^{๕๕} อจ. ติก. (ไทย) ๒๐/๖๒/๕ – ๑๐.

^{๕๖} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๒๓๒, ม. ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๕/๘๗, อภิ. วิ. (ไทย) ๓๕/๑๖๕/๕๕.

สติ คือการระลึกได้ไม่ลืมไม่เผลอไม่พินเพื่อน เป็นภาวะที่ตื่นตัวคอยรับรู้สิ่งต่างๆ ที่ตนเกี่ยวข้อง เพราะสติคอยทำให้เกิดความรู้สึกตัวอยู่เสมอ ถ้ากิจการงานหรือธุระใดๆ ขาดสติ ย่อมทำให้ตกอยู่ในความประมาท กิจการงานและธุระนั้นก็เลยเสียไป สติมีลักษณะเปรียบเสมือน นายทหารประตูคอยทำหน้าที่เปิดให้คนเข้า ถ้าคนใดไม่เหมาะสมก็ไม่เปิดให้เข้า นั่นก็คือสติจะทำหน้าที่ทำให้เรารู้สึกตัวว่าสิ่งที่จะเข้ามาทางอายตนะภายในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ เป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ถ้าเป็นสิ่งที่ไม่ดีสติก็จะทำให้รู้ว่าไม่ควรจะรับอารมณ์ภายนอกดังกล่าวเข้ามา หรือ ในขณะที่เรารับรู้อารมณ์ต่างๆ สติก็จะคอยควบคุมไม่ให้จิตเผลอเผลอ ปล่อยให้เกิดความคิดปรุงแต่งไปตามอารมณ์นั้นๆ การขาดสติก็คือการเผลอเผลอของสติที่ปล่อยให้จิตมีการปรุงแต่งไปตามอารมณ์ที่เข้ามา เหมือนน้ำชอบไหลลงสู่ที่ต่ำดังนั้นเราจึงต้องสร้างทาบสกัดกั้นไว้ ด้วยสติและสัมปชัญญะ (ความรู้ตัว)

สติปฏิฐาน ๔ แปลว่าที่ตั้งของสติหรือที่ที่สติเข้าไปอยู่ หรือธรรมอันเป็นที่ตั้งของสติ

๑) กายานุปัสสนา คือการพิจารณาเห็นกายแบ่งออกเป็น ๖ ตอนคือ

(๑) อานาปานสติ คือการตั้งสติกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออกยาวหรือสั้น หรือรู้สึกตัวว่าลมที่สูดเข้าไปและออกมาได้ผ่านจุดใดบ้างในร่างกาย การกำหนดลมหายใจตามแบบอานาปานสติมีทั้งหมด ๑๖ ขั้นตอนในอานาปานสติสูตร

(๒) อิริยาบถ คือการกำหนดรู้ในอิริยาบถต่างๆ เช่น เดิน ยืน นั่ง นอนหรือมีสติรู้ชัดในอาการที่เป็นอยู่อย่างนั้น

(๓) สัมปชัญญะ คือการรู้ตัวทั่วพร้อมในการกระทำทุกอย่างรวมถึงการเคลื่อนไหวต่างๆ เช่น ความรู้สึกตัวทั่วพร้อมในการก้าวไปข้างหน้า ถอยหลัง เหลียวแลดู การค้มกิน การเกี่ยว การอุจจาระปัสสาวะ เป็นต้น

(๔) ปฏิกุลมณสิการ คือการพิจารณาว่าร่างกายตั้งแต่ศีรษะไปจนจรดปลายเท้าเต็มไปด้วยสิ่งปฏิกุลที่ประกอบอยู่

(๕) ธาตุมนสิการ คือการพิจารณาถึงธาตุที่ประกอบของร่างกายได้แก่ ธาตุที่ประกอบของร่างกายได้แก่ ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งล้วนมีลักษณะไม่คงที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้

(๖) นวสี สวถิกา คือการพิจารณาซากศพในลักษณะต่างๆ แล้วรองเปรียบเทียบกันตัวของเราที่เราเห็นว่าสวย ว่างาม ที่แท้จริงแล้วเมื่อตายไปก็มีลักษณะเหมือนกันกับซากศพที่กำลังดูในขณะนั้น

๒) เวทนานุปัสสนา คือการพิจารณาเห็นเวทนาได้แก่ความรู้ชัดในความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ ในขณะนั้น

๓) จิตตานุปัตสนา คือความรู้ชัดในอาการของจิตในขณะนั้น เช่น จิตมีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ จิตอยู่ในสภาพหตฺถุ ฟุ้งซ่านไม่เป็นสมาธิหรือจิตไม่หตฺถุไม่ฟุ้งซ่านเป็นสมาธิรู้ชัดตามการทำงานของจิตตลอดเวลา

๔) ฐัมมานุปัสสนา คือการพิจารณาเห็นธรรมที่เกิดขึ้นกับจิตทำให้จิตเป็นกุศลหรืออกุศล ฐัมมานุปัสสนาได้แก่

(๑) นิ वर्ณ คือรู้ชัดแจ้งในนิ वर्ณ ๕ อันได้แก่ความพอใจในกาม (กามฉันทะ) ความคิดร้าย (พยาบาท) ความหตฺถุและเชื่องซึม (ถีนมิทระ) ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ (อุทธัจจุกกัจจะ) ความล่งเลงสัย (วิจิกิจฉา) รู้ชัดว่าสิ่งเหล่านี้มีอยู่ในจิตของตนหรือไม่ ถ้ามีจะละได้อย่างไร

(๒) อุปาทานขันธ ๕ คือรู้ชัดในความยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์ว่าเกิดขึ้นมาได้อย่างไร จะละได้อย่างไร

(๓) อายุตนะภายใน ๖ และอายุตนะภายนอก ๖ รู้ชัดในอายุตนะภายในและภายนอกทั้ง ๖ รู้ชัดถึงสังโยชน์^{๕๑} อันเกิดเนื่องมาจากอายตนะนั้นๆ รู้ชัดว่าสังโยชน์เกิดขึ้นมาได้อย่างไร

(๔) โพชฌงค์^{๕๒} ๗ คือรู้ชัดในขณะนั้นว่าโพชฌงค์แต่ละอย่างมีอยู่ในจิตหรือไม่ ที่ยังไม่เกิดจะทำให้เกิดขึ้นอย่างไร ที่เกิดแล้วจะทำให้บริบูรณ์อย่างไร

(๕) อริยสัจ คือรู้ชัดในอริยสัจ ๔

ผลของการเจริญสติย่อมทำให้ได้รับผลตั้งแต่โศคาบันไปจนถึงอรหัตต์ สำหรับผลการเจริญสติในฆราวาสก็คือทำให้กิจการงานไม่เสียหาย ไม่มีความประมาท

๓) สัมมาสมาธิ คือความตั้งมั่นชอบ ได้แก่ ภาวะที่จิตใจไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ส่ายไปส่ายมา มีจิตแน่วแน่ มีอารมณ์เป็นหนึ่ง (เอกัคคตา) มีความสงบไม่หวั่นไหว “...ความตั้งอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบสมาธิในทริย สมาธิพละ ”^{๕๓} สัมมาสมาธิ ได้แก่ความสงบจากองค์ฌาน คือ

สังตจากกาม สังตจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌานมีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติ มีปีติและสุข เกิดแต่วิเวก บรรลุทุติยฌานมีความผ่องใสแห่งจิตในภายในเป็นธรรมเอกผุดขึ้น เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่ มีอุเบกขา มีสติ มี

^{๕๑} สังโยชน์คือ กิเลสอันผูกใจสัตว์ไว้ ร้อยรัดสัตว์ไว้ไม่ให้ถึงนิพพาน

^{๕๒} โพชฌงค์ คือองค์แห่งการตรัสรู้ ได้แก่สติ (ความระลึกได้) ฐัมมวิจยะ (ความสอดส่องสืบค้นธรรม) วิริยะ (ความพากเพียร) ปีติ (ความอิ่มใจ) ปัสสัทธิ (ความสงบทหายกาย) สมาธิ (ความมีใจตั้งมั่น) อุเบกขา (ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง) (ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๓/๒๒๐ - ๒๒๑ ; ๓๔๓/๒๖๖, อภิ. วิ. (ไทย) ๓๕/๕๔๒/๒๕๓).

^{๕๓} อภิ. วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๑/๒๔๖.

สัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยกาย เพราะปิดสิ้นไป บรรลุตถิยฆานที่พระอริยทั้งหลายสรรเสริญ ว่า ผู้ได้ฆานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข บรรลุจตุตถฆาน ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละทุกข์และสุข และดับโสมนัส โทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่^{๑๐๐}

การพัฒนาคุณภาพจิต คือ หรือการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพ เอื้อแก่การทำงาน การดำเนินชีวิตและพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดี อันได้แก่การบำเพ็ญสมถหรือวิธีบำเพ็ญกรรมฐาน อันเป็นอุปกรณ์ที่ช่วยชักจูงจิตใจของคนให้สงบ ยึดมั่นในคุณธรรม ระวังใจให้ฝึกฝนและมีวิริยะอุตสาหะต่อความดี และทำให้คุณภาพจิตปราณีตยงจิตของตนขึ้นสู่ระดับสูงเหนืออำนาจของกิเลสตนเอง^{๑๐๑} เพราะพุทธปรัชญาถือว่าจิตมีความสำคัญ ทุกอย่างจะสำเร็จได้ด้วยจิตที่มีปัญญาคอยดูแล

ปัญญา คือ การมองดูรู้จักและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือรู้เท่าทันสังขารธรรมทั้งหลาย ที่ทำให้เป็นอยู่และทำการต่างๆ ด้วยปัญญา คือ รู้จักวางใจวางท่าทีและปฏิบัติต่อชีวิตและโลกอย่างถูกต้อง ตามวิธีการแห่งมรรค ได้แก่

๑) **สัมมาทิฐิ** คือ ความเห็นชอบ ได้แก่ปัญญา ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง^{๑๐๒} สัมมาทิฐิแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ ได้แก่

(๑) ระดับโลกียะ เป็นแนวคิดในการดำเนินชีวิตที่สมควร ๑๐ ประการ คือ เห็นว่าทานที่ให้แล้วย่อมมีผล การบูชาย่อมมีผล การเช่นสรวงย่อมมีผล ผลวิบากของกรรมที่ทําดีทําชั่วแล้วมีอยู่ โลกนี้มีอยู่ โลกหน้ามีอยู่ มารดามีบุญคุณอยู่ บิดามีบุญคุณอยู่ สัตว์ที่ผูกเกิดขึ้นมีอยู่ สมณพราหมณ์ที่ดำเนินชอบปฏิบัติชอบ ผู้ทําให้แจ้งซึ่งโลกนี้และโลกหน้า ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นได้รับทราบ มีอยู่ในโลก^{๑๐๓}

ในระดับโลกียะนี้เป็นทิฐิหรือแนวคิดของผู้ที่ยังเกี่ยวข้องกับในกามอยู่ เป็นความคิดความเชื่อที่สมควรประพฤติ เช่น มีความคิดว่าทำความดีย่อมได้รับผลดี ทําความชั่วย่อมได้รับผลชั่วตอบสนอง บิดามารดาและครูบาอาจารย์เป็นผู้มีพระคุณต่อตนเองจริง เมื่อนำมาประพฤติแล้วย่อมทําให้กาย วาจา ใจ ที่แสดงออกมาเป็นสิ่งที่สมควรด้วย

เมื่อประพฤติตามสัมมาทิฐิ ย่อมเป็นประโยชน์แก่ตัวเองแก่ผู้อื่น คือตัวเราไม่ได้ถูกเบียดเบียนจากผู้อื่นและผู้อื่นก็ไม่ได้รับความเดือดร้อนอันเกิดจากการกระทำของเรา แต่สัมมาทิฐิ

^{๑๐๐} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๒๓๒, ม. ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๕/๘๕.

^{๑๐๑} พระศรีวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตมาโน), การพัฒนาจิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิบาลวิทยาลัย, ๒๕๓๐). หน้า ๓.

^{๑๐๒} ปรุฒม์ บุญศรีรัตน์, หลักพระพุทธศาสนา, (เชียงใหม่ : มจรกสิณนา, ๒๕๕๒), หน้า ๓๑๔.

^{๑๐๓} ม. อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๖ - ๒๕๗/๑๔๖.

นี้อาจจะแปรเปลี่ยนเป็นมิจฉาทิฏฐิได้เพราะยังเกี่ยวข้องอยู่ในกามอยู่ ตัณหาอาจจะบดบังสัมมาทิฏฐิให้เห็นผิดเป็นชอบได้ เพราะยังไม่สามารถที่จะขจัดความเห็นผิดในขั้นละเอียดคืออวิชาได้

(๒) ระดับโลกุตระ เป็นขั้นของแนวคิดที่เกิดปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ปัญญาเครื่องนำทาง ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศาสตรา ความสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิชัยธรรม ความเห็นชอบ อันเป็นองค์แห่งมรรคเป็นโลกุตระ^{๑๐๔} หมายถึง ปัญญาที่มีเป้าหมายสูงสุดเป็นอารมณ์สามารถถอนความไม่รู้จริงที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานขึ้นเสียได้ มีความเห็นชอบเป็นลักษณะ มีความประกาศความจริงแท้เป็นหน้าที่ มีการทำลายความมืดคือ อวิชา เสียได้เป็นสิ่งปรากฏให้เห็น

สัมมาทิฏฐิในระดับนี้เป็นสัมมาทิฏฐิที่ได้รับการอบรมบ่มตัวเองจนถึงขั้นมีวิชาคือมีปัญญาที่เห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริง^{๑๐๕}

การรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ ๔ จะมีลักษณะรู้แจ้งตามสัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ และรู้ว่าตัวเองสามารถดับกิเลสได้โดยรอบสมบูรณ์แล้ว ความเห็นที่ถูกต้องเป็นหลักพื้นฐานของมรรคข้ออื่นๆ เพราะเมื่อมีความเห็นชอบในมรรคข้ออื่นๆ ก็จะไม่คลาดเคลื่อน ด้วยเหตุนี้ “เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นแม้ข้อหนึ่ง ซึ่งจะเป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น หรือกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วยอมเป็นไปเพื่อความเจริญไปพลุลยยิ่งเหมือนกับสัมมาทิฏฐิเลย”^{๑๐๖} สัมมาทิฏฐิเป็นธรรมที่ทำให้ดำเนินไปตามจุดประสงค์หรือเข้าสู่เป้าหมายสูงสุดทางพุทธปรัชญา ด้วยการทำลายอวิชา “...จักทำลายอวิชา จักยังวิชาให้เกิด จักทำนิพพานให้แจ้ง ด้วยความเห็นที่ตั้งไว้ถูก ด้วยการเจริญมรรคที่ตั้งไว้ถูก ข้อนี้เป็นฐานะที่มีได้ เพราะความเห็นที่ตั้งไว้ถูก”^{๑๐๗}

๒) สัมมาสังกัปปะ คือความดำริหรือความคิดความตั้งใจที่ถูกต้อง ถ้าเรามีความเห็นอย่างไร ความคิดก็ยอมเป็นไปตามความเห็นนั้นๆ ถ้าเป็นความเห็นที่ผิดความคิดก็ผิดตามไปด้วย และจะมีผลไปถึงการกระทำด้วย เช่น มีความเห็นว่าการปล้นคนจะทำให้ตนเองรวยเร็วขึ้น (มิจฉาทิฏฐิ) ความคิดหรือความตั้งใจ (ดำริ) ก็จะพยายามคิดค้นหาวิธีการเพื่อเข้าไปปล้นคนอื่น นับว่าเป็นความคิดหรือความตั้งใจที่ไม่สมควรซึ่งก็ส่งผลให้เกิดการกระทำทางกาย วาจา ด้วยการออกไปปล้นฆ่าเจ้าทรัพย์ หรือถ้าเจ้าทรัพย์ขัดขืนก็ดูคำทำร้ายร่างกายบ้าง

ในระดับโลกียะ คือความคิดชอบไปในทางที่ถูกต้องทางศีลธรรม อันจะมีประโยชน์ต่อผู้อื่นเมื่อตั้งความคิดชอบไว้ เช่น เมื่อเห็นว่าการพนันเป็นสิ่งไม่ดี ไม่ว่าจะพนันชนิดใดก็ตาม

^{๑๐๔} ม. อุ. (ไทย) ๑๔/๒๕๘/๑๔๖.

^{๑๐๕} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๒๓๑, ม. มุ. (ไทย) ๑๒/๑๔๕/๘๖.

^{๑๐๖} อจ. ติก. (ไทย) ๒๐/๑๙๒/๓๓.

^{๑๐๗} ส. ม. (ไทย) ๑๕/๔๓/๑๐, ๒๘๑/๖๔.

ล้วนแล้วแต่ทำให้เสียเงิน การงานเสีย มีการทะเลาะเบาะแว้งภายในครอบครัว ก่อให้เกิดการลักขโมย เมื่อมีความเห็นดังกล่าวก็ตั้งความคิดไว้ในทางที่ชอบ คือไม่คิดจะเล่น เพราะมองเห็นโทษของอบายมุข เมื่อตั้งความคิดชอบไว้แล้ว การปฏิบัติก็ชอบตามไปด้วย ด้วยเหตุนี้ความดำรงใจเป็นเจตนาอย่างหนึ่ง ที่เป็นตัวนำหรือประธานในการที่จะก่อให้เกิดคุณธรรมต่างๆ ต่อไป “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลใดมีใจอันเป็นโทษ ประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม ทุกข์ย่อมไปตามบุคคลนั้น เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคผู้ลากเกวียนไปอยู่ฉะนั้น”^{๑๐๔}

ในระดับโลกุตตระ หมายถึง ความคิดตั้งใจออกจากกาม ความตั้งใจที่ไม่พยายาม ความตั้งใจที่ไม่เบียดเบียน^{๑๐๕} ความคิดตั้งใจออกจากกาม คือเมื่อมีความเห็นชอบว่ากามวัตถุและกิเลสกาม ล้วนแล้วแต่ก่อให้เกิดความทุกข์ซึ่งนานัปการ ถึงแม้จะได้รับความสุขแต่ก็เป็นความสุขที่ไม่เที่ยงแท้เมื่อสุขเปลี่ยนไป ความทุกข์ก็เข้ามาแทนที่เมื่อมีความเห็นชอบดังนี้ ก็ตั้งความคิดที่จะออกจากกามไม่หลงหมกมุ่นติดใจ ผู้ที่ตั้งความคิดชอบไว้ย่อมทำให้จิตใจไม่ร้อนรุ่ม สะอาดสงบพร้อมที่จะปฏิบัติบำเพ็ญเพียรเข้าสู่ทางแห่งการดับทุกข์ได้ง่าย

ความตั้งใจที่ไม่พยายาม คือ ตั้งความคิดที่จะไม่คิดมุ่งร้ายผู้อื่นให้ถึงความพินาศ เช่นคิดให้เขาถึงแก่ความตาย เมื่อจิตใจจะจากความพยายามแล้วก็ปราศจากความร้อนรน สะอาด สงบ เมื่อละความคิดในการพยายามแล้ว ก็ให้ตั้งความคิดให้มีเมตตา และปรารถนาดี มุ่งประโยชน์ที่จะช่วยเหลือผู้อื่นและสัตว์ ซึ่งการตั้งความคิดไว้ชอบนั้น ถึงแม้ว่าจะได้รับการอาฆาตพยายาจากผู้อื่นก็จะไม่ได้ตอบคงมีแต่อกุศลแทนให้

ความตั้งใจไม่เบียดเบียน คือตั้งความคิดที่จะไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เกิดความเดือดร้อนรวมทั้งตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นการเบียดเบียนทางร่างกาย เช่น ช่มเหงรังแก ทบตี กลั่นแกล้ง ทรมาณฆ่าให้ตาย ช่มชืน ปล้นจี้ เป็นต้น ส่วนความตั้งใจที่จะไม่เบียดเบียนผู้อื่นทางวาจา เช่น จะไม่พูดจาเยาะเย้ยถากถาง จะไม่เสียดสีให้ผู้อื่นได้รับความอับอาย จะไม่พูดคำหยาบ พยายามที่จะพูดให้เกิดประโยชน์ชี้แนวทางให้เขาเห็นทางในการดับทุกข์

ดังนั้นการตั้งความคิดไว้ชอบ ทำให้ขบวนการความคิดการรับรู้ ไม่ถูกกิเลสเข้ามาครอบงำทำให้เป็นความคิดที่ไม่มีอคติ ด้วยการใช้โยนิโสมนสิการ รู้จักไตร่ตรองวินิจฉัยตรงตามความเป็นจริง ไม่มีกิเลสเคลือบแฝง เมื่อมีปัญญารู้เข้าใจตามสภาพความเป็นจริงว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูกอะไรผิด ก็จะทำตามปัญญาที่รู้แจ้ง ตามหลักพุทธปรัชญาถือว่ามีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะปัญญาเป็นตัวตัดสินใจขาด ในการเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของพุทธปรัชญา

^{๑๐๔} พุ. อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๑๑.

^{๑๐๕} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๒๓๑, ม. มุ. (ไทย) ๑๒/๑๔๕/๘๖, อภิ. วิ. (ไทย) ๓๕/๑๖๔/๕๘.

กล่าวโดยสรุปคือ สมาธิ และปัญญา หรือไตรสิกขาจึงเป็นระบบการปฏิบัติที่ครบถ้วน เพื่อดับทุกข์ทั้งทางกายและใจตามพุทธปรัชญา เพราะมีขอบเขตครอบคลุมมรรคทั้งหมด ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ธรรมเหล่านี้สงเคราะห์เข้าด้วยศีล สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ธรรมเหล่านี้สงเคราะห์เข้าด้วยสมาธิ สัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปะ ธรรมเหล่านี้สงเคราะห์เข้าด้วยปัญญา”^{๑๑๐} ดังนั้นไตรสิกขาจึงเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับฝึกหัดอบรมกาย วาจา ใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือนิพพาน

๒.๖ การดับทุกข์

ในอริยสัจข้อที่ ๓ กล่าวว่า ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงคือการดับสนิทแห่งทุกข์ และความดับสนิทแห่งทุกข์นี้พุทธปรัชญาเรียกว่า “นิพพาน”^{๑๑๑} ดังนั้น ความหลุดพ้นจากทุกข์ตามพุทธปรัชญาก็คือนิพพาน ซึ่งเป็นการดับทุกข์ขั้นโลกุตระ แต่ในพุทธปรัชญาไม่ได้ปฏิเสธการดับทุกข์ทางโลกีย เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องเนื่องถึงกัน ดังนั้นพุทธปรัชญาจึงกล่าวถึงการดับทุกข์ไว้ทั้งสองขั้นคือ โลกียสุขและโลกุตระสุข

๒.๖.๑ การเข้าถึงโลกียสุข

เป็นการแก้ไขทุกข์ระดับชาวโลกที่จะประสบพบเจออยู่เป็นประจำ เพื่อให้เกิดกามสุข หรือเรียกว่า โลกียสุข คือความสุขที่เนื่องด้วยโลกียธรรม หมายถึงความสุขอันเป็นวิสัยของโลกสุขที่อิงอาศัยโลก^{๑๑๒} และพระพุทธองค์ตรัสถึงความสุขไว้หลายประการ ตามที่ปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ ได้แก่ สุขเกิดจากการสรรเสริญ การได้โภคทรัพย์เครื่องปลื้มใจ ความบันเทิงในสวรรค์ในโลกหน้า^{๑๑๓}

ในอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ได้กล่าวเกี่ยวกับเป้าหมายของความสุขไว้ว่า

- (๑) สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์
- (๒) สุขเกิดแต่การจ่ายบริโภครทรัพย์
- (๓) สุขเกิดแต่ความไม่เป็นหนี้
- (๔) สุขเกิดแต่ประกอบกิจการงานที่ปราศจากโทษ^{๑๑๔}

^{๑๑๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐๘/๕๔๕.

^{๑๑๑} พ. อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๗๓/๒๘๑.

^{๑๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๔/๘๕.

^{๑๑๓} พ. พ. (ไทย) ๒๕/๓๖/๔๓๖.

^{๑๑๔} อ.ง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๓๕.

เมื่อรักษาทรัพย์ที่หามาได้แล้วต้องรู้จักการใช้จ่ายให้เป็นไปตามความมุ่งหมาย พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้รู้จักวิธีใช้จ่ายทรัพย์ที่ตนหามาได้ เป็นการจ่ายทรัพย์ที่ก่อประโยชน์^{๑๑๕} อัตราการจ่ายทรัพย์คือ หนึ่งส่วนใช้สำหรับเลี้ยงคนที่ควรบำรุงและใช้บำเพ็ญประโยชน์ หนึ่งส่วนเก็บไว้ใช้ในยามฉุกเฉิน สองส่วนใช้ประกอบการงานหรือดำเนินธุรกิจ^{๑๑๖}

แต่ยังเป็นความสุขที่อิงอามิส หรือกามสุข อันเกิดจากกามคุณ ๕ เป็นความสุขในชั้นของปุถุชนที่ยังข้องเกี่ยวอยู่ในโลก ดังที่พระองค์ตรัสไว้ว่า

กามคุณ ๕ อย่างคือ รูปทั้งหลายที่รู้ได้ด้วยตา...เสียงทั้งหลายที่รู้ได้ด้วยหู... กลิ่นทั้งหลายที่รู้ได้ด้วยจมูก...รสทั้งหลายที่รู้ได้ด้วยลิ้น... โผฏฐัพพะทั้งหลายที่รู้ได้ด้วยกาย ซึ่งน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก ชักให้อยากได้ ชวนให้กำหนด คือกามคุณห้า อาศัยกามคุณ ๕ ประการเหล่านี้ มีความสุขความเมา (โสมนัส) ใดเกิดขึ้น นี่เป็นส่วนดี นี้เรียกว่า กามสุข^{๑๑๗}

ซึ่งเป็นการตอบสนองทางกาย สามารถให้ทั้งคุณและโทษ หากเสพด้วยความระมัดระวัง ก็จะทำให้กายอยู่อย่างมีความสุขสมบูรณ์ได้ แล้วพระพุทธเจ้าตรัสถึงการดำเนินชีวิตที่เป็นสุขด้วยการควบคุมอายตนะว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผัสสาชยตนะ ๖ ประการนี้...คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่บุคคลไม่ฝักฝืน ไม่คุ้มครอง ไม่รักษา ไม่สำรวมระวังแล้ว ย่อมนำทุกข์หนักมาให้...ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่บุคคลฝักฝืนดีแล้ว คุ้มครองดี รักษาดี สำรวมระวังดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้”^{๑๑๘}

และแนวคิดทางพุทธปรัชญากล่าวถึงการดำรงชีวิตประจำวันที่ไม่ผิด รวมทั้งเป็นประโยชน์ต่อตัวเองและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องไว้ในสุดต้นตอปัญหาว่า

เป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทริย์ทั้งหลาย (ระวังตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) เป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ (รู้จักบริโภคอาหารแต่พอดี) เป็นผู้ประกอบความเพียร (ไม่เกียจคร้าน เห็นแก่นอน) หมั่นชำระจิตให้บริสุทธิ์ เช่น ด้วยการเดินจงกรม มีสติสัมปชัญญะ...ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวม เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะพึงเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌา (ความละโมภะจ้องจะเอาให้ได้) และโทมนัสครอบงำได้...ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้ ย่อมชื่อว่า เป็นผู้ปฏิบัติไม่ผิด^{๑๑๙}

^{๑๑๕} คุรยลละเอียคไน อจ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๔๐ - ๔๕.

^{๑๑๖} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๓/๑๔๔.

^{๑๑๗} ม. มุ. (ไทย) ๑๒/๑๖๖/๑๖๗ - ๑๖๘.

^{๑๑๘} ส. สพา. (ไทย) ๑๘/๕๔/๕๗ - ๕๘.

^{๑๑๙} อจ. ติก. (ไทย) ๒๐/๑๖/๑๕๕ - ๑๖๐.

เป็นการระวังการรับรู้อยู่ตลอด เพราะการเสพความสุขตามวิสัยของปุถุชน ต้องมีสติ ระวังตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจของเรา มิให้รูป เสียง กลิ่น รส และความคิดเห็นทั้งหลาย ชัก นำเราไปสู่ความโลภที่เรียกว่า อภิชฌา ซึ่งจะทำให้เกิดทุกข์โทมนัสตามมา นอกจากนี้ ก็เป็นเรื่อง อาหารของกินของใช้ ก็ให้รู้จักกินรู้จักใช้พอประมาณ ให้คุ้มค่า รู้จักประหยัด สุดท้ายก็คอยตรวจ ตราชำระจิตของตนให้สะอาดไว้ อย่าให้สกปรกหมักหมมด้วยกิเลส ต้องรู้จักลด ๓ ข้อนี้ พระพุทธเจ้าเรียกว่า เป็นการปฏิบัติไม่ผิด (อปันณกปฏิบัติ) จะปฏิบัติเวลาใด ที่ไหน กับใคร ก็ ไม่มีทางผิด และพระองค์ตรัสถึงคุณธรรมอันเป็นที่พึ่งหรืออาศัยของบุคคลในการดำรงชีวิตอยู่ เมื่อ พระภิกษุเข้าไปทูลถามว่า

บุคคลที่เรียกกันว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยนิสสัย^{๑๒๐} หรือที่อาศัย ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อม ด้วยนิสสัย พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ถ้าภิกษุอาศัยศรัทธา...อาศัยหิริ...อาศัยโอตตปปะ...อาศัย วิริยะ...อาศัยปัญญาแล้ว ละอกุศล เจริญกุศล อกุศลนั้นย่อมเป็นอันเชลละได้แน่แท้ อกุศลที่ภิกษุ ละได้แล้วเพราะเห็นด้วยปัญญาอันเป็นอริยะ^{๑๒๑} เป็นอันภิกษุนั้นละได้แล้ว ละได้ดีแล้ว ภิกษุนั้น ดำรงอยู่ในธรรม ๕ ประการแล้ว พึงอาศัยธรรม ๔ ประการอยู่ ธรรม ๔ ประการ^{๑๒๒} คือ ภิกษุใน ธรรมวินัยนี้ พิจารณาแล้วเสพ พิจารณาแล้วอดกลั้น พิจารณาแล้วเว้น พิจารณาแล้วบรรเทา ภิกษุ ผู้ถึงพร้อมด้วยนิสสัยหรือที่อาศัย เป็นอย่างนี้^{๑๒๓}

แนวคิดพุทธปรัชญาที่ยกมาเป็นแนวทางการดำรงชีวิตในปัจจุบันสำหรับบุคคลทั่วไป ไม่ว่าจะทำอะไร จะกิน จะใช้ จะเกี่ยวข้องกับใคร ก็จะต้องพิจารณาก่อนเสมอ ว่าสมควร มากหรือน้อย หรือไม่สมควรเลย เรื่องปัจจัย ๔ ของกินของใช้ พิจารณาก่อน เป็นประโยชน์จริง ปลอดภัย จริงจึงเสพ คือใช้ ในการดำรงชีวิตแต่ละคนก็มักจะประสบกับสิ่งที่น่าพอใจ และสิ่งที่ไม่น่าพอใจ ไม่ว่าจะเป็สิ่งของหรือบุคคล หรือสภาพดินฟ้าอากาศ แม้แต่ไม่สบอารมณ์ ก็พิจารณาโทษที่มีอยู่ และจะตามมา แล้วอดกลั้นไว้ บำเพ็ญขันติบารมีเอาไว้ ชีวิตก็จะไม่ประสบทุกข์

^{๑๒๐} นิสสัย ในที่นี้หมายถึงที่พึ่ง (อง. นวก. อ. ๓//๒/๒๘๖).

^{๑๒๑} ปัญญาอันเป็นอริยะ หมายถึงปัญญาในอริยมรรคพร้อมทั้งวิปัสสนา (อง. นวก. อ. ๓//๒/๒๘๖).

^{๑๒๒} พิจารณาแล้วเสพ หมายถึงพิจารณาแล้วเสพปัจจัย ๔ มีจีวรเป็นต้น

พิจารณาแล้วอดกลั้น หมายถึงพิจารณาแล้วอดกลั้นต่อความหนาวเป็นต้น

พิจารณาแล้วเว้น หมายถึงพิจารณาแล้วเว้นชังดูร้าย หรือคนพาลเป็นต้น

พิจารณาแล้วบรรเทา หมายถึงพิจารณาแล้วบรรเทาอกุศลวิตก มีกามวิตก เป็นต้น ดู ที. ปา.

(ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๐๐, ๑๑.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๐/๔๐, ที. ปา. อ. ๓๐๘/๒๐๔.

^{๑๒๓} ๑๑. นวก. (ไทย) ๒๓/๒/๔๒๕ - ๔๓๐.

นอกจากนี้วันหนึ่งๆ อาจจะประสบพบเห็นสิ่งที่เป็นโทษ เป็นอันตราย จะนำความเสื่อม ความเสียหายมาให้ เช่นคนพาล คนที่ไม่น่าไว้ใจ สัตว์ร้าย อบายมุขทั้งหลาย พิจารณาโทษของมันให้ถ้วนถี่ แล้วเว้นไปให้ไกล วันหนึ่งๆ เราคิดเรานึก เรารู้สึกในทางที่เป็นอกุศลมากมาย มีกิเลสต่าง ๆ เข้ามายั่วยวนชวนให้ทำตาม พิจารณาให้เห็นโทษของมันให้ละเอียด แล้วหาวิธีเปลี่ยนแนวคิด บรรเทา แรงกิเลสเหล่านั้น อย่าให้กลายเป็นมารทำลายเราได้ ข้อปฏิบัติ ๔ ประการ เรียกว่า อปัสเสนธรรม ความดีอันเป็นที่อาศัยพาให้อยู่รอดปลอดภัย

การที่เป็นสมาชิกของสังคมโลกก็อย่างสมบูรณ์แบบ มีคุณค่าอย่างแท้จริง ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติอีก ๗ ประการ ดังนี้

๑) ชัมมัตญัตตา รู้หลักและรู้จักเหตุ คือรู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติกิจหน้าที่และดำเนินกิจการต่าง ๆ รู้เข้าใจสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่า ตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จ และรู้เท่าทันกฎกรรมดาหรือหลักความจริงของธรรมชาติ เพื่อปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง

๒) อัถตัญญัตตา รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือรู้ความหมาย และความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้นๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้น เพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร หรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลดีหรือผลเสียอย่างไร ตลอดถึงรู้ความหมายของคติธรรมดา และประโยชน์ที่เป็นจุดหมายแท้จริงของชีวิต

๓) อัถตัญญัตตา รู้ตน คือรู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น และประพฤติให้เหมาะสม ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญงอกงามถึงความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

๔) มัตตัญญัตตา รู้ประมาณ คือรู้จักพอดี รู้จักประมาณในการบริโภค ในการใช้จ่ายทรัพย์ ในการพูด การปฏิบัติกิจต่างๆ ทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจตามที่มองเห็นด้วยปัญญา

๕) กาลัญญัตตา รู้กาล คือรู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจ ตลอดจนรู้จักกะเวลาและวางแผนการใช้เวลาอย่างได้ผล

๖) ปริสัจญัตตา รู้ชุมชน คือรู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน และชุมชน รู้การอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมชน ควรทำกริยา ควรพูด และเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างไร จึงจะเกิดผลที่ดี

๓) บุคคลัญญา ฐึบุคคล ก็รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอชยาศัย ความสามารถ และคุณธรรมเป็นอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่นๆ ด้วยดีว่า ควรจะคบ หรือไม่ ได้คคืออะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับอย่างไรจึงจะได้ผลดี^{๑๒๔}

ธรรม ๑ ประการนี้ เรียกว่า สัปปริสธรรม^{๑๒๕} แปลว่า ธรรมของสัปปริชน คือคนดี หรือคนที่แท้ ซึ่งมีคุณสมบัติของความเป็นมนุษย์ที่ดำเนินชีวิตอยู่อย่างสมบูรณ์

๒.๖.๒ การเข้าถึงโลกุตระสุข

พุทธปรัชญาถือว่า การพัฒนาจิตด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นสิ่งสำคัญมาก สติปัญญาจากการพัฒนาจิตแล้วย่อมนำไปสู่การดับทุกข์ได้ ซึ่งพุทธปรัชญาเรียกว่า นิพพาน อันเป็นบรมสุข นิรามิสสุข และตัดกระแสทุกข์สิ้นเชิง

๑. **บรมสุข** ได้แก่การที่บุคคลบรรลุอิสรภาพ คือ พ้นจากปัญหาชีวิต ได้แก่ ทุกข์ ทั้งปวง นั่นก็คือ การได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ซึ่งถือว่าได้เข้าถึงบรมสุขหรืออเสขบุคคล^{๑๒๖} ที่สามารถละสังโยชน์^{๑๒๗} ได้ตามภูมิธรรมที่ตนบรรลุ เรียกว่า “พระอริยบุคคล” พระอริยบุคคลเป็นผู้ที่แน่นอนในบรมสุขแล้ว เพราะประจักษ์แจ้งว่า ชีวิตเป็นการประกอบเข้าของรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จึงเรียกว่าบุคคล จะถือว่ากายนี้เป็นตัวตนของตนไม่ได้ แต่ชีวิตเป็นเพียงกระบวนการ ซึ่งดำเนินไปเป็นสาย เพราะอาศัยเหตุปัจจัยต่าง ๆ ไม่มีสิ่งอันถาวรใด ๆ อยู่ในชีวิต เห็นอนัตตาดด้วยญาณ ทำให้เกิดความมั่นใจในการที่จะนำตนสู่อิสรภาพ สามารถกำจัดความสังเลสงสัยในชีวิต ในอดีต อนาคต ปัจจุบัน ในโลกนี้และโลกหน้า ในกรรมและผลกรรม นรก สวรรค์ เพราะรู้ความจริงด้วยญาณ ทำให้กำจัดความเชื่ออย่างงมงายในไสยศาสตร์ ในพิธีกรรมในฤกษ์ยาม ในเครื่องรางของขลัง ในข้อห้ามอันไม่มีเหตุผลต่าง ๆ รู้ชัดว่าสิ่งไหนถูกสิ่งไหนผิด จาก

^{๑๒๔} ชมรมส่งเสริมภูมิปัญญาพุทธศาสนาสู่สากล, **ภูมิอมนุษย์และธรรมมนุษย์ชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิชั่นบุ๊คส์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔ – ๑๖.

^{๑๒๕} อัง สดุดก. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๑๔.

^{๑๒๖} อเสขบุคคล แปลว่า บุคคลผู้ไม่ต้องศึกษา.

^{๑๒๗} สังโยชน์ หมายถึง กิเลสเครื่องผูกมัดใจสัตว์ไว้ในโลก มี ๑๐ ประการ โดยการแบ่งเป็นโอรัมภาคิยสังโยชน์และอุทหมภาคิยสังโยชน์อย่างละ ๕ ประการ คือ โอรัมภาคิยสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องต้น ๕ ประการ ได้แก่ (๑) สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน (๒) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย (๓) สีลัพพตปรามาส ความถือมั่นศีลพรต (๔) กามฉันทะ ความกำหนัดในกามคุณ (๕) พยาบาท ความคิดร้าย อุทหมภาคิยสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องสูง ๕ ประการ ได้แก่ (๑) รูปราคะ ความคิดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน (๒) อรูปราคะ ความคิดใจในอารมณ์แห่งอรูปฌาน (๓) มานะ ความถือตัว (๔) อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน (๕) อวิชชา ความไม่รู้แจ้ง ; ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓/๒๑.

สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สีลพตปรามาส^{๑๒๘} อันเป็นสิ่งที่เบื้องต้นที่ทำให้ได้รับความลำบาก เมื่อทำลายได้แล้ว ก็สามารถนำตนเข้าสู่ผู้ถึงกระแสแห่งความหลุดพ้น มีความแน่นอนที่บรรลุป่าหมายสูงสุดในการพัฒนาตนตามพุทธปรัชญา^{๑๒๙}

ด้วยการที่ปราศจากภาวะในความตระหนี่ ความหวงแหนที่อยู่ หวงพวก ตระกูล หวงผลประโยชน์และคำสรรเสริญ ไม่หวงความรู้^{๑๓๐}

ทำให้ละพฤติกรรมที่ปราศจากความกล้าเอียง^{๑๓๑} หายหมดสิ้นไป เวิร์กที่จะเกิดขึ้นอันจะทำให้ความทุกข์มีมา คือโทมนัส และทุกข์ทางใจต่าง ๆ ที่จะพึงเกิดจากการไม่ปฏิบัติตามศีลห้า เป็นผู้พ้นจากอบายสันเขิง ความทุกข์ส่วนใหญ่หมดสิ้นไป ความทุกข์ที่ยังเหลืออยู่บ้างเป็นเพียงเศษน้อยนิดที่นับส่วนไม่ได้^{๑๓๒} เป็นเหตุให้ความสุขเบ่งบานส่งผลให้เกิดความมั่นใจในปัญญา รู้จักควบคุมตน ไม่เข้าข้างตนเองและพร้อมที่จะเกื้อกูลคนอื่น รู้เท่าทันความจริงของสิ่งทั้งหลาย ที่เป็นไปตามกฎธรรมดา^{๑๓๓} ทำให้คลายทำลายกามคุณ เข้าใจอริยสัจ สำเร็จเป็นพระอรหันต์เข้าถึงจุดหมายสูงสุดในพุทธปรัชญาคือนิพพาน อันเป็นความสุขอย่างยิ่งหาเครื่องเปรียบไม่ได้ เพราะทำลายกิเลสอันเป็นตัวข้อมทำให้ได้รับความทุกข์หมดไป เกิดความสงบ ดังที่แสดงไว้ในพระไตรปิฎกว่า “... ความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความสำรอกตัณหา ความดับตัณหา ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด”^{๑๓๔} อีกทั้งความรู้ร้อนแผดเผาด้วยไฟราคะก็หมดไปพบกับความสุขยิ่งคือ “... ไฟเสมอด้วยราคะไม่มี โทษเสมอด้วยโทสะไม่มี ทุกข์เช่นด้วยขันธไม่มี สุขยิ่งกว่าความสงบ (นิพพาน) ก็ไม่มี ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง สังขารเป็นทุกข์อย่างยิ่ง บัณฑิตทราบเนื้อความนี้ตามความเป็นจริง ข้อมทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน เพราะนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”^{๑๓๕}

^{๑๒๘} อัง. ทูก. (ไทย) ๒๐/๕๕/๓๒๘, อัง. ติก. (ไทย) ๒๐/๘๘/๓๑๕, อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๓๑/๑๕๔, อัง. ติก.อ., อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๓๒/๑๕๔, อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๓๓/๑๔๕.

^{๑๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๒.

^{๑๓๐} อัง. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๕๖-๕/๓๐๒-๓.

^{๑๓๑} วิ. จู. (ไทย) ๓/๖๑๕/๓๘๐.

^{๑๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๓๕๕.

^{๑๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๔.

^{๑๓๔} พุ. ม. (ไทย) ๒๕/๔๕/๑๗๑.

^{๑๓๕} พุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๒/๕๕.

นิพพานเป็นภาวะแห่งความสุขสูงสุด (The state of the highest happiness)^{๑๓๖} เป็นภาวะที่พ้นจากความทุกข์ทางกายอันเป็นสามัญวิสัยของสัตว์โลกทั้งหลาย บรรดาความสุขที่มีอยู่ในโลกไม่สามารถเทียบได้กับความสุขในนิพพาน ซึ่งเป็นความสุขที่สิ้นกิเลสตัณหา พระพุทธเจ้าทรงรับรองสุขในนิพพานว่าเป็นบรมสุขหรือความสุขสูงสุด ดังปรากฏในพระสูตรว่า “ความสุขในโลกและทิพยสุข ย่อมไม่ถึงเสียที่ ๑๖ (ที่จำแนกออกเป็น ๑๖ หน) แห่งสุข คือ ความสิ้นตัณหา”^{๑๓๗} ด้วยเหตุนี้ นิพพานจึงเป็นบรมสุข

๒. นิรามิสสุข คือ สุขไม่อิงอาภิส เป็นความสุขที่สามารถไถ่ถอนความกำหนัด อวิชชา ความยึดติดในอารมณ์ที่ตนใคร่ เป็นสุขโดยไม่ต้องอาศัยเชื้อหล่อ ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง แต่สุขปลอดโปร่งเพราะใจสงบปราศจากกิเลสได้รู้แล้วตามความเป็นจริง ได้แก่สุขคือพระนิพพาน^{๑๓๘} ทางพุทธปรัชญาถือเอาการทำลายกระบวนการที่เป็นปัจจัยปรุงแต่ง อิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้นอันได้แก่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ซึ่งเป็นเครื่องข้อมจิตเมื่อทำลายแล้ว

ธรรมชาติไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้วมีอยู่... แม้ธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว จักไม่ได้มีแล้วไซ้ การสลัดออกจากธรรมชาติที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำแล้ว ปรุงแต่งแล้วจะไม่พึงปรากฏในโลกนี้เลย... เพราะธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้วมีอยู่ ฉะนั้น การสลัดออกซึ่งธรรมชาติที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำแล้ว ปรุงแต่งแล้ว จึงปรากฏ^{๑๓๙}

นิรามิสสุขเป็นภาวะที่ปราศจากความมัวเมา ความกระหาย ความอาลัย การเวียนว่ายตายเกิด (ตามปฏิจสมุปบาท) ตัณหา ความกำหนัด อุปาทาน เพราะ “...ธรรมชาติไม่มีเครื่องกังวล ไม่มีความถือมั่น นี่เป็นที่พึงหาใช้อย่างอื่นไม่ เรากล่าวที่พึงอันเป็นที่สิ้นไปแห่งขราและมรณะว่า นิพพาน”^{๑๔๐} อันเป็นความสุขที่ไม่มีการเจือไปด้วยฝุ่นอะอองมาแต่งแต่ให้สุขให้ทุกข์ ไม่มีอะไรมาทำให้ขุ่นมัวอ่อนไหวเพราะปัญญาทำให้อวิชชา อันเป็นต้นตอของกิเลสอาสวะทุกอย่างถูกขจัดไปสิ้นแล้ว ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “...ภิกษุละอวิชชาได้แล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว ในกาลนั้น

^{๑๓๖} Sunthorn Na-Rangsi, The Buddhist Concepts of Karma and Rebirth, (Bangkok : Mahamahut Rajavidyalaya Press, 1976), p. 284.

^{๑๓๗} พุ. อุ. (ไทย) ๒๕/๑๒/๑๕๒.

^{๑๓๘} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเชิง, วิชา ธรรมวิภาค น.ธ. โท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงเชิง, ๒๕๕๑), หน้า ๓๕.

^{๑๓๙} พุ. อุ. (ไทย) ๒๕/๓๓/๓๒๓.

^{๑๔๐} พุ. สุ. (ไทย) ๒๕/๑๐๐/๖๖๕.

ภิกษุนั้นก็ไม่ได้ทำกรรมเป็นบุญ ไม่ได้ทำกรรมเป็นบาป ไม่ได้ทำกรรมเป็นอนบุญ เพราะสำรอกอวิชาเสียบ เพราะมีวิชาเกิดขึ้น เมื่อไม่ทำ เมื่อไม่คิด ก็ไม่ถ่อมมันอะไร ๆ ในโลก เมื่อไม่ถ่อมมันก็ไม่สะอึกกลัวก็ปรีณิพพาน”^{๑๔๑}

การดับอวิชา ตัณหา อุปาทาน นั้นแหละคือนิรามิสสุข^{๑๔๒} หรือภาวะความหลุดพ้นตามปกติปุถุชนนั้นอวิชา ตัณหา อุปาทานย่อมคอยครอบงำเคลือบแฝงจิตใจกำบังปัญญาและเป็นตัวชักนำเอากิเลสต่างๆ ไปขัดและให้เห็นผิดไปจากความจริง พร้อมทั้งเหนียวรั้งติดข้องอยู่กับเครื่องผูกต่างๆ เมื่ออวิชาตัณหา อุปาทาน ดับหายไปแล้ว ก็เกิดปัญญาเป็นวิชาสว่างแจ้งขึ้นมองเห็นสิ่งทั้งหลายคือโลกและชีวิตถูกต้องชัดเจนตามที่มันเป็นจริง ไม่ใช่ตามที่อยากให้เห็นเป็นหรือตามอำนาจของสิ่งเคลือบแฝงกำบังอยู่ การมองเห็นและการรับรู้ต่อโลกและชีวิตก็เปลี่ยนไป ความรู้สึกและท่าทีต่อสิ่งต่างๆ ก็เปลี่ยนไป ทำให้บุคลิกภาพเปลี่ยนไปด้วย สิ่งที่ปรากฏอยู่แต่ไม่รู้ไม่เห็น เพราะไปหลงอยู่กับสิ่งอื่น ก็ได้รู้ได้เห็นขึ้น เกิดเป็นความรู้เห็นสิ่งใหม่ๆ จิตใจเปิดเผยกว้างขวางปลอดโปร่งโล่ง เป็นอิสระ เป็นภาวะที่แจ่มใส สะอาด สว่าง สงบ ละเอียดอ่อน ประณีต ลึกซึ้ง^{๑๔๓} ซึ่งผู้ที่มีอวิชา ตัณหา อุปาทาน ครอบงำใจอยู่ คือ ปุถุชนนั้น ไม่เข้าใจและนึกไม่ถึง เมื่อเข้าถึงเมื่อใดก็ได้รู้เห็นประจักษ์เมื่อนั้น ดังในพระสูตรว่า “. . . นิพพานจึงเป็นคุณชาติอันผู้ได้บรรลุปึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามา อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน. . .”^{๑๔๔}

การที่ปุถุชนไม่สามารถเข้าใจนิพพานหรือนิรามิสสุขได้ เพราะตามปกติมนุษย์จะวาดภาพคำบอกเล่าจากสัญญาเก่าๆ ที่มีอยู่ ตามกิเลสที่ปรุงแต่งถ้าผู้ใดยังไม่บรรลุนิรามิสสุขเป็นการยากที่จะชี้แจงไปด้วยถ้อยคำให้แน่ชัดว่าธรรมชาติของความหลุดพ้นอันเป็นภาวะของนิรามิสสุขนี้เป็นอย่างไร แต่ก็สามารถรู้ความหมายที่ใกล้เคียงได้จากถ้อยคำที่มีบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกว่า “เป็นภาวะที่ปราศจากตัณหาอุปาทานเพราะขจัดอวิชาเสียบได้”^{๑๔๕} เป็นอสังขตะ ไม่ถูกปรุงแต่ง^{๑๔๖} เป็นสภาพที่ปราศจากความมัวเมา ความกระหาย ความอาลัย การเวียนวาย ดายเกิด ตัณหา กำหนดและกิเลส^{๑๔๗}

^{๑๔๑} ม. มุ. (ไทย) ๑๒/๕๑/๘๕.

^{๑๔๒} พระธรรมปิฎก, (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๒๒๕.

^{๑๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๐.

^{๑๔๔} อจ. ติก. (ไทย) ๒๐/๔๕๕/๑๕๐.

^{๑๔๕} ส. นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๒/๕๑.

^{๑๔๖} ส. สพา. (ไทย) ๑๘/๖๓๔ – ๖๕๑/๔๑๕ – ๔๓๒, ม. มุ. (ไทย) ๑๒/๓๒๖/๒๓๐, อจ.

จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๕/๓๐๕, พุ. อุ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๑๖๖, ส. สพา. (ไทย) ๑๘/๓๓๐/๒๖๒.

^{๑๔๗} พุ. อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๓๐/๒๗๗.

ดังนั้นนิรามิสสุขหรือนิพพานจึงจัดอยู่ชั้น โลกุตระ เพราะเป็นภาวะสุขที่อยู่พ้นจากการเปลี่ยนแปลง พ้นจากการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย จึงไม่มีลักษณะของการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ด้วยเหตุนี้นิรามิสสุขจึงเป็นความสุขที่ไม่อิงอามิสเพราะไม่ระคนด้วยทุกข์

๓. ตัตตวจรของสังสารวัฏ คือการไม่เวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธปรัชญา

แม้ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทจะแบ่งนิพพานเป็น ๒ คือ สอุปาทิเสสนิพพาน และอนุุปาทิเสสนิพพาน (นิพพานกิเลสและนิพพานขั้น) ^{๑๔๘} ความจริงแล้วนิพพานมีเพียงนิพพานเดียวเท่านั้น คือขณะเมื่อมองเห็นตามความเป็นจริง จนกิเลสทั้งหลายหมดสิ้นไป แม้ร่างกายจะมีอยู่หรือไม่มีอยู่ก็ไม่ได้เกี่ยวข้องกับนิพพานอีกต่อไป เพราะหมดความหมายเสียตั้งแต่รู้ข้อเท็จจริงของชีวิต ก็เรียกว่านิพพานทันที นิพพานจึงหมายถึงการดับสลายของมายาหรือสิ่งที่ไม่เป็นจริง ไม่มีตัวตนจริงๆ สิ่งที่เป็นความจริงแท้ซึ่งมีอยู่ตลอดเวลาปรากฏขึ้น ไม่ขึ้นอยู่กับกฎของเหตุผลหรือกาลเทศะใดๆ ไม่ต้องมีปัจจัยปรุงแต่งหรือสร้างเงื่อนไขก็ปรากฏตัวเองตามธรรมชาติ เหมือนกับความมืดหายไป ความสว่างย่อมปรากฏขึ้นเองตามธรรมดา ทั้งนี้เพราะความจริงแท้ที่มีอยู่ตลอดเวลาอยู่แล้ว เพียงแต่ถูกปิดบังหรือถูกเข้าใจผิดไป ครั้นความจริงคือสังสารวัฏถูกขจัดออกไป ความจริงแท้คือนิพพานก็ปรากฏชัดเจนขึ้นมา ทำให้เกิด “ภาวะพ้นวัฏฏะ” ^{๑๔๙} มีภาวะเหมือน “ไฟดับไปเมื่อสิ้นเชื้อ” ^{๑๕๐} ทำให้ไม่มีรอยเชื่อมต่อของสังสารวัฏ ดังนั้นผู้หลุดพ้นหรือผู้ตัดสังสารวัฏได้อย่างแท้จริงนั้นได้แก่พระอรหันต์ (ผู้ไกลกิเลส) หรือเรียกอย่างอื่นว่า พระชีนาสพ (ผู้สิ้นอาสวะแล้ว) พระอเสขะ (ผู้ไม่ต้องศึกษา ผู้จบการศึกษาแล้ว) ศาสตราจารย์ Rhys Davids กล่าวว่าผู้บรรลุมีสภาวะจิตที่สงบนิ่ง และบริสุทธิ์สะอาดอย่างยิ่ง ^{๑๕๑} เป็นผู้บรรลุเป้าหมายสูงสุด ทำให้ไม่มีการเกิด ไม่มีการตาย ไม่มีการแตกดับ ^{๑๕๒} ด้วยเหตุที่ว่า “...เมื่อความหวั่นไหวไม่มี ก็ย่อมมีความสงบ เมื่อมีความสงบ ก็ย่อมมีความยินดี เมื่อไม่มีความยินดี ก็ย่อมไม่มีการมาและการไป

^{๑๔๘} พุ. อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๒๒/๒๕๑.

^{๑๔๙} พระธรรมปิฎก, (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๒๓๕.

^{๑๕๐} ม. ม. (ไทย) ๑๓/๒๕๐/๒๑๕.

^{๑๕๑} อ่างใน เอื้อน เล่งเจริญ (ธรรมรักจิต), พระพุทธศาสนา : ศาสนาแห่งปัญญา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทรวมสาส์นจำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒๔.

^{๑๕๒} พุ. เถร. ๒๖/๒๕๓-๒๕๔/๓๘๐.

เมื่อไม่มีการมาการไป ก็ไม่มีการเกิด (อุปัตติ) และการตาย (จุติ) เมื่อไม่มีการเกิดและการตาย ก็ไม่มีโลกนี้โลกหน้า”^{๑๕๓}

ทำให้วงจรแห่งวัฏฏะถูกตัดลง แต่ถ้าหากยังไม่ปรินิพพาน ภาวะทางปัญญา ภาวะทางจิตและภาวะของการดำเนินชีวิตย่อมเป็นอกิริยา ได้แก่

๑) ภาวะทางปัญญา

ลักษณะที่สำคัญที่เป็นพื้นฐานทางปัญญาของผู้บรรลุนิพพานพอสรุปได้ดังนี้ คือ

(๑) ธรรมชาติสำคัญของผู้บรรลุนิพพาน คือการมองเห็นทั้งหลายตามที่มันเป็น หรือเห็นตามความเป็นจริง รู้อารมณ์ทางอายตนะด้วยจิตใจที่เป็นกลาง มีสติไม่หวั่นไหว

(๒) ปัญญาของผู้หลุดพ้น จะรู้เท่าทันสังขาร รู้สามัญลักษณะที่เป็นอนิจจังทุกขัง อนัตตา รู้เท่าทันสมมุติบัญญัติ ไม่ถูกหลอกให้หลงไปตามรูปลักษณะภายนอกของสิ่งทั้งหลาย

(๓) ไม่ยึดติดในสมมุติของภาษา^{๑๕๔}

รวมความว่าผู้หลุดพ้นเข้าใจโลกและชีวิตตามเป็นจริง

๒) ภาวะทางจิต

ภาวะทางจิตที่สำคัญเป็นพื้นฐาน คือ ความเป็นอิสระ ภาวะนี้เป็นผลสืบเนื่องจากปัญญา คือ เมื่อเห็นตามความเป็นจริง รู้เท่าทันสังขารแล้ว จิตจึงพ้นจากอำนาจหรือพันธนาการครอบงำของกิเลส “จิตที่ปัญญามงอมนแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย” ลักษณะด้านหนึ่งของความเป็นอิสระ เมื่อไม่ถูกกิเลสครอบงำ ก็คือ การไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ที่เข้าวนหรือยั่ว ทำให้ไม่มีความหวาดเสียว สะดุ้ง สะท้าน หวั่นไหว สามารถเป็นนายของอารมณ์ ถึงขั้นที่เรียกว่าเป็นผู้บรมอินทรีย์แล้ว คือเมื่อรับรู้อารมณ์ เช่น รูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้น เกิดความรู้สึกขึ้นมาว่า น่าชอบใจ ไม่น่าชอบใจ หรือเป็นกลาง ๆ ก็ตาม สามารถบังคับบัญชาของตนได้ วางใจเฉยเป็นกลางอยู่อย่างมีสติสัมปชัญญะ ก็ทำได้ตามต้องการ เป็นผู้มิตติควบคุมตนเองได้ เรียกว่าเป็นคนที่มีสติแล้ว อีกด้านหนึ่งของความหลุดพ้นเป็นอิสระ คือความไม่คิดในสิ่งต่าง ๆ ซึ่งท่านมักเปรียบกับใบบัวที่ไม่ติดน้ำ ไม่เปียกน้ำ แม้ออกบัวจะเกิดจากเปือกตมในน้ำ แต่ก็สะอาดบริสุทธิ์เริ่มตั้งแต่ไม่ติดในกาม ไม่ติดในบุญบาป ไม่ติดในอารมณ์ต่าง ๆ อันจะเป็นเหตุให้ต้องรำพึงถึงความหลัง วาดหวังในอนาคต

มีข้อที่ควรสังเกตและทำความเข้าใจเป็นพิเศษในเรื่องนี้ คือ จะเห็นว่าการไม่รำพึงถึงความหลัง ไม่วาดหวังในอนาคตนี้ ได้จัดไว้เป็นลักษณะภาวะทางจิต ไม่ใช่ลักษณะทางปัญญา ถ้า

^{๑๕๓} พ. อ. (ไทย) ๒๕/๑๖๑/๑๗๓.

^{๑๕๔} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก, (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๒๔๒.

เทียบกับฝ่ายตะวันตก ก็ตรงกับด้าน emotion จึงมิได้หมายความว่า พระอรหันต์ไม่ใช่ปัญญา พิจารณากิจการงานภายนอก และไม่ใช่ประโยชน์จากความรู้เกี่ยวกับอดีต แต่ตรงกันข้ามเพราะ พระอรหันต์มีภาวะทางจิตที่ปลอดโปร่งจากอดีตและอนาคต จึงนำเอาความรู้เกี่ยวกับอดีตและ อนาคตมาใช้ประโยชน์ทางปัญญาได้อย่างเต็มที่ ดังนั้น คำแสดงพฤติกรรมของผู้ตรัสรู้แล้ว ที่ เกี่ยวกับอดีตและอนาคตจึงยังคงมีอยู่ แต่เป็นเรื่องทางด้านปัญญา เช่น ปุพเพนิวาสานุสติญาณ จุตูปปาตญาณ อตติตังสญาณ อนาคตังสญาณ และการที่พระอรหันต์จะทำการใด ๆ มักคำนึงเพื่อ อนุเคราะห์ชุมชนและผู้เกิดในภายหลังเสมอ^{๕๕}

กล่าวโดยสรุปว่าเป็นลักษณะของพัฒนาการของชีวิตจิตใจ ซึ่งทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงในบุคลิกภาพ และทำที่ต่อสิ่งต่างๆ หรือต่อโลกและชีวิตโดยส่วนรวม

๓) ภาวะทางความประพฤติหรือการดำเนินชีวิต

พระอรหันต์เป็นผู้ดับกรรมหรือสิ้นกรรม การกระทำของท่านไม่เป็นกรรมอีกต่อไป ในคัมภีร์หรือธรรมเรียกการกระทำของท่านว่าเป็นกริยา ที่ว่าดับกรรมนั้นหมายถึง ไม่กระทำการ ต่าง ๆ โดยมีวิชา ตัณหา อุปาทาน ครอบงำหรือชักจูง แต่ทำด้วยจิตใจที่เป็นอิสระ มีปัญญารู้ แจ่มชัดตามเหตุผล เลิกทำการอย่างปุถุชน เปลี่ยนเป็นการทำการอย่างอริยชน ทำไปตาม วัตถุประสงค์ของกิจการนั้น ๆ ตามเหตุผลของเรื่องนั้น ๆ ตามที่มันควรจะเป็นของมันล้วน ๆ จึง เป็นการกระทำที่ลอยพ้นเหนือกรรมดิฉันไปอีก

ภาวะด้านการดำเนินชีวิตของผู้บรรลุนิพพานนั้น สามารถแยกได้เป็น ๒ ประการ คือ

๑) การทำกิจกรรมหรือการงานเนื่องด้วยชีวิตส่วนตัว

๒) กิจกรรมการงานเพื่อส่วนรวม ดังที่พระพุทธองค์ทรงส่งสาวกออกไปประกาศ พระศาสนาว่า “เธอจงไปเพื่อประโยชน์สุขของพหูชน เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เกื้อกูลและความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ความข้อนี้อธิปไตยเป็นวัตถุประสงค์สำคัญของ พรหมจรรย์” ดังนั้น กิจหรืองานหลักของผู้บรรลุนิพพานแล้ว จึงได้แก่การแนะนำสั่งสอน การให้ ความรู้ การส่งเสริมสติ ปัญญาและคุณธรรมต่างๆ... ตลอดจนการดำเนินชีวิตและประพฤติตัวเป็น แบบอย่าง ในทางที่มีความสุข มีคุณธรรม และเป็นชีวิตที่ดีงาม^{๕๖}

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ภาวะทางปัญญา ภาวะทางจิตใจและภาวะทางความประพฤติและ การดำเนินชีวิตของผู้บรรลุนิพพาน ทั้งด้านกิจการงาน และความประพฤติส่วนตัวมุ่งประโยชน์ ของพหูชน และคำนึงถึงความเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับชนรุ่นหลัง ซึ่งเป็นการบำเพ็ญปรัตตะ หรือ ปรัชิตปฏิบัติ สอดคล้องกับคุณธรรม คือ ความกรุณาที่เป็นแรงจูงใจ

^{๕๕} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก, (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๒๔๔-๒๕๐.

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก, (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๒๕๑-๒๖๐.

การบรรลุธรรมสูงสุดหรือการตัดสังสารวัฏ คือ การสำเร็จเป็นพระอรหันต์ต้องสามารถกำจัดกิเลสที่หมักคองอยู่ในสันดานที่เรียกว่าสังโยชน์ ๑๐ ประการได้ เมื่อบรรลุธรรมแล้ว ภาวะทางความคิด ภาวะทางปัญญาและการดำเนินชีวิต และคุณสมบัติพิเศษต่าง ๆ เป็นผลของการบรรลุธรรมที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ การปฏิบัติมาตามหลักของไตรสิกขา ทำให้พัฒนาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และตัดวงจรแห่งสังสารวัฏได้จริง ไม่ต้องพบปะความทุกข์อีกต่อไป ซึ่งแนวคิดที่จะออกจากทุกข์ หลุดพ้นจากพันธนาการเป็นอิสระไม่ต้องถูกบีบบังคับจากทุก ๆ สิ่ง เป็นความปรารถนาของมนุษย์ทุกหมู่เหล่า

บทที่ ๓

แนวคิดทุกขนิยมในทัศนะของโซเป็นเฮาเออร์

โซเป็นเฮาเออร์ เป็นบุคคลที่มีความรู้และเข้าใจในการอธิบายเกี่ยวกับเจตจำนงที่แท้จริงด้วยถ้อยคำที่น่าฟัง สละสลวยอย่างมีเหตุผล ขณะที่นักปรัชญาร่วมสมัยส่วนมากจะค้นคว้าเกี่ยวกับอภิปรัชญา (Metaphysic) ที่ไม่สามารถสัมผัสได้ และอิทธิพลที่ปรากฏ ทั้งความเห็นที่ยังไม่รู้มาก่อน และผลรับของแต่ละบุคคล ที่ไม่อาจเข้าใจ และควบคุมได้ เช่น โลกที่ปราศจากพระเจ้าประจำอยู่จะไม่เป็นที่พอใจของเขา (มนุษย์) และปัญหาที่ถกเถียงกันเกี่ยวกับความทุกข์ที่ไร้จุดมุ่งหมาย ที่ยังไม่มีใครสามารถเลิกราได้ ทรรศนะเหล่านี้ของโซเป็นเฮาเออร์ ทำให้ดูเป็นนักคิดที่ทันสมัยกว่านักคิดที่ร่วมสมัยเดียวกันในขณะนั้น^๑ จึงนำศึกษาถึงแนวคิดเกี่ยวกับความหมาย ประเภท ลักษณะ สาเหตุของทุกข์ วิธีการดับทุกข์ เป้าหมายของการดับทุกข์ จากการศึกษาพบว่า

๓.๑ ความหมายของทุกข์

นักปรัชญาชาวตะวันตกที่มีชื่อเสียงอย่างโซมัส ฮอบส์ ให้คำจำกัดความของความทุกข์ไว้ว่า ความทุกข์เป็นเครื่องขัดขวางความก้าวหน้าและความไม่ยั่งยืนของชีวิต^๒

สเปนเซอร์ กล่าวถึงความทุกข์ว่า เป็นธรรมชาติของชีวิตและเป็นสิ่งทำลายชีวิต^๓

ทัศนะของจอห์น สจ๊วต มิลล์ กล่าวถึงความทุกข์ (suffering) คือ ความเจ็บปวดและภาวะไร้ความพึงพอใจ^๔ ส่วนทุกข์ตามความหมายทั่วไปของโซเป็นเฮาเออร์ คือ ความขาดแคลน (deficiency) หรือความต้องการที่ไม่ได้รับการตอบสนอง (unsatisfied will) และความต้องการที่ได้รับความพอใจแล้วยังมีความอยากตามมาอีก โซเป็นเฮาเออร์เชื่อว่าธรรมชาติภายในของคน คือ เจตจำนง (will) เจตจำนงมีลักษณะเป็นความอยากและดิ้นรนอยู่ตลอดเวลา เจตจำนงที่มีอุปสรรคมาขัดขวางทำให้ไม่ได้สมปรารถนา เราเรียกว่า ทุกข์ ตัวอย่างเช่น คนทุกคนต้องการมี

^๑ Russ to skimmer, Ed. **The Encyclopedia Americana**, (volume 24), (The U.S.A. : Americana Corporation, 1978), p. 372.

^๒ ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์, **จริยศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๔.

^๔ พระมหานิยม อิลิวโธ (ฮาญูสิงห์), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องความสุขในทฤษฎีจริยศาสตร์ของจอห์น สจ๊วต มิลล์กับพุทธจริยศาสตร์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔.

สุขภาพดี ดังนั้นความเจ็บปวดเพียงเล็กน้อยจากการถูกรองเท้ากัดก็ทำให้รู้สึกทุกข์ เพราะมันทำให้เขาไม่ได้รับความสุขสบายกายอย่างเต็มที่^๕

ตรงกันข้ามกับความทุกข์ คือ ความสุข โดยทั่วไปแล้วความสุข หมายถึง การอยู่ดีกินดี (well-being) หรือความพอใจ (pleasure) แต่โซเป็นเฮาเออร์ถือว่าความสุขดังกล่าวนี้เป็นความทุกข์ ไม่ใช่ความสุขอย่างแท้จริง เพราะมนุษย์โดยธรรมชาติแล้วมีความอยากอยู่เสมอ เมื่อความอยากอันใดอันหนึ่งได้รับการตอบสนองแล้วคนจะพอใจอยู่เพียงชั่วขณะเท่านั้น แล้วจะมีความอยากอันใหม่เกิดขึ้นมาอีกจึงเป็นทุกข์ เรื่องนี้เราจะเห็นได้ชัดเจนจากคำพูดของโซเป็นเฮาเออร์ที่ว่า

เราคงจะจำกันได้ว่าการต่อสู้ดิ้นรนซึ่งประกอบเป็นแก่นภายในของทุก ๆ สิ่ง เช่นเดียวกับในตัวเรา. . .ถูกเรียกว่าเจตจำนง สิ่งกีดขวางตลอดจนอุปสรรคต่าง ๆ ที่มาคั่นระหว่างเจตจำนง และจุดหมายชั่วขณะของมัน เราเรียกว่า ทุกข์ ในทางกลับกันการไปถึงจุดหมายของมัน เราเรียกว่า ความพอใจ ความอยู่ดีกินดี ความสุข...แล้วเราจะพบว่าสิ่งเหล่านี้คือ ความทุกข์ซึ่งมีอยู่ตลอดมา และไม่มีความสุขที่ยืนนานเลย เพราะการดิ้นรนทั้งหมดเกิดจากความขาดแคลน เกิดจากความไม่พอใจกับฐานะของตน ดังนั้น จึงเป็นทุกข์อยู่ตราบเท่าที่ยังไม่ได้รับความพอใจ แต่ก็ไม่มี ความพอใจใดที่จะมีอยู่ได้นาน จะเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการดิ้นรนใหม่เสมอ. . .เมื่อไม่มีการสิ้นสุดของการดิ้นรน ก็ไม่มีที่สุดของทุกข์^๖

ตามความหมายทั่วไปของความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์ ล้วนแล้วแต่เกิดมาจากชีวิตทั้งหมดที่มีต้นตอมาจากเจตจำนงดังที่โซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า “ความจริงแท้คือเจตจำนง เจตจำนงคือตัวตนที่แท้จริงของเรา ร่างกายเป็นเพียงการแสดงออกของเจตจำนงเท่านั้น”^๗ ด้วยประการนี้เองโซเป็นเฮาเออร์จึงกล่าวเป็นประจำว่าโลกและชีวิตเป็นทุกข์ ดังที่จดหมายที่แม่เขาตอบว่า

การรู้ว่าลูกเป็นสุขนั้นก็ทำให้แม่เป็นสุขอยู่ แต่ไม่อยากดูความสุขของลูกต่อหน้าต่อตาเลย. . .จะเอาอะไรก็จะให้ทั้งนั้น ขออย่าให้แม่ต้องอยู่กับลูกเท่านั้น. . .การพร่ำบ่นอย่างไม่มีวันหยุด

^๕ Arthur Schopenhauer, *Essays and Aphorisms*, Trans., R.J. Hollingdale, (Great Britain : Hazell Watson & Viney Ltd., 1970), p. 41.

^๖ Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 1., Trans .R. B. Haldane and J. Kemp, (London : Routledge & Kegan Paul Ltd, 1964), p. 399. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, “วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. หน้า ๒๖.

^๗ Frank Thilly, *A History of Philosophy*, (Allahabad : Central Book Depot, 1981), p. 749.

ของลูก การป่วนกวนใจ หาวว่าโลกนี้ช่างโง่ และมนุษย์ช่างมีแต่ทุกข์เหล่านี้ ทำให้แม่ต้องนอนไม่หลับและฝันร้าย^๘

จากคำที่ไม่เป็นมงคลเหล่านี้ จะสามารถเห็นความเฝือกข์ของโซเป็นเฮาเออร์ ซึ่งถือว่าเป็นบทสรุปความหมายของทุกข์อย่างชัดเจนว่า การเกิดมาในโลกเป็นการเกิดมาในความทุกข์ยากเดือดร้อน จนชาวโลกได้เรียกท่านว่าเป็นบิดาแห่งทุกข์นิยม (Pessimism) หมายถึงทัศนคติที่มองโลกและชีวิตในแง่ร้าย โดยเห็นว่าโลกและชีวิตที่เป็นอยู่ในสภาพปัจจุบันไม่ดี และไม่มีทางที่จะดีกว่านี้อีก ทำให้เกิดมีคติเป็นไปทางปฏิเสธหรือว่าในทางลบมากกว่าทางบวก แล้วทำให้เกิดความงมงาย ทำให้เกิดการเบียดเบียนต่อชีวิต ไม่อยากทำอะไร ทำให้เกิดความเกลียดชัง^๙ แล้วยังก่อให้เกิดความเศร้าซึมและหมดหวังในชีวิต มองชีวิตแต่ในแง่ความชั่วและความทุกข์ทรมาน คุณหมื่นเหยียดหยามโลก^{๑๐} และรองศาสตราจารย์ ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์ ได้สรุปความหมายของทุกข์นิยมไว้ในหนังสือปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ว่า ทุกข์นิยม หมายถึง ปรัชญาที่มองโลกและชีวิตในแง่ร้าย คือถือว่า โลกและชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ ความผิดหวังนานาประการ^{๑๑}

๓.๒ ประเภทของทุกข์

เมื่อโซเป็นเฮาเออร์ได้มีโลกทัศน์เกี่ยวกับโลกและชีวิตว่าเต็มไปด้วยความทุกข์ ท่านได้แบ่งความทุกข์ออกเป็น ๒ ประเภท คือ ความทุกข์ทางกาย และความทุกข์ทางใจ

๑) ความทุกข์ทางกาย (physical pain) ได้แก่ ความเจ็บป่วย ความอดอยาก การขาดแคลนเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และความพอใจทางเพศ เป็นต้น ความทุกข์แบบนี้โซเป็นเฮาเออร์ถือว่าเป็นความทุกข์พื้นฐานที่คนและสัตว์มิได้เท่ากัน แต่บางครั้งคนอาจจะมีได้มากกว่าสัตว์ เพราะว่าคนมีระบบประสาทและสมองที่ซับซ้อนกว่าสัตว์ เขากล่าวว่า “...พื้นฐานทางวัตถุของความสุขหรือความทุกข์ของมนุษย์คือความพอใจทางกาย หรือความทุกข์ทางกาย พื้นฐานนี้แคบมาก เพราะประกอบด้วย สุขภาพ อาหาร สิ่งป้องกันความเปียกชื้นและการสนองตอบทางเพศ หรือการขาดซึ่งสิ่งเหล่านี้ ดังนั้นมนุษย์จึงมีความพอใจทางกายไม่ยิ่งหย่อนกว่าที่สัตว์มี ยกเว้นบาง

^๘ สมัคร บุราวาศ, ประวัติและลัทธิของปวงปรัชญาเมธี, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : แพรวพิทยา, ๒๕๒๒), หน้า ๒๗๕.

^๙ งานง ทองประเสริฐ, ปรัชญาประยุกต์ ชุดอินเดีย, หน้า ๕๕.

^{๑๐} แสง จันทร์งาม, พุทธศาสนวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

^{๑๑} ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์, ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๕), หน้า ๕๕.

ที่ระบบประสาทที่มนุษย์มีซับซ้อนกว่าสัตว์ ทำให้เขารู้สึกพอใจได้มากกว่าสัตว์ ความรู้สึกทุกข์ก็เป็นเช่นนี้”^{๑๒}

ความทุกข์ทางกายนี้ คือ การขาดแคลนสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นความต้องการทางกายของคน เช่น การปวดศีรษะทำให้กายไม่สบาย หงุดหงิด ความหิวทำให้ปวดท้อง การขาดเครื่องนุ่งห่มทำให้รู้สึกหนาวเวลาอากาศเย็น และบางทีเมื่อคนเรามีสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว แต่ก็ยังต้องการมากไปกว่านี้อีก ดังจะเห็นได้จาก การที่คนในชนบทซึ่งเจ็บป่วยและได้รับการรักษาจากแพทย์ที่โรงพยาบาลอำเภอแล้ว ยังเดินทางมาปรึกษาแพทย์ที่อยู่ในโรงพยาบาลประจำจังหวัดอีก หรือการที่คนเรามีอาหารรับประทานพออิ่มแล้วยังไม่พอใจ คนยังแสวงหาอาหารอื่น ๆ ที่เกินจากความจำเป็น เช่น พวกขนมหวาน เหล้า น้ำอัดลม ฯลฯ เครื่องนุ่งห่มก็เช่นกัน บางทีคนเรามีเสื้อผ้าห่อหุ้มร่างกาย ป้องกันความหนาวหรือความน่าอูจาดแล้วยังไม่พอ คนยังแสวงหาเสื้อผ้าแบบแปลก ๆ ใหม่ ๆ และพวกเครื่องประดับต่าง ๆ มาเพิ่มเรื่อย ๆ และบางคนมีบ้านของตนเองอยู่แล้ว แต่ยังอยากมีบ้านอีกหลาย ๆ หลัง เป็นต้น

๒) ความทุกข์ทางใจ (spiritual pain) ได้แก่ ความวิตกกังวล ความอยาก ความทะเยอทะยาน ความกลัว ความไม่สมหวัง และความเบื่อหน่าย เป็นต้น ความทุกข์ทางใจนี้ โขเป็นเฮอเออร์ถือว่ามีแต่อยู่ภายในคนเท่านั้น ไม่มีในสัตว์ ทั้งนี้เนื่องมาจาก “คนมีสมรรถภาพในการคิด (faculty of reflection) ซึ่งสัตว์ไม่มี คนจึงสามารถคิดถึงอนาคต จดจำอดีต และเลือกที่จะทำตามแรงจูงใจอันใดอันหนึ่งในปัจจุบันได้... เนื่องจากสัตว์ขาดสมรรถภาพในการคิด ความสุขและความทุกข์จึงไม่สามารถเพิ่มพูนได้ในสัตว์เช่นเดียวกับในคน ซึ่งมีความจำและความหวัง ความทุกข์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันสำหรับสัตว์แล้ว ถึงแม้ว่ามันจะเกิดขึ้นมานานับครั้งไม่ถ้วน ก็ยังคงเป็นครั้งแรกสำหรับมันเสมอ... แต่คนนั้นตรงกันข้าม ทั้ง ๆ ที่มีองค์ประกอบของความสุขและความทุกข์เช่นเดียวกับสัตว์ แต่คนนั้นก็มีความรู้สึกสุขและทุกข์ได้มากกว่า ซึ่งบางทีก็ถึงกับเป็นอันตรายหรือผิดหวังจนถึงแก่ชีวิตก็มี... และสิ่งที่คนมักจะมีอยู่มากกว่าสิ่งอื่น ๆ คือ ความทะเยอทะยานและความรู้สึกในเกียรติยศและความอับอาย พุดง่าย ๆ ก็คือ สิ่งที่เขาคิดว่าคนอื่นจะคิดเกี่ยวกับเขานั้นได้กลายมาเป็นจุดหมายของความพยายามทั้งหมดของเขาที่จะให้ได้มานอกเหนือไปจากความสุขและความทุกข์ทางกาย”^{๑๓}

ความทุกข์ทางใจ อันได้แก่ความฟุ้งซ่าน รำคาญ ความไม่สบายใจต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบกวนทำให้มีความรู้สึกเร่าร้อนอยู่ภายใน ซึ่งคนมีแต่สัตว์ไม่มี เราจะพบได้จาก ตัวอย่างต่อไปนี้ คือ คนมีความวิตกกังวลต่อบางสิ่งที่ยังมาไม่ถึง เช่น คนกลัวความเจ็บปวดและความตาย แล้ว

^{๑๒} Arthur Schopenhauer, *Essays and Aphorisms*, trans., R.J. Hollingdale, p. 43.

^{๑๓} Ibid. , p. 44.

พยายามเตรียมการต่าง ๆ เพื่อหลีกเลี่ยงมัน โดยการรับประทานยาบำรุงหรืออาหารที่คิดว่ามีประโยชน์ เช่น โสม ฯลฯ เพื่อให้ร่างกายแข็งแรง ไม่เจ็บป่วยและอายุยืน ส่วนสัตว์ไม่มีความวิตกกังวลและเตรียมการต่าง ๆ ล่วงหน้า มันจะหลีกเลี่ยงความตายต่อเมื่อมันเผชิญกับความตายเท่านั้น ในเรื่องนี้บางคนอาจจะแย้งได้ว่าการที่มดสะสมอาหารไว้ล่วงหน้าสำหรับฤดูหนาวที่ยังไม่ถึง แสดงว่ามดมีการคิดถึงอนาคตด้วยมิใช่หรือ แต่โซเป็นเฮาเออร์ ได้พูดถึงสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นสัญชาตญาณของสัตว์ มิใช่เป็นเรื่องของความสามารถในการคิดแต่อย่างใด^{๑๔} อีกประการหนึ่ง การที่คนเรามีความสามารถจดจำอดีตที่ผ่านมาแล้ว ทำให้บางครั้งคนมีความเสียใจหรือเสียดาย ที่ได้ทำบางสิ่งลงไป เช่น เด็กบางคนเสียใจที่ตนเองสอบตกเพราะไม่ได้ดูหนังสือ หรือพ่อค้าบางคนเสียดายที่ลงทุนทำการค้าแล้วขาดทุน และการที่คนสามารถเลือกที่จะทำหรือไม่ทำบางสิ่งที่เขาไม่ชอบหรืออยากทำที่เขาไม่ชอบทำ หรืออยากทำนั้น เราจะพบว่า บางคนที่ยากจนมาก แต่เขาก็ไม่ยอมรับจ้างถ่ายแบบเปลือยเพื่อนำรายได้มาเลี้ยงชีพ หรือบางคนไม่ยอมทูลจริตต่อหน้าที่โดยการรับสินบนที่มีผู้มอบให้ เพราะกลัวว่าถ้ามีคนรู้และนำไปเปิดเผย เขาจะได้รับความอับอายและถูกลงโทษ เป็นต้น

โซเป็นเฮาเออร์ได้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างความทุกข์ทางกาย และความทุกข์ทางใจ ivo อย่างชัดเจนดังจะเห็นจากคำพูดของเขาที่ว่า “. . . ความเจ็บทางกายถูกกำหนดโดยเส้นประสาท และการเชื่อมต่อของเส้นประสาทกับสมอง ดังนั้นการทำให้แขนขาเจ็บปวดจะไม่ถูกรู้สึกถ้าเส้นประสาทที่โยงจากแขนขาไปสู่สมองนั้นขาดไป หรือสมองทำให้หมดความรู้สึกโดยยาสลบ ส่วนความทุกข์ทางใจถูกกำหนดด้วยความรู้ และจะเพิ่มมากขึ้นเมื่อมีความรู้มากขึ้น”^{๑๕}

นอกจากนี้โซเป็นเฮาเออร์ยังเชื่อว่าคนมักจะรู้สึกในความทุกข์ทางใจมากกว่าความทุกข์ทางกาย ดังจะเห็นได้จากกรณีที่เด็กหกล้มแล้วร้องไห้ เขาจะร้องมากขึ้นเมื่อมีคนปลอบโยน นี้เป็นเพราะเขาคิดถึงความเจ็บปวดที่ได้รับมากกว่ารู้สึกเจ็บปวดจริงๆ^{๑๖}

สรุปแล้วโซเป็นเฮาเออร์แบ่งความทุกข์ออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ ความทุกข์ทางกาย คือ ความเจ็บปวดและการขาดแคลนสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และความทุกข์ทางใจ คือ ความไม่สบายใจต่างๆ เช่น ความทะเยอทะยาน ความอยาก ความผิดหวัง ความเสียใจ ความเสียหาย ความวิตกกังวล และความเบื่อหน่าย

^{๑๔} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, p. 210. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์, หน้า ๒๗.

^{๑๕} Arthur Schopenhauer, *Essays and Aphorisms*, trans. R.J. Hollingdale, p. 46

^{๑๖} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, p. 386. . อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๒๘.

๓.๓ ลักษณะของทุกข์

เมื่อโซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า ชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ การเกิดขึ้นมาของมนุษย์เรา ย่อมหนีไม่พ้น ทุกชีวิตบนพื้นโลกจากครรภ์มารดา ก็ต้องเผชิญกับความทุกข์ที่ตัวเองยังไม่ได้ก่อ ขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ สิ่งแวดล้อมหรือสิ่งที่ผ่านเข้ามาทางสัมผัส อารมณ์และความรู้สึก ทั้งสิ่งๆ ทำให้เกิดความชอบ ความพอใจ สนองความต้องการทางเนื้อหนังต่าง ๆ นั้น ย่อมมีมาใน รูปลักษณะที่แตกต่างกันออกไป เพราะฉะนั้นลักษณะความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์ก็พอจะ ประมวลได้ดังนี้คือ

๑) **ลักษณะที่ดิ้นรน** ซึ่งเกิดขึ้นจากการต้องการมีชีวิตอยู่ โดยตกเป็นทาสของความอยาก จึงก่อให้เกิดการดิ้นรนเพื่อจะสนองความชอบ บำรุงบำเรอปรนเปรออารมณ์ เพราะเจตจำนง เป็นเหตุ ดังโซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า “เจตจำนงสากลนี้แสดงฤทธิ์ให้เราเห็นอยู่ตลอดเวลา เช่นความ ดิ้นรนในมนุษย์ สัญชาติญาณในสัตว์ แรงคุณแรงผลึกของแม่เหล็ก แรงดึงดูดของโลกและของ แม่เหล็กโลก ฯลฯ ในสิ่งที่มีชีวิตแสดงออกในรูปเจตจำนงที่จะมีชีวิต (The Will to live) กล่าวคือ ดิ้นรนเพื่อดำรงชีพให้สะดวก สบายยิ่งขึ้นและเพื่อถ่ายทอดชีวิต ความอยากนี้ต่อ ๆ ไปอย่างไม่มีที่ สิ้นสุด ความอยากคือความทุกข์ ต่างก็ดิ้นรนหาความสุข ความสุขคือการสมอยาก ถ้ายังไม่สมอ ยากก็จะดิ้นรนเรื่อยไป พอสมอยากก็สงบและมีความสุข แต่ความสงบไม่ใช่สภาพถาวร ในไม่ช้าก็ จะเบื่อแล้วก็ต้องดิ้นรนอยากได้ต่อไปอย่างไม่มีสิ้นสุด”^{๑๑} ดังนั้นมนุษย์เราจึงอ้างเหตุผลเพราะความ อยากรู้ ถ้าจะถามต่อไปว่าทำไมอยากรู้ก็จะตอบต่อไปได้ว่า เพราะดิ้นรนที่จะมีชีวิตที่ดีขึ้น รวม ความว่ากระบวนการความคิดทุกระดับของมนุษย์ ตั้งแต่เริ่มมีประสบการณ์จนถึงการอ้างเหตุผล ล้วนแล้วแต่ถูกกระตุ้นโดยการดิ้นรนที่จะมีชีวิต ทั้งนี้ก็เพราะว่าธาตุแท้ของจิตใจของมนุษย์ ก็คือ เจตจำนงที่จะมีชีวิต เลยเกิดการดิ้นรนตลอดเวลา และโซเป็นเฮาเออร์ก็ถือว่าเจตจำนงสากลนี้เป็น พลังตาบอด ดิ้นรนอย่างไร้จุดหมาย^{๑๒}

ด้วยเหตุที่ว่ามีการดิ้นรนอย่างไร้จุดหมายนี้เอง ที่โซเป็นเฮาเออร์เรียกว่าการยืดยัน เจตจำนง และการยืดยันเจตจำนงนี้ทำให้มีการเกิดใหม่ เมื่อเกิดมาและมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ และตาย ไปโซเป็นเฮาเออร์อธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า การต่อสู้อยู่ตลอดเวลาซึ่งประกอบเป็นธรรมชาติภายใน ของการสำแดงออกของเจตจำนง ซึ่งได้รับพื้นฐานขั้นต้นทั่วไปในระดับที่สูงขึ้นของการสำแดง ออก จากข้อเท็จจริงว่าเจตจำนงสำแดงออกเป็นร่างกายที่มีชีวิตพร้อมด้วยคำสั่งเด็ดขาดให้เลี้ยงดูมัน เพราะร่างกายนี้ไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากเจตจำนงเพื่อชีวิตสำแดงออกมา มนุษย์ในฐานะการสำแดง

^{๑๑} กิรติ บุญเจือ, **ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น** ย้อนอ่านปรัชญานวฤคของมนุษยชาติ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖๖.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๑.

ออกของเจตจำนงในระดับสูงสุดจึงถูกบังคับมากที่สุด. . . ชีวิตมนุษย์ทั้งหมดจึงเต็มไปด้วยความกังวลที่จะรักษาการมีอยู่ภายใต้สิ่งนี้ และรวมไปถึงการแพร่พันธุ์ต่อไปด้วย. . . ชีวิตของคนส่วนใหญ่จึงเป็นเพียงการต่อสู้เพื่อมีอยู่ตลอดเวลาด้วยความแน่นอนว่าจะต้องสูญเสียชีวิตไปในที่สุด แต่สิ่งที่ทำให้เรายังคงดำเนินการต่อสู้อันน่าเหนื่อยหน่ายนี้ต่อไปก็คือ ความรักชีวิต ซึ่งมากกว่าความกลัวตาย อันจะมาถึงในเวลาใดเวลาหนึ่งอย่างเลี่ยงไม่ได้. . .^{๑๕}

เพราะฉะนั้นการคืนรนด้วยความรักชีวิต ย่อมมีพลังอะไรสักอย่างหนึ่งผลักดันขับเคลื่อนไป โชเป็นเฮาเออร์พุดว่าพลังคือเจตจำนงที่จะมีชีวิต และพลังคือความจริงอันดิมาะสรรพสิ่งที่มีอยู่บนโลกพร้อมทั้งโลกล้วนแต่มาจากพลังหรือเจตจำนง โชเป็นเฮาเออร์พุดว่า “พลังอันคั่นอยู่ในพีชที่กำลังงอกงาม แม้แต่พลังที่เกิดจากผลึกของสสารขยายตัว พลังซึ่งคั่นแม่เหล็กให้หมุนไปทางทิศเหนือ แม้แต่ความถ่วงอันคั่นคั้งสสารทุกชนิดอย่างมีอำนาจ ก็คั่นคั่นหนีไปสู่พื้นโลก และคั่นคั่นโลกไปหาพระอาทิตย์ พลังทั้งหมดนี้เรียกว่า เจตจำนง มันเป็นธรรมชาติอันล้ำลึกที่สุด เป็น “เม็คใน” ของบุคคลทุกคนและของสิ่งทั้งปวง”^{๒๐} ดูจากประเด็นนี้จะเห็นว่าพลังหรือเจตจำนงคือสาร (Substance) ซึ่งอยู่ในสสาร (Materials) ทุกชนิดจะผลักดันตัวเองออกมาเป็นสิ่งมีชีวิต ตัวพลังเองจึงเป็นแก่นแท้เป็นเหตุของสรรพสิ่ง ทุกสิ่งล้วนเกิดมาจากพลังโดยการผลักดันของพลัง ดังนั้นพลังจึงเป็นปฐมเหตุ เป็นเม็คในของสรรพสิ่ง ดังนั้นพลังจึงแสดงตัวออกมาทางกาย โชเป็นเฮาเออร์พุดว่า “พลังคือการเคลื่อนไหวของร่างกายอย่างมีเจตจำนง เจตจำนงคือร่างกายที่มองเห็นได้จากภายใน และร่างกายคือเจตจำนงที่มองเห็นได้จากภายนอก เจตจำนงจึงเป็นสิ่งที่มองเห็นได้และทำให้มองเห็น”^{๒๑} เจตจำนงที่แสดงออกมาทางร่างกาย โชเป็นเฮาเออร์พุดไม่ได้หมายเอาเฉพาะร่างกายของคนและสัตว์เท่านั้น แต่หมายเอาสสารทั้งหมด เขากล่าวว่า “วัตถุทั้งปวงที่เป็นอนินทรีย์ (Inorganic) และอินทรีย์ (Organic) ล้วนเป็นการแสดงตัวของเจตจำนงทั้งสิ้น”^{๒๒}

ดังนั้นพลังที่ผลักดันในสสารต่าง ๆ ที่กล่าวมา เช่น พลังน้ำตก พลังคั้งคุดของโลก ล้วนแต่แสดงให้เห็นว่ามีเจตจำนงในสสารเหล่านั้น การแสดงออกอย่างนี้คือการคืนรนต่อสู้เพื่อจะ

^{๑๕} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 1., pp. 420 - 403.

^{๒๐} ประยงค์ แสตนบูราน, *ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๓.

^{๒๑} Richard Falckenberk, *History of Modern Philosophy*, (Culcutta : Progressive Publishers, 1977), p. 540.

^{๒๒} สมัคร บูรราวาศ, *วิชาปรัชญา*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๔), หน้า ๔๒๔.

มีชีวิตของพลัง หากหันมองโลกปัจจุบันจะเห็นว่าทุกย่อมหญ้ามีการดิ้นรนต่อสู้เพื่อชีวิตในสังคมมนุษย์ มนุษย์ต่างดิ้นรนต่อสู้ซึ่งกันและกันเพื่อชีวิตของตนเองและพวกพ้องอยู่ตลอดเวลา

๒) **ลักษณะเป็นความปรารถนาอันยังไม่สมหวัง** การที่โซเป็นเฮาเออร์ยืนยันว่า ตัวตนคือเจตจำนงนั้น ท่านได้ตีความเจตจำนงนั้นในลักษณะเป็นเจตจำนงที่มีกัมมันตภาพอันอธิบายไม่ได้ และเป็นสิ่งที่เคลือบคลุมเป็นการดิ้นรน ความหวัง ฯลฯ โซเป็นเฮาเออร์ ย้ำในความผิดหวังของความตั้งใจที่จะให้ได้อะไรมาอย่างเป็นที่พอใจแก่ตัวอย่างเต็มที่ เขามองเจตจำนงในแง่เป็นการดิ้นรนไปหาสิ่งซึ่งจะเอามาไม่ได้ เขากล่าวว่าการดิ้นรนอันเป็นการแสดงตัวในลักษณะการต่าง ๆ ของเจตจำนงนั้น จะถูกยับยั้งไว้เสมอ จะไม่มีวันสมหวังหรือพอใจได้เลย ถึงจุดหมายเมื่อไร ก็กลายเป็นเพียงจุดตั้งต้นสำหรับการแข่งขันครั้งใหม่ และจะเป็นเช่นนี้ตราบกระทั่งกาลอสงไขย

ข้อเท็จจริงในเรื่องความไม่พอใจและความไม่สมหวังของบุคคลที่มีเจตจำนงอันไร้ขอบเขตนี้ จะเกิดมีการต่อสู้ชิงดีกันในธรรมชาติรอบ ๆ ตัวเรา “ทุกหนทุกแห่งในธรรมชาติเราเห็นการต่อต้าน การต่อสู้ดิ้นรน และการสงครามในรูปต่าง ๆ กัน การต่อสู้กันโดยทั่วไปนี้จะเห็นได้ง่ายในโลกของสัตว์ที่กินพืชและซึ่งเป็นโลกที่สัตว์ทุกตัวกลายเป็นเหยื่อของตัวอื่น ด้วยประการฉะนี้ เจตจำนงที่จะมีชีวิตอยู่จึงเป็นการกลืนกินตัวเองอยู่ชั่วกัลปาวสาน”^{๒๓} ในเมื่อความเป็นจริงต้องเจอเจตจำนงไม่สมหวังอยู่ตลอดเวลาเพราะแรงบีบบังคับ จึงทำให้ชีวิตเป็นการแกว่งไปแกว่งมา ระหว่างความทุกข์และความระอาเบื่อหน่าย เช่นนี้ “ความพอใจเป็นสิ่งที่ติดลบเสมอ ความทุกข์เท่านั้นเป็นสิ่งที่ทุกคนจะได้รับมาอย่างใกล้ชิด และชีวิตของคนเกือบทุกคนจึงเป็นเพียงการต่อสู้ชิงดีชิงเด่นอย่างไม่หยุดหย่อนเพื่อชีวิต ซึ่งแน่นอนว่าในขั้นสุดท้ายเราจะสูญเสียนั้นไป”^{๒๔}

๓) **ลักษณะที่เศร้าซึม** การที่โซเป็นเฮาเออร์ กล่าวว่า การเกิดมาในโลกเป็นการเกิดมาในความทุกข์ยากเดือดร้อน ไม่ได้เกิดผลอะไรไปในการคิดหาทางแก้ทุกข์เท่าที่ควร ท่านจึงได้แต่เพียงทำตัวเองให้เศร้าซึมและหวาดกลัวอยู่เนื่องนิตย์ เขาจึงไม่ยอมทำอะไรนอกจากนั่งคิดนอนคิดเท่านั้น^{๒๕} อาการนี้เกิดเพราะการเก็บสิ่งที่ผ่านเข้ามาทางผัสสะ แล้วเกิดอาการหมกมุ่น ครุ่นคิดแต่ในแง่ลบกับสิ่งนั้น เป็นเหมือนการตอกย้ำ จดจ่ออยู่ ทำให้ทักษะในการแก้ไขปัญหาถูกบั่นทอนลงทีละนิดโดยไม่รู้ตัว จึงเกิดอาการเศร้าซึม

จากที่ได้กล่าวมาลักษณะความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์ พอจะสรุปได้ว่า คือ การดิ้นรน ความไม่สมหวัง เศร้าซึมและเบื่อหน่าย

^{๒๓} อังใน ชัยวัฒน์ อัดพิพัฒน์, ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ ๒, หน้า ๕๗.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

๓.๔ สาเหตุของทุกข์

สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ตามทัศนะคติของโซเป็นเฮาเออร์นั้นพอจะแบ่งได้เป็น ๓ สาเหตุ ดังนี้คือ

- ๑) เจตจำนง (Will)
- ๒) ความเห็นแก่ตัว (Egoism)
- ๓) สมรรถภาพในการคิด (Faculty of reflection)

๑) เจตจำนง (Will) ตามทฤษฎีของโซเป็นเฮาเออร์นั้นถือว่าสรรพสิ่งในโลกล้วนเป็นการแสดงออกของเจตจำนง (objectification of will) ในระดับต่าง ๆ กัน เจตจำนงจึงเป็นสารัตถะของทุกสิ่งในโลก เจตจำนงนี้มีลักษณะสำคัญ ๒ ประการ คือ ประการแรก มันมีลักษณะเป็นความอยาก ประการที่สอง มันมีลักษณะเป็นการต่อสู้ดิ้นรนอย่างไม่มีจุดจบ เนื่องจากเจตจำนงมีลักษณะดังกล่าวจึงทำให้เกิดทุกข์โซเป็นเฮาเออร์ได้ผูกเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า เราพบว่าสิ่งที่อยู่ภายในของธรรมชาติ ไม่มีสามัญสำนึกคือการต่อสู้ที่ดำเนินไปเรื่อย ๆ โดยไม่มีจุดจบ และปราศจากการหยุดพัก และสิ่งที่ปรากฏแก่เราอย่างชัดเจนมากขึ้นเมื่อเราพิจารณาธรรมชาติในของสัตว์และคน การมุ่งไปข้างหน้าและการต่อสู้เป็นการมีอยู่ทั้งหมดของธรรมชาติภายในนี้ ซึ่งอาจจะเปรียบเสมือนความกระหายที่ไม่ได้รับการบรรเทา แต่พื้นฐานของเจตจำนงทั้งหมดคือความอยากและการขาดแคลน มันจึงทำให้เกิดเป็นความทุกข์^{๒๖}

การที่คนเรามีความอยากและความดิ้นรนอยู่ตลอดเวลา นี้ เราจะพบว่าความอยากของเขาไม่ได้รับการตอบสนองเสมอไป เนื่องจากบางทีมันมีอุปสรรคมาขัดขวางทำให้ไม่สมปรารถนาแล้วก่อให้เกิดเป็นทุกข์ เช่น บางคนต้องการมีเครื่องนุ่งห่มมากขึ้นเพื่อเพิ่มความอบอุ่นแก่ร่างกายแต่เขาก็ยากจนทำให้ไม่สามารถซื้อหามาได้ และไม่มีใครสละให้แก่เขาด้วย เขาจึงต้องทนทุกข์ทรมานกับสภาพอากาศที่เย็นจัดนั้นต่อไป และการที่คนเรามีความอยากและดิ้นรนอยู่ตลอดเวลา นี้ยังทำให้มีความอยากและได้รับความพอใจแล้วก็ยังมีความอยากต่อไปอีก เพราะความพอใจที่ได้รับจากการตอบสนองนั้น ทำให้เขาเข้าใจว่ามันตั้งอยู่เพียงชั่วครู่เท่านั้น เช่น บางคนมีเงินใช้แต่เมื่อเขาหามาได้พอแล้ว เขายังอยากจะมีให้มากขึ้นไปอีก ในเรื่องนี้โซเป็นเฮาเออร์ได้อธิบายว่า “เนื่องจากเจตจำนงมีธรรมชาติที่ดิ้นรนไปตลอดเวลาไม่มีจุดหมายเป็นจุดสุดท้ายการดิ้นรนของมันจึงไม่มีการสิ้นสุด เมื่อได้รับความพอใจคนก็ไม่ค่อยรู้สึกพอใจ และขณะที่มันต่อสู้ดิ้นรนไปนั้นมันยังอาจจะ

^{๒๖} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 1., p. 402. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์, หน้า ๓๐.

ถูกขัดขวางด้วยอุปสรรคต่าง ๆ ได้ด้วย”^{๒๓}

พร้อมด้วยเหตุที่ว่าอาจจะมีปัญหาเมื่อความอยากต่างๆ ได้รับการตอบสนองแล้วความทุกข์จะหมดไปหรือไม่ และจะมีความสุขมาแทนที่ใช่ไหม ในเรื่องนี้โซเป็นเฮาเออร์จะต้องปฏิเสธอย่างแน่นอน เพราะเขาถือว่าคนเรามีสารัตถะคือเจตจำนงซึ่งเป็นความอยากและค้ำคั่นอยู่เสมอ เรามักจะถูกหลอกว่า ความพอใจที่ได้รับเป็นจุดจบของความอยาก แต่ทันทีที่เราไปถึงมัน มันก็จะปรากฏไม่เหมือนกับที่เราคิด ความพอใจนี้จะลดลงเหมือนดอกไม้ที่เหี่ยวเฉา และมันก็จะถูกลิ้มไปในที่สุด^{๒๔} ความจริงแล้วความพอใจที่เราได้รับการตอบสนองนี้ เป็นเพียงความพอใจของความต้องการอันใดอันหนึ่งเท่านั้น เมื่อเราได้รับมันแล้ว เราก็จะกลับมาสู่สภาพเดิมก่อนที่เราจะได้รับมัน เหมือนกับที่เราเดินหน้าไปได้แล้วสองก้าวแล้วกลับมาเริ่มเดินจากที่เดิมอีก เมื่อเป็นอย่างนี้จึงทำให้เรามีความอยากอีก ดังนั้นความทุกข์จึงไม่หมดไป และไม่มีความสุขเข้ามาแทนที่แต่อย่างใด โซเป็นเฮาเออร์ยังได้อธิบายเรื่องนี้ไว้อย่างชัดเจนว่า การค้ำคั่นของเจตจำนงเกิดจากความอยาก ดังนั้นจึงเป็นความขาดแคลนและความทุกข์ ความพอใจของความต้องการอันหนึ่งทำให้มันหมดไปก็จริงแต่ยังมีความต้องการอีกนับสิบอย่างยังถูกปฏิเสธอยู่ นอกจากนี้ความอยากจะมีอยู่อีกนานและความต้องการต่าง ๆ ก็มีอย่างไม่รู้จบ ส่วนความพอใจนั้นจะมีอยู่ในระยะสั้นและแทบจะไม่มีเลยก็ว่าได้ แม้ความพอใจอันสุดท้าย ความต้องการทุก ๆ อันที่ได้รับ ความพอใจนั้นทันทีทันใดมันก็จะเหลือที่ว่างให้แก่ความต้องการใหม่อีก ทั้งคู่จึงเป็นภาพลวงตา คือ อันหนึ่งเป็นความต้องการที่ได้รับความพอใจ ส่วนอีกอันหนึ่งเป็นความต้องการที่ยังไม่ได้รับความพอใจ ไม่มีวัตถุของความต้องการอันใดที่เราได้รับแล้วจะสามารถให้ความพอใจแก่เราได้ อย่างยืนยาว มันเป็นเพียงการตอบสนองความต้องการที่ผ่านแวบเข้ามาแล้วหายไป มันเหมือนกันทานที่เราหยิบยื่นให้แก่ขอทานเพื่อให้เขามีชีวิตรอดในวันนี้และทุกข์ทรมานต่อไปอีกจนถึงพรุ่งนี้ ดังนั้นตราบไคท์สามัญสำนึกของเราจึงเต็มไปด้วยเจตจำนง ตราบไคท์ที่เราเติมไปด้วยความอยาก ความหวัง ความกลัว และตราบเท่าที่เรายังเป็นทาสของการค้ำคั่นของเจตจำนงอยู่นั้น เราจะไม่สามารถมีความสุขและความสงบที่ยั่งยืนได้เลย^{๒๕}

อีกประการหนึ่งบางคนอาจจะถามว่า ถ้าเกิดความอยากอย่างหนึ่งขึ้นแล้ว ความอยากนั้นได้รับการตอบสนองแล้วเขาไม่อยากจะอะไรอีก เขาจะได้พบกับความสุขและไม่มี ความทุกข์ใช่หรือไม่ ในแง่นี้โซเป็นเฮาเออร์จะต้องตอบว่า “ไม่” เพราะเขาเชื่อว่าขณะที่คนเราไม่มี ความอยาก

^{๒๓} Ibid., p. 398. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๓๑.

^{๒๔} Ibid., p. 214. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๓๒.

^{๒๕} Ibid., pp. 253 - 254. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๓๒.

อะไรเลยนั้น คนเราจะมีแต่ความเชื่องซึม เบื่อหน่าย^{๓๐} เราจะเข้าใจเรื่องนี้ได้อย่างชัดเจนจากคำพูดของโซเป็นเฮาเออร์ ที่ว่า . . .ธรรมชาติของสัตว์และคนมีความทุกข์เป็นจุดเริ่มต้น และดำรงอยู่ต่อมาอย่างเป็นทุกข์ แต่ถ้ามันขาดวัตถุประสงค์ของความต้องการ เพราะมันถูกขจัดออกไปด้วยความพอใจอย่างง่ายดายแล้ว ความอ้างว้างและความเบื่อหน่ายอย่างรุนแรงจะเข้ามาแทนที่ . . .ดังนั้นชีวิตของคนและสัตว์จึงเป็นเหมือนกับลูกตุ้มที่แกว่งไปมาระหว่างความทุกข์กับความเบื่อหน่าย และเราอาจจะเปรียบเทียบให้แปลกออกไปได้อีกว่า หลังจากที่คนได้ส่งความทุกข์ทรมานลงนรกไปแล้ว มันก็ไม่มีอะไรที่เป็นสวรรค์เหลืออยู่นอกจากความเบื่อหน่ายเท่านั้น^{๓๑} และโซเป็นเฮาเออร์ยังได้อธิบายเรื่องนี้โดยเปรียบเทียบกับการอาศัยอยู่ในเมืองแห่งอุดมคติ เช่น ยูโรเบียว่า “ลองจินตนาการถึงชนชาติที่ถูกส่งไปอยู่ในยูโรเบีย ซึ่งเป็นสถานที่ ที่ทุก ๆ สิ่งดำเนินไปอย่างกลมกลืนกัน มีไถ่กงที่ช่างเรียบร้อยแล้วบินวนอยู่โดยรอบ และเป็นสถานที่ ซึ่งคนที่รักกันสามารถพบกันได้อย่างไม่ต้องรอช้า หรือมีอุปสรรคใด ๆ มาขวางกั้น ในสถานที่เช่นนี้เราจะพบว่าบางคนตายด้วยความเบื่อหน่ายหรือผูกคอตาย บางคนอาจจะต่อสู้และฆ่าฟันกัน ซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์แก่พวกเขาเพิ่มมากขึ้น จากความทุกข์ที่ธรรมชาติได้ก่อให้เกิดแก่เขาแล้ว”^{๓๒}

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้นจะเห็นได้จากเจตจำนงเป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์ทางใจ อันได้แก่ ความอยาก ความไม่สมหวัง และความเบื่อหน่าย เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากเจตจำนงซึ่งเป็นความอยากและดิ้นรนนี้บางครั้งมีอุปสรรค หรือถ้ามันไม่มีอุปสรรคมันก็ไม่ได้ทำให้คนมีความพอใจหรือความสุขอย่างแท้จริงเพราะเมื่อเราได้รับความพอใจแล้ว เรายังมีความอยากอีก หรือถ้าคนเราไม่อยากจะอะไรเลย คนเราจะมีแต่ความเชื่องซึม เบื่อหน่าย

นอกจากนี้โซเป็นเฮาเออร์ยังได้กล่าวว่าร่างกายของคนถูกรับรู้เป็น ๒ แ่ง คือ มันเป็นมโนภาพหรือร่างกายที่ประกอบด้วยอวัยวะต่าง ๆ และเป็นเจตจำนง เพราะการเคลื่อนไหวของร่างกายแต่ละครั้งก็เป็นการกระทำของเจตจำนงด้วย ดังนั้นร่างกายและเจตจำนงจึงเป็นสิ่งเดียวกันหรือเราอาจจะพูดได้อีกอย่างว่าร่างกายนี้เป็นการสำแดงออกของเจตจำนง(objectification of will) การที่ร่างกายกับเจตจำนงมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกนี้ ทำให้เราพบว่าทันทีที่ร่างกายเกิดการรับรู้บางอย่างขึ้น ก็มีผลกระทบต่อเจตจำนงด้วย คือ มันจะทำให้เกิดความพอใจ หรือไม่พอใจ เช่น การได้ยินคำพูดที่เพราะฟังทำให้เกิดความพอใจ แต่การได้ยินเสียงคำด่าทำให้เกิดความไม่พอใจ เป็นต้น ในทางกลับกันทุก ๆ การกระทำของเจตจำนง เช่น อารมณ์และความรู้สึกที่รุนแรงต่าง ๆ ก็มีผลกระทบต่อการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ ของกายด้วย ในเวลาเดียวกัน . . .เอกลักษณ์

^{๓๐} Ibid., p. 336. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๓๒.

^{๓๑} Ibid., p. 402. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๓๓.

^{๓๒} Arthur Schopenhauer, *Essays and Aphorisms*, p. 43.

ของกายกับเจตจำนงนี้ปรากฏอย่างชัดเจนในสภาวะที่ทุก ๆ การเคลื่อนไหวอย่างรุนแรง และมากมายของเจตจำนง เช่น อารมณ์ที่รุนแรงก็อาจจะทำให้ร่างกายและอวัยวะภายในต่าง ๆ เกิดความปั่นป่วนได้ และมันสามารถรบกวนการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ ของกายได้ด้วย^{๓๓}

ความคิดของโซเป็นเฮาเออร์เกี่ยวกับเรื่องนี้เราจะเห็นได้ชัดจากประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เราได้พบในชีวิตประจำวัน การที่อารมณ์มีผลกระทบต่อร่างกายนั้น เช่น เมื่อคนมีความกังวลมาก ๆ จะทำให้หัวใจเต้นแรง ลมหายใจเร็ว เหมือนกับจะร้อนไปทั้งตัวและเหนียว ถ้าหากเรามีความวิตกกังวล หรือมีความตกใจกลัวอยู่เป็นเวลานาน ๆ ก็จะมีผลทำให้เกิดความผิดปกติของหัวใจและระบบการไหลเวียนของโลหิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งความดันโลหิตสูง ระบบการย่อยอาหารที่ผิดปกติ เช่น มีแผลในกระเพาะ และมีอาการต่าง ๆ ทางกาย เช่น ปวดศีรษะ ปวดข้อ เมื่อยกล้ามเนื้อ เป็นต้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าเจตจำนงนอกจากจะเป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์ทางใจแล้วยังทำให้เกิดความทุกข์ทางกายได้เช่นกัน

๒) ความเห็นแก่ตัว (Egoism) ความเห็นแก่ตัวเป็นสาเหตุหนึ่งของความทุกข์ เพราะการที่คนทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อตัวเองทำให้เกิดการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น หรือทำร้ายฆ่าฟันกัน โซเป็นเฮาเออร์เห็นว่า “โลกนี้เต็มไปด้วยความทุกข์และความเห็นแก่ตัวทุก ๆ แห่งในธรรมชาติ มีการต่อสู้ความขัดแย้ง และการเอาชนะกัน ซึ่งจะเห็นได้จากสัตว์กินพืชเป็นอาหาร สัตว์ใหญ่กินสัตว์เล็ก คนกินสัตว์เป็นอาหาร และคนบางคนยังเอาเปรียบคนอื่นที่โง่หรืออ่อนแอกว่าตน เราจึงพบความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ และระหว่างปัจเจกบุคคลด้วยกัน”^{๓๔} ความทุกข์ต่างๆ เหล่านี้เกิดจากการที่คนเรามีสาร์ตละ คือ เจตจำนงซึ่งมีลักษณะเป็นความอยากและดิ้นรนอยู่ตลอดเวลา จุดหมายของการดิ้นรนของมันก็คือ การมีชีวิต เพราะเจตจำนงมีลักษณะเป็นเจตจำนงที่จะมีชีวิต (will to live) ด้วย “...และเนื่องจากสิ่งที่เจตจำนงมุ่งไปหาคือการมีชีวิต ทั้งนี้เนื่องจากชีวิตมิใช่ อะไรอื่นนอกจากเจตจำนงที่แสดงออกมาเป็นมโนภาพ มันเป็นสิ่งเดียวกันและมันเป็นการใช้คำเกินความจำเป็น แทนที่เราจะพูดว่า เจตจำนง เรากลับพูดว่า เจตจำนงเพื่อชีวิต”^{๓๕}

เจตจำนงซึ่งเป็นความอยากและดิ้นรนเพื่อชีวิตนี้ ถ้าอยู่ในฐานะสิ่งในตัวเอง (thing in - itself) มันจะมีความเป็นหนึ่ง ไม่อาจถูกแบ่งแยกได้ และเป็นจริงเสมอโดยไม่เปลี่ยนแปลง แต่เจตจำนงนี้ได้สำแดงออกมาเป็นสรรพสิ่งในโลกในระดับต่าง ๆ เช่น คน สัตว์ พืช เป็นต้น และ

^{๓๓} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 1., pp. 131 - 132. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, *วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์*, หน้า ๓๔.

^{๓๔} Ibid., p. 129. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๓๕.

^{๓๕} Ibid., p. 354. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๓๕.

ในแต่ละระดับยังประกอบด้วยปัจจัยสภาพอีกด้วย สรรพสิ่งในโลกจึงมีความหลากหลายและอยู่ภายใต้หลักเหตุผลเพียงพอ การที่เจตจำนงมีลักษณะเป็นเจตจำนงเพื่อชีวิต สรรพสิ่งในโลกจึงดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของตนเอง ทำให้เกิดความขัดแย้งกันในระหว่างระดับต่าง ๆ ของการสำแดงออกของมันดังเราจะพบจากการที่คนกินสัตว์ และสัตว์กินพืช และในระดับเดียวกันของการสำแดงออกของมันยังมีความขัดแย้งระหว่างปัจเจกบุคคลด้วย ดังจะเห็นได้จากสัตว์ใหญ่กินสัตว์เล็ก และคนฉลาดเอาเปรียบคนโง่ โซเป็นเฮาเออร์เชื่อว่าความขัดแย้งต่างๆ นี้ว่ามี “ความเห็นแก่ตัวเป็นจุดเริ่มต้นและเราจะเห็นความขัดแย้งนี้อย่างชัดเจนที่สุดในหมู่มนุษย์ ซึ่งเป็นการสำแดงออกของเจตจำนงในระดับที่มีความเข้มข้นมากที่สุด”^{๓๖}

ต่อเมื่อทุก ๆ คน ต่างเกิดมาแล้วมีการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อนำพาชีวิตของตนให้อยู่รอดปลอดภัย และสะดวกสบายมากที่สุด จึงทำให้เกิดความพยายามกระทำการทุกอย่างเพื่อให้ตนได้สิ่งที่ต้องการและสมความปรารถนา ทำให้บางครั้งต้องแย่งชิงจากผู้อื่น หรือบางทีถึงกับทำร้ายหรือฆ่าฟันผู้อื่นเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนต้องการ ดังนั้นความเห็นแก่ตัวจึงเป็นสาเหตุหนึ่งของความทุกข์ โซเป็นเฮาเออร์ได้พูดถึงเรื่องนี้ว่า “. . . เราจะเห็นว่าไม่เพียงแต่ทุกคนพยายามจะฉกฉวยเอาสิ่งของที่เขาต้องการจากผู้อื่น แต่บ่อยครั้งที่เขาทำลายความสุขทั้งหมด หรือชีวิตของผู้อื่นเพื่อมาเพิ่มพูนความสุขของเขาเอง นี่เป็นการแสดงออกถึงความเห็นแก่ตัวที่สุด เป็นการแสดงออกถึงความเลวร้ายซึ่งมีแต่จะสร้างความเจ็บปวดและความทุกข์ให้แก่ผู้อื่น”^{๓๗}

ความเห็นแก่ตัวนี้เป็นต้นเหตุก่อให้เกิดความทุกข์ได้มาก ดังจะเห็นได้จากการที่คนบริโภคสัตว์เป็นอาหาร ทำให้เกิดธุรกิจเกี่ยวกับสัตว์มากมาย เช่น ร้านอาหาร ร้านอุปกรณ์ตกแต่งเกี่ยวกับสัตว์ และมีการฆ่าสัตว์เป็นอาหารหรือบางคนทำร้ายร่างกายผู้อื่นเพื่อชิงทรัพย์ หรือบางคนทำลายชีวิตผู้อื่นเพื่อดับความแค้นเคืองที่ตนมีต่อเขา เป็นต้น โซเป็นเฮาเออร์ได้อธิบายเรื่องนี้โดยถือว่าการกระทำต่าง ๆ ที่เป็นการยืนยันเจตจำนงเพื่อชีวิตนี้เป็นการกระทำที่ผิด การทำผิดที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดก็คือการขัดแย้งระหว่างคนกับคนด้วยกัน เช่น ลัทธิกินคนในหมู่พวกคนป่า แสดงถึงความขัดแย้งที่ยิ่งใหญ่ที่สุด เพราะคนเป็นการสำแดงออกของเจตจำนงที่เข้มข้นมากที่สุด ถัดจากลัทธิกินคนลงมาก็คือการฆาตกรรมและการทำร้ายร่างกายผู้อื่น นอกจากนี้การแย่งชิงทรัพย์ของผู้อื่นก็ถือว่าเป็นการทำร้ายร่างกายของเขาเพราะทรัพย์หรือสิ่งของต่าง ๆ ของเขานั้นกว่าจะหามาได้เขาก็ต้องลงทุนลงแรงไปมากมายและทำนองเดียวกันการใช้แรงงานผู้อื่นทำงานให้ตนอย่างทาสก็เป็นการทำร้ายร่างกายผู้อื่นเช่นกัน^{๓๘}

^{๓๖} Ibid., pp. 27 - 429. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๓๖.

^{๓๗} Ibid., p. 429. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๓๖.

^{๓๘} Ibid., pp. 431 - 432. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๓๗.

อย่างไรก็ตามความเห็นแก่ตัวนี้ ก่อให้เกิดความทุกข์ต่อผู้อื่นได้ง่าย เพราะอะไรก็ตามที่เกิดผลประโยชน์ต่อตนเอง ทำให้ตนเองพอใจแล้วย่อมเป็นสิ่งที่ถูกต้องเสมอ จึงทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งอื่นหรือสิ่งนอกตัวเราอยู่เป็นประจำ แต่บางครั้งมันอาจจะก่อให้เกิดความทุกข์ย้อนกลับมาสู่ตัวเรามากเป็นทวีคูณได้ด้วย เพราะการที่บางครั้งคนเราทำร้ายหรือทำลายคนอื่นแล้วคนที่ถูกกระทำย่อมเกิดความขมขื่น เจ็บแค้น ทำให้เขาไม่พอใจเกิดความอาฆาตพยาบาท นำไปสู่การที่จะตอบโต้กลับหรือการแก้แค้นกลับคืน ดังคำพังเพยที่ว่า “ให้ทุกข์แก่ท่านทุกข์นั้นถึงตัว”

อย่างไรก็ตามการกระทำที่เห็นแก่ตัว เป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์ครอบคลุมนั่งทั้งทางกายและทางใจ กล่าวคือ การกระทำจากความเห็นแก่ตัว ทำให้บางครั้งเราต้องทำร้ายหรือฆ่าฟันผู้อื่น ต้องแย่งชิงทรัพย์สินของผู้อื่น หรือพูดโกหกหลอกลวงเอาเปรียบผู้อื่นเพื่อผลประโยชน์ของเราเอง การกระทำต่าง ๆ เหล่านี้อาจทำให้ผู้ที่ได้รับผลของการกระทำเกิดความโกรธ ความกลัว ความคับแค้นใจ ความเสียหาย หรือความเสียใจ ซึ่งเป็นความทุกข์ทั้งนั้น และนอกจากความเห็นแก่ตัวจะเป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์ทางใจแก่ผู้อื่นแล้วมันยังสามารถทำให้เกิดความทุกข์ทางใจแก่ตนเองอีกด้วย ในแง่นี้อาจจะมีคนแย้งว่าเป็นไปไม่ได้ แต่ตามทัศนะของโซเป็นเฮาเออร์แล้วถือว่าเป็นไปได้ เพราะคนเรามีความอยากและดิ้นรนอยู่ตลอดเวลา ความสุขที่ได้รับเป็นเพียงการปฏิเสธความทุกข์ มันไม่ได้ให้อะไรใหม่เพิ่มเข้ามาเลย และมันก็ไม่ได้เป็นความสุขหรือความพอใจที่แท้จริง เมื่อคนเราพ้นจากความอยากบางอย่างแล้วมันจะมีความอยากใหม่ตามมาอีก และถ้าคนไม่ยอมอะไรเลยก็จะมีแต่ความเบื่อหน่ายเชิงซึม^{๓๕} นอกจากนี้การที่ธรรมชาติภายในของคนเป็นเจตจำนงที่จะมีชีวิตอยู่ คนทุกคนต่างดิ้นรนเพื่อมีชีวิตอยู่รอดปลอดภัยมันจึงอาจเป็นสาเหตุให้คนเกิดความทุกข์ทางใจเพราะมันทำให้คนมีความอยากในสิ่งต่าง ๆ เพื่อมาบำรุงรักษาชีวิตของตนและเพิ่มพูนความสุขสบายให้แก่ชีวิตของตน อีกทั้งคนก็มีความวิตกกังวลเกรงว่าจะไม่ได้สิ่งต่าง ๆ ที่ตนเองต้องการ และคนยังมีความหวาดกลัวว่าชีวิตที่เราพยายามบำรุงรักษาอย่างดีที่สุดนี้อาจจะถูกทำร้ายทำลาย หรือสลายลงไปในวันใดวันหนึ่ง ในเรื่องนี้เราจะเห็นได้จากคำพูดของโซเป็นเฮาเออร์ ที่ว่า...ชีวิตของคนส่วนใหญ่เป็นการต่อสู้เพื่อมีชีวิตอยู่ ซึ่งแน่นอนว่าเขาจะต้องสูญเสียมันไปในที่สุด แต่สิ่งที่ทำให้เขายังคงดำเนินการต่อสู้อย่างเหน็ดเหนื่อยตลอดมาก็คือความรักชีวิต ซึ่งไม่มากเท่ากับความกลัวตายที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง และเป็นสิ่งที่เขาไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และมันอาจจะมาสู่เขาในเวลาหนึ่งเวลาใดก็ได้^{๓๖}

^{๓๕} Ibid., p. 413. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๓๗.

^{๓๖} Ibid., p. 403. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๓๘.

ดังนั้นเราจึงอาจสรุปได้ว่าความเห็นแก่ตัวเป็นสาเหตุให้เกิดได้ทั้งความทุกข์ทางกาย และความทุกข์ทางใจ และทั้งแก่ผู้อื่นและแก่ตนเอง

๓) **สมรรถภาพในการคิด (Faculty of reflection)** สมรรถภาพในการคิด คือ ความสามารถในการคิดด้วยเหตุผล แม้ว่าคนและสัตว์สามารถมีความรู้โดยผ่านการรับรู้ (perception) และความเข้าใจ (understanding) แต่คนยังแตกต่างจากสัตว์ เพราะเขาสามารถนำความรู้ที่ได้รับมานี้ ทำการคิดต่อ มาวิเคราะห์ แยกแยะ ทำให้ความรู้เชื่อมโยงเป็นระบบ และขยายขอบเขตกว้างขวางออกไป แล้วการสรุปมันเข้าด้วยกันก็ทำให้สะดวกแก่การจดจำและนำมาใช้^{๔๑} สมรรถภาพในการคิดนี้ เกิดจากระบบประสาท หากสัตว์ที่มีระบบประสาทก็อาจสามารถมีการคิดได้เหมือนกัน แต่โซเป็นเฮาเออร์ถือว่า มีแต่ในตัวบุคคลเราเท่านั้น ไม่มีในสัตว์โลกอื่น ๆ แม้ว่ามันจะเริ่มจากการรับรู้ และความเข้าใจ แต่มันก็ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับการรับรู้อีก เขากล่าวว่า สมรรถภาพของความรู้อีกอันหนึ่งที่ปรากฏในคนเท่านั้น ไม่มีในสัตว์โลกอื่น ๆ เรียกว่า การคิด อันที่จริงแล้วมันก็ได้มาจากความรู้จากการรับรู้และเป็นการคิดเกี่ยวกับมัน ความคิดที่เป็น การรับรู้ด้วยเหตุผลและไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับข้องกับการรับรู้อีก นี่เป็นความสามารถในการคิดซึ่งทำให้สามัญสำนึกของคนแตกต่างจากสามัญสำนึกของสัตว์ชั้นต่ำกว่า และความประพฤติกของเขา ทั้งหมดก็แตกต่างจากการประพฤติปฏิบัติของสัตว์ไม่มีเหตุผลอื่นๆ^{๔๒}

สมรรถภาพในการคิดนี้ สามารถทำให้คนเราได้สร้างสรรค์อะไรขึ้นมาใช้ใน ชีวิตประจำวัน พัฒนาหลายอย่างที่ก้าวหน้าขึ้นไปเรื่อย ๆ แต่เราก็จะพบว่ามันทำให้คนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยุงยากซับซ้อนมากกว่าสัตว์ ดังที่เราจะเห็นได้ในชีวิตประจำวัน คนส่วนมากมักแสวงหา สิ่งที่มาเกินความจำเป็นมาเพิ่มให้แก่ชีวิตของเขา ตัวอย่างเช่น หลายคนเสาะแสวงหาอาหารที่ แปลก ๆ พิสดารมารับประทาน หรือเสาะแสวงหาเครื่องประดับที่หรูหราผาดอวดร่างกาย หรือ หาชื้อของแปลก ๆ และหายากมาประดับตกแต่งตั้งโชว์ไว้ดูเล่น ในทางตรงกันข้ามสัตว์ไม่เคยทำใน สิ่งเหล่านี้เลย มันจะกินแต่ของที่พอหาได้ และที่มีผู้หยิบยื่นให้ ไม่เคยต้องแต่งกายให้หรูหรา หรือหาของแปลก ๆ มาไว้ดูเล่น การที่คนมีความเป็นอยู่ที่ยุงยากซับซ้อนกว่าสัตว์ ทำให้นักคิด อย่างโซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่ามันทำให้คนมีความทุกข์ หรือมีความสุขได้มากกว่าสัตว์. . . ชีวิตของ สัตว์ไม่เพียงแต่มีความทุกข์น้อยกว่าแต่ยังมีความสุขน้อยกว่าชีวิตของคนด้วย เหตุผลก็คือในแง่ หนึ่งมันอิสระจากความห่วงใยและความวิตกกังวลและความทุกข์ทรมานต่าง ๆ ที่คนได้รับ แต่ใน อีกแง่หนึ่งมันก็ปราศจากความหวัง ดังนั้นมันก็ไม่ต้องมีส่วนในความผิดหวังของอนาคตอันแสนสุข

^{๔๑} Ibid., p. 26. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๓๘.

^{๔๒} Ibid., pp. 46 - 47. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๓๘.

ซึ่งเป็นผลผลิตอันน่าชื่นชมของจินตนาการ ที่เป็นบ่อเกิดของความร่าเริงและความพอใจที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของเรา สัตว์ไม่มีทั้งความวิตกกังวลและความหวัง เพราะสามัญสำนึกของมันจำกัดอยู่แต่สิ่งที่เห็นชัดเจนและมีอยู่ในปัจจุบันเท่านั้น ^{๔๓}

การที่คนเรามีสมรรถภาพในการคิด ถ้าหากมองในแง่หนึ่งเราอาจจะเปรียบได้ว่า เหมือนกับการมีตาบสองคม กล่าวคือ ในด้านหนึ่งมันทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนมีความสุขสบายมากกว่าชีวิตความเป็นอยู่ของสัตว์ เพราะการที่คนมีสมรรถภาพในการคิดทำให้เขาสามารถสร้างเครื่องอำนวยความสะดวกและเครื่องทุ่นแรงต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น คนไม่ต้องทนทุกข์ทรมานกับสภาพดินฟ้าอากาศที่หนาวจัดหรือร้อนจัด เพราะคนมีเครื่องนุ่งห่มและเครื่องปรับอากาศ เป็นต้น ในอีกด้านหนึ่งสมรรถภาพในการคิดก็ทำให้เกิดเป็นปัญหาหรือเหตุของความทุกข์ เพราะทำให้คนสามารถสร้างอาวุธที่ทันสมัยมาทำลายล้างกัน และทำให้คนสามารถคิดไกลไปถึงอนาคต และสามารถไตร่ตรองเลือกกระทำการต่าง ๆ ปัจจุบัน คนจึงมีความวิตกกังวลเป็นห่วงในสิ่งที่ยังมาไม่ถึง เสียใจกับบางเรื่องราวที่ผ่านไปแล้ว และมีความอยากรู้ในสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น บางคนมีความทุกข์ทางกายจากโรคมะเร็งที่เข้ามาเบียดเบียน แต่เขายังมีความทุกข์ทางใจไปในขณะเดียวกันคือมีความกลัวตาย ทั้ง ๆ ที่ความตายยังไม่มาถึง ส่วนสัตว์ถ้าเจ็บป่วยมันจะมีแต่ความเจ็บปวดทางกายเท่านั้น ไม่มีความวิตกกังวลกลัวความตายที่ยังไม่มาถึง เพราะมันมีชีวิตแต่ปัจจุบัน ไม่เคยคิดห่วงอนาคต ไม่เคยจดจำอดีต มันเพียงแต่รับรู้และเข้าใจแต่สิ่งที่มันได้พบเห็นหรือสัมผัส ในขณะที่ ๆ เท่านั้น ในเรื่องนี้เราอาจเข้าใจ ได้จากคำพูดของโซเป็นเฮาเออร์ที่ว่า... สัตว์ต่าง ๆ มีชีวิตอยู่เพียงในปัจจุบันเท่านั้น ส่วนคนมีชีวิตทั้งในอนาคตและอดีตด้วย สัตว์อื่น ๆ สนองความต้องการในปัจจุบันเท่านั้น ส่วนคนตระเตรียมการต่าง ๆ สำหรับอนาคตที่ยังไม่มาถึงด้วย สัตว์อื่น ๆ ที่มีชีวิตโดยขึ้นกับความรู้สึกรู้สึกที่มีในปัจจุบันและแรงจูงใจที่ได้รับในขณะนั้น ส่วนคนถูกกำหนดด้วยความนึกคิดที่ไม่ขึ้นอยู่กับการปัจจุบัน ดังนั้นคนจึงทำอะไรตามแผนการที่วางไว้ล่วงหน้า เขากระทำการต่าง ๆ ตามหลักเกณฑ์ที่ไม่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของเขา คือความรู้สึกที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ตัวอย่างเช่น คนสามารถเตรียมการอย่างรอบคอบสำหรับการตายของเขา เขาสามารถปิดบังสิ่งที่ได้ค้นพบมา เขาสามารถเก็บรักษาความลับไว้กับเขาจนถึงหลุมฝังศพ และเขายังสามารถเลือกทำตามแรงจูงใจอันใดอันหนึ่งในหลายอันอีกด้วย ^{๔๔}

นอกจากนี้โซเป็นเฮาเออร์ยังเชื่อว่าสมรรถภาพในการคิดเป็นสาเหตุหนึ่งของความทุกข์ เพราะความทุกข์ส่วนมากจะไม่มีอยู่เหมือนวัตถุต่าง ๆ ในโลกที่มีอยู่อย่างเป็นมโนภาพ และมันก็

^{๔๓} Arthur Schopenhauer, *Essays and Aphorisms*, p. 45.

^{๔๔} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 1., p. 47. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์ วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์, หน้า ๔๐.

ไม่ใช่ความรู้สึกที่เกิดขึ้นอย่างทันทีทันใดด้วย แต่มันมักจะเกิดในความคิดหรือการไตร่ตรองของคน เขากล่าวว่า “สาเหตุของความทุกข์ของเราเช่นเดียวกับความสุข ส่วนมากมันจะไม่มีอยู่ในปัจจุบันแต่มันมักมีอยู่ในความคิด”^{๔๕} และเขายังได้อธิบายถึงเรื่องนี้ว่า อำนาจในการไตร่ตรองที่คนมีอยู่นี้เป็นสิ่งที่หนึ่งในหลายสิ่ง ที่ทำให้เขามีชีวิตอยู่อย่างยากลำบากมากกว่าสัตว์ เพราะโดยทั่วไปแล้วความทุกข์ที่ยิ่งใหญ่ของเรามีได้มีอยู่ในปัจจุบันเหมือนกับมโนภาพต่าง ๆ ของการรับรู้หรือความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างทันทีทันใด แต่มันอยู่ในเหตุผล เช่น พวกความคิดต่าง ๆ ความคิดที่เป็นทุกข์ต่าง ๆ นี้ เป็นสิ่งที่สัตว์ซึ่งมีชีวิตอยู่เพียงแต่ปัจจุบัน และปราศจากความวิตกกังวลอย่างน่าอิจฉา มีอิสระจากมันอย่างสิ้นเชิง^{๔๖}

อนึ่ง สมรรถภาพในการคิดที่คนเรามีอยู่นี้ ทำให้เราเข้าใจได้ว่ามันก่อให้เกิดเป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์ทางใจอย่างชัดเจน เพราะการที่คนเราสามารถคิดถึงอนาคต จดจำอดีต และเลือกทำสิ่งต่าง ๆ ในปัจจุบัน ทำให้คนมีความกลัว วิตกกังวล โกรธ เสียใจ เสียหาย อับอาย และอยากสิ่งต่าง ๆ ทำให้ไม่มีความสุขทางจิตใจ สิ่งเหล่านี้เราพบได้จากตัวอย่างต่าง ๆ ในปัจจุบัน เช่น การที่โรคเอดส์ระบาดในภาคเหนือของประเทศไทย ทำให้มีคนเสียชีวิตมากมายหลายคน ที่อยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเมื่อได้ทราบข่าวนี้แล้วก็เกิดความวิตกกังวลกลัวว่าเชื้อโรคจะแพร่เข้ามาสู่เขตที่อยู่อาศัยของตน ตรงกันข้ามกับสัตว์ซึ่งไม่มีสมรรถภาพในการคิด มันจึงไม่เคยคิดวิตกกังวลหรือหวาดกลัวโรคระบาดต่าง ๆ เลย มันจะกินอาหารตามที่ต่าง ๆ ตามใจชอบ มันไม่เคยกลัวว่าอาหารจะเป็นพิษ ทำให้มันท้องเสีย ท้องร่วง หรือบางคนอาจจดจำฝังใจอยู่เสมอว่าอีกคนหนึ่งทำร้ายเขา ทำให้เขามีความโกรธแค้นอยู่ภายในตลอดเวลา ส่วนสัตว์นั้นมันจะโกรธเมื่อมันถูกทำร้ายซึ่งหน้าเท่านั้น หรือความสามารถในการคิดนี้บางครั้งทำให้คนไม่พอใจกับสภาวะความเป็นอยู่ในปัจจุบันของตนเอง เช่น นาย ก. เป็นกระเป๋ารถเมล์ พอได้เป็นคนขับรถเมล์ก็คิดอยากจะมีรถเมล์ที่เป็นของตนเองอีก จึงกล่าวได้ว่า การที่คนมีสมรรถภาพในการคิดทำให้เขามีความอยากต่าง ๆ และเมื่อได้มาก็จะพอใจชั่วคราวแล้วก็อยากต่อไปอีก และถ้าไม่สมปรารถนาก็เป็นทุกข์อีก ทั้งนี้เนื่องจากธรรมชาติภายในของคนคือ เจตจำนงซึ่งมีลักษณะเป็นความอยากและดิ้นรนอยู่ตลอดเวลา

นอกจากสมรรถภาพในการคิดจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดทุกข์ทางใจแล้วมันยังเป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์ทางกายอีกด้วย กล่าวคือ การที่คนมีความสามารถในการคิดทำให้เขาไม่เพียงแต่สามารถสร้างอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เพิ่มความสุขให้แก่ร่างกายเท่านั้น แต่ยังสามารถสร้างเครื่องมือทำลายล้างกัน หรือเครื่องมือที่สามารถจะสร้างความเจ็บปวดให้แก่มนุษย์ได้อีกด้วยตัวอย่าง เช่น อาวุธร้ายแรงต่าง ๆ ที่ใช้ในสงครามทำให้คนบาดเจ็บและล้มตายเป็นจำนวนมาก หรือบางครั้งการที่

^{๔๕} Ibid. , p. 386. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๔๒.

^{๔๖} Ibid. , pp. 384 - 385. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๔๑.

คนเราใช้ความคิด ความสามารถที่ตนมีอยู่ไปใช้ในทางที่ผิด ทำให้มีความเชื่อมงายบางอย่างจนถึงยอมทรمانร่างกายเพื่อสัจเวความเชื่อนั้น ตัวอย่างเช่น พิธีสตีของอินเดีย หรือการทำฮาราคีรีของญี่ปุ่นในสมัยโบราณ เป็นต้น และตามที่เคยพูดมาแล้วว่า ร่างกายจิตใจมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก ดังนั้นการที่คนคิดมากทำให้เกิดความทุกข์ทางใจมากจะส่งผลให้เกิดความทุกข์ทางกายได้ด้วย ตัวอย่างเช่น บางคนหวังว่าตนจะต้องเป็นมหาเศรษฐีในอนาคต แต่เมื่อผิดหวังเขาจะเสียใจมากจนเป็นโรคประสาท หรือบางคนที่ไม่อาจลืมอดีตอันขมขื่นของตนได้ทำให้เขามาตัวตายก็มี และบางทีคนทรمانร่างกายตนเองเพื่อให้ลืมความทุกข์ทางใจดังคำอธิบายของโซเป็นเฮาเออร์ที่ว่า “บางครั้งคนเรามีความโกรธมาก ๆ เขาจะตีผม ตีอกชกหัวตัวเองและนอนกลิ้งเกลือกบนพื้น เพื่อหันเหความรู้สึกไปจากความรู้สึกทุกข์ที่เขาทนไม่ได้”^{๔๓}

อย่างไรก็ตามสมรรถภาพในการคิดเป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์ทางใจได้มากเพราะความทุกข์มักจะมาจากตัวเองมากกว่าสิ่งภายนอก เมื่อมีสิ่งภายนอกมากระทบเราแล้วเกิดการรับรู้หากไม่พอใจในสิ่งนั้นก็ทำให้มีความทุกข์ขึ้น ถ้าเราไม่ไปรับรู้หรือรู้สึกมันก็จะไม่เกิดความทุกข์และสมรรถภาพในการคิดนี้ยังอาจเป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์ทางกาย ดังจะเห็นจากการที่ตนสามารถสร้างเครื่องมือมาทำลายล้างกัน หรือคนมีความเชื่อผิด ๆ แล้วทรมานร่างกายตัวเอง หรือบางทีคนก็ทำร้ายตนเอง เพื่อจะทดแทนความรู้สึกทางใจที่มีมากจนตนเองทนไม่ได้

สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ทั้ง ๓ ประการดังกล่าวมาแล้วนั้น เราจะสรุปลงประการเดียวคือ เจตจำนง ซึ่งเป็นสาระสำคัญของสรรพสิ่งในโลก เนื่องจากประการแรกคือ เจตจำนงนี้เป็นความอยากและดิ้นรนตลอดเวลาทำให้คนมีความอยาก หรือไม่ได้สมความปรารถนาก็เป็นทุกข์ และเมื่อได้สมความปรารถนาก็จะพอใจอยู่เพียงชั่วคราวแล้วก็มีความอยากต่อไปอีก และเมื่อใดที่ไม่มี ความอยากก็จะมีแต่ความเบื่อหน่าย อีกประการหนึ่ง เจตจำนงนี้นอกจากจะเป็นความอยากและดิ้นรนอยู่เสมอแล้ว การดิ้นรนของมันยังเป็นการดิ้นรนเพื่อชีวิต บ้างเจกบุคคลซึ่งมีความหลายหลากยังมีความเห็นแก่ตัว และต่างดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของตนทำให้เกิดความขัดแย้งกันและเป็นทุกข์ นอกจากนี้ความทุกข์ส่วนมากจะเกิดจากสมรรถภาพในการคิดซึ่งมีแต่ในคนเท่านั้น ไม่มีในสัตว์โลกอื่น ๆ และคนก็เป็นการสำแดงออกของเจตจำนงในระดับสูงสุด มีความเข้มข้นมาก จึงอาจกล่าวได้ว่าการสำแดงออกของเจตจำนงในระดับสูงสุดเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ เพราะความทุกข์ของคนส่วนมากจะมาจากตัวเอง ไม่ใช่มาจากสิ่งภายนอก และโซเป็นเฮาเออร์เองก็ได้พูดถึงเรื่องนี้ว่า “เจตจำนงที่เข้มข้นมากเป็นบ่อเกิดของความทุกข์เสมอ”^{๔๔}

^{๔๓} Ibid., p. 486. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๔๓.

^{๔๔} Arthur Schopenhauer, *Essays and Aphorisms*, p. 388.

๓.๕ วิธีการดับทุกข์

ประเภทของทุกข์ที่โซเป็นเฮาเออร์กล่าวไว้ ๒ ประการได้แก่ความทุกข์ทางกายและความทุกข์ทางใจ ด้วยเหตุนี้วิธีการดับทุกข์จึงต้องดับทั้งทางกายและทางใจ

๓.๕.๑ การดับทุกข์ทางกาย ทุกข์ทางกายที่โซเป็นเฮาเออร์กล่าวไว้ นั่น คือความเจ็บป่วย ความอดอยาก การขาดแคลนเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และความต้องการทางเพศ เป็นต้น ซึ่งเป็นความทุกข์พื้นฐานของคนและสัตว์ แต่เมื่อได้รับการตอบสนองแล้วยังต้องการอย่างอื่นอีก เป็นเพียงแค่การบรรเทาชั่วคราวเท่านั้น ซึ่งโซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า สรรพสิ่งในโลกเป็นการสำแดงออกของเจตจำนงในระดับต่าง ๆ กัน มนุษย์เป็นการสำแดงออกของเจตจำนงในระดับสูงสุดมีความหลากหลายมากที่สุด รองลงมาคือสัตว์ ส่วนพืชไม่มีความหลากหลายนอกจากเป็นไปตามอิทธิพลของดินฟ้าอากาศ ฯลฯ และสิ่งไม่มีชีวิตซึ่งเป็นการสำแดงออกของเจตจำนงในระดับต่ำสุด ไม่มีความหลากหลายเลย^{๔๘} การสำแดงออกของเจตจำนงในระดับที่ยิ่งสูงยิ่งมีทุกข์ เพราะวามมนุษย์เรานั้นมีการรับรู้แล้วยังไม่พอ แต่ย้งนำสิ่งที่รับรู้ขึ้นมาคิดพิจารณาด้วยเหตุผลให้ละเอียดลึกซึ้งมากขึ้น ยิ่งทำให้มีความทุกข์ทวีมากขึ้นกว่าสัตว์หลายเท่า เนื่องจากสัตว์มีเพียงแค่การรับรู้จากผัสสะและความเข้าใจตามสัญชาตญาณเท่านั้น ขาดจากการคิดหาเหตุผล ส่วนพืชนั้นก็มีการเจริญเติบโตและแพร่พันธุ์จึงทำให้ไม่มีความทุกข์ และสิ่งไม่มีชีวิตก็เช่นเดียวกันไม่มีความหลากหลาย และปราศจากการรับรู้โดยสิ้นเชิงความทุกข์จึงไม่มี โซเป็นเฮาเออร์อธิบายไว้ว่า... พืชไม่มีการรับรู้ ดังนั้นมันจึงไม่มีความทุกข์ ความทุกข์เพียงเล็กน้อยจะถูกรู้สึกโดยสัตว์ชั้นต่ำที่สุด และแม้แต่แมลงก็มีความรู้สึกทุกข์อย่างจำกัด ในขั้นแรกทุกข์ปรากฏมากในสัตว์ที่มีระบบประสาทสมบูรณ์ และมากขึ้นในสัตว์ที่มีปัญญาที่พัฒนามากขึ้น ดังนั้นสัดส่วนของทุกข์จะเพิ่มขึ้นตามความสำนึกที่เพิ่มขึ้น และมันจะไปถึงจุดสูงสุดในมนุษย์...^{๔๙} “คนเรายังฉลาดกว่าสัตว์ก็ยังมีเจตจำนงเข้มข้นมากกว่าสัตว์ เหตุผลมีประโยชน์เพื่อได้เปรียบสัตว์อื่นและผู้มีปัญญากว่า...ซึ่งทำให้ได้เปรียบผู้อื่น”^{๕๐}

อีกประการหนึ่งโซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า...เนื่องจากเจตจำนงแสดงถึงการยืนยันตัวเองหรือการยืนยันของกายในปัจเจกบุคคลมากมายที่อยู่เคียงข้างกัน มันจึงเป็นการง่ายที่คนแต่ละคนจะขยายการมีอยู่ของตนเองไปยังการมีอยู่ของคนอื่น...เพราะเป็นการยืนยันเจตจำนงของตนเองเกิน

^{๔๘} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 1., pp. 170 – 171. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์, หน้า ๑๔.

^{๔๙} Ibid., p. 400 . อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๑๔.

^{๕๐} กิรติ บุญเจือ, ชุตปรัชญาและศาสนาเซนต่อจอห์น เล่ม ๔ ย้อนอ่านปรัชญานวฤกษ์ของมนุษยชาติ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเซนต่อจอห์น, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖๖.

ขอบเขตไปจนถึงการปฏิเสธเจตจำนงเดียวกันในปัจเจกบุคคลอื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ปัจเจกบุคคลจึงทำลายหรือทำร้ายคนอื่น หรือบังคับให้คนอื่นมากระทำการตามเจตจำนงของตนแทนที่เขาจะทำตามเจตจำนงของเขาเอง...^{๕๒} การกระทำทางกายต่าง ๆ ถึงจะสนองบรรเทา บำรุงบำเรออย่างไร ยิ่งทำให้เกิดผลกระทบต่อตัวเองและผู้อื่น ทำให้เกิดความลำบากขัดเคือง เกลียดยิ่งขึ้นเพราะว่าภาพปรากฏทั้งหมดเป็นเพียงการแสดงตัวทางกายภาพของความเป็นจริงที่อยู่เบื้องหลังเท่านั้น ซึ่งโซเป็นเฮาเออร์เรียกสิ่งนี้ว่า เจตจำนง เช่นนั้นแล้วภาพปรากฏของการเคลื่อนไหวทางร่างกายของข้าพเจ้า ก็มีเบื้องหลังคือความเป็นจริงของเจตจำนงหรือความปรารถนาของข้าพเจ้าซ่อนอยู่ สิ่งนี้ไม่ได้อยู่ในกาละและเทศะอย่างที่ร่างกายของข้าพเจ้าดำรงอยู่ ไม่ได้เป็นสัตภาพทางกายภาพแต่อย่างใด แต่ก็อยู่เบื้องหลังสรรพสิ่งในธรรมชาติทั้งหมด ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตตลอดทั่วทั้งเอกภพ แรงกระทำที่ไม่อยู่ในกาละและไม่ใช่สิ่งกายภาพนี้ ทำให้โซเป็นเฮาเออร์เห็นว่าเจตจำนงเป็นแหล่งกำเนิดของความทุกข์ทุกรูปแบบ เพราะเจตจำนงไม่เคยนำความพึงพอใจมาให้ แต่มันทำให้เกิดความปรารถนาต่อไปเรื่อย ๆ การที่เราตามหาความปรารถนาที่ไม่อาจเติมเต็มได้โดยไม่มีที่สิ้นสุดนั้น จึงเป็นสิ่งที่น่าตำหนิเสมือนหนึ่ง “เราเป่าฟองสบู่ให้นานและให้ใหญ่เท่าที่จะเป็นไปได้แม้เรารู้ดีว่า มันจะแตกในที่สุด”^{๕๓}

โซเป็นเฮาเออร์ยังถือว่าเป็นความทุกข์อยู่เหมือนเดิม ด้วยเหตุนี้เองที่โซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่าความทุกข์พื้นฐานทางกาย คือการเจ็บป่วย ความอดอยาก การขาดแคลนเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เมื่อสนองตอบยังเป็นทุกข์อยู่เพราะแก้ไม่ตรงจุดท่านจึงไม่ให้ความสำคัญที่จะบำบัดกายเนื่องจากกายเป็นเพียงการแสดงออกของเจตจำนง โซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า การกระทำทุกอย่าง อย่างของเจตจำนงโดยทันทีและไม่มีข้อยกเว้นเป็นการเคลื่อนไหวของร่างกาย การกระทำของเจตจำนงและการเคลื่อนไหวของร่างกายไม่ใช่สองสิ่งที่แตกต่างกัน ไม่ได้รวมกันและอยู่อย่างเป็นเหตุผลต่อกัน ไม่ได้อยู่ในความสัมพันธ์กันด้านสาเหตุและผลแต่เป็นสิ่งหนึ่งเดียวกัน แต่ถูกให้มาเป็นสองสิ่งแก่การรับรู้ และความเข้าใจอย่างทันทีทันใด การกระทำของกายจึงไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากเจตจำนงที่สำแดงออกมาผ่านเข้ามาสู่การรับรู้ นี่เป็นจริงสำหรับการเคลื่อนไหวของร่างกายทั้งหมดไม่เพียงแต่การเคลื่อนไหวของร่างกายที่เป็นไปตามแรงจูงใจ แต่รวมทั้งการเคลื่อนไหวของร่างกาย

^{๕๒} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 1., pp. 430 - 431. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์, หน้า ๒๒.

^{๕๓} Laurence Gane, *Introducing Nietzsche*, แปลโดย เทพที โขควสิน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, ๒๕๔๕), หน้า ๘.

ที่เป็นไปตามแรงกระตุ้น ดังนั้นตามข้อเท็จจริงแล้วร่างกายทั้งหมดจึงไม่เป็นอะไรอื่นนอกจาก เจตจำนงที่สำแดงออกมา เจตจำนงกลายเป็นมโนภาพ...^{๕๔}

โซเป็นเฮาเออร์ยังได้ให้เหตุผลสนับสนุนอีกว่า การที่เขาถือว่าร่างกายเป็นการสำแดง ออกของเจตจำนง เพราะความรู้สึกของกายเป็นความรู้สึกของเจตจำนงด้วย และในทางกลับกัน ความรู้สึกของเจตจำนงที่รุนแรงก็มีผลกระทบต่อร่างกาย เขากล่าวว่า...ความรู้สึกทางร่างกายของ ฉันทมีผลกระทบต่อเจตจำนงของฉันทอย่างทันทีทันใด...และในทางกลับกันการเคลื่อนไหวที่รุนแรง ของเจตจำนง อารมณ์หรือความรู้สึกรุนแรงต่าง ๆ ทำให้ร่างกายได้รับความกระทบกระเทือน และ การทำงานต่าง ๆ ของกายปั่นป่วน^{๕๕} เหตุผลหนึ่งที่ร่างกายของเราเป็นการสำแดงออกของ เจตจำนงนั้น โซเป็นเฮาเออร์บอกว่าเนื่องจากอวัยวะต่าง ๆ ของกายสัมพันธ์กับเจตจำนงเหมือนกับ เครื่องมือกับเจตจำนงของช่าง ดังนั้นร่างกายจึงเป็นการสำแดงออกของเจตจำนง... ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายมีลักษณะที่เป็นไปตามความต้องการต่าง ๆ ซึ่งเป็นเจตจำนงที่สำแดงออกมา มัน ชี้ให้เห็นถึงความต้องการต่าง ๆ อย่างชัดเจน เช่น ฟัน คอหอย ใส่หู เป็นความหิวที่ปรากฏ ออกมา...^{๕๖}

ดังนั้นการดับทุกข์ทางกายจึงมุ่งเน้นเจตจำนงที่แสดงตัวออกมาเป็นกาย ด้วยการดื่มด่ำ หรือการเข้าอยู่ในความงามของศิลปะ (the way of aesthetic contemplation) คือ การเพ่งความงาม ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยที่ผู้เพ่งไม่มีส่วนได้ส่วนเสียในสิ่งนั้น กล่าวคือเมื่อเพ่งความงามของสิ่งใดสิ่ง หนึ่งแล้วไม่เกิดความอยากได้ หรือไม่คิดว่ามันเป็นสิ่งที่ครอบครองเป็นเจ้าของ แต่เพ่งอยู่กับสิ่งนั้น จนลืมน่าตัวเองมีอยู่ โซเป็นเฮาเออร์เชื่อว่าถ้าทำได้เช่นนี้แล้วคนจะหลุดพ้นจากการเป็นทาสของ เจตจำนงและดับทุกข์ได้ เพราะเมื่อผู้รู้เพ่งอยู่กับสิ่งที่อยู่ตรงหน้าโดยไม่คิดถึงความสัมพันธ์ต่าง ๆ แล้วเขาจะหลอมหรือเชื่อมตัวเองลงในสิ่งนั้น ผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้จะกลายเป็นสิ่งเดียวกัน ผู้รู้จะลื มปัจเจกภาพและเจตจำนงของเขา เขามืออยู่ต่อไปอย่างปราศจากความอยากและดิ้นรนและวัตถุที่ ถูกรู้ก็จะไม่เป็นสิ่งเฉพาะอีกแต่จะเป็นแบบหรือมโนคติของเพลโตที่มีความจริงนิรันดร อยู่เหนือ ความหลากหลายและความเปลี่ยนแปลงเรื่องนี้เราจะเข้าใจได้จากคำอธิบายของเขาที่ว่า

ถ้าคนถูกยกระดับขึ้นโดยอำนาจของจิตแล้วเขาจะละทิ้งวิธีการธรรมดา ๆ ในการมองดู สิ่งต่าง ๆ เขาจะยกเลิกการกระทำที่อยู่ภายใต้การนำของเหตุผลเพียงพอ และความสัมพันธ์ต่าง ๆ จุดหมายสุดท้ายของเขาคือความสัมพันธ์กับเจตจำนงของเขาเอง ดังนั้นถ้าเขาหยุดที่จะพิจารณาว่า

^{๕๔} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 1., pp. 129 - 130. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์, หน้า ๑๑.

^{๕๕} Ibid, p.139. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๑๒.

^{๕๖} Ibid, p.141. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๑๒.

ที่ไหน เมื่อไร ทำไม และสิ่งใด แล้วมองดูแต่เพียง อะไร และไม่ปล่อยให้ความคิดหรือเหตุผลมาครอบครองสามัญสำนึกของเขา แต่แทนที่มันโดยการทุ่มอำนาจจิตทั้งหมดของเขาลงสู่การรับรู้ จมตัวเองลงสู่สิ่งนี้ และปล่อยให้สามัญสำนึกของเขาทั้งหมดเต็มไปด้วยการเพ่งคว้วัตถุธรรมชาติที่มีอยู่ในขณะนั้น ไม่ว่าจะป็นทิวทัศน์ ต้นไม้ ภูเขา อาคารสถานที่ ฯลฯ ขณะที่เขาหลอมตัวเองลงในวัตถุที่ถูกเพ่งนั้น เขาจะลืมแม้แต่ปัจเจกภาพและเจตจำนงของเขา แต่ดำรงอยู่ต่อไปเหมือนเป็นผู้ที่บริสุทธิ์ เป็นเหมือนกระจกเงาที่ส่องให้เห็นว่ามีเพียงวัตถุเท่านั้นที่อยู่ที่นั่นปราศจากผู้รับรู้มัน แล้วเขาก็ไม่สามารถแยกผู้รู้จากการรับรู้อีก ทั้งสองสิ่งนี้กลายเป็นสิ่งเดียว เพราะสามัญสำนึกทั้งหมดเต็มไปด้วยภาพที่เห็นอยู่เพียงภาพเดียว ดังนั้นเมื่อวัตถุไม่มีความสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่นอกตัวมัน และผู้รู้ไม่สัมพันธ์กับเจตจำนงอีก สิ่งที่ถูกรู้ จะไม่เป็นสิ่งเฉพาะ แต่เป็นมโนคติหรือแบบ หรือเจตจำนงที่สำแดงออกมาอย่างตรง ๆ และผู้ที่จมอยู่ในการรับรู้นี้ จะไม่เป็นปัจเจกบุคคลอีก เพราะในการรับรู้เช่นนี้ปัจเจกบุคคลจะหลอมตัวเองไป และกลายเป็นผู้รู้ที่บริสุทธิ์ปราศจากเจตจำนง ปราศจากทุกข์และอยู่เหนือกาลเวลา^{๕๗}

เราจะเห็นได้ว่าความพอใจในความงามที่จะทำให้คนหลุดพ้นจากทุกข์ได้นี้ จะต้องมีส่วนประกอบสำคัญ ๒ ส่วน ซึ่งขาดไม่ได้ คือ

- ๑) วัตถุที่ถูกรู้จะต้องเป็นแบบหรือมโนคติของเพลโต
- ๒) ผู้รู้จะต้องเป็นผู้บริสุทธิ์ปราศจากเจตจำนงอย่างสิ้นเชิง

ในเรื่องนี้เราจะเห็นได้จากตัวอย่างเช่น ขณะที่เรามองดูภาพผลไม้เราเพ่งแต่ความงามของมันโดยไม่คิดอยากจะได้รับประทาน หรือคิดว่ามันน่ารับประทาน แล้วเราก็จะเห็นแต่ความงามของมันโดยไม่คิดถึงสิ่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องของมัน และจิตของเราที่จะสงบลงแล้วปราศจากความอยากและดิ้นรนอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ หรือขณะที่เราฟังเพลงเรารู้สึกแต่ความไพเราะของมัน จนลืมว่าเราเองมีอยู่แล้วเราก็จะไม่อยากและดิ้นรนอะไรอีก เพราะอารมณ์ที่เป็นอันเดียวกัน ทำให้เกิดความดื่มด่ำดิ่งไปในสิ่งที่ปรากฏขณะนั้น จะมีแต่ความพอใจในความไพเราะของเพลงเท่านั้น และเรื่องนี้เราอาจจะพบจากคำอธิบายของโซเป็นเฮาเออร์ที่ว่า เมื่อเราเข้าถึงแบบหรือมโนคติของสิ่งต่าง ๆ แล้วเราเห็นสิ่งนั้นโดยไม่มี ความสนใจส่วนตัวไปเกี่ยวข้อง และจะเลิกคิดถึงตนเองที่มีอยู่อย่าง เป็นมโนภาพ เราจะไม่มีความอยากใด ๆ เราจะมีแต่ความสงบปราศจากทุกข์เท่านั้น แต่ความสงบนี้จะเกิดได้ต่อเมื่อ ความรู้ที่ได้มาเป็นการรู้แบบมโนคติ และผู้รู้กลมกลืนกับวัตถุที่ถูกรู้ และลืมปัจเจกภาพทั้งหมด ไม่สัมพันธ์กับสิ่งอื่น ๆ และอยู่นอกสายธารของเวลา^{๕๘} ส่วนความพอใจในความงามที่ยังเกี่ยวข้องกับความอยากนั้นไม่สามารถทำให้คนเราหลุดพ้นจากทุกข์ได้ เพราะว่ายังจะ

^{๕๗} Ibid. , p. 231. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๒๑.

^{๕๘} Ibid. , p. 254. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๓๒.

เพิ่มพูนให้ทุกซ์มากขึ้น ด้วยเหตุที่ว่ายังเจือปนด้วยความต้องการครอบครอง สัมผัสอยู่นั่นเอง ตัวอย่างเช่น เราเห็นภาพผู้หญิงสวยแล้วเกิดความรู้สึกอยากจับต้อง หรือคิดว่าหลอนช่างมีเสน่ห์ชวนให้หลงใหลใฝ่หา ยิ่งจะทำให้เราเป็นทุกซ์อยู่รำไป เพราะเรายังอยากจะได้จับต้องหล่อน ถ้าไม่ได้สมปรารถนา ก็จะขัดเคืองไม่พอใจเป็นทุกซ์ หรือถ้าได้สมปรารถนาก็จะพอใจอยู่เพียงชั่วครู่แล้วก็อยากในสิ่งอื่นต่อไปอีก จึงไม่มีความสุขที่แท้จริง

ความพอใจในความงามที่ทำให้คนหลุดพ้นจากทุกซ์นี้เกิดจากการรู้ถึงแบบหรือมโนคติ ซึ่งอาจจะได้มาจากการเพ่งมองความงามของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือทิวทัศน์ต่าง ๆ หรืองานศิลปะต่าง ๆ เช่น ภาพเขียน รูปปั้น กวีนิพนธ์ หรือดนตรี เป็นต้น แต่โซเป็นเฮาเออร์เชื่อว่าการเพ่งดูผลงานศิลปะ จะทำให้เราได้รับความพอใจในความงามได้ง่าย กว่า การเพ่งดูธรรมชาติและสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก เพราะเขาเชื่อว่าศิลปินสามารถเข้าถึงแบบได้มากกว่าคนทั่วไป และสามารถถ่ายทอดสิ่งที่ได้รับรู้มาลงในงานของเขา ทำให้เรามองเห็นความงามนั้นได้ง่ายขึ้นโดยมองผ่านสายตาของศิลปิน เขากล่าวว่า...งานศิลปะเป็นเพียงสิ่งเดียวที่จะทำให้เราได้รับความรู้พอที่จะทำให้เกิดความพอใจได้อย่างง่ายดาย นั่นคือเราได้รับรู้มโนคติจากงานศิลปะได้ง่ายกว่าการรับรู้มันโดยตรงจากธรรมชาติ โลกที่มีอยู่นี้เกิดจากข้อเท็จจริงที่ว่าศิลปินซึ่งรู้จักมโนคติและไม่รู้จักโลกตามที่มีอยู่ ได้ถ่ายทอดมโนคตินั้นมาในงานของเขา เขาได้แยกความเป็นจริงออกมาจากส่วนประกอบย่อย ๆ ที่มีความหลายหลาก เขาปล่อยให้เรามองเห็นโลกโดยผ่านสายตาของเขา นั่นคือเขามีสายตาที่มองเห็นถึงธรรมชาติภายในของสิ่งต่าง ๆ โดยแยกจากความสัมพันธ์ทั้งหมดนี้เป็นพรสวรรค์ของอัจฉริยะบุคคลที่เขาขึ้นมาแต่กำเนิด แต่เขาก็สามารถให้เราเยี่ยมพรสวรรค์นี้โดยให้เรามองผ่านสายตาของเขาซึ่งจะทำได้โดยการเพ่งดูในงานศิลปะของเขา^{๕๕}

นอกจากนี้โซเป็นเฮาเออร์ยังพูดถึงงานศิลปะต่าง ๆ ตามที่มันเป็นการสำแดงออกของเจตจำนงในระดับที่มากน้อยลดหลั่นกัน ซึ่งเราพอจะแบ่งได้เป็น ๔ พวก คือ

๑) สถาปัตยกรรม โซเป็นเฮาเออร์ถือว่าสถาปัตยกรรมต่าง ๆ นี้ เป็นการสำแดงออกของเจตจำนงในระดับต่ำสุด เพราะมันประกอบด้วย หิน หรือไม้ ฯลฯ และจุดหมายของมันก็มุ่งไปในการใช้ประโยชน์มากกว่าจะแสดงถึงความงาม ดังนั้นการเพ่งดูความงามของพวกสถาปัตยกรรมจึงทำให้เราเข้าถึง แบบหรือมโนคติได้น้อย และทำให้หลุดพ้นจากทุกซ์ได้อีก เขากล่าวว่า เพราะแบบซึ่งสถาปัตยกรรมแสดงแก่การรับรู้ของเราเป็นการสำแดงออกในระดับต่ำสุดของเจตจำนง ดังนั้นความหมายในแง่ปรนัย ซึ่งสถาปัตยกรรมให้แก่เราจึงน้อย ความพอใจในความงามที่ได้จากการมองดูตึกที่สวยงามในแสงสว่างที่เจิดจ้า จะไม่ทำให้เข้าใจถึงแบบและส่วนที่เป็นอัตนัยที่เกิดขึ้นพร้อมกับความเข้าใจแบบนี้ก็ไม่เกิดขึ้นด้วย...^{๖๐}

^{๕๕} Ibid. , p. 252. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕.

๒) จิตรกรรมและประติมากรรม เป็นงานศิลปะที่โซเป็นเฮาเออร์เชื่อว่า เมื่อเพ่งแล้ว มันจะทำให้ผู้ที่เพ่งความงามของมันเข้าถึงแบบได้ง่ายกว่าพวกสถาปัตยกรรม เพราะศิลปินที่ผลิตงานนี้ออกมา ได้ถ่ายทอดความพอใจในความงาม หรือแบบที่เขาได้รับรู้มาลงในงานเหล่านี้ ทำให้ผู้ที่เพ่งความงามของมันได้รับความพอใจในความงาม และหลุดพ้นจากทุกข์^{๖๐} และโซเป็นเฮาเออร์ยังเชื่อว่าภาพวาดหรือรูปปั้นสัตว์ ซึ่งเป็นการสำแดงออกของเจตจำนงในระดับสูงขึ้นมา จะทำให้คนที่คอยเพ่งดูได้รับความพอใจในความงามได้มากกว่าภาพทิวทัศน์ ซึ่งประกอบด้วยต้นไม้ ก้อนหิน ฯลฯ แต่ภาพวาดและรูปปั้นของคน ทำให้ผู้ที่เพ่งดูเกิดความพอใจในความงาม และหลุดพ้นจากทุกข์ได้มากยิ่งขึ้นกว่าภาพวาดและรูปปั้นสัตว์ เพราะคนเป็นการสำแดงออกของเจตจำนงในระดับที่สูงกว่าสัตว์ มันจึงทำให้ผู้ที่เพ่งดูเข้าถึงแบบได้มากและหลุดพ้นจากทุกข์ได้มาก เขากล่าวว่า ความงามของคนเป็นการแสดงออกอย่างปรนัย ซึ่งหมายถึงการสำแดงออกอย่างเต็มที่ของเจตจำนงในระดับสูงสุดที่เราสามารถรับรู้ได้ แบบของคนโดยทั่วไปแสดงถึงแบบที่เรารับรู้ได้...ไม่มีวัตถุใดที่จะสามารถนำเราไปสู่การเพ่งมองความงามของสิ่งหนึ่ง จนลึ้มว่าตนเองมีอยู่ได้เร็วเท่ากับแบบของคนซึ่งสวยงามที่สุด เพราะการเพ่งมองดูมันทำให้เราเต็มไปด้วยความพอใจอย่างบอกไม่ถูก และทำให้เราพ้นจากความทุกข์ นี่คือการสามารถที่เป็นไปได้เพราะความรู้ที่ชัดเจนและบริสุทธิ์ของเจตจำนงได้นำเราไปสู่สภาวะของการรู้ที่บริสุทธิ์อย่างรวดเร็ว และง่ายดาย บุคลิกภาพและเจตจำนงของเราซึ่งเต็มไปด้วยทุกข์ ก็จะหมดไปทันทีที่เรามีความพอใจในความงามอย่างบริสุทธิ์อยู่^{๖๑}

อนึ่งโซเป็นเฮาเออร์ได้พูดถึงหุนจีฝิ่ง ซึ่งเป็นประติมากรรมชนิดหนึ่งว่าไม่ให้ความพอใจในความงามแต่อย่างใด เพราะเป็นการลอกเลียนสิ่งที่มีอยู่อย่างเป็นสิ่งเฉพาะมา ไม่ได้แสดงถึงแบบของคน ดังนั้นการเพ่งมองความงามของหุนจีฝิ่งจึงไม่ทำให้คนเกิดความพอใจในความงาม และดับทุกข์ได้^{๖๒}

๓) วรรณกรรม ได้แก่ พวกโคลง กลอน นวนิยาย นิทาน หรือบทละครต่าง ๆ งานศิลปะประเภทนี้โซเป็นเฮาเออร์บอกว่ามันแสดงออกถึงแบบของชีวิต คือ การกระทำ ความคิด และอารมณ์ ความรู้สึกรู้สีกของคน ทำให้เราผู้ที่เพ่งดูเข้าถึงแบบของคนได้มากขึ้นและหลุดพ้นจากทุกข์ได้ง่ายขึ้น โซเป็นเฮาเออร์ กล่าวว่า...มนุษย์นั้นตรงกันข้าม เขาไม่ได้แสดงตัวเองเพียงในแบบของคน และแสดงให้เห็นตัวของเขาเอง แต่แสดงออกเป็นการกระทำพร้อมทั้งความคิดและอารมณ์

^{๖๐} Arthur Schopenhauer, *Essays and Aphorisms*, p. 280.

^{๖๑} Arthur Schopenhauer, *Essays and Aphorisms*, pp. 282 - 283.

^{๖๒} Ibid., p. 285.

^{๖๓} Ibid., p. 160.

ตามลำดับ ไม่มีศิลปะอื่น ๆ นอกจากวรรณกรรมจะสามารถแสดงถึงสิ่งเหล่านี้ได้ เพราะความก้าวหน้าหรือความเคลื่อนไหว ซึ่งไม่สามารถถูกแสดงออกมาในจิตรกรรม และประติมากรรมได้นี้เองจึงทำให้เหมาะสมกับจุดหมายของวรรณกรรม^{๖๔}

และโซเป็นเฮาเออร์ยังเชื่อว่าวรรณกรรมที่แสดงถึงโสภนาฏกรรม ทำให้คนเราได้รับความพอใจในความงาม และหลุดพ้นจากทุกข์ได้มากกว่าพวกที่แสดงถึงสุภนาฏกรรม เพราะเราจะเห็นแบบของชีวิตในโสภนาฏกรรมได้ชัดเจนที่สุด เราได้เห็นความเห็นแก่ตัว การขัดแย้ง ทำลายล้างกัน ความอยากและคตินรนของคนซึ่งเปล่าประโยชน์ทั้งสิ้น^{๖๕}

๔) คนตรี เป็นงานศิลปะที่ต่างจากงานศิลปะอื่นๆ ที่กล่าวมาแล้ว โซเป็นเฮาเออร์บอกว่ามันแสดงถึงเจตจำนงอย่างแท้จริง ไม่ได้แสดงถึงมโนคติอย่างงานศิลปะอื่นๆ ให้แก่พวกเรา คนตรีจึงทำให้คนที่พอใจในความงามของมันสามารถเข้าใจถึงธรรมชาติที่แท้จริงของเจตจำนง และหลุดพ้นจากทุกข์ได้มากกว่าการเพ่งความงามของงานศิลปะประเภทอื่นๆ กล่าวคือ... การผ่านอย่างรวดเร็วจากความต้องการไปสู่ความพอใจ และจากความพอใจสู่ความต้องการใหม่ คือความสุข หรือการอยู่กินดี ดังนั้นเพลงจังหวะเร็ว ๆ ที่บรรเลงไปอย่างไม่หยุดก็คือความสุข ดังกล่าวนี้ ส่วนเพลงจังหวะช้า... อาจเปรียบได้กับการไม่ได้รับความพอใจหรือได้รับความเศร้า และการว่างจากความต้อใหม่หรือความอ้างว้างเบื้องหน้า ก็ไม่เป็นอะไรนอกจากการแสดงถึงเพลงที่มีเสียงอยู่เสียงเดียว ซึ่งน่าเบื่อหน่ายและไม่มีคามหมายอะไรเลย^{๖๖}

นอกจากนี้โซเป็นเฮาเออร์ยังได้แยกวัตถุหรือว่าอุปกรณ์คนตรีออกจากงานศิลปะชนิดนี้ เพราะเขาคิดว่าขณะที่เราฟังคนตรีไปในอุปกรณ์นั้น ความสนใจของเราจะถูกแบ่งไปสู่ แสง สี และท่าทางต่าง ๆ ที่นักร้องแสดงออกมากับอุปกรณ์นั้นด้วย เราจึงไม่สามารถมีความพอใจในความไพเราะของคนตรี จนทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้^{๖๗}

ตามทัศนะของโซเป็นเฮาเออร์แล้ว เราอาจจะกล่าวได้ว่าการดื่มด่ำในความงามของศิลปะที่จะทำให้คนเราสามารถที่จะพ้นจากความทุกข์ได้มากที่สุด คือการเพ่งอยู่กับความไพเราะของคนตรี เพราะคนตรีแสดงออกถึงเจตจำนง ที่เป็นสิ่งในตัวเองของสรรพสิ่งในโลกและเป็นสาเหตุของทุกข์ เมื่อคนเข้าใจถึงเจตจำนงนี้แล้วเขาจะหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ และวิธีดับทุกข์โดยการดื่มด่ำในความงามของศิลปะนี้ เราจะพบว่ามันช่วยดับทุกข์กาย เพราะขณะที่เราเพ่งใน

^{๖๔} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 1., p. 315. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, *วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์*, หน้า ๔๘.

^{๖๕} Ibid. , pp. 326 - 327. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๔๘.

^{๖๖} Ibid. , p. 337. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๔๘.

^{๖๗} Arthur Schopenhauer, *Essays and Aphorisms*, p. 164.

ความงามของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จนกลมกลืนกับสิ่งที่ถูกเพ่งและลืมว่าตนเองมีอยู่ ทำให้เราไม่เป็นปัจเจกบุคคลที่เต็มไปด้วยความอยากและทุกข์อีก นอกจากนี้มันยังช่วยดับทุกข์ทางกายได้ด้วย เพราะขณะที่เราพอใจในความงามของสิ่งหนึ่งจนลืมว่าตัวเองมีอยู่ เราก็จะลืมความทุกข์ทางกาย เช่น ความเจ็บไข้ หรือความหนาว ความร้อน เป็นต้น

อย่างไรก็ดีอาจจะมีปัญหาว่า วิธีการดับทุกข์โดยการดื่มด่ำในความงามของศิลปะนี้จะทำให้ดับทุกข์ได้ตลอดไปหรือไม่ ในแง่นี้โซเป็นเฮาเออร์บอกไว้ว่า มันช่วยให้ดับทุกข์ได้เพียงชั่วคราวเท่านั้น มันไม่ได้ทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้ตลอดไป เพราะในทีระหว่างคนเรายังพอใจในความงามของสิ่งหนึ่ง และหากว่าเราเป็นผู้รู้ที่ปราศจากเจตจำนงนั้นแล้วเราถึงจะไม่มีทุกข์ แต่ถ้าหยุดเพ่งในความงามของสิ่งนั้น เราก็จะกลับมาเป็นตัวเราที่มีอยู่ในฐานะปัจเจกบุคคล ซึ่งมีความอยากและคืนรนอีก เรื่องนี้เราจะเข้าใจได้ชัดเจนจากคำพูดของเขาที่ว่า... ความพอใจในความงามของศิลปะ ประกอบด้วยข้อเท็จจริงที่ว่าในการเข้าสู่สภาวะของการดื่มด่ำในความงามของศิลปะนั้น เราได้ถูกยกระดับให้หลุดพ้นจากความอยากทั้งหมด ตัวอย่างเช่น ความต้องการทั้งหมดและความวิตกกังวลต่าง ๆ ได้ชั่วคราว เราเป็นเหมือนกับว่าได้ถูกปลดปล่อยจากตัวเราเอง เราไม่เป็นปัจเจกบุคคลซึ่งมีความรู้ที่ยังเป็นทาสของความอยากอย่างสม่ำเสมออีก... แต่เราได้กลายเป็นผู้ที่บริสุทธิจากเจตจำนง ซึ่งเป็นสิ่งที่มาพร้อมกับการรู้มโนคติของเพลโต^{๖๘}

ดังนั้นวิธีการดับทุกข์ที่จะทำให้ดับทุกข์ได้ตลอดไปนั้น ก็คือการหลุดพ้นจากเจตจำนงอย่างถาวรหรือตลอดไป ความทุกข์จึงจะถูกทำลายไปไม่มีการผุดขึ้นมาอีก ไม่ใช่การหลุดพ้นจากเจตจำนงเพียงชั่วคราวที่เราดื่มด่ำในความงามของศิลปะ เพราะยังเป็นเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้นได้อีก แต่ก็ยังเป็นการบรรเทาทุกข์ลงได้ชั่วระยะเวลาหนึ่งและเป็นพื้นฐานให้เกิดพัฒนาไปจนถึงขั้นทำลายเจตจำนงได้

๓.๕.๒ การดับทุกข์ทางใจ ความทุกข์ทางใจที่โซเป็นเฮาเออร์กล่าวไว้ได้แก่ ความไม่สบายใจต่าง ๆ เช่น ความผิดหวัง ความทะเลาะถ้อยความ ความอยาก ความเสียใจ เป็นต้น ซึ่งก่อเกิดกับคน ทำให้ไม่สามารถที่จะพบความสุขได้เลย ถ้าหากคนเรากำจัดความทุกข์ทางใจออกไปได้แล้ว จึงจะสามารถแก้ไขความทุกข์ทั้งปวงได้ โซเป็นเฮาเออร์จึงได้เสนอกระบวนการวิธีดับทุกข์ทางใจไว้ คือ การสละความต้องการทางโลก (the way of aestheticism) เป็นวิธีการดับทุกข์ทางใจได้อย่างถาวร คือการปฏิเสธเจตจำนงโดยการทรมานตนหรือประพฤติกพรหมจรรย์ เพื่อระงับความอยาก โซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า... คำว่า การสละความต้องการทางโลกซึ่งฉันใช้บ่อย ๆ นี้ ฉัน

^{๖๘} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 1., p. 504. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์, หน้า ๕๐.

ใช้ในความหมายแคบ คือ หมายถึงการทำลายเจตจำนงอย่างจงใจโดยปฏิเสธสิ่งที่เป็นไปตามเจตจำนง และเลือกรับแต่สิ่งที่ขัดกับเจตจำนง การมีชีวิตอยู่อย่างทรมาณ และประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อระงับเจตจำนงตลอดไป^{๖๕}

การสละความต้องการทางโลกนี้ เราจะพบว่ามันเป็นการปฏิเสธเจตจำนงเพื่อชีวิต กล่าวคือ คนทุกคนในโลกนี้เป็นการสำแดงออกของเจตจำนง และเจตจำนงซึ่งเป็นสิ่งในตัวเองของทุกคนมีลักษณะเป็นความอยากและดิ้นรนเพื่อชีวิต ดังนั้นทุกคนจึงแสวงหาสิ่งต่าง ๆ เพื่อสนองความอยาก และเพื่อความอยู่รอดของตน มันทำให้โลกเต็มไปด้วยความขัดแย้ง ความเห็นแก่ตัว คนดำรงชีวิตอยู่อย่างแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน มันจึงทำให้เกิดทุกข์^{๖๖} แต่ถ้าหากคนเราไม่ทำอะไรเพื่อตัวเอง สละความต้องการต่าง ๆ ออกไปให้หมดแล้วนำตนเองเข้าสู่การประพฤติพรหมจรรย์ ก็เท่ากับเป็นการปฏิเสธเจตจำนงเพื่อชีวิต เพราะคนไม่ทำเพื่อความอยู่รอดของตน และไม่ทำให้มีการสืบต่อชีวิตอีกต่อไป การสละความต้องการทางโลกหรือการปฏิเสธเจตจำนงเพื่อชีวิตนี้ เราจะเห็นได้จากการกระทำต่าง ๆ ที่ไม่เห็นแก่ตัว เช่น การดำรงชีวิตอย่างซื่อสัตย์สุจริต ไม่หลอกลวง หรือการเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น เพราะการคดโกงและเอาเปรียบผู้อื่นเป็นการยืดยันเจตจำนง ดังที่โซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า การยืดยันเจตจำนง คือ เจตจำนงที่กระทำต่อไปโดยปราศจากความรู้ใด ๆ ทั้งสิ้น ชีวิตของคนทั่วไปเป็นเช่นนี้ แม้แต่ร่างกายของคนก็เป็นการสำแดงออกของเจตจำนงที่ปรากฏเป็นมโนคติและปัจเจกบุคคล... ดังนั้นแทนที่จะเรียกว่าการยืดยันเจตจำนง เราอาจเรียกว่า การยืดยันของกาย สาระพื้นฐานของการกระทำต่าง ๆ ของเจตจำนง คือ ความพอใจของความอยากต่าง ๆ ซึ่งไม่สามารถแยกไปจากการมีสุขภาพดี และการกระทำต่าง ๆ เพื่อรักษาร่างกายของตน และการแพร่พันธุ์ต่อไปอีก...^{๖๗} ด้วยเหตุนี้การยืดยันเจตจำนงหรือการยืดยันความต้องการทางโลก ถือว่าเป็นการตอบสนองความต้องการทรัพย์สิน หรือความสุขสบายของตนจึงทุกข์เรื่อยไป ส่วนการดำรงชีวิตของพวกนักบวช ซึ่งมีความเป็นอยู่อย่างเร้นแค้น ที่พยายามระงับความต้องการต่าง ๆ และรักษาพรหมจรรย์ เป็นการปฏิเสธเจตจำนงเพื่อระงับความทุกข์

การสละความต้องการทางโลกนี้จะทำให้คนดับทุกข์ได้ เพราะเป็นการหลุดพ้นจากเจตจำนง แต่การที่จะทำได้นั้นโซเป็นเฮาเออร์บอกว่าจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งในตัวเองและความเป็นปัจเจกภาพของการสำแดงออกของมัน... การปฏิเสธเจตจำนงเพื่อชีวิตจะเกิดขึ้นเมื่อมีความรู้ความอยากจะสิ้นสุดลงเพราะปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ถูกรู้ว่าเป็นสิ่งเฉพาะจะไม่สามารถกระทำการ

^{๖๕} Ibid. , p. 506. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๑.

^{๖๖} Ibid. , p. 427. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๑.

^{๖๗} Ibid. , p. 421. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๒๑.

จนกลายเป็นแรงจูงใจสำหรับความอยากอีก แต่ความรู้ทั้งหมดในธรรมชาติของโลกหรือกระจกเงาที่ส่องให้เห็นเจตจำนงนี้... ได้กลายเป็นผู้ระงับเจตจำนง^{๑๒}

การที่รู้ว่าเจตจำนงเป็นสิ่งที่อยู่ในตัวเองของทุกสิ่ง เป็นไปด้วยความอยากและคตินรนเพื่อชีวิตอย่างมีขอบเขต จึงทำให้คนซึ่งเป็นการสำแดงออกของมันมีชีวิตอยู่อย่างแกร่งแ่งซึ่งดีซึ่งเด่นกัน จึงทำให้เกิดทุกข์รำไป โขเป็นเฮาเออร์จึงบอกว่าเมื่อคนรู้ความจริงแล้ว เขาจะปฏิเสธเจตจำนงอันเป็นสาร์ตตะของเขา เขาจะระงับความอยากทั้งหมด และหลุดพ้นไปจากความทุกข์ เพราะว่า...คนที่ยังถูกผูกพันอยู่กับหลักปัจเจกภาพ และความเห็นแก่ตัวจะรู้แต่เพียงสิ่งเฉพาะและความสัมพันธ์ของสิ่งนั้นกับตัวเขา และสิ่งเหล่านี้ก็จะกลายเป็นแรงจูงใจใหม่สำหรับความอยากของเขา แต่ในทางตรงกันข้าม ความรู้ในความเป็นหนึ่งหรือธรรมชาติของสิ่งในตัวเอง ที่ได้พูดมาแล้วได้กลายเป็นผู้ระงับความอยากทั้งหมด เจตจำนงในตอนนี้อย่างนี้จึงหันออกจากชีวิต ขยาดออกจากความพอใจซึ่งมันรู้ว่าเป็นการยืนยันการมีชีวิต มนุษย์ในตอนนี้จะเข้าถึงสภาวะของการเสียสละ ไม่คตินรนไม่หวั่นไหว และหลุดพ้นจากเจตจำนงได้อย่างสมบูรณ์^{๑๓}

เมื่อคนทำให้มีความรู้ในสิ่งในตัวเอง และความเป็นปัจเจกภาพแล้ว เขาก็จะสามารถดับความทุกข์ได้ ดังคำกล่าวของโฮเป็นเฮาเออร์ว่า ถ้าคนเรามีความรู้นี้แล้วเขาจะรู้ว่าความสุขและความทุกข์ในโลกนี้มีใช้สิ่งสองสิ่งที่แตกต่างกัน ความจริงแล้วมันเป็นสิ่งเดียวกัน มันเป็นเพียงด้านสองด้านของเจตจำนงซึ่งเป็นหนึ่งแบ่งแยกไม่ได้ เมื่อคนมีความรู้นี้แล้วเขาจะไม่พยายามแสวงหาความสุข และไม่หลีกเลี่ยงทุกข์โดยก่อทุกข์ให้แก่ผู้อื่นอีก และการที่คนเรามีความรู้นี้เขาจะเห็นคนอื่นไม่แตกต่างกับตนเอง จะทำให้เขาเข้าใจว่าทุกคนต่างเป็นการสำแดงออกของเจตจำนงอย่างเดียวกันทั้งนั้น เขาจะเห็นว่าความทุกข์ของคนอื่นก็คือความทุกข์ของเขาเช่นกัน เขาจะเลิกการกระทำที่เห็นแก่ตัวอันเป็นการก่อเกิดความทุกข์ให้แก่คนอื่นและตนเอง เขาจะมีแต่ความรักและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ แล้วคนเราก็จะอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุขถึงแม้ว่าคนอื่นเขาจะไม่มีความรู้นี้ก็ตามแต่ตัวเรามี เราก็จะดับความทุกข์ของเราได้เอง เพราะเราไม่ต้องกังวลที่จะแสวงหาสิ่งต่าง ๆ เพื่อตัวเรา^{๑๔} เรื่องนี้เราอาจจะเห็นได้จากตัวอย่างเช่น พ่อค้าที่เห็นแก่ตัว มักจะถือโอกาสกักตุนสินค้า เพื่อให้สินค้าขาดตลาดและมีราคาสูงขึ้น มันเป็นการเพิ่มพูนความร่ำรวยของเขาแต่ก่อเกิดความทุกข์ให้แก่ผู้ที่มีรายได้น้อย และตัวของเขาเองก็มีความทุกข์ด้วย เพราะการที่เขากักตุนสินค้าและได้กำไรมากขึ้นนั้น ไม่ทำให้เขามีความสุข หรือพอใจได้อย่างแท้จริง เนื่องจากสาร์ตตะของคนคือเจตจำนงซึ่งเป็นความอยากและคตินรนอยู่ตลอดเวลา เมื่อคนเรา

^{๑๒} Ibid. , p. 367. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๒.

^{๑๓} Ibid. , pp. 489 - 490. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๒.

^{๑๔} Ibid. , pp. 482 - 483. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๑.

ได้รับการตอบสนองความพอใจแล้ว ไซ้ว่าเขาจะหยุดอยู่แค่นั้นแต่เขาก็ยังมีความอยากต่อไปอีก ในทางกลับกันถ้าเขารู้ว่าคนอื่น ๆ ต่างก็เป็นการสำแดงออกของเจตจำนงเดียวกับเขา เขาก็จะเข้าใจว่าความทุกข์ของคนอื่นก็เป็นความทุกข์ของเขาด้วย เขาจะพยายามผลิตสินค้าออกมาให้มากและเอากำไรแต่น้อย เป็นต้น

อนึ่งการสละความต้องการทางโลก จะต้องประกอบไปด้วยการมีความรู้เกี่ยวกับเจตจำนงในฐานะสิ่งในตัวเองเป็นการเริ่มต้น และสรรพสิ่งในโลก ซึ่งถือว่าเป็นการสำแดงออกของมัน เจตจำนงนี้เป็นความอยากและดิ้นรนเพื่อชีวิตอยู่ตลอดเวลา สรรพสิ่งในโลกซึ่งเป็นการสำแดงออกของมันจึงมีความขัดแย้งกันอยู่เสมอ แย่งชิงกันเพื่อการดำรงอยู่ของตนอย่างดีที่สุดในโลก จึงเต็มไปด้วยความทุกข์ ทำให้ไซ้เป็นเฮาเออร์เชื่อว่าถ้าคนมีความรู้นี้แล้ว เขาจะปฏิเสธเจตจำนงเพื่อชีวิต เขาจะไม่เห็นแก่ตัว รู้จักเสียสละ ก่อเกิดความรัก ความเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สงสารเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน รวมไปถึงสัตว์อื่น ๆ ซึ่งต่างเป็นการสำแดงออกของเจตจำนงเดียวกันกับเขา เขาจะประกอบแต่คุณงามความดีทางศีลธรรม เช่น เขาจะมีการดำรงชีวิตอยู่อย่างซื่อสัตย์สุจริต ช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก เป็นต้น แต่การกระทำทางความดีต่าง ๆ ด้านศีลธรรมนี้เป็นแค่เพียงวิถี (Means) ไม่ใช่จุดหมาย (end) อันได้แก่ความหลุดพ้นจากทุกข์ ซึ่งเป็นการดับทุกข์อย่างแท้จริง โดยที่ความทุกข์ไม่สามารถจะสำแดงฤทธิ์ก่อภพได้อีก เขากล่าวว่า ถ้าเราพิจารณาเจตจำนงเพื่อชีวิตในฐานะสิ่งในตัวเองและมีอยู่อย่างปรนัยแล้ว เราจะพบว่าการยอมรับเจตจำนงเพื่อชีวิตเป็นภาพลวงตา การหลีกหนีจากเจตจำนงเพื่อชีวิต การพยายามปฏิเสธการมีอยู่ทั้งหมดของเจตจำนงเพื่อชีวิตคือสิ่งที่หลาย ๆ ศาสนา เรียกว่า การสละตัวตน เพราะตัวตนที่แท้จริงคือเจตจำนงเพื่อชีวิต ความดีต่าง ๆ ทางศีลธรรม เช่น ความยุติธรรม ความเมตตากรุณา ถ้ามันเกิดจากข้อเท็จจริงที่ว่าเจตจำนงเพื่อชีวิตเห็นแจ้งในหลักปัจเจกภาพ รู้จักตัวเองในการสำแดงออกมาของมันแล้ว ความดีต่าง ๆ ทางศีลธรรมเหล่านี้ก็จะกลายเป็นสัญลักษณ์เบื้องต้น หรือเครื่องหมายอันแรกๆ ที่แสดงให้เห็นว่าเจตจำนงที่สำแดงออกมานั้นไม่ยึดมั่นอยู่กับภาพลวงตาอีกต่อไป แต่ความเป็นจริงได้เริ่มเข้ามาแทนที่ และบางคนอาจจะเปรียบเทียบได้ว่าเจตจำนงเพื่อชีวิตได้กระพือปีกเพื่อบินหนีไป...อย่างไรก็ตามความดีต่าง ๆ ทางศีลธรรมเหล่านี้เป็นวิธีการของการดำเนินไปสู่การสละตัวตน และการปฏิเสธเจตจำนงเพื่อชีวิตนั่นเอง^{๓๕}

ส่วนวิธีการปฏิบัติด้วยการสละความต้องการทางโลก ที่จะบรรลุจุดหมายอย่างแท้จริง โดยไม่มีความทุกข์เกิดขึ้นได้อีกนั้น ไซ้เป็นเฮาเออร์ถือว่าจะต้องมาจากกระบวนการดำรงชีวิตอยู่อย่างระงับความต้องการต่าง ๆ ทั้งหมดในชีวิต เป็นการดำเนินชีวิตที่สวนกระแสของ

^{๓๕} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 3., p. 423 - 424. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของไซ้เป็นเฮาเออร์, หน้า ๕๔.

ความอยาก โดยการทรมาณตนและรักษาพรหมจรรย์แบบนักบวช ดังจะเห็นได้จากคำพูดของเขาที่ว่า... ความสงบและความสุขในชีวิตของนักบวชเป็นเหมือนความสำเร็จที่เกิดจากชัยชนะอันถาวรเหนือเจตจำนง พื้นฐานของความสำเร็จนี้คือการต่อสู้กับเจตจำนงเพื่อชีวิตอันยาวนาน เพราะไม่มีใครในโลกนี้ที่สามารถมีความสุขที่ยั่งยืนได้... ดังนั้นเราจะพบว่าคนที่ได้มาถึงสภาวะของการปฏิเสธเจตจำนงเพื่อชีวิตแล้วนั้น ย่อมพยายามที่จะรักษาสภาวะนี้อย่างสุดความสามารถ โดยการลดความต้องการทุกอย่าง ด้วยการดำรงชีวิตอยู่อย่างยากแค้น เข้มงวด โดยเลือกแต่สิ่งที่ขัดกับความต้องการของเขา ทั้งหมดนี้เพื่อขจัดความอยากซึ่งมักจะเกิดขึ้นใหม่อีกเป็นประจำ...^{๓๖} ต่อเมื่อเข้าใจและวิธีปฏิบัติแล้วจึงต้องคอยระมัดระวังอยู่เป็นประจำ เพื่อไม่ให้ความอยากเกิดขึ้น และโซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า... คนที่เห็นแจ้งในหลักปัจเจก และรู้ถึงธรรมชาติแท้จริงของสิ่งในตัวเอง... เขาจะไม่ยอมเป็นเจ้าของธรรมชาติที่ปรากฏในตัวเขา โดยแสดงออกผ่านทางร่างกายและการกระทำของเขา ยกเลิกการมีอยู่อย่างเป็นปรากฏการณ์ แต่มีอยู่ในทางตรงกันข้ามกับมันอย่างเห็นได้ชัด เขารู้ว่าโดยสาระสำคัญแล้ว ไม่มีสิ่งอื่นใดเลยนอกจากการสำแดงออกของเจตจำนง แล้วเขาก็ไม่ต้องการอะไร ไม่ผูกพันเจตจำนงของเขาไว้กับอะไรทั้งสิ้น และเขาพยายามจะยืนยันความไม่แตกต่างกันของเขากับสรรพสิ่ง ร่างกายของเขามีสุขภาพดี และแข็งแรงแสดงถึงการแพร่ฝ่าพันธู์ และแรงผลักดันทางเพศ แต่เมื่อเขาปฏิเสธเจตจำนง และยกเลิกการมีอยู่ของกายแล้ว เขาจะไม่ต้องการการตอบสนองทางเพศอีกไม่ว่าในกรณีใด ๆ ดังนั้นการประพฤติพรหมจรรย์อย่างเคร่งครัดและสมบูรณ์แบบ จึงเป็นก้าวแรกสำหรับการลดความต้องการทางโลก หรือการปฏิเสธเจตจำนงเพื่อชีวิต^{๓๗}

เราจะเห็นได้ว่าควรลดความต้องการทางโลกนี้เพราะช่วยดับได้ทั้งทุกข์กายและทุกข์ใจ กล่าวคือ เมื่อคนเราไม่ต้องการสิ่งต่าง ๆ เพื่อตัวเองแล้ว เขาจะไม่เบียดเบียนทำร้ายผู้อื่นเพื่อความอยู่รอดของตนเอง จึงทำให้ไม่เกิดทุกข์กายแก่ผู้อื่น และแก่ตนเองซึ่งอาจถูกแก้แค้น และเมื่อคนเราทำอะไรด้วยความเสียสละ ความรักและเห็นใจผู้อื่นแล้ว เขาจะไม่ความกลัว ความอยาก หรือวิตกกังวลในการแสวงหาสิ่งต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการของตนเอง ซึ่งถ้าไม่ได้มาก็จะทำให้เกิดความทุกข์ หรือถ้าได้มาก็จะไม่ทำให้เกิดความพอใจอย่างแท้จริง

วิธีการดับความทุกข์โดยการลดความต้องการทางโลกนี้ โซเป็นเฮาเออร์คิดว่ามันแตกต่างจากวิธีการดับทุกข์โดยการดื่มด่ำในความงามของศิลปะ เพราะมันไม่เพียงแต่ทำให้ความทุกข์ เกิดการดับทุกข์เพียงชั่วขณะที่เพ่งความงามของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่มันทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้ตลอดไป กล่าวคือ การลดความต้องการทางโลกนี้ เป็นการทรมาณตนเองหรือประพฤติ

^{๓๖} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 1., p. 506. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์, หน้า ๕๔.

^{๓๗} Ibid. , pp. 490 - 491. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๕.

พรหมจรรย์ มันจึงทำให้หลุดพ้นจากเจตจำนงได้อย่างเด็ดขาด เพราะผู้ที่ยินดีในการดำรงชีวิตอย่าง
 แร้นแค้น และรักษาพรหมจรรย์ได้นั้น แสดงว่าเขาไม่ต้องการอะไรอีก ในเรื่องนี้โซเป็นเฮาเออร์
 กล่าวว่า การสละความต้องการทางโลกซึ่งแสดงออกมาเป็นความยากจนที่จำเป็นและจงใจนี้ไม่ได้
 เกิดขึ้นโดยบังเอิญ เพราะทรัพย์สมบัติต่าง ๆ ถูกสละไปเพื่อบรรเทาทุกข์ของคนอื่น แต่มันก็เป็น
 จุดจบในตัวเอง เพราะมันหมายถึงการกระทำที่เจตจำนงดับไปตลอดกาล เพื่อความพอใจของ
 ความต้องการ และความหวานชื่นของชีวิตจะไม่มากระตุ้นให้เกิดความอยากได้อีก เขายกเลิกสิ่งที่
 เขาถือว่าเป็นสิ่งอันตราย คนที่มาถึงจุดนี้แล้วรู้ว่า ร่างกายที่มีชีวิต หรือการสำแดงออกของเจตจำนง
 ที่เป็นรูปธรรมนี้มีความต้องการต่าง ๆ ตามธรรมชาติ แล้วเขาก็จะก้าวออกไปจากมันอย่างตั้งใจ
 เพราะเขาบังคับตัวเองให้ละเว้นจากการกระทำทั้งหมดที่เขาอยากทำ แต่ทำทุกสิ่งที่เขาไม่อยากทำ
 แม้ว่าไม่มีจุดจบอะไรที่นอกจากการหมดไปของเจตจำนง เมื่อเขาเองปฏิเสธเจตจำนงที่อยู่ในตัวเขา
 เขาจึงไม่ต่อต้านถ้าคนอื่นจะปฏิเสธเจตจำนงที่อยู่ในตัวเขาบ้าง เช่น การทำร้ายเขา ดังนั้นความทุกข์
 ทั้งหมดที่เกิดขึ้นแก่เขานั้น ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หรือเกิดจากความชั่วร้ายของคนอื่น เขา
 ต้อนรับการทำร้าย การทำลายชื่อเสียง และคำสบประมาทต่าง ๆ ด้วยความยินดี เพราะเป็นการเปิด
 โอกาสให้เห็นชัดเจนว่าเขาไม่ยืนยันเจตจำนงอีกแล้ว. . . ถ้าในที่สุด ความตายมาถึงเป็นการให้จุดจบ
 แก่การสำแดงออกของเจตจำนง ซึ่งการมีอยู่ได้หมดไปตั้งแต่ได้ผ่านการปฏิเสธแล้ว”^{๗๘}

การสละความต้องการทางโลกนี้ เราจะพบว่าเป็นการดับความทุกข์ได้อย่างแท้จริง
 โดยดูจากพวกที่พยายามดำเนินชีวิตที่ไปตามโลกของคนทั่วไปให้ความสำคัญ หรือพูดง่าย ๆ คือ
 การดำเนินตามกระแสแห่งสัญชาตญาณ ส่วนที่ดำเนินด้านกระแสของทางโลก แล้วไปบำเพ็ญพรต
 ประพฤติพรหมจรรย์และมีชีวิตอยู่อย่างแร้นแค้น เขาจะไม่รู้สึกหนาว ร้อน หิว หรือเจ็บปวดใด ๆ
 ทั้งสิ้น แสดงว่าเขาดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง เพราะเขาไม่มีความรู้สึกว่าเขาแคลนแม่กระทั่งสิ่งต่าง ๆ
 ที่เป็นความต้องการพื้นฐานของชีวิต เมื่อไม่อยากในสิ่งเหล่านี้ ก็ไม่ต้องวิตกกังวลกลัวจะไม่ได้ตาม
 ความต้องการ หรือไม่ต้องเสียใจถ้าไม่สมปรารถนา หรือไม่ต้องไปทำร้ายผู้อื่น เพื่อจะได้มา และ
 เมื่อเขาตายลงร่างกายของเขาซึ่งเป็นการสำแดงออกของเจตจำนงก็จะหมดไปด้วย

กล่าวโดยสรุป วิธีการดับทุกข์โดยการสละความต้องการทางโลก คือ การระงับความ
 อยากโดยการทรมาณตนและประพฤติพรหมจรรย์ การจะทำได้นั้นเราจะต้องมีความรู้เรื่องสิ่งในตัว
 เรา และปัจเจกภาพของสรรพสิ่ง เมื่อมีความรู้นี้แล้วคนก็จะปฏิเสธเจตจำนงที่เป็นสาร์ตณะของตน
 และสิ่งอื่น ๆ เขาจะไม่มีความเห็นแก่ตัว และดับความอยากและการดิ้นรนได้อย่างเด็ดขาด จึงเป็น
 การดับทุกข์อย่างถาวร คำพูดของโซเป็นเฮาเออร์ที่ว่า “ การหลุดพ้นที่แท้จริง คือ การหลุดพ้น

^{๗๘} Ibid. , pp. 492 - 493. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๖.

จากชีวิตและความทุกข์ ซึ่งเราไม่สามารถแม้แต่จะคิดถึงได้โดยปราศจากการปฏิเสธเจตจำนงอย่างสิ้นเชิง”^{๗๕}

อย่างไรก็ตาม เมื่อการดับทุกข์ที่ถาวรคือการดับเจตจำนงและคนเราเป็นการสำแดงออกของเจตจำนง ดังนั้น การฆ่าตัวตายก็น่าจะเป็นวิธีการดับทุกข์ที่ได้ผล แต่โซเป็นเฮาเออร์ปฏิเสธ เพราะเขาเชื่อว่าการฆ่าตัวตายไม่ใช่การปฏิเสธเจตจำนงแต่อย่างใด หากแต่เป็นการยืนยันเจตจำนงเพื่อชีวิต เพราะการฆ่าตัวตายมักเกิดจากความต้องการที่จะหลีกเลี่ยงความทุกข์ต่างๆ ที่เขากำลังเผชิญอยู่ในขณะนั้น ซึ่งเป็นการกระทำของคนสิ้นคิดและขี้ลาดที่จะเผชิญกับความจริง เนื่องจากที่เขาคิดว่าเมื่อหนีแล้วเจตจำนงเพื่อชีวิตจะหายไปได้นั่นเอง แท้ที่จริงแล้วไม่ได้ทำให้เขาหลุดพ้นจากความทุกข์ได้อย่างแท้จริง เพราะเป็นเพียงการทำลายการสำแดงออกของเจตจำนงซึ่งเป็นปัจเจกบุคคลเท่านั้น ไม่ได้ทำลายเจตจำนงทั้งหมด ซึ่งถือว่าเป็นสาร์ตละของสรรพสิ่งและเป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์ทั้งปวง ดังที่โซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า “การฆ่าตัวตาย เป็นปรากฏการณ์ของการยืนยันเจตจำนงอย่างรุนแรง เพราะสาร์ตละของการปฏิเสธเจตจำนงนั้นอยู่ที่ว่าไม่ใช่ความทุกข์ แต่ความสุขของชีวิตที่จะต้องถูกละเว้น การฆ่าตัวตายเป็นการต้องการชีวิตใหม่ เพราะไม่พอใจกับสถานะที่เขาต้องเผชิญอยู่ในปัจจุบัน”^{๗๖} เพราะเหตุที่ว่าการหนีเป็นเพียงที่จะออกจากสถานะหรือเหตุการณ์ที่ประสบอยู่ขณะนั้น แต่ย่อมจะเจอเจอกับสถานะใหม่ที่จะเกิดขึ้นอีก เพราะว่า “การฆ่าตัวตายเป็นเพียงการปฏิเสธปัจเจกบุคคล ไม่ใช่กลุ่ม เราได้เห็นแล้วว่า การมีชีวิตอยู่เป็นการยืนยันเจตจำนงเพื่อชีวิตและความทุกข์ไม่สามารถแยกจากชีวิตได้ การฆ่าตัวตายเป็นการทำลายการมีอยู่ของปรากฏการณ์อันหนึ่งของเจตจำนง จึงเป็นการกระทำที่โง่เง่าและไร้ประโยชน์ เพราะไม่มีผลกระทบต่อสิ่งในตัวเองแต่อย่างใด”^{๗๗}

นอกจากนี้โซเป็นเฮาเออร์ยังประณามวิธีการดับความทุกข์โดยการสวดอ้อนวอนพระเจ้า เพื่อหวังให้พระองค์ช่วยความดับทุกข์ให้หมดไป ว่าเป็นการกระทำที่เปล่าประโยชน์ เพราะความดับทุกข์เกิดจากธรรมชาติภายในของตนเอง อันได้แก่เจตจำนง ดังนั้นการดับทุกข์ที่ได้ผลก็จะต้องเป็นการหลุดพ้นจากเจตจำนง ซึ่งจะทำให้ได้โดยการพัฒนาจิตของตนเองเท่านั้น อำนาจอื่นๆ จากภายนอกไม่สามารถช่วยดับทุกข์นี้ได้ เหมือนที่เขาบอกว่ามันเปล่าประโยชน์ที่คนมีทุกข์จะขอความช่วยเหลือจากพระเจ้า... อำนาจจากภายนอกจะสามารถเปลี่ยนแปลง หรือทำลายเจตจำนงได้น้อยมาก อำนาจอื่นก็สามารถทำให้เราหลุดพ้นจากความทุกข์ที่เกิดจากการมีชีวิต ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ของเจตจำนงนี้ได้เล็กน้อยเช่นกัน โดยหลักการแล้วมนุษย์มักจะถูกส่งกลับไปหา

^{๗๕} Ibid. , p. 513. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๑.

^{๗๖} Ibid. , pp. 514 - 515. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๑.

^{๗๗} Ibid. , p. 515. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๒.

ตัวเอง มันเปล่าประโยชน์ที่เขาจะสร้างพระเจ้าสำหรับเขา แล้วทำการบูชาและสวดอ่อนน้อน เพื่อให้ได้รับสิ่งที่เขาสามารถจะได้มาด้วยกำลังใจของเขาเอง^{๘๒}

๓.๖ การดับทุกข์

เมื่อชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ จึงทำให้คนค้นหาความจริงที่จะได้รู้และเข้าใจ เพื่อจะได้ปฏิบัติให้ถูกต้องอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นมาย่อมมีวิธีแก้ไขได้ซึ่งถือว่าเป็นเหตุ ส่วนเป้าหมายหรือจุดหมายนั้นเป็นผล ในเรื่องความทุกข์ก็เหมือนกัน โขเป็นเฮาเออร์ได้อธิบายเป้าหมายสูงสุดของการดับความทุกข์ว่า คือ การทำลายเจตจำนงหรือการปฏิเสธเจตจำนงเพื่อชีวิต และการเข้าถึงชีวิตที่เป็นสุข มีรายละเอียดดังนี้

๓.๖.๑ การทำลายเจตจำนง

โขเป็นเฮาเออร์ถือว่าความจริงที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่าง ๆ นั้นจะเป็นอะไรก็ตาม มันจะต้องอยู่นอกหลักเหตุผลเพียงพอ และผู้ที่จะพบความเป็นจริงนี้ได้ต้องเป็นผู้ที่บริสุทธิ์ (Pure subject of knowledge) แต่เขาก็พบว่าตัวเองเป็นปัจเจกบุคคล เพราะความรู้โลกในฐานะมโนภาพได้มาโดยผ่านตัวกลาง คือร่างกายของเรา ร่างกายของเขาจึงเป็นจุดเริ่มต้นในการรับรู้โลกทั้งหมด และความเป็นจริงที่เขากำลังค้นหาที่จะพบได้โดยการค้นหาในร่างกายของเขาเอง กล่าวคือประการแรกร่างกายของเขาปรากฏเป็นมโนภาพ (idea) คือมันปรากฏเป็นวัตถุหนึ่งท่ามกลางวัตถุอื่นๆ ที่อยู่ภายใต้หลักเหตุผลเพียงพอ ประการที่สอง เขาารู้ได้โดยตรงทันทีที่ว่าการเคลื่อนไหวของร่างกาย (movement of body) เป็นสิ่งเดียวกับการกระทำของเจตจำนง (act of will) และเจตจำนงเป็นสิ่งที่มียู่ก่อนกาย

... เจตจำนง สิ่งนี้เท่านั้นเป็นกุญแจไขไปสู่ความรู้เรื่องการมีอยู่ของปัจเจกบุคคลมันเผยให้เห็นความหมายและกลไกของการมีอยู่ การกระทำ และการเคลื่อนไหวของเขา ร่างกายปรากฏแก่เขาเป็น ๒ ทาง คือ มันถูกให้มาเป็นมโนภาพซึ่งถูกรับรู้ว่าเป็นวัตถุหนึ่งท่ามกลางวัตถุอื่นๆ และอยู่ภายใต้หลักเหตุผลเพียงพอ และมันก็ถูกให้มาในทางที่ต่างออกไป นั่นคือมันเป็นเจตจำนงซึ่งรู้ได้โดยทันที การกระทำทุก ๆ อย่าง ของเจตจำนงโดยทันทีและไม่มีข้อยกเว้นเป็นการเคลื่อนไหวของร่างกาย การกระทำของเจตจำนงและการเคลื่อนไหวของร่างกายไม่ใช่สองสิ่งที่แตกต่างกัน มันไม่ได้รวมกันและอยู่อย่างเป็นเหตุผลต่อกัน มันไม่ได้อยู่ในความสัมพันธ์กันด้านสาเหตุและผลมันเป็นหนึ่งเดียวกัน แต่มันถูกให้มาเป็นสองสิ่งแก่การรับรู้ และความเข้าใจอย่างทันทีทันใด การกระทำของกายจึงไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากเจตจำนงที่สำแดงออกมาคือ มันผ่านเข้ามาสู่การรับรู้ นี่เป็นจริง สำหรับการเคลื่อนไหวของร่างกายทั้งหมด ไม่เพียงแต่การเคลื่อนไหว

^{๘๒} Ibid. , p. 420. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๘.

ของร่างกายที่เป็นไปตามแรงจูงใจ แต่รวมทั้งการเคลื่อนไหวของร่างกายที่เป็นไปตามแรงกระตุ้น
ดังนั้นตามข้อเท็จจริงแล้วร่างกายทั้งหมดจึงไม่เป็นอะไรอื่นนอกจากเจตจำนงที่สำแดงออกมา
เจตจำนงกลายเป็นมโนภาพ . . .^{๘๓}

โซเป็นเฮาเออร์ยังได้ให้เหตุผลสนับสนุนอีกว่า การที่เขารู้ว่าร่างกายเป็นการสำแดง
ออกของเจตจำนง เพราะความรู้สึกของกายเป็นความรู้สึกของเจตจำนงด้วย และในทางกลับกัน
ความรู้สึกของเจตจำนงที่รุนแรงก็มีผลกระทบต่อร่างกาย เขากล่าวว่า “ความรู้สึกทางร่างกายของ
ฉันมีผลกระทบต่อเจตจำนงของมันอย่างทันทีทันใด. . . และในทางกลับกันการเคลื่อนไหวที่รุนแรง
ของเจตจำนง อารมณ์หรือความรู้สึกรุนแรงต่าง ๆ ทำให้ร่างกายได้รับความกระทบกระเทือน และ
การทำงานต่างๆ ของกายปั่นป่วน”^{๘๔}

อีกเหตุผลหนึ่งที่ร่างกายของเราเป็นการสำแดงออกของเจตจำนงนั้น โซเป็นเฮาเออร์
บอกว่าเนื่องจากอวัยวะต่าง ๆ ของกายสัมพันธ์กับเจตจำนงเหมือนกับเครื่องมือกับเจตจำนงของ
ช่าง ดังนั้นร่างกายจึงเป็นการสำแดงออกของเจตจำนง “ส่วนต่างๆ ของร่างกายมีลักษณะที่เป็นไป
ตามความต้องการต่าง ๆ ซึ่งเป็นเจตจำนงที่สำแดงออกมา มันชี้ให้เห็นถึงความต้องการต่าง ๆ
อย่างชัดเจน เช่น ฟัน คอหอย ใส้หู เป็นความหิวที่ปรากฏออกมา”^{๘๕}

หลังจากการรู้ว่าร่างกายในแง่หนึ่งเป็นมโนภาพเหมือนกับวัตถุอื่นๆ ในโลก และอีก
แง่หนึ่งมันเป็นเจตจำนงที่สำแดงตัวออกมาแล้ว โซเป็นเฮาเออร์ก็ใช้ความรู้นี้เป็นแนวทางในการ
เปรียบเทียบเพื่อได้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติภายในของสิ่งอื่นๆ ในธรรมชาติซึ่งเขาเชื่อว่ามียู้อย่าง
เป็นมโนภาพเช่นเดียวกับร่างกายของเขา แล้วเขาก็สรุปว่า ธรรมชาติภายในของมันคือ เจตจำนง
เช่นเดียวกัน นอกจากมโนภาพและเจตจำนงแล้ว เขาไม่รู้อะไรนอกเหนือไปจากนี้อีก

เราจะใช้ประโยชน์จากความรู้ทั้งที่เราแต่ละคนมีเกี่ยวกับธรรมชาติและกิจกรรมของ
กายเราเอง เป็นกุญแจไขไปสู่การรู้ธรรมชาติของทุกๆ ปรากฏการณ์ในธรรมชาติและวัตถุอื่นๆ ที่
มีอยู่ทั้งหมดและปรากฏแก่เรา เพียงแง่เดียวคือมโนภาพ จากการเปรียบเทียบกับร่างกายของเราใน
แง่หนึ่ง วัตถุเหล่านั้นเป็นมโนภาพ เหมือนกับร่างกายของเรา ในอีกแง่หนึ่งสิ่งที่มีอยู่เมื่อเรากัน
การมีอยู่ในฐานะมโนภาพไว้ทางหนึ่งก็คือธรรมชาติภายในของมันซึ่งเหมือนกับในตัวของเรา
เรียกว่าเจตจำนง “นอกจากเจตจำนงและมโนภาพแล้วไม่มีอะไรที่เราจะรู้ได้หรือแม้แต่จะคิดถึงมัน

^{๘๓} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, Vol.1., PP. 129-130. อ้างใน พรทิพย์
ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์, หน้า ๑๑.

^{๘๔} Ibid, p.139. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๑๒.

^{๘๕} Ibid, p.141. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๑๒.

ได้อีก”^{๘๖} ดังนั้น “มโนภาพทั้งหมดไม่ว่าอะไรก็ตามเป็นเพียงการมีอยู่อย่างเป็นปรากฏการณ์ แต่เจตจำนงเท่านั้นเป็นสิ่งที่ในตัวเอง ดังนั้นมันจึงไม่เป็นมโนภาพแต่มันเป็นสิ่งที่สากลซึ่งต่างจากมโนภาพนั่นคือ มโนภาพทั้งหมดหรือวัตถุทั้งหมดเป็นการมีอยู่อย่างเป็นปรากฏการณ์ เป็นการปรากฏหรือเป็นการสำแดงออกของมัน มันจึงเป็นธรรมชาติภายในหรือแก่นของสิ่งเฉพาะทุกๆ สิ่งและทั้งหมด”^{๘๗}

ในเมื่อทุกสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นล้วนเป็นการสำแดงออกของเจตจำนง ที่มีจุดหมายในการต่อสู้เพื่อที่จะมีชีวิตอยู่ เพราะว่า “ทุก ๆ แห่งในธรรมชาติเราเห็นการต่อสู้ ความขัดแย้ง และชัยชนะที่หมุนเวียนเปลี่ยนไปแล้ว เราก็รู้ว่ามันผันแปรออกไปจากตัวมันซึ่งมีสารัตถะคือเจตจำนง ในทุก ๆ ระดับของการสำแดงออกของเจตจำนงมีการต่อสู้เพื่อสื่อสาร อวกาศและกาลของสิ่งอื่น ๆ สารัตถะที่คงอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งก็ต้องเปลี่ยนรูปแบบของมันอยู่ตลอดเวลา เพราะภายใต้การนำของกฎสาเหตุ ปรากฏการณ์ทางอินทรีย์เคมีทางจักรกลและกายภาพนั้น มีการต่อสู้อย่างกระหายที่จะปรากฏและขจัดสารอื่นๆ ออกไป แต่สิ่งต่างต้องการแสดง ออกซึ่งแบบ (Idea) ของมันเอง การต่อสู้นี้เป็นไปในธรรมชาติทั้งหมด. . . ความขัดแย้งสากลนี้จะเห็นได้ชัดเจนในอาณาจักรสัตว์ เพราะสัตว์มีอาณาจักรพืชทั้งหมดเป็นอาหาร และแม้แต่ภายในอาณาจักรสัตว์เอง สัตว์ทุกๆ ตัวก็เป็นเหยื่ออาหารของตัวอื่นๆ นั่นคือสารซึ่งแบบ (Idea) ของมันแสดงตัวเองออกมา这就需要ยอมจำนนต่อการแสดงออกของแบบอีกอันหนึ่ง เพราะสัตว์แต่ละตัวดำรงอยู่ด้วยการทำลายตัวอื่นๆ อยู่ตลอดเวลา ดังนั้นเจตจำนงเพื่อชีวิตจึงใช้พวกเดียวกันเป็นเหยื่อของตนเอง และอาศัยสิ่งอื่นๆ เป็นอาหารของตน จนกระทั่งในที่สุดมนุษยชาติเห็นว่าธรรมชาติเป็นเสมือนโรงงานที่ผลิตสิ่งต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของเขา เพราะเขามีชัยชนะเหนือสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด. . .”^{๘๘}

ด้วยการที่มีจุดหมายเพื่อที่จะมีชีวิตอยู่ เจตจำนงจึงแสดงออกถึง “. . . ความโหดร้ายและความทุกข์ทรมานทั้งหมดในโลกนี้จึงเป็นเพียงผลมาจากผลรวมของรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเจตจำนงเพื่อชีวิตสำแดงออกมา มันจึงเป็นเรื่องราวของการยืนยันเจตจำนงเพื่อชีวิตเท่านั้น. . .”^{๘๙}

เพราะว่าเจตจำนงเพื่อชีวิตเป็นที่มาของความทุกข์ อันเนื่องมาจากความอยากที่มีติดบอดอันเป็นเจตจำนงเพื่อชีวิตนี้ โชเป็นเฮาเออร์ชี้ให้เห็นอีกว่า “การควบคุมจิต (ฝึกสมาธิ) และการใช้ชีวิตอย่างยากจน (สันโดษ) ของฤๅษีในศาสนาคริสต์และพระพุทธศาสนาเป็นสัญลักษณ์การทำลาย

^{๘๖} Ibid., p.136. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๑๓.

^{๘๗} Ibid., pp.142-143.อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๑๓.

^{๘๘} Ibid., pp. 191-192.อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๑๖.

^{๘๙} Arthur Schopenhauer, *Essays and Aphorisms*, p. 63.

เจตจำนง”^{๕๐} แสดงว่าการทำลายเจตจำนงเป็นการตัดเหตุแห่งความทุกข์ทั้งหมด เมื่อเจตจำนงสิ้นไป อะไรจะเป็นสิ่งที่เหลืออยู่ โชเป็นเฮาเออร์พูดว่า “ผู้ซึ่งมีเจตจำนงได้พลิกกลับและปฏิเสธตัวเองนั้น สำหรับคนพวกนี้แล้ว... โลกอันแสนจะเป็นจริงของเรา พร้อมด้วยดวงอาทิตย์และทางช้างเผือกทั้งปวงจะกลายเป็นความสูญ”^{๕๑} และอีกหัวข้อหนึ่งท่านกล่าวว่า “เซนต์ได้พบการปลดปล่อยเจตจำนงของเขาเอง จากแรงกระตุ้น (ตัณหา) ซึ่งทำให้คนธรรมดาหนีบอดจากโลกเจตจำนงนั้นได้ตายลง โดยการรู้จักชีวิต (รู้เท่าทันชีวิต) สิ่งที่เหลืออยู่ก็คือความรู้”^{๕๒} ดังนั้นความทุกข์ดับลง คงมีแต่สภาวะที่ว่างเปล่าและการรู้แจ้งว่าเจตจำนงได้ทำลายลงแล้ว

แล้วต่อจากนั้นโชเป็นเฮาเออร์ได้อธิบายถึงการดับความทุกข์ในแง่ของการปฏิเสธว่า ... ความทุกข์และการดิ้นรนอยู่ตลอดเวลาของปัจเจกบุคคลเป็นสิ่งที่แน่นอนของชีวิต ส่วนการจะหลุดพ้นจากทุกข์ได้นั้นเราจะต้องทำในสิ่งตรงข้าม มันเป็นวิธีการซึ่งปัจเจกบุคคลจะต้องยกเลิกการมีอยู่อย่างสัมพันธ์กันในกลุ่ม เราขาดคำอธิบายว่าในตอนนี้จะมีสภาพอย่างไร เราเพียงแต่อธิบายได้ว่ามันเป็นอิสระจากเจตจำนงเพื่อชีวิตหรือไม่ ในกรณีที่เราหลุดพ้นจากเจตจำนงเพื่อชีวิตนี้ ศาสนาพุทธเรียกว่า นิพพาน^{๕๓}

อีกประการหนึ่งความดับไปแห่งความทุกข์นั้น เป็นสภาวะที่ผู้เข้าถึงแล้ว ไม่ต้องวนเวียนหรือเวียนว่ายตายเกิดให้ได้รับความทุกข์ทรมาน อันเนื่องมาจากการท่องเที่ยวในวัฏฏะอีก โชเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า “. . . トラบเท่าที่ยังไม่มีการปฏิเสธเจตจำนง สิ่งที่มีความอยากได้ละวางไว้คือเชื้อและแก่นของการมีอยู่ใหม่อีก ปัจเจกบุคคลใหม่จะพบมันอีกครั้งว่ามันมีอยู่และเริ่มแพร่พันธุ์ต่อไปอีก”^{๕๔}

เมื่อปฏิเสธเจตจำนง ก็จะสิ้นทุกข์นั้นเพราะหมดเชื้อแห่งการเกิด คือความอยากซึ่งเป็นอันเดียวกับเจตจำนง หากทำลายเชื้อแล้วการเกิดขึ้นก็หมดไปเข้าสู่สภาวะการสิ้นความทุกข์

๓.๖.๒ การเข้าถึงชีวิตที่เป็นสุข

เมื่อทำลายเจตจำนงได้หมดสิ้นความทุกข์ก็จะถูกทำลายหมดไปได้อย่างถาวร จะพบแต่สภาวะสุขสงบ ดังที่โชเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า ความดับทุกข์เป็นสภาวะที่ไม่มีทั้งสุขและทุกข์ โช

^{๕๐} ประยงค์ แสนบุราณ, *ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่*, หน้า ๑๐๖.

^{๕๑} สมัคร นุราวาส, *วิชาปรัชญา*, หน้า ๔๒๔.

^{๕๒} Frank Thilly, *A History of Philosophy*, p. 471.

^{๕๓} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 3., p. 374. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, *วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโชเป็นเฮาเออร์*, หน้า ๕๓.

^{๕๔} *Ibid.*, pp. 298 - 299. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๕.

เป็นเฮาเออร์กล่าวว่า ขณะที่เราเป็นอิสระจากเจตจำนง ได้ยกตัวเองขึ้นสู่ระดับความเป็นผู้รู้ที่บริสุทธิ์ปราศจากเจตจำนง เราเข้าสู่โลกที่ทุก ๆ สิ่งที่มีอิทธิพลต่อเจตจำนงและผลักดันเราไปตามแรงของเจตจำนงนี้หมดไป...ความสุขและความทุกข์จะหายไป เราไม่เป็นปัจเจกบุคคลอีก ปัจเจกบุคคลถูกลืมไป เราเป็นเพียงผู้รู้ที่บริสุทธิ์ เราเป็นเพียงดวงตาดวงเดียวของโลกซึ่งมองจากสัตว์ที่รู้ทั้งหมด แต่การเป็นอิสระจากการรับใช้เจตจำนงนั้นมีได้ในมนุษย์เท่านั้น^{๕๕}

อนึ่งความดับทุกข์เป็นสภาวะที่ปราศจากความทุกข์ทางใจและความทุกข์ทางกาย เมื่อคนเข้าสู่สภาวะของความดับทุกข์แล้ว ความทุกข์ทางใจต่างหมดไป เช่น ความอยาก ความกังวล ความโกรธ ฯลฯ จะหมดไป แต่ร่างกายของเขายังดำรงอยู่ตามธรรมชาติของมัน ไม่นานมันก็จะต้องเสื่อมไปตามกาลเวลา และสูญสลายไป แต่โซเป็นเฮาเออร์ ก็ถือว่าความแก่และความตายนี้ไม่ทำให้เขารู้สึกทุกข์ได้อีก เพราะเขาไม่มีความอยากยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดอีก โซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า...เราจะเข้าใจได้ว่าชีวิตของคนคืออะไร เมื่อเขาคับความอยากได้ ไม่เพียงแต่ชั่วขณะแต่ดับได้ตลอดไป เขาจะเหลือแต่ร่างกายซึ่งจะดับไปพร้อมกับความตาย ภายหลังจากการต่อสู้อันขมขื่นกับธรรมชาติของเราเองแล้ว เขาผู้ได้รับชัยชนะก็จะมีชีวิตอยู่ต่อไปในฐานะผู้รู้บริสุทธิ์ รู้จักโลกอย่างชัดเจนไม่มีอะไรจะทำให้เขาเป็นทุกข์ได้อีก ไม่มีอะไรที่สามารถผลักดันเขาได้อีก เพราะเขาได้ตัดสายใยแห่งเจตจำนง นับพัน ๆ เส้นที่ผูกเขาไว้กับโลก ตัวอย่างเช่น ความอยาก ความกลัว ความอิจฉาริษยา ความโกรธ ซึ่งจุดกระชากเราไปมาอยู่ในความทุกข์ไม่สิ้นสุด...^{๕๖} แล้วโซเป็นเฮาเออร์กล่าวต่อว่า “...ถ้าเราประสบความสำเร็จในการขจัดทุกข์ซึ่งเป็นสิ่งยากมาก...เราจะไม่โศกเศร้าเกี่ยวกับความเจ็บป่วยซึ่งเกิดขึ้นอย่างจำเป็น ความแก่และความตายซึ่งเป็นสากลสำหรับทุกคน และความรู้สึกไม่สบายต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน...”^{๕๗}

การดับทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์ที่กล่าวมานี้เป็นการกล่าวในแง่ปฏิเสธหรือแง่ลบ ส่วนในแง่ปฏิฐานหรือแง่บวกนั้น โซเป็นเฮาเออร์ได้อธิบายถึงสภาวะของความดับทุกข์ว่า เป็นความสุขอย่างยิ่ง ซึ่งผู้ที่บรรลุและได้ประสบการณ์ในสภาวะมาแล้วนั้น ต่างก็ได้กำหนดชื่อเรียกสภาวะที่ได้นี้แตกต่างกันออกไป เช่น ความปีติอย่างยิ่ง ความตรัสรู้ หรือการได้เข้าสู่สภาวะของพระเจ้า เป็นต้น เขากล่าวว่า “...ความรู้ในเชิงปฏิฐานอาจมีได้ แม้ปรัชญาได้อธิบายความดับทุกข์ในแง่ปฏิเสธ เช่น การปฏิเสธเจตจำนง มันเป็นสภาวะที่ผู้ซึ่งปฏิเสธเจตจำนง อย่างเด็ดขาดได้มี

^{๕๕} Ibid., p. 256. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๓.

^{๕๖} Ibid., pp. 504 - 505. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๔.

^{๕๗} Ibid., pp. 406 - 407. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๔.

ประสบการณ์มาแล้วเรียกชื่อมันต่าง ๆ กันว่า ความปีตอย่างยิ่ง ความปลาบปลี้อย่างเหลือล้น การตรัสรู้ การเข้าสู่สภาวะของพระเจ้า ฯลฯ...”^{๕๔}

โซเป็นเฮาเออร์ได้อธิบายถึงที่มาของคำเรียกชื่อของการดับทุกข์ที่แตกต่างกัน ใ้รู้ว่า เพราะทำไมถึงต่างกัน แต่สภาวะจริง ๆ ของการดับทุกข์นั้นเป็นสิ่งสากลไม่มีความแตกต่างกันเลย แต่การบัญญัติอาจแตกต่างกัน อีกอย่างหนึ่งโซเป็นเฮาเออร์ยังกล่าวว่า การดับทุกข์นั้นกระทำให้ผู้ ที่ทำสำเร็จได้รับความสงบอย่างยิ่งดังเขากล่าวว่า “. . . เพราะความวิตกกังวลทั้งหมดสืบเนื่องมาจาก เจตจำนง แต่ความรู้เกี่ยวกับความจริงนั้นตรงกันข้าม มันเป็นความสงบและปราศจากทุกข์ มันให้ ความสว่างแก่ปัญญาในการรับรู้สิ่งต่าง ๆ โดยไม่เป็นไปตามเจตจำนง หรือความอยาก มันจึงเป็น ความสงบที่ยิ่งใหญ่จนเกือบจะกล่าวได้ว่าเป็นความสงบที่แปลกประหลาดมหัศจรรย์...”^{๕๕}

การที่จิตสงบทำให้เกิดปัญญารู้ทุก ๆ อย่างตามสภาพของความจริงที่มันเป็นไป โดย ปราศจากความยึดติด จึงเป็นเพียงแค่การรู้ ไม่มีอะไรเป็นเหตุ มีแต่สภาวะที่รู้หรือสักแต่ว่ารู้เท่านั้น ถือว่าเป็นความดับทุกข์อย่างแท้จริง แต่การที่โซเป็นเฮาเออร์มองทุกชีวิตว่าเต็มไปด้วยความทุกข์ โดยที่มีพลังอย่างหนึ่งแสดงเจตจำนงออกมาเป็นความอยากและคืนรนที่จะรักษาชีวิตไว้จึงเกิดเป็น ความทุกข์ ซึ่งเป็นแนวคิดที่คล้ายคลึงกับพุทธปรัชญา ดังจะเปรียบเทียบในบทต่อไป

^{๕๔} Ibid., p. 530. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๖.

^{๕๕} Ibid., p. 144. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๖.

บทที่ ๔

เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดทุกขนิยามของโซเป็นเฮาเออร์

แม้ว่าแนวคิดเรื่องความทุกข์ของพุทธปรัชญาจะมีส่วนที่คล้ายคลึงกับความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์ก็ตาม แต่ก็ยังมีบางส่วนที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งในที่นี้จะเปรียบเทียบให้เห็นความคล้ายคลึงกัน และความแตกต่างกันของทัศนะทั้งสองในหัวข้อดังต่อไปนี้ คือ ความหมายของทุกข์ ประเภทของทุกข์ ลักษณะของทุกข์ สาเหตุของทุกข์ วิธีการดับทุกข์ เป้าหมายของการดับทุกข์

๔.๑ เปรียบเทียบแนวคิดที่คล้ายคลึงกัน

แนวคิดทั้งสองทัศนะแม้ว่าจะเกิดขึ้นมาจากคนละทวีป จากสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันก็ตาม ก็มีความคล้ายคลึงกัน ได้แก่ เห็นว่าชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ ทั้งความทุกข์ทางกายและใจ ซึ่งเกิดจากความอยากเป็นสาเหตุหลัก ต้องใช้การฝึกฝนด้วยสมาธิ จึงเข้าถึงความสุขคือการดับทุกข์ได้อย่างแท้จริงนั่นเอง

๔.๑.๑ ความหมายของทุกข์

ตามความหมายทั้งสองทัศนะ มีส่วนที่คล้ายคลึงกันในแง่ของชีวิตที่เป็นทุกข์พุทธปรัชญาให้ความหมายของทุกข์ไว้หลายอย่าง แต่ที่ให้คุณค่าที่สุดคือความทุกข์ทางใจที่กล่าวไว้ในอริยสัจจ์ เพราะเมื่อใจสุข กายก็สุขด้วย ดังนั้นทุกข์จึงเป็นภาวะที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตต้องประสบ ส่วนมนุษย์รับผลกระทบโดยตรง เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตทั้งชีวิต ซึ่งพุทธปรัชญาให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เนื่องด้วยก่อให้เกิดทุกข์อยู่ตลอดสายแห่งชีวิต ดังที่พุทธปรัชญากล่าวว่า แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความเจ็บก็เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความไม่ได้สิ่งที่ปรารถนาก็เป็นทุกข์ โดยย่อ อูปาทานจันท์ ๕ เป็นทุกข์^๑

ในประเด็นนี้เองที่มีส่วนคล้ายคลึงกับความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์ที่ถือว่าโลกและชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ การเกิดขึ้นมามีแต่ความทุกข์ระทม เพราะเจตจำนงที่ถูกขัดขวางหรือความอยากที่ไม่ได้รับการตอบสนอง และมนุษย์ก็อยากมีความสุขสบายกายและใจ แต่ไม่ได้สมปรารถนา มนุษย์จึงมีแต่ความทุกข์ตั้งแต่เกิดจนตาย ด้วยเหตุนี้โซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า ชีวิตของคนพร้อมด้วยความกระวนกระวาย ความอยาก และความทุกข์อย่างไม่สิ้นสุดนี้เป็นเสมือนคำอธิบายและความหมายของการให้กำเนิดลูกหลาน เช่น การยืนยั้นเจตจำนงเพื่อชีวิต นอกจากนี้ยังขึ้นกับ

^๑ ม. มุ. (ไทย) ๑๒/๑๑๕/๑๑๘.

ความตายซึ่งเป็นเสมือนหนึ่งที่เขาบังคับข้างธรรมชาติอยู่ และเขาก็คิดวิตกกังวลเกี่ยวกับหนึ่ง...จะมีชั่วระยะหนึ่งที่เราต้องชำระภาษี คือ การเกิดและการตาย ซึ่งตามมาด้วยความทุกข์และความสุขต่างๆ ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่โดยที่เราไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้...^๒ และเขายังพูดในเชิงเปรียบเทียบอีกว่า ชีวิตของมนุษย์เต็มไปด้วยทุกข์ เหมือนกับทะเลที่เต็มไปด้วยหินโสโครกและวังน้ำวนมากมาย ซึ่งคนพยายามหลีกเลี่ยงให้พ้นจากมันด้วยความระมัดระวังและตั้งใจอย่างที่สุด แม้เขาจะรู้ว่าถ้าเขาสามารถผ่านพ้นอันตรายเหล่านี้ได้แล้ว เขาก็จะพบกับความตายซึ่งเขาไม่สามารถหลบหลีกหรือแก้ไขได้ เปรียบเสมือนจุดสุดท้ายของการเดินทางอันแสนเหนื่อยยากของเขา คือการที่เรืออัปปางหลังจากถือหางเสือมาอย่างดีแล้ว ซึ่งเลวร้ายยิ่งกว่าอันตรายจากหินโสโครกและวังน้ำวนต่างๆ ที่เขารอดพ้นมาได้^๓ ด้วยเหตุนี้จึงมีปราชญ์บางท่านกล่าวว่า ที่เขาสอนมานี้หาผิดอะไรกับอริยสัจ ๔ ของพุทธปรัชญาไม่และคำสอนต่อไปก็คล้ายกับพุทธปรัชญา^๔

เราจะเห็นได้ว่าทั้งสองทัศนะ แสดงให้เห็นว่าเป็นอยู่ของคนเต็มไปด้วยทุกข์ ตั้งแต่เกิดจนตาย และขณะยังมีชีวิตอยู่ก็ต้องประสบกับทุกข์ต่างๆ อย่างเลี่ยงไม่ได้

๔.๑.๒ ประเภทของทุกข์

โซเป็นเฮาเออร์กับพุทธปรัชญา ทั้งสองทัศนะกล่าวถึงประเภทของความทุกข์ออกเป็น ๒ อย่างที่คล้ายกัน คือความทุกข์ทางกายและความทุกข์ทางใจ

ความทุกข์ทางกายทั้งสองทัศนะเห็นคล้ายกันว่า ความเจ็บป่วย ความขาดแคลน เครื่องนุ่งห่มหรือปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ดังโซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า เป็นความทุกข์พื้นฐานที่คนและสัตว์มีได้เท่ากัน แต่บางครั้งคนอาจจะไม่ได้มากกว่าสัตว์ เพราะว่าคนมีระบบประสาทและสมองที่ซับซ้อนกว่าสัตว์ เขากล่าวว่า...พื้นฐานทางวัตถุของความทุกข์หรือความทุกข์ของมนุษย์คือความพอใจทางกาย หรือความทุกข์ทางกาย พื้นฐานนี้แคบมาก มันประกอบด้วย สุขภาพ อาหาร สิ่งป้องกันความเปียกชื้นและการสนองตอบทางเพศ หรือการขาดซึ่งสิ่งเหล่านี้ ดังนั้นมนุษย์จึงมีความพอใจทางกายไม่ยิ่งหย่อนกว่าที่สัตว์มี ยกเว้นบางทีระบบประสาทที่มนุษย์มีซับซ้อนกว่าสัตว์ ทำให้เขารู้สึกพอใจได้มากกว่าสัตว์ ความรู้สึกทุกข์ก็เป็นเช่นนี้

^๒ Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 3., p. 377. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์, หน้า ๗๕.

^๓ Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 1., p. 403. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๗๖.

^๔ สมักร บุราวาศ, *ปัญญาวิวัฒน์ภาค ๒ พัฒนาการแห่งปัญญาใหม่ (จากปลายสมัยทาสถึงปัจจุบัน)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สถาบัน (ปรัชญา) เอสเอ็ม, ๒๕๕๒), หน้า ๖๖๘.

พุทธปรัชญากล่าวว่า ความทุกข์ทุกอย่างที่เกิดขึ้นกับกายตลอดถึง การเกิด เจ็บและตาย ดังพุทธเจ้าตรัสว่า

ผู้ใดเกิดเพลลในรูป ผู้นั้นชื่อว่าเกิดเพลลในทุกข์ ผู้ใดเกิดเพลลในเวทนา ผู้ใดเกิดเพลลในสัญญา ผู้ใดเกิดเพลลในสังขาร ผู้ใดเกิดเพลลในวิญญาณ ผู้นั้นชื่อว่าเกิดเพลลในทุกข์ ผู้ใดเกิดเพลลในทุกข์ ผู้นั้นไม่จากทุกข์ ภิกขุทั้งหลาย ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งรูป นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ^๕

นี่เป็นความทุกข์ที่เกิดจากขันธ์หรือรูป คือกายคล้ายกับโซ่เป็นเฮาเออร์กล่าว

เกี่ยวกับทุกข์ทางใจที่คล้ายกันซึ่งเกิดจากอายตนะภายในและอายตนะภายนอก ซึ่งรวมเรียกว่าโลกและปรากฏการณ์ ถือเป็นแหล่งทุกข์ ที่คล้ายกับความอยากของโซ่เป็นเฮาเออร์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกขุทั้งหลาย จักขุเป็นทุกข์... หูเป็นทุกข์... จมูกเป็นทุกข์... ลิ้นเป็นทุกข์... กายเป็นทุกข์... ใจเป็นทุกข์ ภิกขุทั้งหลาย รูปเป็นทุกข์... เสียงเป็นทุกข์... กลิ่นเป็นทุกข์... รสเป็นทุกข์... โผฏฐัพพะเป็นทุกข์... ธรรมารมณ์เป็นทุกข์”^๖ อีกทั้งพุทธปรัชญาถือว่า

...เหล่าสัตว์ผู้เกิดความปรารถนา ขอเราอย่าได้เป็นผู้มีความเศร้าโศก ความพิโรธรำพัน ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นเป็นธรรมดาเลย และขอความเศร้าโศก ความพิโรธรำพัน ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นอย่าได้มาถึงเราเลย ข้อนี้ไม่พึงสำเร็จได้ตามความปรารถนา นี้เรียกว่า การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์^๗

เมื่อจะสรุปแนวคิดทั้งสองทัศนะ ที่คล้ายกันเห็นว่ามนุษย์มีความทุกข์ตามตัว ๒ ประเภทคือทุกข์กายก็ทุกข์ใจ

๔.๑.๓ ลักษณะของทุกข์

พุทธปรัชญาและโซ่เป็นเฮาเออร์ได้กล่าวลักษณะของทุกข์ไว้ ๓ ประการเช่นกัน ก็มี ส่วนที่คล้ายคลึงกันในลักษณะที่ต้องดิ้นรน เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพื่อต้องการที่จะมีชีวิตอยู่ เพราะสภาวะของสิ่งทั้งปวงในโลกปรากฏการณ์มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากสิ่งทั้งปวงในโลกปรากฏการณ์นี้ล้วนเป็นการสำแดงออกของเจตจำนง และเจตจำนงซึ่งเป็นสิ่งในตัวเองของสรรพสิ่งนี้มีลักษณะเป็นความอยากและดิ้นรนอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นสิ่งทั้งปวงในโลกปรากฏการณ์จึงมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และเป็นความทุกข์สำหรับผู้ที่ไม่รู้ความจริงนี้แล้ว

^๕ ส. ข. (ไทย) ๑๓/๖๔/๓๐.

^๖ ส. สพา. (ไทย) ๑๘/๒๕๘/๑๗๐, ๒๖๑/๑๗๓.

^๗ ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๘/๑๒๗ – ๓๒๘, ม. มุ. (ไทย) ๑๒/๑๓๑/๑๒๐ – ๑๒๑.

ปล่อยตัวเองให้เป็นทาสของความคิ่รณเปลี่ยนแปลง ดังโซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า...ลักษณะของวัตถุอาจถูกกำหนดได้ว่าไม่เคยสมบูรณ์หรือทำให้พอใจ นี่จะเห็นได้ชัดเจนในกรณีของลักษณะของปรากฏการณ์ของเจตจำนงทุก ๆ จุดจบของการคิ่รณของมันก็เป็นจุดเริ่มต้นใหม่ เป็นเช่นนี้เสมอไม่จบสิ้น ต้นไม้งอกออกมาจากเมล็ด แตกกิ่งก้านสาขาออกไปมากมายพร้อมทั้งใบและดอก ต่อมาก็มีผลไม้อื่นซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของเมล็ดใหม่ ต้นไม้ใหม่ ดำเนินไปตามขบวนการเดิม เป็นเช่นนี้หมุนเวียนกันโดยไม่มีจุดจบ ชีวิตสัตว์ก็เช่นกัน การก่อกำเนิดลูกหลานเป็นจุดหมายสูงสุดของมัน เมื่อมันไปถึงจุดหมายนี้แล้วสัตว์ตัวเก่าจะค่อย ๆ สูดสูญไป และชีวิตของตัวใหม่ก็จะดำเนินไปตามธรรมชาติของมัน มีการขยายเผ่าพันธุ์และดำเนินไปตามขบวนการเดิมอีก ความจริงแล้วการเกิดใหม่อยู่เสมอของวัตถุและสิ่งมีชีวิตทุก ๆ ชนิดนี้ เป็นเพียงการแสดงออกของความบีบคั้นและความเปลี่ยนแปลงซึ่งมีอยู่ตลอดเวลา... การกลายเป็นและความเปลี่ยนแปลงที่ไม่มีจุดจบนี้เป็นลักษณะที่เปิดเผยให้เห็นถึงธรรมชาติภายในของเจตจำนง ในที่สุดสิ่งเดียวกันนี้ก็แสดงตัวออกมาเป็นการคิ่รณและความอยากต่าง ๆ ของคนซึ่งมักจะหลอกลวงเราโดยแสดงให้เห็นว่าความพอใจเป็นจุดหมายสุดท้ายของเจตจำนง แต่ทันทีที่เราไปถึง มันจะไม่ปรากฏอย่างเดิมอีกต่อไป มันจะค่อย ๆ เสื่อมสลายและถูกลืม... เมื่อเจตจำนงถูกทำให้กระจ่างซัดด้วยความรู้ มันจะรู้ว่าอะไรที่มันต้องการในขณะนี้ และที่นี้ไม่ใช่อะไรที่มันต้องการ โดยทั่วไปการกระทำอันใดอันหนึ่งของเจตจำนงมีจุดจบ แต่เจตจำนงที่เป็นสิ่งในตัวเองไม่มีจุดจบ เนื่องจากปรากฏการณ์เฉพาะของธรรมชาติถูกกำหนดโดยสาเหตุเพียงพอ มันจึงปรากฏในที่นี้และขณะนี้ แต่พลังที่ผลักดันมันนั้นไม่มีสาเหตุ เพราะมันเป็นสิ่งในตัวเอง คือเจตจำนงที่ไม่มีมูลฐานใด ๆ อีก แบบอย่างในการรู้จักตัวเองของเจตจำนงในฐานะสิ่งในตัวเอง คือมโนภาพทั้งหมดหรือโลกของการรับรู้ทั้งหมด มันเป็นการแสดงออก หรือการเปิดเผย หรือกระเจกเงาที่สะท้อนให้เห็นเจตจำนง...^๘

เมื่อศึกษาแนวคิดนี้มีความคล้ายคลึงกับแนวคิดของพุทธปรัชญา ที่แสดงลักษณะของทุกข์ว่า มีลักษณะที่ทนได้ยาก เพราะเกิดจากการบีบคั้นทางธรรมชาติ และเกิดจากการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย จึงมีลักษณะไม่เที่ยงตามเหตุปัจจัยมาปรุงแต่ง ทำให้เกิดเป็นความทุกข์สำหรับผู้ไม่รู้เท่าทันความจริงนี้ หลักคำสอนพุทธปรัชญาถือว่าสรรพสิ่งทั้งปวงเกิดจากการรวมตัวกันของเหตุปัจจัย ได้แก่รูปและนาม หรือเรียกว่าขันธ ๕ ซึ่งประกอบกันเข้าจึงเรียกว่าคน สัตว์ สิ่งของ เหมือนกับรถประกอบด้วยล้อ เพลา ตัวถัง ฯลฯ และล้อก็ประกอบด้วยยางและค้อนล้อ เป็นต้น ถ้าแยกส่วนประกอบเหล่านี้ออกความเป็นรถและล้อก็หมดไปด้วย รถและล้อเป็นเพียงคำพูดที่บัญญัติขึ้นเรียก สิ่งที่เกิดขึ้นจากการประกอบกันขึ้นของปัจจัยต่าง ๆ เท่านั้นเอง สิ่งอื่น ๆ ก็เหมือนกันย่อม

^๘ Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 1., pp. 214 - 215. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์, หน้า ๖๕.

เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น จึงมีสภาวะไม่เที่ยง ทยอยสภาพเดิมไม่ได้นาน ต้องเปลี่ยนแปลง คின்றไปตามเหตุปัจจัย เพราะมันไม่เป็นที่เที่ยงแท้ถาวร ไม่สามารถควบคุมให้มันเป็นไปตาม ความต้องการที่จะให้เป็นไม่ เมื่อไม่มีความเข้าใจตามลักษณะของความเป็นจริงนี้หลงไปยึดมั่นเข้า ย่อมก่อให้เกิดเป็นทุกข์ ดังนั้นคำอธิบายลักษณะของทุกข์เป็นความปรารถนาที่ไม่สมหวัง และ เปลี่ยนแปลงคின்றอยู่ตลอดของโซเป็นเฮาเออร์จึงคล้ายคลึงกับลักษณะของทุกข์ในพุทธปรัชญา

๔.๑.๔ สาเหตุของทุกข์

พุทธปรัชญาได้กล่าวถึงสาเหตุของความทุกข์ คือ อวิชชาและตัณหา ส่วนโซเป็นเฮาเออร์ กล่าวว่าสาเหตุ คือ เจตจำนง ความเห็นแก่ตัว สมรรถภาพในการคิด

เรื่องสาเหตุของทุกข์ของพุทธปรัชญาและโซเป็นเฮาเออร์ มีส่วนคล้ายคลึงกันมาก เพราะว่าโซเป็นเฮาเออร์ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาฮินดูและปรัชญาพุทธเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นเรื่อง เจตจำนงจึงตรงกับคำว่าตัณหาในพุทธปรัชญาและฮินดู พุทธปรัชญาถือว่าตัณหาหรือเจตจำนงของมนุษย์ที่มีต่อภพ ภพ ล้วนเป็นสมุทัยคือเหตุแห่งทุกข์^๕ เหมือนกับโซเป็นเฮาเออร์ที่ถือว่า เจตจำนงเป็นสาเหตุของทุกข์ เจตจำนงนี้เป็นสารัตถะของสรรพสิ่ง เป็นความอยากคின்றน ตลอดเวลา มนุษย์จึงถูกบีบคั้นด้วยความอยากอยู่เสมอ และความอยากนี้ก็มักจะไม่ได้รับการตอบสนอง เขากล่าวว่า “เจตจำนงที่เข้มข้นมากเป็นบ่อเกิดของทุกสิ่งอย่างเห็นได้ชัด เพราะ ประการแรกเจตจำนงทั้งหมดเป็นความอยาก นั่นคือความทุกข์ ประการที่สองเนื่องจากต้องผ่าน ความเกี่ยวเนื่องด้านสาเหตุของสิ่งต่าง ๆ ความอยากของเราส่วนมากจึงยังคงไม่ได้รับการตอบสนอง และเจตจำนงก็ยังคงเป็นเจตจำนงที่ถูกขัดขวาง มากกว่าเจตจำนงที่ได้รับความพอใจ ดังนั้น ยิ่งเรามีความอยากมากเท่าไรเราก็จะยิ่งมีความทุกข์มากขึ้นเท่านั้น”^๖

เจตจำนงซึ่งเป็นสาเหตุของทุกข์ตามทัศนะของโซเป็นเฮาเออร์นี้คล้ายคลึงกับตัณหา หรือความทะยานอยากซึ่งเป็นสาเหตุของทุกข์ทางพุทธปรัชญา การกล่าวว่า ตัณหาเป็นสาเหตุของทุกข์นี้มีหลักฐานปรากฏอยู่หลายแห่งในพระไตรปิฎก เช่น “ภิกษุทั้งหลาย ก็ทุกข์สมุทัย คือ ตัณหาอันทำให้เกิดภพใหม่ ประกอบด้วยความกำหนัด ด้วยอำนาจความเพติดเพลินมีปรกติ เพติดเพลินยิ่งในภพหรืออารมณีนั่น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา”^๗ เราจะเห็นว่าพุทธปรัชญาได้แยกตัณหาหรือความอยากไว้อย่างละเอียด แต่โซเป็นเฮาเออร์ไม่ได้แยกเจตจำนงหรือ

^๕ เสถียร โปชนันทะ, **พุทธธรรมกับปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๘๔.

^๖ Arthur Schopenhauer, **The World as Will and Idea**, vol 1., pp. 468 - 469. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, **วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์**, หน้า ๘๑.

^๗ ส. ข. (ไทย) ๑๗/๒๘๑/๑๖๗.

ความอยากไว้อย่างละเอียดเช่นนี้ แต่อย่างไรก็ตามคำอธิบายว่าค้นหาทำให้เกิดทุกข์ได้อย่างไรนั้น พุทธปรัชญาก็มีทัศนะไม่แตกต่างกับทัศนะของโซเป็นเฮาเออร์เลย กล่าวคือค้นหาทำให้คนเกิดความทุกข์ เพราะมันทำให้คนกระวนกระวายและดิ้นรนแสวงหาให้ได้มาซึ่งสิ่งสนองความอยาก ถ้าไม่ได้ก็จะรู้สึกขัดเคืองใจ ผิดหวัง เป็นทุกข์ แต่ถ้าได้สมความปรารถนา ก็จะมี ความทุกข์อีก เพราะเราไม่สามารถจะทำให้สิ่งที่ได้มานั้นคงอยู่กับเราตลอดไป เนื่องจากสิ่งทั้งหลายมีสภาพไม่เที่ยง และไม่มีตัวตน เราจึงไม่สามารถบังคับควบคุมให้มันเป็นไปอย่างที่เราปรารถนาได้

ในประเด็นที่ว่า สาเหตุของทุกข์คือความเห็นแก่ตัว ที่โซเป็นเฮาเออร์กล่าวไว้นั้น เพราะว่าเจตจำนงอันเป็นสาร์ตละของสรรพสิ่งในโลก ยังเป็นการดิ้นรนเพื่อชีวิต คนเป็นการสำแดงออกของเจตจำนง แต่ละคนจึงต่างดิ้นรนเพื่อมีชีวิตอยู่ คนจึงเห็นแก่ตัวทำให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มหรือระหว่างบุคคล จนถึงระดับประเทศรวมถึงโลก ดังนั้นโลกจึงเต็มไปด้วยความทุกข์ โซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า “...ปรากฏการณ์ของความขัดแย้งระหว่างเจตจำนงเพื่อชีวิตกับตัวมันเองเกิดจากความหลากหลายของปัจเจกบุคคล และความเห็นแก่ตัว ทั้งสองอย่างถูกกำหนด โดยหลักปัจเจกภาพซึ่งเป็นรูปแบบของโลกปรากฏการณ์ เราจะพบว่าส่วนใหญ่ของความทุกข์อันเป็นสาร์ตละของชีวิตมนุษย์มีบ่อเกิดที่แท้จริงมาจากความขัดแย้งของปัจเจกบุคคล”^{๑๒}

ในพุทธปรัชญาก็มีกล่าวถึงความเห็นแก่ตัวว่าทำให้เกิดทุกข์ ดังจะเห็นได้จากสคาถวรรคว่า “บุคคลตั้งใจค้นหาทั่วทุกทิศ ก็ไม่พบใครที่ไหนดซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนเลย สัตว์เหล่าอื่นก็รักตนมากเช่นนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้นผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น”^{๑๓} นี่ก็แสดงให้เห็นว่าพุทธปรัชญาก็มีทัศนะว่าแต่ละคนมีความเห็นแก่ตัว จึงทำให้เกิดการเบียดเบียนกันก่อให้เกิดเป็นทุกข์ แม้ทั้งสองทัศนะจะเห็นพ้องกันว่า ความเห็นแก่ตัว เป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์ แต่เราจะพบว่าความเห็นแก่ตัวโดยแท้จริงแล้วมีความอยาก คือ เจตจำนงเพื่อชีวิต หรือค้นหาเป็นพื้นฐาน เราจึงกล่าวได้ว่าเจตจำนงเพื่อชีวิต หรือค้นหาเป็นสาเหตุของทุกข์

โซเป็นเฮาเออร์ถือว่าเจตจำนงเพื่อชีวิตนี้เป็นสาเหตุทำให้มีการเกิดใหม่ ซึ่งติดตามด้วยความทุกข์ ดังจะเห็นได้จากการที่สัตว์ และคนซึ่งมีเจตจำนงเป็นสาร์ตละมีการแพร่พันธุ์ และก่อกำเนิดลูกหลานต่อไป และขณะมีชีวิตอยู่จนถึงตายคนต้องเผชิญกับความทุกข์นานัปการ เขากล่าวว่า “แรงผลักดันทางเพศได้แสดงให้เห็นว่ามันเป็นการยืนยันที่จะมีชีวิตโดยข้อเท็จจริงที่ว่า คนและสัตว์มีจุดหมายสูงสุดคือการมีชีวิตอยู่ การรักษาตัวเองจึงเป็นความพยายามอันดับแรก และ

^{๑๒} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 1., pp. 441 - 442. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์, หน้า ๗๗.

^{๑๓} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๕/๑๓๗.

ทันทีที่ทำงานนี้แล้วเขาจะทำการดิ้นรนเพื่อชีวิต โดยก่อกำเนิดลูกหลานและแพร่พันธุ์ต่อไป...^{๑๔} อีกอย่างหนึ่งความพอใจของแรงผลักดันทางเพศและความอยากนี้ยังเกี่ยวข้องถึงการทำให้มีการเป็นอยู่ใหม่อีก ดังนั้นชีวิตใหม่จึงมาพร้อมกับภาระหนัก ความวิตกกังวล ความอยากและความทุกข์ ซึ่งแน่นอนว่าสิ่งเหล่านี้มีอยู่ในชีวิตของปัจเจกบุคคลอื่นด้วย...^{๑๕} เจตจำนงเพื่อชีวิตนี้โดยความจริงแล้วมันก็คือตัณหา ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นสาเหตุมูลฐานของการเกิดใหม่^{๑๖} และการเกิดก็นำเอาทุกข์ต่าง ๆ มาด้วย ได้แก่ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และที่สำคัญก็คือขณะที่มีชีวิตอยู่คนมีโอกาสกระทำการต่าง ๆ เป็นเหตุให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดและรับการสนองจากสิ่งที่ตัวทำไว้ จึงเป็นทุกข์เรื่อยไป ดังจะเห็นจากพุทธพจน์ที่ตอบปัญหาของเทวดา ดังนี้คือ “เทวดาถามว่า อะไรเล่าทำคนให้เกิด อะไรเล่าของคนนั้นยอมพล่านไป อะไรเล่าเวียนว่ายในสงสาร สัตว์ยอมไม่หลุดพ้นจากอะไร? พระพุทธเจ้าตอบว่า ตัณหาทำคนให้เกิด จิตของคนนั้นยอมพล่านไป สัตว์เวียนว่ายในสงสาร สัตว์ยอมไม่หลุดพ้นจากทุกข์”^{๑๗} และพระพุทธเจ้าตรัสว่า “การเกิดเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ การไม่เกิดเป็นเหตุให้เกิดสุข เมื่อมีการเกิดทุกข์เป็นอันหวังได้ คือ ความหนาว ความร้อน ความหิว...”^{๑๘}

ดังที่กล่าวมา พอจะสรุปได้ว่า ความเห็นแก่ตัวคือเจตจำนงเพื่อชีวิต เจตจำนงเพื่อชีวิตคือ ตัณหา และตัณหาทำให้มีการเกิดใหม่ การเกิดใหม่ทำให้มีทุกข์ ดังนั้นตัณหาจึงเป็นเหตุของทุกข์ ทักษะเกี่ยวกับสาเหตุของทุกข์ทั้งสองทักษะจึงไม่ต่างกัน

อีกประการหนึ่งโซเป็นเฮาเออร์เชื่อว่าสาเหตุของทุกข์คือ สมรรถภาพในการคิด หรือเหตุผล ซึ่งมีแต่ในมนุษย์เท่านั้น ไม่มีในสัตว์อื่น เขากล่าวว่า “...การขาดเหตุผลจำกัดให้สัตว์ชั้นต่ำมีเพียงความรู้จากการรับรู้เท่านั้น ตัวอย่างเช่น มันจะรู้วัตถุที่มีอยู่จริงในขณะที่มันกำลังรับรู้เท่านั้น ส่วนเราตรงกันข้าม เรามีความรู้จากการคิดและเข้าใจไม่เพียงแต่สิ่งที่มีอยู่จริงในปัจจุบัน แต่ยังรู้ไปถึงอดีต และอนาคตอย่างกว้างขวางมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้...”^{๑๙} การที่สมรรถภาพใน

^{๑๔} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 1., p. 425. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, *วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์*, หน้า ๘๕.

^{๑๕} Arthur Schopenhauer, *The World as Will and Idea*, vol 3., p. 376. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๘๕.

^{๑๖} Francis Story, *The Four Noble Truths*, (Kandy : the wheel publication, 1968), p. 45.

^{๑๗} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๕๖/๗๐.

^{๑๘} บ. อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๒๑/๒๓๐.

^{๑๙} Arthur Schopenhauer, *The world as will and Idea*, vol 1., pp. 110 – 111. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, *วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์*, หน้า ๘๗.

การคิดทำให้เกิดความทุกข์นี้เราจะพบว่า มันทำให้คนมีความอยากและเป็นทุกข์มากกว่าสัตว์ ดังจะเห็นได้จากการที่คนและสัตว์ต่างก็มีเจตจำนงเพื่อชีวิต แต่คนนอกจากจะมีอยู่แล้ว เขายังอยากจะเป็นนั่นเป็นนี่ เพิ่มเข้ามาอีก ทำให้ถูกบีบคั้นด้วยความอยากและแสวงหาสิ่งสนองความอยากต่าง ๆ ทำให้ชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ ตรงกันข้ามกับสัตว์ซึ่งมีชีวิตอยู่อย่างง่าย ๆ เมื่อมีอันตรายนั่นก็หลบหลีก มันไม่ได้อยากในทรัพย์สินเงินทอง เกียรติยศ ชื่อเสียง อำนาจ และข้าทาสบริวารเหมือนคนเรา มันจึงมีทุกข์น้อยกว่าคน

อนึ่งการมีสมรรถภาพแล้วคิดแต่สิ่งที่ดี ก็จะมีผลดี เช่น การทดสอบวิจัยการรักษาโรคนอนหลับยากได้ แต่ถ้าคนใช้เหตุผลในทางที่ผิดก็จะก่อให้เกิดความทุกข์ เขาจะคิดกลอุบายต่าง ๆ มาหลอกลวงกัน หรือใช้สมรรถภาพในการคิดสร้างเครื่องมือทำลายกัน เป็นต้น สาเหตุของทุกข์ในแง่นี้มีปรากฏในพุทธปรัชญาว่า “สิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีความคิดเป็นประธาน สำคัญที่ความคิด ย่อมสำเร็จได้ด้วยความคิด ถ้าคนคิดไม่ดี ย่อมพูดไม่ดี และทำไม่ดี หลังจากนั้นความทุกข์ก็ตามมา เหมือนล้อเกวียนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป”^{๒๐}

ด้วยเหตุนี้แสดงว่าความคิดอาจเป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์ได้ เพราะการกระทำของคนส่วนมากผ่านการไตร่ตรองเสมอ เราอาจจะเห็นได้จากตัวอย่าง เช่น บางคนคิดว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว แล้วเขาก็จะทำแต่สิ่งที่ดีโดยไม่สนใจว่าจะมีคนรับรู้หรือไม่ ตรงกันข้ามกับคนที่คิดว่าการทำดีทำชั่วไม่มีผลอะไร เขาก็จะทำความชั่วต่าง ๆ ทำให้เกิดความทุกข์แก่ผู้อื่นทั้งตนเอง เพราะผลจากการกระทำย่อมสะท้อนเสมอ

สมรรถภาพในการคิดซึ่งเป็นสาเหตุของทุกข์ตามความเห็นของโซเป็นเฮาเออร์และพุทธปรัชญา มีเจตจำนงหรือค้นหาเป็นมูลฐาน กล่าวคือ โซเป็นเฮาเออร์ถือว่า สมรรถภาพในการคิดนี้มีแต่ในคนเท่านั้น และคนเป็นการสำแดงออกของเจตจำนงในระดับที่เข้มข้นมากที่สุด เราจึงสรุปว่าสมรรถภาพในการคิด คือเจตจำนงที่เข้มข้นนั่นเอง เจตจำนงจึงเป็นสาเหตุของทุกข์ ดังนั้นสมรรถภาพในการคิดจึงเป็นสาเหตุของทุกข์ด้วย ส่วนพุทธปรัชญาถือว่า ทุกสิ่งเกิดจากเหตุปัจจัย ไม่มีอะไรที่มีอยู่ได้ด้วยตนเอง ดังนั้นเราจะเห็นว่า การที่ความคิดมีอยู่ได้นั้นจะต้องมีเหตุปัจจัยมาก่อน และถ้าสืบสาวไปก็จะพบว่า เพราะมีความอยากยึดมั่นในบางสิ่ง ทำให้คนมีความคิดปรุงแต่งหรือเรียกได้ว่าเจตนาแล้วกระทำการต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนต้องการ เราจึงสรุปว่าเพราะมีค้นหาหรือความอยาก เป็นแรงผลักดันให้เกิดการคิดและส่งผลออกมาเป็นการกระทำ ถ้าคิดดีก็จะทำในสิ่งที่ดีก่อให้เกิดเป็นความสุข ถ้าคิดไม่ดีก็จะกระทำชั่ว ซึ่งส่งผลให้ได้รับความทุกข์ การที่ความคิดมีค้นหาหรือเจตจำนงเป็นรากเหง้า ความคิดจึงเป็นเพียงสาเหตุชั้นรองของความทุกข์ ส่วนสาเหตุ

^{๒๐} พ. พ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

จริง ๆ ได้แก้ค้นหาหรือเจตจำนง คือความอยาก ดังนั้นพุทธปรัชญากับโซเป็นเฮาเออร์จึงเห็นตรงกันว่า ค้นหาเป็นสาเหตุของทุกข์

๔.๑.๕ วิธีการดับทุกข์

วิธีการดับทุกข์ทางกายของพุทธปรัชญากับโซเป็นเฮาเออร์ที่คล้ายคลึงกัน การดื่มด่ำในความงามของศิลปะกับสัมมาสมาธิ คือ ทั้งสองวิธีช่วยให้ดับทุกข์ได้ชั่วคราว สร้างความสุขชั่วขณะแก่นั่นเอง ไม่สามารถรักษาความสุขไว้ได้ตลอด เดียวก็กลับมาสู่ความทุกข์เหมือนเดิม เพราะว่ามันไม่ทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้ตลอดไป โซเป็นเฮาเออร์กล่าวถึงวิธีดับทุกข์โดยการดื่มด่ำความงามของศิลปะว่า “มันไม่ทำให้คนหลุดพ้นจากทุกข์ตลอดกาล มันเพียงแต่ช่วยให้หลุดพ้นได้ชั่วขณะ ดังนั้นมันจึงไม่ใช่วิธีการสำหรับคนที่จะหลีกเลี่ยงออกจากชีวิตที่เป็นทุกข์ มันเป็นเพียงการปลอบใจชั่วคราวขณะที่เขายังดื่มด่ำในความงามของศิลปะเท่านั้น”^{๒๑} และภาวะที่จิตแน่วแน่ในอารมณ์ใด อารมณ์หนึ่ง เป็นเอกัคตารมณ์ มีแต่ความเย็นสงบ ไม่หวั่นไหวต่ออารมณ์ใด ๆ ไม่ฟุ้งซ่าน พุทธปรัชญาถือว่ากิเลสต่าง ๆ สงบระงับไปเฉพาะเมื่ออยู่ในภาวะนี้เท่านั้น ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามอริจิตสิกขา ที่ทำให้จิตสงบด้วยการใช้สิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นอารมณ์ เป็นการระงับทุกข์ได้ชั่วขณะ เปรียบเหมือนกับหญ้าที่ถูกศिलाทับไว้ พอนำศิลานั้นออกไปหญ้าก็จะเจริญงอกงามขึ้นมาได้อีก ความหลุดพ้นอันเกิดจากสัมมาสมาธินี้พุทธปรัชญาเรียกว่าขณิกวิมุตติ เป็นการข่มกิเลส หมายถึงในทุกขณะที่เจริญสติระลึกรู้สภาวะธรรมปัจจุบัน ย่อมกำจัดกิเลสโดยความเป็นตัพทฺคฺพาน คือละได้ชั่วขณะ หมายถึงไม่มีกิเลสเกิดขึ้นในขณะนั้น^{๒๒} แต่การที่กระทำให้จิตสงบจากกิเลสได้ชั่วขณะนี้ ถือว่าเป็นฐานให้เกิดการพัฒนาไปถึงขั้นหลุดพ้นอย่างแท้จริงได้ หากทำให้เกิดขึ้นอยู่บ่อย ๆ จนเป็นความชำนาญจนเกิดเป็นกระแสเดียว ไม่มีช่องให้กิเลสเข้ารบกวนได้ ความพ้นทุกข์ก็จะเป็นผลผลิตที่สมบูรณ์

อีกอย่างหนึ่งที่ทั้งสองทัศนะเน้นคือการดับทุกข์ทางใจ เพราะเห็นว่า การดับทุกข์ทางใจเป็นการดับทุกข์ได้อย่างแท้จริง โซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า การสละความต้องการทางโลกต่าง ๆ ออกไป แล้วนำตนเข้าสู่การประพาศิพรหมจรรย์ เป็นการปฏิเสธเจตจำนงเพื่อชีวิต และการปฏิเสธเจตจำนงจะเกิดขึ้นเมื่อมีความรู้ ความอยากจะสิ้นสุดลงเพราะปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ถูกรู้ว่าเป็นสิ่งเฉพาะจะไม่สามารถกระทำการจนกลายเป็นแรงจูงใจสำหรับความอยากอีก แต่ความรู้ทั้งหมด

^{๒๑} Arthur Schopenhauer, *The world as will and Idea*, vol 1., p. 346. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์, หน้า ๕๕.

^{๒๒} พระโศภณมหาเถระ (มหาศีลยาตอ), *มหาสติปัญญาฐานสูตร*, แปลโดย พระคันธธราภิกวศ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๕.

ในธรรมชาติของโลกหรือกระจกเงาที่ส่องให้เห็นเจตจำนงนี้ ได้กลายเป็นผู้ระงับเจตจำนง^{๒๓} แล้วโซเป็นเฮาเออร์ยังกล่าวว่าเมื่อคนรู้ความจริงแล้ว เขาจะปฏิเสธเจตจำนงอันเป็นสาร์ตละของเขา เขาจะระงับความอยากทั้งหมด และหลุดพ้นไปจากความทุกข์ เพราะว่า... คนที่ยังถูกผูกพันอยู่กับหลักปัจเจกภาพ และความเห็นแก่ตัวจะรู้แต่เพียงสิ่งเฉพาะและความสัมพันธ์ของมันกับตัวเขา และสิ่งเหล่านี้ก็จะกลายเป็นแรงจูงใจใหม่สำหรับความอยากของเขา แต่ในทางตรงกันข้าม ความรู้ในความเป็นหนึ่งหรือธรรมชาติของสิ่งในตัวเอง ที่ได้พุดมาแล้วได้กลายเป็นผู้ระงับความอยากทั้งหมด เจตจำนงในตอนนี้จึงหันออกจากชีวิต มันขาดออกจากความพอใจซึ่งมันรู้ว่าเป็นการยืนยันการมีชีวิต มนุษย์ในตอนนี้จะเข้าถึงสภาวะของการเสียสละ ไม่คั่นรน ไม่หวั่นไหว และหลุดพ้นจากเจตจำนงได้อย่างสมบูรณ์^{๒๔} ซึ่งคล้ายกับพุทธปรัชญามากเนื่องจากกล่าวว่า ต้นเหตุเป็นต้นเหตุของความทุกข์ แล้วต้องพัฒนาตามศีล สมาธิ และปัญญา จึงจะหลุดพ้นได้ เพราะปัญญาเป็นผู้รู้สภาวะทางใจ อีกประเด็นหนึ่งที่คล้ายกันเพราะต่างเห็นว่า ศีลเป็นเบื้องต้นของการประพฤติที่จะดับทุกข์ได้

๔.๑.๖ การดับทุกข์

เมื่อพิจารณาการดับทุกข์ทั้งสองทัศนะมีความเห็นที่คล้ายคลึงคือ โซเป็นเฮาเออร์กล่าวไว้ ๒ ประเด็น ได้แก่ การทำลายเจตจำนงและการเข้าถึงชีวิตที่เป็นสุข ส่วนพุทธปรัชญาพูดถึงการดับทุกข์ไว้ ๒ ประการหลักเช่นกัน คือ โลภียสุขและโลกุตรสุข และประเด็นหนึ่งที่คล้ายกันคือที่โซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า หมายถึง การทำลายเจตจำนงเพื่อชีวิต ซึ่งเป็นการดับความอยากคล้ายกับการดับทุกข์ชั้นโลกุตรระ คือนิรามิสสุขเป็นสุขที่ไม่อิงอามิสในพุทธปรัชญานั้นเอง และโซเป็นเฮาเออร์ได้อธิบายถึงการดับทุกข์ว่า ความทุกข์และการคั่นรนอยู่ตลอดเวลาของปัจเจกบุคคลเป็นสิ่งที่แน่นอนของชีวิต ส่วนการจะหลุดพ้นจากทุกข์ได้นั้นเราจะต้องทำในสิ่งตรงข้าม มันเป็นวิธีการซึ่งปัจเจกบุคคลจะต้องยกเลิกการมีอยู่อย่างสัมพันธ์กันในกลุ่ม เราขาดคำอธิบายว่าในตอนนี้จะมีสภาพอย่างไร เราเพียงแต่อธิบายได้ว่ามันเป็นอิสระจากเจตจำนงเพื่อชีวิตหรือไม่ ในกรณีที่เราหลุดพ้นจากเจตจำนงเพื่อชีวิตนี้ ศาสนาพุทธเรียกว่า นิพพาน^{๒๕}

การดับทุกข์เป็นการเข้าถึงชีวิตที่เป็นสุข โซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า เป็นสภาวะที่ไม่มีทั้งสุขและทุกข์ ดังที่เขา กล่าวว่า... ขณะที่เราเป็นอิสระจากเจตจำนง ได้ยกตัวเองขึ้นสู่ระดับความ

^{๒๓} Arthur Schopenhauer, *The world as will and Idea*, vol 1., p. 367. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์, หน้า ๕๒.

^{๒๔} Ibid., pp. 489 - 490. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๑.

^{๒๕} Arthur Schopenhauer, *The world as will and Idea*, vol 3., p. 374. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๓.

เป็นผู้รู้ที่บริสุทธิ์ปราศจากเจตจำนง เราเข้าสู่โลกที่ทุกๆ สิ่งที่มีอิทธิพลต่อเจตจำนงและผลึกันเรา ไปตามแรงของเจตจำนงนี้หมดไป...ความสุขและความทุกข์จะหายไป เราไม่เป็นปัจเจกบุคคลอีก ปัจเจกบุคคลถูกกลืนไป เราเป็นเพียงผู้รู้ที่บริสุทธิ์ เราเป็นเพียงดวงดาวดวงเดียวของโลกซึ่งมองจาก สัตว์ที่รู้ทั้งหมด แต่การเป็นอิสระจากการรับใช้เจตจำนงนั้นมีได้ในมนุษย์เท่านั้น...^{๒๖}

ในประเด็นนี้พุทธปรัชญากล่าวไว้ในการดับทุกข์ว่าเพื่อเป็นการตัดวงจรสังสารวัฏว่า นิพพานเป็นสภาวะที่พ้นจากสุขและทุกข์และสิ่งต่างๆ ในโลกปรากฏการณ์ว่า “. . . ดิน น้ำ ไฟ และลม ย่อมไม่หยั่งลงในนิพพานธาตุใด ในนิพพานธาตุนั้นดาวทั้งหลายย่อมไม่สว่าง พระอาทิตย์ ย่อมไม่ปรากฏ พระจันทร์ย่อมไม่สว่าง ความมืดย่อมไม่มี ก็เมื่อใดพราหมณ์ชื่อว่าเป็นมุณีเพราะรู้ (สัจ ๔) รู้แล้วด้วยตน เมื่อนั้นพราหมณ์ย่อมหลุดพ้นจากรูป และอรูปร จากสุข และทุกข์”^{๒๗}

ภาวะของนิพพานปราศจากทั้งสุขและทุกข์มีส่วนที่คล้ายคลึงกันของทั้งสองทัศนะ ที่ เห็นว่าทุกสิ่งในโลกย่อมเป็นคู่ขนานกัน เมื่อมีรักต้องมีเกลียด และภาวะที่เป็นกลางไม่สุดโต่งด้าน ใดด้านหนึ่ง หลุดพ้นจากสภาพทั้งสอง ด้วยการที่รู้ของสิ่งทั้งสองนั้นว่ามีอยู่อย่างนั้น จึงไม่ยึดติด ทำให้ทั้งสุขและทุกข์หมดไป

อนึ่งความดับทุกข์ที่เป็นการเข้าถึงชีวิตที่เป็นสุขนั้นเป็นสภาวะที่ปราศจากความทุกข์ ทางใจและความทุกข์ทางกาย เมื่อคนเข้าสู่สภาวะของความดับทุกข์แล้ว ความทุกข์ทางใจต่างหมด ไป เช่น ความอยาก ความกังวล ความโกรธ ฯลฯ จะหมดไป แต่ร่างกายของเขายังดำรงอยู่ตาม ธรรมชาติของมัน ไม่นานมันก็จะต้องเสื่อมไปตามกาลเวลา และสูญสลายไป แต่โซเป็นเฮาเออร์ ก็ถือว่าความแก่และความตายนี้ไม่ทำให้เขารู้สึกทุกข์ได้อีก เพราะเขาไม่มีความอยากยึดมั่นถือมั่นใน สิ่งใดอีก โซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า...เราจะเข้าใจได้ว่าชีวิตของคนคืออย่างไร เมื่อเขาดับความอยาก ได้ ไม่เพียงแต่ชั่วขณะแต่ดับได้ตลอดไป เขาจะเหลือแต่ร่างกายซึ่งจะดับไปพร้อมกับความตาย ภายหลังจากการต่อสู้อันเข้มข้นกับธรรมชาติของเราเองแล้ว เขาผู้ได้รับชัยชนะก็จะมีชีวิตอยู่ต่อไป ในฐานะผู้รู้บริสุทธิ์ รู้จักโลกอย่างชัดเจนไม่มีอะไรจะทำให้เขาเป็นทุกข์ได้อีก ไม่มีอะไรที่สามารถ ผลึกันเขาได้อีก เพราะเขาได้ตัดสายใยแห่งเจตจำนงนับพันๆ เส้นที่ผูกเขาไว้กับโลก เช่น ความ อยาก ความกลัว ความอิจฉาริษยา ความโกรธ ซึ่งจุดเรามาอยู่ในความทุกข์ไม่สิ้นสุด...^{๒๘} แล้วโซ เป็นเฮาเออร์กล่าวต่อว่า “. . . ถ้าเราประสบความสำเร็จในการขจัดทุกข์ซึ่งเป็นสิ่งยากมาก...เราจะไม่

^{๒๖} Arthur Schopenhauer, *The world as will and Idea*, vol 3., p. 256. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์, หน้า ๕๓.

^{๒๗} พุ. อ. (ไทย) ๒๕/๕๐/๗๒ – ๗๓.

^{๒๘} Arthur Schopenhauer, *The world as will and Idea*, vol 3., pp. 504 - 505. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๕๔.

โศกเศร้าเกี่ยวกับความเจ็บป่วยซึ่งเกิดขึ้นอย่างจำเป็น ความแก่และความตายซึ่งเป็นสากลสำหรับทุกคน และความรู้สึกไม่สบายต่างๆ ในชีวิตประจำวัน...^{๒๕} ส่วนในคำสอนของพุทธปรัชญาก็ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนในการตั้งดวงจรสังสารวัฏว่า นิพพานเป็นสภาวะที่ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความกังวลเกี่ยวกับความแก่และความตาย เพราะไม่มีความยึดมั่นในสิ่งใด ๆ เหลืออีกแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสว่า “. . . ธรรมชาติไม่มีเครื่องกังวล ไม่มีความถือมั่น นี่เป็นที่พึ่งหาใช่อย่างอื่นไม่ เรากล่าวที่พึ่งอันเป็นที่สิ้นไปแห่งขราและมรณะว่านิพพาน”^{๒๖} เป็นส่วนที่คล้ายคลึงกันเพราะเมื่อไม่ได้ยึดมั่นในตัวตน ความอยากก็จะผ่อนคลายลง ทำให้เกิดการตัดสายแห่งการเกิดและการตาย คือตัวตัณหา หากมีการยึดมั่นแล้วก็จะทำให้เกิดการกระทำ ต่อเนื่องได้รับผลจากการกระทำ เป็นวงจรแห่งวัฏฏะ แต่เมื่อทำลายความยึดมั่นถือมั่นลง การกระทำจะขาดจากเจตนาที่เป็นสิ่งดีหรือไม่ดี จะเหลือแต่การกระทำตามธรรมชาติเท่านั้น หากตายแล้วย่อมเข้าสู่ภาวะของนิพพาน

อีกประการหนึ่งความดับไปแห่งความทุกข์นั้น เป็นสภาวะที่ผู้เข้าถึงแล้ว ไม่ต้องเกิดใหม่เพื่อที่จะได้รับความทุกข์ทรมานอีก โชแป็นเฮาเออร์กล่าวว่า “. . . トラบเท่าที่ยังไม่มีการปฏิเสธเจตจำนง สิ่งที่มีความตายได้ละวางไว้คือเชื่อและแก่นของการมีอยู่ใหม่อีก บัจเจกบุคคลใหม่จะพบมันอีกครั้งว่ามันมีอยู่และเริ่มแพร่พันธุ์ต่อไปอีก. . .”^{๒๗} ซึ่งคำกล่าวนี้คล้ายคลึงกับพุทธปรัชญา และเราจะพบจากพุทธพจน์ที่กล่าวว่า “นิพพานเป็นสภาวะที่ปราศจากความมัวเมาลุ่มหลง ความอยากและการเวียนว่ายตายเกิดว่า... วิจารณ์ คือ ธรรมที่บรรเทาความเมา นำเสียซึ่งความกระหาย ถอนขึ้นด้วยดีซึ่งอาลัย ตัดซึ่งวัฏฏะ สิ้นไปแห่งตัณหา สิ้นกำหนด ดับนิพพาน. . .”^{๒๘}

เมื่อปฏิเสธเจตจำนง ก็จะสิ้นทุกข์นั้นเพราะหมดเชื้อแห่งการเกิด คือความอยากซึ่งเป็นอันเดียวกับเจตจำนง หากทำลายเชื้อแล้วการเกิดขึ้นก็หมดไปเข้าสู่สภาวะการสิ้นความทุกข์

การดับทุกข์ของโชแป็นเฮาเออร์ที่กล่าวมานี้เป็นการกล่าวถึงภาวะสิ้นทุกข์ ส่วนเมื่อสิ้นทุกข์แล้วภาวะการดำเนินอยู่เป็นอย่างไร โชแป็นเฮาเออร์ได้อธิบายถึงสภาวะของความดับทุกข์ว่าเป็นความสุขอย่างยิ่ง ซึ่งผู้ที่บรรลุและได้ประสบการณ์ในสภาวะมาแล้วนั้น ต่างก็ได้กำหนดชื่อเรียกสภาวะที่ได้นี้แตกต่างกันออกไป เช่น ความปีติอย่างยิ่ง ความตรัสรู้ หรือการได้เข้าสู่สภาวะของพระเจ้า เป็นต้น เขากล่าวว่า “. . . ความรู้ในเชิงปฏิฐานอาจมิได้ แม้ปรัชญาได้อธิบายความดับ

^{๒๕} Arthur Schopenhauer, *The world as will and Idea*, vol 3., pp. 406 - 407. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโชแป็นเฮาเออร์, หน้า ๕๔.

^{๒๖} บุ. ส. (ไทย) ๒๕/๔๓๔/๔๘๗.

^{๒๗} Arthur Schopenhauer, *The world as will and Idea*, vol 3., pp. 298 - 299. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโชแป็นเฮาเออร์, หน้า ๕๕.

^{๒๘} บุ. อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๗๐/๒๗๗.

ทุกข์ในแง่ปฏิเสธ เช่น การปฏิเสธเจตจำนง มันเป็นสภาวะที่ผู้ซึ่งปฏิเสธเจตจำนง อย่างเด็ดขาดได้ มีประสบการณ์มาแล้วเรียกชื่อมันต่าง ๆ กันว่า ความปัดอย่างยั้ง ความปลาบปล้อมอย่างเหลือล้น การตรัสรู้ การเข้าสู่สภาวะของพระเจ้า ฯลฯ...”^{๓๓}

และในพุทธปรัชญาก็มีกล่าวถึงภาวะทางจิตของผู้บรรลุนิพพานว่าเป็นสุขอย่างยิ่ง (สุขในที่นี้หมายถึงโลกุตระสุข หรือความหลุดพ้นจากทุกข์ ไม่ได้หมายถึง โลกียสุข ซึ่งเป็นความสุขที่อาจเปลี่ยนแปลงได้) ในสุดตันตปิฎกกล่าวไว้ว่า “. . .ไฟเสมอด้วยราคะไม่มี โทษเสมอด้วยโทสะไม่มี ทุกข์เช่นด้วยขันธไม่มี สุขยิ่งกว่าความสงบ (นิพพาน) ก็ไม่มี ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่งสังขารเป็นทุกข์อย่างยิ่ง บัณฑิตทราบเนื้อความนี้ตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน เพราะนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”^{๓๔}

นอกจากนี้ทัศนะทั้งสองยังมีความเห็นตรงกันว่า ความดับทุกข์เป็นความสงบอย่างยิ่ง ไม่มีอะไรเทียบได้เลย เพราะความสงบระงับจากสิ่งกระตุ้นให้จิตวุ่นวาย ย่อมเป็นความอึดอึดขาดจากการปรุงแต่งเพื่อให้จิตขุ่นมัว การที่จิตสงบทำให้เกิดปัญญา^{๓๕} ทุก ๆ อย่างตามสภาพที่มันเป็นอยู่ โดยปราศจากความยึดมั่นหรืออารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ จึงเป็นเพียงแค่การรู้ ไม่มีอะไรเป็นเหตุ มีแต่สภาวะที่รู้หรือสักแต่ว่ารู้เท่านั้น ถือว่าเป็นความดับทุกข์อย่างแท้จริงของโซเป็นเฮาเออร์ และมีส่วนที่คล้ายคลึงกันกับพุทธพจน์ที่อธิบายนิพพานว่าเป็นความสงบปราศจากตัณหา หรือความอยากอันเป็นสาเหตุของทุกข์ว่า “. . .ความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความสัรรอกตัณหา ความดับตัณหาความออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด”^{๓๕}

ส่วนโซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่า การดับทุกข์นั้นกระทำให้ผู้ที่ทำสำเร็จได้รับความสงบอย่างยั้ง ดังเขากล่าวว่า “. . .เพราะความวิตกกังวลทั้งหมดสืบเนื่องมาจากเจตจำนง แต่ความรู้เกี่ยวกับความจริงนั้นตรงกันข้าม มันเป็นความสงบและปราศจากทุกข์ มันให้ความสว่างแก่ปัญญาในการรับรู้สิ่งต่าง ๆ โดยไม่เข้าไปตามเจตจำนง หรือความอยาก มันจึงเป็นความสงบที่ยิ่งใหญ่จนเกือบจะกล่าวได้ว่าเป็นความสงบที่แปลกประหลาดมหัศจรรย์...”^{๓๖}

^{๓๓} Arthur Schopenhauer, *The world as will and Idea*, vol 3., p. 530. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์, หน้า ๕๕.

^{๓๔} พุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๒๕/๓๕.

^{๓๕} พุ. ม. (ไทย) ๒๕/๕๕๐/๓.

^{๓๖} Arthur Schopenhauer, *The world as will and Idea*, vol 1., p. 144. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์, หน้า ๕๖.

๔.๑.๗ สรุปแนวคิดที่คล้ายคลึงกัน

จากการศึกษาวิจัยแนวคิดดังกล่าว สรุปเป็นตารางเปรียบเทียบความคล้ายคลึงกันระหว่างแนวคิดเรื่องทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับทุกข์นิยมของโซเป็นเฮาเออร์ ได้ดังนี้

แนวคิดในพุทธปรัชญาเถรวาท	แนวคิดในทัศนะของโซเป็นเฮาเออร์
๑. ความหมายของทุกข์ หมายถึง ภาวะที่ถูกบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา เป็นที่ตั้งของความทุกข์และสภาพที่แย้งต่อความสุข เป็นไปตามธรรมชาติ	๑. ความหมายของทุกข์ หมายถึง ความขาดแคลน ความต้องการที่ไม่ได้รับการตอบสนอง และได้รับการตอบสนองแล้วยังมีความอยากตามมาอีก
๒. ประเภทของทุกข์ ความทุกข์ทางกาย ได้แก่ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บความตาย ความทุกข์ในการดำเนินชีวิต และความทุกข์ทางใจ ได้แก่ ความโศก ความคร่ำครวญ ความคับแค้นใจ การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รัก การไม่ได้สิ่งที่ต้องการ	๒. ประเภทของทุกข์ ความทุกข์ทางกาย ได้แก่ ความเจ็บป่วย ความอดอยาก การขาดแคลนเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และความพอใจทางเพศ เป็นทุกข์พื้นฐานของคนและสัตว์ ความทุกข์ทางใจ ได้แก่ ความวิตกกังวล ความอยาก ความทะเยอทะยาน ความกลัว ความไม่สมหวัง และความเบื่อหน่าย
๓. ลักษณะของทุกข์ ลักษณะที่ทนได้ยาก ลักษณะที่เป็นของปรุ้งแต่งและปรุ้งแต่งสิ่งอื่นพร้อมกันไปในตัว ลักษณะที่เป็นความแปรปรวนเป็นไปต่างๆ	๓. ลักษณะของทุกข์ มีลักษณะที่เป็นความคืนรน เพื่อที่จะรักษาชีวิต ลักษณะที่เป็นความปรารถนาอันยังไม่สมหวัง ลักษณะที่เสรำ้าซึมเพราะต้องพบทุกข์เรื่อยไป
๔. สาเหตุของทุกข์ กามตัณหา ความทะยานอยากในกาม ภวตัณหา ความคืนรนทะยานอยากในความเป็น ความอยากเป็นนั่นเป็นนี่ (๓) วิภวตัณหา ความทะยานอยากในวิภพ คือความอยากไม่เป็นนั่น ไม่เป็นนี่	๔. สาเหตุของทุกข์ เจตจำนงคือความอยากที่คืนรนไม่รู้จบ ความเห็นแก่ตัว แข่งแย้งชิงดีชิงเด่นหรือทำร้ายกัน และไม่อยากประสบสิ่งที่เลวร้าย

<p>๕. วิธีการดับทุกข์ คีล (รักษากาย วาจา) สมาธิ(การควบคุมจิตให้อยู่ในอารมณ์หนึ่งอารมณ์เดียว)</p>	<p>๕. วิธีการดับทุกข์ การดื่มด่ำในความงามของศิลปะ คือ การเพ่งความงามของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จนลืมว่าตัวเองมีอยู่ เป็นการเพ่งจนทำให้จิตเป็นอารมณ์เดียว ไม่มีอารมณ์ไปสนใจอย่างอื่น จนเกิดความสงบ ดื่มด่ำลงไปจนหายจากการยึดมั่นตัวตน แต่จะได้ชั่วระยะหนึ่งเท่านั้น และสละความต้องการทางโลก คือ การประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อระงับความอยาก</p>
<p>๖. การดับทุกข์ การเข้าถึงโลกุตตรสุข คือ นิพพาน อันเป็นบรมสุข นิรามิสสุข คือสุขที่ไม่อิงอามิส คือความสงบ เพื่อตัดวงจรสังสารวัฏ คือ การไม่เวียนว่ายตายเกิดอีก</p>	<p>๖. การดับทุกข์ การทำลายเจตจำนงหรือปฏิเสชเจตจำนงเพื่อชีวิต และการเข้าถึงชีวิตที่เป็นสุข และเป็นความสงบอย่างยิ่ง ไปสู่สภาวะที่ไม่มีการเกิดอีก</p>

๔.๒ เปรียบเทียบแนวคิดที่แตกต่างกัน

ทั้งสองทัศนะถึงจะมีส่วนที่คล้ายคลึงกันอยู่บ้าง แต่ความแตกต่างก็มีอยู่ทั้งทางด้านความหมาย ประเภท ลักษณะ สาเหตุ วิธีการ และการดับทุกข์ ดังผู้วิจัยจะได้เสนอดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ ความหมายของทุกข์

ประเด็นที่ต่างกันคือโซเป็นเฮาเออร์มองว่า ทุกชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ ไม่มีชีวิตใดมีความสุข ความทุกข์เป็นแก่นแท้ของทุกชีวิต ขณะที่พุทธปรัชญาบอกว่าถึงแม้ชีวิตจะมีความสุข แต่มนุษย์ก็สามารถที่จะใช้ศักยภาพของตัวเองแสวงหาความสุขทั้งทางโลกียสุขและโลกุตตรสุขได้ เพียงแต่พุทธปรัชญามองว่าโลกียสุขมีความเปลี่ยนแปลงได้ ไม่จีรังยั่งยืน แต่ก็สามารถที่จะใช้เป็นฐานเพื่อพัฒนาต่อไปให้ถึงโลกุตตรสุข คือความสุขสูงสุดหรือนิพพาน (นิพพาน ปรม สุข) ซึ่งเป็นความสุขที่แท้จริงทางพุทธปรัชญา

อีกประเด็นหนึ่งคือ การเกิดขึ้นของชีวิต โซเป็นเฮาเออร์มองว่า ชีวิตคือเจตจำนง และเจตจำนงก็เป็นสิ่งในตัวเองที่สามารถรู้ตัวเองได้ แต่เราไม่สามารถที่จะรู้จักได้ การที่เรารู้จักได้นั้นเพราะสิ่งในตัวเองแสดงออกผ่านทางกาย และสิ่งต่าง ๆ เท่านั้น คือสิ่งที่ปรากฏออกมาเป็นการแสดงออกของเจตจำนงที่จะมีชีวิตเท่านั้น จึงเป็นพลังที่ผลักดันสรรพสิ่ง ซึ่งต่างจากพุทธปรัชญาที่มองว่า สรรพสิ่งเกิดจากเหตุปัจจัย และชีวิตเกิดจากขันธ ๕ เมื่อจะสลายไปก็ตามเหตุปัจจัย ไม่มีอะไรที่ยั่งยืน ไม่ใช่ตัวตนที่ถาวร

๔.๒.๒ ประเภทของทุกข์

ความทุกข์ทางกายและใจในพุทธปรัชญาถือว่า เป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา ทุกข์ที่เกิดจากผลกรรม ตลอดถึงการเสวยผลกรรมนั้น และราคะ โทสะ โมหะ ความโกรธ ความคร่ำครวญ การพลัดพรากจากสิ่งที่ตนรักใคร่ เป็นต้น เป็นทุกข์ที่เกิดขึ้นได้กับสัตว์ที่มีใจครอง และก็นั่นทุกข์ที่เกิดขึ้นทางใจว่าเป็นต้นต่อของทุกข์ หากทุกข์ทางใจหมดไปก็จะหมดสิ้นทุกข์ทันที ถึงกระนั้นพุทธปรัชญาที่ไม่ได้แบ่งแยกกายกับใจออกจากกันอย่างเด็ดขาด เพราะในพุทธปรัชญาถือว่ากายกับใจต้องอิงอาศัยกันและกัน เป็นเหตุ เป็นผลต่อกัน สืบเนื่องถึงกันซึ่งมีรายละเอียดลึกซึ้งมากกว่า ส่วนโซเป็นเฮาเออร์กล่าวถึงความทุกข์ในความหมายที่แคบกว่า เพราะเขากล่าวว่านั่นทุกข์ที่เกิดขึ้นทางกายของคน และยังกล่าวว่าสัตว์แทบจะไม่มีทุกข์เลยเพราะไม่มีสมรรถภาพในการคิดเหมือนกับมนุษย์ เพราะว่าความทุกข์ทางใจนี้ โซเป็นเฮาเออร์ถือว่ามิแต่อยู่ภายในคนเท่านั้น ไม่มีในสัตว์ ทั้งนี้เนื่องมาจากคนมีสมรรถภาพในการคิด (faculty of reflection) ซึ่งสัตว์ไม่มี คนจึงสามารถคิดถึงอนาคต จดจำอดีต และเลือกที่จะทำตามแรงจูงใจอันใดอันหนึ่งในปัจจุบันได้“...เนื่องจากสัตว์ขาดสมรรถภาพในการคิด ความสุขและความทุกข์จึงไม่สามารถเพิ่มพูนได้ในสัตว์เช่นเดียวกับในคน ซึ่งมีความจำและความหวัง”^{๓๗} และเขายังแยกกายกับใจออกจากกันอย่างเด็ดขาด และถือว่าอย่างไรอย่างหนึ่งเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ถาวร

๔.๒.๓ ลักษณะของทุกข์

โซเป็นเฮาเออร์กล่าวว่าเป็นลักษณะที่ดิ้นรนเพื่อที่จะมีชีวิตอยู่ เพื่อรักษาชีวิตไม่ให้ถูกทำลายไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งอื่น ต่างจากลักษณะที่ทนได้ยากของพุทธปรัชญา ที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เป็นตัวบังคับต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยในขณะนั้น ซึ่งเป็นกฎของอริยสัจและกฎไตรลักษณ์

อีกประเด็นหนึ่งคือลักษณะที่เป็นความปรารถนาที่ยังไม่สมหวังและความเศร้าซึม เป็นการที่ได้รับการตอบสนองความต้องการแล้ว ยังมีความต้องการใหม่ขึ้นมาอีก ทำให้ต้องมีการตอบสนองใหม่อีกเป็นอยู่อย่างนี้เรื่อยไป โซเป็นเฮาเออร์จึงถือว่า เป็นความปรารถนาที่ยังไม่สมหวังอยู่ตลอดไป หลังจากที่ไม่สมหวังยังทำให้เกิดความเบื่อหน่ายและเศร้าซึมไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไปได้ นอกจากการแกว่งไปมาเหมือนลูกตุ้มนาฬิกา ระหว่างความทุกข์และความเบื่อหน่ายเท่านั้น ซึ่งต่างจากลักษณะของทุกข์ทางพุทธปรัชญาที่ว่า เป็นการปรุงแต่งและปรุงแต่งสิ่งอื่น คือปรุงแต่งตัวมันเองให้มีความทุกข์และยังทำให้สิ่งอื่นได้รับความทุกข์ตามไปด้วยอำนาจของอนัตตา เช่นชีวิตของคนเราที่ดิ้นรนทำงานต้องได้รับความเหนื่อย แล้วยังไม่พอต้องคิดหาสิ่งที่จะ

^{๓๗} Arthur Schopenhauer, *Essays and Aphorisms*, pp.46-47.

อำนวยความสะดวกให้ตนเองอีก ทำให้อาจต้องเบียดเบียนสิ่งอื่น เพราะการปรุงแต่งขึ้นต่าง ๆ นานานั้นเอง รวมไปถึงมีการแปรปรวนอยู่ตลอดไม่คงที่ปะปนกันไปด้วยอำนาจอนิจจัง บางครั้งสบาย บางครั้งลำบาก บางครั้งก็เฉย กำหนดกฎเกณฑ์บังคับบัญชาไม่ได้

๔.๒.๔ สาเหตุของทุกข์

พุทธปรัชญากล่าวถึง กามตัณหา (ความอยากในสิ่งที่น่ารัก น่าใคร่ น่าพอใจ) ภวตัณหา (ความอยากเป็นนั่นเป็นนี่) วิภวตัณหา (ความอยากไม่เป็นอย่างนั้นไม่อยากเป็นอย่างนี้) และอวิชชา (ความไม่รู้) เพราะไม่รู้ว่าความอยากเมื่อได้รับการตอบสนองแล้วพอใจ เห็นว่าเป็นความสุขเพราะไม่เห็นตามสภาพที่เป็นจริง เนื่องจากอวิชชาปิดบังไว้ จึงก่อให้เกิดตัณหาเรื่อยไป พุทธปรัชญาจึงมีความลึกซึ้งมากกว่าและละเอียดกว่า แต่โซเป็นเฮาเออร์ไม่ได้แยกเจตจำนงหรือความอยากไว้อย่างละเอียด เพียงแต่บอกว่าสาเหตุของทุกข์คือเจตจำนงหรือความอยากที่ไม่รู้จักเท่านั้น

อีกอย่างที่โซเป็นเฮาเออร์เห็นว่าความอยากเป็นสาเหตุของทุกข์ก็เพราะ สรรพสิ่งเป็นการสำแดงออกของเจตจำนง เจตจำนงเป็นความอยาก มนุษย์ซึ่งเป็นการสำแดงออกของเจตจำนง จึงมีความอยากทำให้กระวนกระวายใจ และความอยากของคนนั้นยากที่จะได้รับความพอใจ เนื่องจากเจตจำนงนอกจากเป็นความอยากแล้วมันยังดิ้นรนตลอดเวลา เมื่อคนได้รับสิ่งที่ต้องการแล้วเขาก็จะอยากอีกทำให้เป็นทุกข์ต่อไป และเจตจำนงยังเป็นเจตจำนงเพื่อชีวิต ทำให้คนรักชีวิตของตนและมีความเห็นแก่ตัว ยิ่งไปกว่านั้นเจตจำนงเพื่อชีวิตยังทำให้มีการเกิดใหม่ซึ่งมาพร้อมกับความทุกข์ต่าง ๆ ทั้งกายและใจ แต่การที่พุทธปรัชญามีความเห็นที่ ความอยากหรือตัณหาเป็นสาเหตุของทุกข์ก็เพราะมีเวทนา (ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ) เวทนามีอยู่ก็เพราะมีผัสสะ (การรับรู้) ผัสสะมีอยู่ก็เพราะมีสพายตนะ (อายตนะภายใน ๖) สพายตนะมีอยู่ก็เพราะมีนามรูป (ตัวตนที่ประกอบด้วยขันธ ๕) นามรูปมีอยู่ก็เพราะมีวิญญาณ (การรู้) วิญญาณมีอยู่ก็เพราะมีสังขาร (ความคิดปรุงแต่งและกรรม) สังขารมีอยู่ก็เพราะมีอวิชชา (ความไม่รู้ในสภาวะแท้จริงของโลก) อวิชชามีอยู่ก็เพราะมีชาติ (การเกิด) ชรามรณะ (ความเสื่อมสลาย) รวมทั้งความทุกข์ทางใจต่าง ๆ เช่น ความเศร้าโศกเสียใจ ความคับแค้นใจ ฯลฯ ชาติชรามรณะ ฯลฯ มีอยู่ก็เพราะมีภพ (ภาวะชีวิตที่ยึดอยาก และการกระทำเพื่อให้ได้มาซึ่งภพนี้) ภพมีอยู่ก็เพราะมีอุปาทาน (ความยึดมั่น) อุปาทานมีอยู่ก็เพราะมีตัณหา (ความอยาก) เป็นเช่นนี้หมุนเวียนกันเป็นวงจรซึ่งเรียกว่า หลัทธิปฏิบัติสมุปบาท ซึ่งแสดงการเกิดขึ้นของทุกข์อย่างเป็นเหตุปัจจัยอาศัยกัน แต่ตัณหาถูกกำหนดให้เป็นสาเหตุของทุกข์ เพราะมันเป็นตัวกระทำในการกระทำให้เกิดทุกข์ที่ใกล้ชิดและเห็นได้ชัดเจนมากกว่าอวิชชา ฯลฯ

ที่ต่างกันอีกประเด็นหนึ่งเพราะว่าเจตจำนงของโฆเป็นเฮาเออร์นอกจากจะเป็นความอยากแล้ว ยังเป็นสาร์ตละของความมีอยู่ของมนุษย์ด้วย นอกจากนี้ความอยากยังเป็นไปในเชิงลบ คือไม่มีทางจะเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อได้รับการตอบสนองแล้วก็จะอยากต่อไป ไม่มีทางที่จะเปลี่ยนมาเป็นเชิงบวก คือทำให้ได้รับความสุขได้ โฆเป็นเฮาเออร์จึงมีแต่ความเบื่อหน่าย และติเตียนเจตจำนงอยู่ตลอดว่าไม่สามารถเปลี่ยนเป็นความสุขได้ ส่วนค้นหาในพุทธปรัชญาเป็นเพียงความอยากซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ไม่ได้เป็นสาร์ตละของความมีอยู่ของมนุษย์แต่อย่างใด และพุทธปรัชญาไม่ได้ติเตียนเจตจำนงอย่างหมาคราคาอย่างโฆเป็นเฮาเออร์ เพราะเจตจำนงก็มีส่วนที่จะนำความสุขมาให้แก่ชีวิตเหมือนกัน คือแก่ชีวิตที่ยังวิวัฒนาการไปไม่ถึงขั้นอันสมควรต่อการเข้าถึงความจริง เจตจำนงที่เป็นบุญเป็นกุศล ก็เป็นเกาะกลางสมุทรสำหรับให้ชีวิตนั้นพักได้ จนกว่าจะข้ามวิภวสังสารไป ในอังกุตตรนิกายเราจึงพบภายิตวา “. . . กายนี้เกิดขึ้นเพราะตัณหา บุคคลอาศัยตัณหาแล้วพึงละตัณหาเสีย. . .”^{๓๘} เหตุนี้พุทธปรัชญาจึงไม่ได้ปฏิเสธถึงคุณค่าแห่งความสุขบนรากฐานของเจตจำนงที่ดีมีเหตุผล พระพุทธองค์ได้ทรงสอนวิถีบรรลู่ถึงความสุขอย่างชาวโลก เช่นความสุขในการครองคู่ของสามีภรรยา และความสุขระหว่างบิดามารดากับบุตร นายกับผู้รับใช้ และความสุขระหว่างเพื่อน แม้จนกระทั่งพระอริยบุคคลชั้นอนาคามี ซึ่งเป็นขั้นที่สูงอมแก่กล้าต่อการบรรลู่เป็นพระอรหันต์ ท่านก็ยังมีเศษแห่งเจตจำนงเหลืออยู่อย่างบาง ๆ ส่วนค้นหาหรือเจตจำนงในพุทธปรัชญาที่ถือว่าเป็นข้อเสียหาอย่างรุนแรง และถูกปฏิเสธอย่างเด็ดขาดคือเจตจำนงประการสุดท้ายซึ่งเป็นเจตจำนงที่ทำลายเจตจำนงอันดีทั้งหลายของมนุษยชาติ เพราะเป็นการโค่นรากฐานแห่งจริยศาสตร์ศีลธรรมของสังคมโลก พุทธปรัชญาเรียกพวกที่มีเจตจำนงประการสุดท้าย (วิภวตัณหา) ว่า มิจฉาทิฏฐิ ส่วนเจตจำนงอีก ๒ ประการนั้น พุทธปรัชญาไม่ได้ประณามว่าเป็นคนชั่วร้ายอะไรเลย นอกจากกล่าวว่าเป็นการสนองความจำนงหวังชั่วครู่ชั่วยามเท่านั้น แล้วก็จะสลายไปไม่อยู่กับเราได้ตลอดไป และในขณะที่มันเปลี่ยนแปลง เราผู้ไปยึดถือเกาะเกี่ยวเข้าก็เกิดความไม่สบายใจเป็นทุกข์

๔.๒.๕ วิธีการดับทุกข์

ตามทัศนะของทั้งสอง มีความแตกต่างกัน คือ วิธีการดับทุกข์ทางกาย ถึงจะไม่สามารถดับทุกข์ได้จริง พุทธปรัชญาก็ยังให้ความสำคัญ ด้วยการเสนอว่าต้องมีปัจจัยสี่ที่สมบูรณ์ ปฏิบัติตามสัปปายะสี่ ส่วนโฆเป็นเฮาเออร์ถือว่าการดับทุกข์ทางกายตามพื้นฐานของชีวิต เช่น การขาดแคลนเครื่องนุ่งห่ม หากตอบสนองแล้วยังต้องการใหม่อีก ท่านจึงปฏิเสธว่า ความอยากที่ได้รับความพอใจ แล้วยังมีความอยากใหม่อีก และตามมาด้วยความเบื่อหน่าย เขาคิดว่าคนเราไม่

^{๓๘} อญ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๕/๒๒๑.

สามารถมีความสุขความพอใจได้อย่างแท้จริงทั้งทางกายและใจ เพราะเป็นเพียงการได้รับการตอบสนองความอยากอันใดอันหนึ่งแค่ชั่วขณะเท่านั้น ถ้าไม่อยากจะอะไร เขาก็จะมีแต่ความเบื่อหน่าย เห็นได้จากคำพูดของเขาว่า “ความพอใจทั้งหมดหรือสิ่งที่เราเรียกกันโดยทั่วไปว่าความสุขนั้น โดยแก่นแท้เป็นเพียงแ่งลบ ไม่เคยเป็นแ่งบวกเลย ความสุขไม่ใช่อะไรอย่างแท้จริงที่เราได้รับโดยตรง แต่เป็นเพียงความพอใจของความต้องการอันหนึ่งเท่านั้น ความต้องการบางอย่างจึงเป็นเงื่อนไขที่มาก่อนความพอใจทุกครั้ง แต่เมื่อความต้องการได้รับการตอบสนองแล้ว ความพอใจที่ได้รับมาก็จะหมดไป...”^{๓๕} ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ...ธรรมชาติของคนประกอบด้วยสิ่งนี้ คือเจตจำนงของเขาต่อสู้เมื่อได้รับความพอใจแล้วมันก็ดิ้นรนต่อไปอีก เป็นอย่างนี้อยู่ตลอดเวลา ความจริงแล้วความสุข ความอยู่ดีกินดีของเขาประกอบด้วยการผ่านไปอย่างรวดเร็ว จากความอยากไปสู่ความพอใจ และจากความพอใจ ไปสู่ความต้องการใหม่ เพราะการหมดไปของความพอใจคือความทุกข์ และขณะว่างจากความต้องการใหม่ คนก็จะมีอาการเซื่องซึม เบื่อหน่าย...^{๓๖} เพราะเขาไม่ให้ความสำคัญที่จะแก้ทุกข์ทางกายด้วยวัตถุ แต่ใช้อารมณ์ความรู้สึกเป็นตัวแก้ทุกข์ทางกาย เขาจึงใช้วิธีการดับทุกข์ทางกายด้วยการดื่มในความงามของศิลปะ

ในการปฏิบัติเกี่ยวกับการดื่มด่ำในความงามของศิลปะ บุคคลที่จะปฏิบัติสามารถกระทำได้เลยทันที ไม่ต้องมีการเตรียมตัวหรือพื้นฐานอย่างใดมาก่อนและไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียด ขั้นตอนในการลงมือปฏิบัติที่ชัดเจน ซึ่งต่างจากวิธีการทางพุทธปรัชญา ที่บ่งชี้รายละเอียดอย่างชัดเจนในการลงมือปฏิบัติขั้นต่างๆ เพราะพุทธปรัชญาถือว่าบุคคลที่จะฝึกสมาธิต้องมีการอบรมกายวาจา เป็นการพัฒนาศีลให้เป็นพื้นฐานก่อน เพื่อเป็นการขจัดกิเลสอย่างหยาบออกไปก่อน ทำให้มีจิตสงบปลอดโปร่ง เป็นผลดีต่อการพัฒนาจิตและควบคุมจิตไม่ให้ฟุ้งซ่านด้วยกำลังสมาธิต่อไป ดังจะเห็นได้จากพุทธพจน์ “. . .สมาธิอันอบรมดีแล้วย่อมมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่. . .”^{๓๗}

ในเรื่องภาวะที่แน่วแน่ของสมาธิที่เกิดจากการปฏิบัติ โขเป็นเฮาเออร์ไม่ได้แสดงระดับขั้นตอนอย่างละเอียดเหมือนพุทธปรัชญา ส่วนพุทธปรัชญาได้แบ่งสมาธิออกเป็น ๓ ระดับ^{๓๘} คือขณิกสมาธิ (สมาธิชั่วขณะ) อุปจารสมาธิ (สมาธิที่เฉียด ๆ หรือจวนจะแน่วแน่) อัปปนาสมาธิ (สมาธิที่แน่วแน่) เป็นสมาธิระดับสูงสุด ซึ่งถือว่าเป็นผลสำเร็จของการเจริญสมาธิ

^{๓๕} Arthur Schopenhauer, *The world as will and Idea*, vol 1., p. 441. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, *วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์*, หน้า ๗๗.

^{๓๖} Ibid., p. 336. อ้างในเรื่องเดียวกัน หน้า ๗๗.

^{๓๗} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๘๘/๕๕.

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, หน้า ๑๕๘ – ๑๕๙.

โซเป็นเฮาเออร์เชื่อว่าการสละความต้องการทางโลกเป็นวิธีการนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ได้ตลอดกาล การปฏิบัติจะต้องเริ่มด้วยการมีความรู้ว่าโลกนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ เพราะสรรพสิ่งในโลกล้วนเป็นการสำแดงออกของเจตจำนงเดียวกัน เป็นความอยากและมีการดิ้นรนเพื่อชีวิตอยู่ตลอดเวลา เมื่อรู้เช่นนี้แล้วเขาจะระงับความอยากทั้งหมดโดยเลิกเห็นแก่ตัว หันมากระทำความดีต่าง ๆ ทางศีลธรรม แต่นี่ก็เป็นการดับทุกข์โดยทางอ้อม ส่วนการจะบรรลุจุดหมายที่แท้จริงนั้นจะต้องดำรงชีวิตอย่างเร้นแค้นและรักษาพรหมจรรย์แบบนักบวช เขากล่าวว่า “. . .การสละความต้องการทางโลกประการแรกมันถูกแสดงออกมาอย่างอ้อม ๆ ว่าเป็น. . .การปฏิเสธเจตจำนงเพื่อชีวิตซึ่งปรากฏหลังจากการมีความรู้ในธรรมชาติของตัวเองอย่างสมบูรณ์แบบและกลายเป็นผู้ระงับความอยากทั้งหมด อีกประการหนึ่งมันถูกแสดงออกมาอย่างตรง ๆ ในการประพฤติปฏิบัติของนักบุญและนักบวชต่าง ๆ ผู้ซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของเจตจำนงเพื่อชีวิตเช่นกัน. . .”^{๔๓} วิธีการดับทุกข์แบบการสละความต้องการทางโลกของโซเป็นเฮาเออร์ดังกล่าวนี้อาจจะทำให้เราเข้าใจผิดได้ว่ามันเหมือนกับวิธีการปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ตามพุทธปรัชญาดังจะเห็นได้จากคำพูดของพระสารีบุตร ที่กล่าวแก่พระมหาโกณฑัญญะว่า “. . .สิ่งใดที่ยังไม่รู้ ไม่เห็น ไม่บรรลุ ไม่กระทำให้แจ้ง ไม่ตรัสรู้ว่าเป็นทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา บุคคลอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค เพื่อรู้ เพื่อเห็น เพื่อบรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้ง เพื่อตรัสรู้ถึงนั้น...”^{๔๔}

หากมองให้ลึกกลงไปเป็นการกระทำสุดโต่งด้านทำตนให้ได้รับความลำบากเพื่อระงับความอยากของตน ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่พุทธปรัชญาถือว่าเป็นทางที่ตึงเกินไป ไม่ทำให้จิตหมดจดจากกิเลสได้อย่างแท้จริง ไม่ข้องแวะไปในทางสุดโต่ง ๒ ด้าน ทางที่หย่อนเกินไป คือ การปฏิบัติให้หมกมุ่นอยู่ในกาม และทางที่ตึงเกินไป คือ การประกอบตนให้ได้รับความลำบาก ดังจะเห็นจากพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ที่สุดสองอย่างนี้อันบรรพชิตไม่ควรเสพคือการประกอบตนให้พัวพันด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย เป็นธรรมอันเลว เป็นของชาวบ้าน เป็นของปुरुชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ การประกอบความเหน็ดเหนื่อยแก่ตน เป็นความลำบาก ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทาสายกลาง ไม่เข้าไป

^{๔๓} Arthur Schopenhauer, *The world as will and Idea*, vol 1., pp. 494 - 495. อ้างใน พรทิพย์ ชูศักดิ์, *วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์*, หน้า ๑๐๒.

^{๔๔} อจ. นวก. (ไทย) ๒๓/๒๑๓/๓๕๓.

ใกล้ที่สุดสองอย่างนั้น ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้ เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน^{๔๕}

การที่จะบรรลุจุดหมายของพุทธปรัชญาได้นั้นจะต้องปฏิบัติตามขั้นตอนของศีล สมาธิ ปัญญาอย่างสัมพันธ์กันโดยตลอด ส่วนขั้นตอนในการปฏิบัตินั้นจะต้องเริ่มด้วยการมีความเข้าใจ หรือความเชื่อที่ถูกต้องในแนวทางที่จะปฏิบัติ (ปัญญา) แล้วอบรมกายวาจา (ศีล) ให้อยู่ในสภาพพร้อมเสียก่อน จากนั้นจึงฝึกอบรมจิตด้วยสติปัฏฐาน (สมาธิ) เพื่อให้มีกำลังกล้าแข็ง ในการที่จะ ก่อให้เกิดปัญญาที่เจริญถึงขั้นรู้และเข้าใจอริยสัจ

และประเด็นเกี่ยวกับวิธีการดับทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์ ที่ต่างจากวิธีการทางพุทธปรัชญาเรื่องนี้ ที่ทำให้ถูกกล่าวหาว่าไม่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติหลุดพ้นจากทุกข์ได้ เรื่องนี้ได้ถูกกล่าวขวัญมาก ตัวอย่างเช่น “...ไม่มีใครสามารถให้เรื่องราวของทุกข์ได้อย่างลึกซึ้งและวิเคราะห์แยกแยะมันได้ อย่างละเอียดเหมือนพระพุทเจ้า มีหลายคนเห็นว่าชีวิตเต็มไปด้วยทุกข์...โซเป็นเฮาเออร์เป็นผู้หนึ่งที่ยังมองเห็นปัญหาทุกข์อย่างชัดเจน และพวกนักปรัชญาฝ่ายอรรถนิยามด้วย...แต่ทั้งโซเป็นเฮาเออร์และพวกอรรถนิยามไม่ได้ให้วิธีปฏิบัติที่ช่วยให้ดับทุกข์ได้เลย ส่วนพระพุทเจ้าไม่พอใจอยู่กับการกล่าวว่าชีวิตเป็นทุกข์เท่านั้น พระองค์ได้ให้วิธีการที่จะหลุดพ้นไปจากความทุกข์ไว้ ด้วย...”^{๔๖} ถ้าหากเราพิจารณาตามแนวพุทธปรัชญาแล้ว จะพบว่าวิธีดับทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์ ไม่สามารถช่วยให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้อย่างแท้จริง แต่ถ้าพิจารณาตามโลกทัศน์ของโซเป็นเฮาเออร์ มันช่วยให้ดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง แต่อย่างไรก็ตามวิธีการดับทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์ก็ช่วยให้ดับทุกข์ได้ชั่วขณะ

๔.๒.๖ การดับทุกข์

ทั้งสองทัศนะมีความแตกต่างกันอยู่ เพราะพุทธปรัชญาให้ความสำคัญในการ ดำรงชีวิตอยู่เรียกว่าโลกียสุข ได้แก่สุขเกิดจากการมีทรัพย์ สุขเกิดแต่การใช้ทรัพย์ สุขจากการไม่ เป็นหนี้ สุขเกิดแต่ประกอบกิจการงานที่ไม่มีโทษ และเป็นสมาชิกในสังคมอย่างสมบูรณ์ด้วยสัปปุริส ธรรม ซึ่งถือว่าเป็นกามสุข คือสุขเนื่องด้วยกาม แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ถึงจะไม่สามารถ พ้นจากทุกข์ได้จริง แต่ยังเป็นตัวส่งเสริมให้พ้นจากทุกข์ได้จริง เพราะมีวิธีการกับเป้าหมาย สอดคล้องกันจึงดับอวิชชา ตัณหาก้าวสู่การละความยึดมั่นถือมั่นจากตัวตน เข้าถึงโลกุตระสุข คือ บรมสุข นิรามิสสุข เพื่อตัดวงจรสังสารวัฏ

^{๔๕} วิ. ม. (ไทย) ๔/๑๒/๑๘.

^{๔๖} Buddhist Publication Society, **The Three Basic Facts of Existence : II Suffering.**

ต่างกันเพราะว่าโซเป็นเฮาเออร์ไม่ได้พูดถึงการดับทุกข์ทางการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม (โลกียสุข) เนื่องจากเขามองว่าไม่มีทางที่จะพบความสุขได้มีแต่จะทุกข์รำไป และที่ต่างกันอีก ประเด็นคือ โลกุตระสุข เขาได้กล่าวว่าการหลุดพ้นจากทุกข์ไม่สามารถที่จะอธิบายเป็นภาษาให้ เข้าใจได้ ต้องปฏิบัติจนเกิดประสบการณ์ด้วยตนเองจึงจะเข้าใจได้ ด้วยการทำความเจตจำนง โดย เป็นผู้รู้ที่บริสุทธิ์ เพื่อเข้าสู่ภาวะแห่งความสุข การเข้าสู่ความดับทุกข์เป็นสภาวะที่สงบคือไม่มีทั้ง สุขและทุกข์ ดังนั้นการดับทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์เป็นการเข้าสู่ความมีตัวตนที่บริสุทธิ์ปราศจาก ความสุขความทุกข์อย่างแท้จริง

ผู้วิจัยเห็นว่าเมื่อดูจากวิธีการแล้วจะเป็นแค่การดับทุกข์ได้ชั่วคราว เพราะยังติดที่การมี ตัวตนอยู่เนื่องจากสภาวะเข้าถึงการดับทุกข์ ยังเป็นผู้รู้ที่บริสุทธิ์ ถึงแม้ว่าโซเป็นเฮาเออร์จะกล่าวว่า ปราศจากความทุกข์อย่างแท้จริงก็ตาม เมื่อยังเป็นผู้รู้ที่บริสุทธิ์ก็แสดงให้เห็นว่า ยังข้องอยู่ กับสิ่งที่มีอยู่อย่างถาวร ซึ่งยังไม่ใช่การดับทุกข์ที่แท้จริง แนวคิดอย่างนี้เกิดมาจากฐานความรู้ ของโซเป็นเฮาเออร์รวมทั้งนักปรัชญาตะวันตกส่วนมาก ที่เห็นว่าความรู้เกิดมาจากประสาทสัมผัส (สุตมยปัญญา) และการไตร่ตรองคิดนึก (จิตตมยปัญญา) ขาดการอบรมตนเองจนได้ผลเห็นแจ้ง ประจักษ์แก่ใจตน (ภาวนามยปัญญา) ส่วนพุทธปรัชญามีครบทั้งสุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และสำคัญที่สุดคือภาวนามยปัญญาเป็นตัวควบคุมทำให้เห็นแจ้ง

๔.๒.๖ สรุปแนวคิดที่แตกต่างกัน

จากการศึกษาวิจัยประเด็นดังกล่าว สามารถสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบความแตกต่าง กันของแนวคิดเรื่องความทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับทฤษฎีนิมของโซเป็นเฮาเออร์ ได้ดังนี้

ความทุกข์ในพุทธปรัชญา	ความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์
๑. ความหมายของทุกข์ พุทธปรัชญากล่าวว่า ถึงชีวิตจะมีความทุกข์ แต่มนุษย์ก็สามารถที่จะ ไร้ศักยภาพของตัวเองแสวงหาความสุขทั้ง ทางโลกียสุขและโลกุตระสุขได้ และกล่าวว่า ชีวิตเกิดจากขันธ๕ รวมกันเข้า อีกทั้งสรรพสิ่ง ล้วนเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย เมื่อจะสลายไปก็ตาม เหตุปัจจัย ไม่มีอะไรที่ยั่งยืน	๑. ความหมายของทุกข์ โซเป็นเฮาเออร์เห็น ว่าชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ ไม่มีชีวิตใดมี ความสุข ความทุกข์เป็นแก่นแท้ของชีวิตและ ชีวิตก็คือเจตจำนง และเจตจำนงก็เป็นสิ่งใน ตัวเองรู้ตัวเองได้ เรา รู้จักได้เพราะสิ่งในตัวเอง แสดงออกทางกายและสิ่งต่างๆ เป็นการ แสดงออกของเจตจำนงที่จะมีชีวิตเท่านั้น
๒. ประเภทของทุกข์ เป็นความลำบากกาย เกิดจากผลกระทบ และการเสวยผลกระทบ เกิดขึ้น ทั้งมนุษย์และสัตว์ ส่วนทุกข์ทางใจ พุทธ	๒. ประเภทของทุกข์ โซเป็นเฮาเออร์พูดถึง ความทุกข์ทางกายในความหมายที่แคบกว่า มาก เพราะเน้นทุกข์ที่เกิดขึ้นทางกายของ

<p>ปรัชญาเน้นว่าเป็นต้นตอแห่งทุกข์ทั้งปวง หากทุกข์ทางใจหมดไปก็สิ้นทุกข์ทันที และพุทธปรัชญาก็ไม่ได้แยกกายกับจิตออกจากกันอย่างเด็ดขาด เพราะต้องอิงอาศัยกันและกัน</p>	<p>มนุษย์ ส่วนสิ่งมีชีวิตอย่างอื่น เช่น สัตว์เทพ จะไม่มีทุกข์หรือไม่มีเลย เพราะไม่มีสมรรถภาพในการคิดเหมือนมนุษย์ ส่วนทุกข์ทางใจเป็นไปโดยไม่ต้องอิงอาศัยกายก็ได้ เพราะเขาถือว่ากายกับจิตเป็นคนละส่วน และจิตเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ถาวร กายเป็นเพียงการแสดงออกของเจตจำนงอย่างหนึ่งเท่านั้น</p>
<p>๓. ลักษณะของทุกข์ ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยของกฎไตรลักษณ์ ซึ่งส่งผลเป็นการเปลี่ยนแปลงแปรปรวนอยู่ตลอดเวลาไม่คงที่ อีกทั้งมีลักษณะที่เป็นการปรุงแต่งและปรุงแต่งสิ่งอื่นคือปรุงแต่งตัวมันเองให้มีทุกข์และยังทำให้สิ่งอื่นได้รับความทุกข์ตามไปด้วย</p>	<p>๓. ลักษณะของทุกข์ ดิ้นรนเพื่อที่จะมีชีวิตอยู่ถึงได้รับการสนองแล้ว ก็ยังต้องดิ้นรนไม่รู้จบ เพื่อรักษาชีวิตเท่านั้น อีกอย่างคือเป็นความปรารถนาที่ยังไม่สมหวังและความเศร้าซึม ไม่เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไปได้ นอกจากระหว่างความทุกข์และความเบื่อหน่าย</p>
<p>๔. สาเหตุของทุกข์ มีความลึกซึ้งละเอียดกว่าเพราะกล่าวถึงอวิชชาเป็นต้นเหตุของความอยาก อีกอย่างหนึ่งความอยากเป็นเพียงสิ่งซึ่งปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ไม่ได้เป็นสารัตถะของความมีอยู่ของมนุษย์ และพุทธปรัชญาไม่ได้มองความอยากในแง่ที่จะหลีกหนี แต่มองความอยากตามสภาพที่เป็นจริง เพราะความอยากก็มีส่วนที่จะนำความสุขมาให้แก่ชีวิต คือนำความสุขมาให้แก่ชีวิตที่วิวัฒน์ไปยังไม่ถึงความสุขที่แท้จริง ความอยากจึงเป็นกุศลอย่างหนึ่งที่จะนำไปสู่การบรรลุได้ แต่ต้องเป็นความอยากฝ่ายกุศล</p>	<p>๔. สาเหตุของทุกข์ ไม่ได้แยกแยะอย่างละเอียด กล่าวเพียงแต่ว่าเป็นเจตจำนงหรือความอยากที่ดิ้นรนไม่รู้จบ เพราะมนุษย์เป็นการสำแดงออกของเจตจำนง และเจตจำนงก็เป็นความอยาก จึงทำให้มนุษย์กระวนกระวายใจ ยากที่จะได้รับความพอใจ จึงทำให้คนเห็นแก่ตัวและรักชีวิต อีกทั้งเจตจำนงทำให้มีการเกิดใหม่ซึ่งมาพร้อมกับความทุกข์ และเจตจำนงยังเป็นสารัตถะของความมีอยู่ของมนุษย์ นอกจากนี้ความอยากยังเป็นไปในเชิงลบ คือไม่มีทางจะเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อได้รับการตอบสนองแล้วก็จะอยากต่อไป ไม่มีทางที่จะเปลี่ยนเป็นเชิงบวก คือทำให้ได้รับความสุขได้</p>
<p>๕. วิธีการดับทุกข์ ทางกาย ต้องมีปัจจัยสี่ปฏิบัติตามสัปปายะสี่ ด้วยการควบคุมของศีลเพื่อไม่ให้การปฏิบัติเป็นไปในทางสุดโต่ง ๒</p>	<p>๕. วิธีการดับทุกข์ โขเป็นเฮาเออร์ไม่ให้ความสำคัญทางกายด้วยการตอบสนองทางวัตถุ แต่ใช้อารมณ์ความรู้สึกทางสุนทรีย์</p>

<p>ด้าน คือ การไม่หมกหมุ่นในกาม (กามสุขัลลิกานุโยค) และการทำตนให้ลำบาก (อิตถกิลมณานุโยค) เป็นฐานหรือเชื่อมต่อสู่การดับทุกข์ทางใจ ด้วยสมาธิ ปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ทำให้ภาวะของจิตเกิดขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ จนเกิดปัญญารู้แจ้งอริสัจ</p>	<p>ส่วนในเรื่องการสละความต้องการทางโลก เป็นการระงับความต้องการโดยการปฏิเสธโดยตรง แต่มีความหมายแคบ เพราะเป็นเพียงการดำรงชีวิตอย่างเร้นแค้นและงดเว้นจากเมถุนธรรมเนียมแบบนักบวชเท่านั้น</p>
<p>๖. การดับทุกข์ เข้าถึงความสุขในชั้นโลกียสุข ขณะที่ยังไม่พ้นจากทุกข์ได้จริงๆ เพราะมีวิธีการกับเป้าหมายสอดคล้องกันจึงดับอวิชชา ตัณหาก้าวสู่การละความยึดมั่นถือมั่นจากตัวตน เข้าถึงโลกุตระสุข คือ เข้าถึงบรมสุข นิรามิสสุข เพื่อตัดวงจรสังสารวัฏ</p>	<p>๖. การดับทุกข์ เป็นสภาวะที่ต้องใช้ประสบการณ์ด้วยตนเอง เป็นการทำลายเจตจำนง โดยเป็นผู้รู้ที่บริสุทธิ์เพื่อเข้าสู่ภาวะแห่งความสุข การเข้าสู่ความดับทุกข์เป็นสภาวะที่สงบคือไม่มีทั้งสุขและทุกข์ ดังนั้นการดับทุกข์ของโฆเป็นเฮาเออร์เป็นการเข้าสู่ความมีตัวตนที่บริสุทธิ์ปราศจากความทุกข์ความทุกข์อย่างแท้จริง</p>

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องเรื่องทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวความคิดทุกขนิยามของโซเป็นเฮาเออร์นี่ สรุปผลได้ดังนี้

๕.๑.๑ ความทุกข์ในพุทธปรัชญา

ดังได้อธิบายเกี่ยวกับความทุกข์ในพุทธปรัชญาพอสรุปได้ว่า ทุกข์หมายถึง สภาพแย่งต่อความสุข ถูกบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา คือ ภาวะที่เป็นไปตามธรรมชาติที่ครอบคลุมสรรพสิ่ง ทำให้สรรพสิ่งทั้งหลายไม่สามารถที่จะรักษาสภาพเดิมของตัวเองไว้ได้ เนื่องจากสิ่งต่างๆ เหล่านี้ไม่มีความเป็นของตนเอง ต้องอาศัยปัจจัยอื่นเกิดขึ้นในรูปของกระแสต่อเนื่อง ด้วยการยึดมั่นในขั้นห้า จึงมีสภาพอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์

ทำให้ความทุกข์แบ่งออกเป็นหลายประเภท แต่ประมวลเข้าแล้วได้ ๒ ประเภท คือ (๑) ความทุกข์ทางกาย หมายถึงทุกข์ที่เกิดขึ้นทางกายของมนุษย์และสัตว์ ได้แก่ การขาดปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต การเสวยผลกรรม การเกิด ความแก่ ความเจ็บป่วย ความตาย (๒) ความทุกข์ทางใจ หมายถึงความทุกข์ที่เกิดภายในจิตใจของสรรพสัตว์ ได้แก่ ความโศก ความคร่ำครวญ ความไม่สำราญทางใจ ความคับแค้นใจ ความประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่ตนรักใคร่ ความต้องการหรือปรารถนาในสิ่งใดแล้วไม่ได้ตามที่ใจปรารถนา

เพราะมี ๓ ลักษณะ ได้แก่ (๑) มีลักษณะทนได้ยาก ไม่สามารถอยู่สภาพเดิมได้ เพราะเป็นอนัตตาในตัว ไม่ตกอยู่ในอำนาจที่จะควบคุมได้ จึงว่างจากความยั่งยืน ไม่มีใครเป็นเจ้าของได้ มีแต่ความว่างเท่านั้นที่เป็นอยู่ (๒) มีลักษณะเป็นของปรุงแต่งและปรุงแต่งสิ่งอื่นพร้อมกันไปในตัว คือ ทำให้เกิดทุกขเวทนาต่างๆ เช่นความผิดหวัง ความเจ็บปวด เนื่องจากสิ่งต่างๆ มีความบกพร่องอยู่ในตัวไม่อาจสนองความอยากด้วยตัณหาได้สมใจ จึงก่อให้เกิดความทุกข์แก่ผู้เข้าไปยึดติดด้วยตัณหาอุปาทาน และขัดแย้งต่อความสุข นั่นคือ สุขเวทนา ไม่อาจตั้งอยู่ได้ในสังขาร เพราะสังขารมีธรรมชาติเป็นทุกข์ (๓) มีลักษณะแห่งความแปรปรวน คือ ถูกบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา เหมือนกับมีอำนาจภายนอกบังคับ ให้ต้องเกิด ต้องดำรงอยู่ชั่วขณะแล้วต้องดับไป สิ่งที่ถูกบีบคั้นคือ อนิจจังเพราะประกอบด้วยความไม่เที่ยง ไม่คงที่ ไม่มั่นคง และจะต้องแปรไปตามเหตุปัจจัยเป็นต้น ลักษณะของความทุกข์ทั้ง ๓ ที่กล่าวมาจัดว่าทุกข์คนที่เกิดมา ไม่ว่าชาติ ศาสนาใดต้องประสบเหมือนกันทุกคน เป็นความจริงแท้หรือสัจนิยมไม่ใช่ทุกขนิยาม

โดยที่มีสาเหตุก่อให้เกิดความทุกข์ คือ ตัณหา ได้แก่ กามตัณหา คือความทะยานอยากในกาม ภวตัณหา คือความทะยานอยากในภพ วิภวตัณหา คือความทะยานอยากในวิภพ และที่สำคัญ คือ อวิชชา หมายถึงการไม่รู้ในอริยสัจและไตรลักษณ์ เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดตัณหา

การที่จะทำให้ทุกข์ดับไปทั้งทางกายและทางใจ ทางกาย ด้วยปัจจัย ๔ ได้แก่ มีเครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย ยาและอุปกรณ์รักษาโรคที่สมบูรณ์ สิ่งแวดล้อมดี ในความพยายามหรือต่อสู้เพื่อความอยู่รอดด้วยสัปปายะ ๔ คือ มีที่อยู่สะดวกสบาย ปราศจากแหล่งเพาะเชื้อโรค มีอาหารถูกหลักอนามัย การอยู่ร่วมกับคนดี การประพฤดิธรรมที่ช่วยให้จิตใจเบิกบาน โดยใช้ศีลหรืออิศศีลสิกขา (สัมมาวาจา สัมมากรรม สัมมาอาชีวะ) ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับฝึกหัดอบรมกาย วาจาคอยควบคุม เป็นวิธีการดับทุกข์ทางกาย ส่วนวิธีการดับทุกข์ทางใจ ได้แก่ อธิจิตตสิกขา (สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ) ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับฝึกหัดอบรมจิตใจ อธิปัญญาสิกขา (สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ) ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับฝึกหัดอบรมปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด ย่อมอยู่บนโลกได้อย่างมีความสุข

เมื่อปฏิบัติตามไตรสิกขาอย่างถูกต้องแล้ว เข้าถึงโลกียสุขและโลกุตระสุข โลกียสุขเป็นสุขที่เกิดจากการใช้ทรัพย์ สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์ สุขเกิดแต่ความไม่เป็นหนี้ สุขเกิดแต่ประกอบกิจการที่ปราศจากโทษ และดำรงอยู่ในธรรม ๕ ประการแล้ว พึงอาศัยธรรม ๔ ประการ และศีลเป็นเครื่องอยู่ เป็นสมาชิกของสังคมอย่างสมบูรณ์ ส่วนการเข้าถึงโลกุตระสุข คือบรมสุข ในทางพุทธปรัชญาเรียกว่าอริยบุคคลเพราะทำลายตัณหาหลงได้ นิรามิสสุข คือสุขที่ไม่อิงอามิสเป็นสุขที่เกิดจากการทำลายอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ไม่มีอะไรปรุงแต่ง ตัณหวจรของสังสารวัฏ คือการดับทุกข์ทั้งหลายได้อย่างสิ้นเชิงได้แก่นิพพาน

๕.๑.๒ ทุกข์ในทัศนะของโฆเป็นเฮาเออร์

สรุปได้ว่า ความทุกข์หมายถึง การเกิดขึ้นนามีชีวิตในโลกแล้วประกอบไปด้วยความขาดแคลน หรือความต้องการที่ไม่ได้รับการตอบสนอง (unsatisfied will) และความต้องการที่ได้รับความพอใจแล้วยังมีความอยากตามมาอีก ซึ่งก่อให้เกิดเป็นความทุกข์ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ ความทุกข์ทางกาย ได้แก่ ความเจ็บป่วย ความอดอยาก การขาดแคลนเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และความพอใจทางเพศ และความทุกข์ทางใจ ได้แก่ ความวิตกกังวล ความอยาก ความทะเยอทะยาน ความกลัว ความไม่สมหวัง และความเบื่อหน่าย เป็นต้น ซึ่งความทุกข์นี้ โฆเป็นเฮาเออร์ถือว่ามิแต่อยู่ภายในคนเท่านั้น ไม่มีในสัตว์

บ่งบอกให้ทุกข์มี ๓ ลักษณะ คือ (๑) ลักษณะที่ดิ้นรน ซึ่งเกิดขึ้นจากการต้องการมีชีวิตอยู่ โดยตกเป็นทาสของความอยาก จึงก่อให้เกิดการดิ้นรนเพื่อจะสนองความชอบ เพราะเจตจำนงเป็นเหตุ (๒) ลักษณะเป็นความปรารถนาอันยังไม่สมหวัง คือการดิ้นรนอันเป็นการ

แสดงตัวในลักษณะการต่าง ๆ ของเจตจำนงนั้น จะถูกยับยั้งไว้เสมอ จะไม่มีวันสมหวังหรือพอใจได้เลย ถึงจุดหมายเมื่อไร ก็กลายเป็นเพียงจุดเริ่มต้นสำหรับการแข่งขันครั้งใหม่ และจะเป็นเช่นนี้ตราบกระทั่งกาลอสงไขย (๓) ลักษณะเสรำซิมและเบื้อหน้าวิตกกังวล กล่าวว่ การเกิดมาในโลกเป็นการเกิดมาในความทุกข์ยากเดือดร้อน ไม่ได้เกิดผลอะไรไปในการคิดหาทางแก้ทุกข์เท่าที่ควร ท่านจึงได้แต่เพียงทำตัวเองให้เสรำซิมและหวาดกลัวอยู่เนื่องนิตย์

ทุกข์ต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่เกิดมาจาก ๓ สาเหตุหลักคือ (๑)เจตจำนง ตามทฤษฎีของโซเป็นเฮาเออร์นั้นถือว่าสรรพสิ่งในโลกล้วนเป็นการแสดงออกของเจตจำนง เจตจำนงจึงเป็นสารัตถะของทุกสิ่งในโลก เจตจำนงนี้มีลักษณะสำคัญ ๒ ประการ คือ ประการแรก มีลักษณะเป็นความอยาก ประการที่สอง มีลักษณะเป็นการต่อสู้ดิ้นรนอย่างไม่มีจุดจบ (๒) ความเห็นแก่ตัวเป็นสาเหตุของความทุกข์ เพราะการที่คนทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อตัวเองทำให้เกิดการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นหรือทำร้ายฆ่าฟันกัน (๓) สมรรถภาพในการคิด คือ ความสามารถในการคิดด้วยเหตุผล แม้ว่าคนและสัตว์สามารถมีความรู้โดยผ่านการรับรู้ (perception) และความเข้าใจ (understanding) แต่คนยังแตกต่างจากสัตว์

วิธีการที่จะดับทุกข์เพื่อจะให้เกิดความสุขเข้ามาแทน โซเป็นเฮาเออร์จึงกล่าวว่ามี ๒ วิธี ได้แก่ วิธีการดับทุกข์ทางกาย คือการดื่มด่ำหรือการเข้าอยู่ในความงามของศิลปะ ได้แก่ การฟังความงามของสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยที่ผู้ฟังไม่มีส่วนได้ส่วนเสียในสิ่งนั้น กล่าวคือเมื่อฟังความงามของสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วไม่เกิดความอยากได้ หรือไม่คิดว่ามันเป็นสิ่งที่ครอบครองเป็นเจ้าของ แต่ฟังอยู่กับสิ่งนั้นจนลืมนี่ว่าตัวเองมีอยู่ และวิธีการดับทุกข์ทางใจ คือการสละความต้องการทางโลก ได้แก่ การปฏิเสธเจตจำนงโดยการทรมาณตนหรือประพฤดิพรหมจรรย์ เพื่อระงับความอยาก

วิธีการนี้นำมาประพฤดิปฏิบัติตามแล้วยอมเข้าถึงเป้าหมายของการดับความทุกข์ ๒ ประการ ได้แก่ การทำลายเจตจำนง และการเข้าถึงชีวิตที่สุขสงบ

๕.๑.๓ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดทุกข์นิยมของโซเป็นเฮาเออร์

เมื่อเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความทุกข์ ทั้งสองมีความคล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

ความหมายของทุกข์ ทั้งสองได้กล่าวมุ่งเน้นเกี่ยวกับภาวะธรรมชาติพื้นฐานที่เกิดขึ้นกับตัวบุคคลเป็นหลัก แยังต่อความสุขและถูกบีบคั้น ทำให้ชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์

ประเด็นที่แตกต่างกัน พุทธปรัชญาเห็นว่าถึงชีวิตจะเต็มไปด้วยความทุกข์ แต่ก็สามารถที่จะหาความสุขได้ ทั้งในระดับโลกียสุขจนถึงโลกุตระสุขเพราะชีวิตอาศัยเหตุปัจจัย

ส่วนโฆเป็นเฮาเออร์เห็นว่าชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ไม่มีทางที่จะพบความสุขได้ เพราะชีวิตคือเจตจำนงที่เป็นความอยากและคั่นรณอยู่ตลอดเวลา

ประเภทของทุกข์ พุทธปรัชญาแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือความทุกข์ทางกาย และความทุกข์ทางใจ ซึ่งคล้ายคลึงกับโฆเป็นเฮาเออร์ที่แบ่งความทุกข์ออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ ความทุกข์ทางกาย และความทุกข์ทางใจ

แต่รายละเอียดยังแตกต่างกัน เพราะความทุกข์ทางกายของโฆเป็นเฮาเออร์มีความหมายที่แคบกว่า ซึ่งกล่าวถึงความทุกข์ที่เกิดกับบุคคลสัตว์แทบไม่มี ส่วนพุทธปรัชญากล่าวครอบคลุมไปถึงสรรพสัตว์ และยังเน้นว่าทุกข์ทางใจ เป็นต้นตอของความทุกข์ หากใจเป็นทุกข์กายก็เป็นทุกข์เพราะเกี่ยวเนื่องถึงกัน ส่วนโฆเป็นเฮาเออร์กายกับจิตแยกกันคนละส่วนเพราะกายเป็นเพียงการแสดงออกของเจตจำนง ๆ ก็คือจิต และความทุกข์ทางใจเกิดขึ้นกับคนเท่านั้น

ลักษณะของทุกข์ ทั้งสองทัศนะมีความคล้ายคลึงกัน เพราะได้แบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ ซึ่งพุทธปรัชญาแสดงไว้ได้แก่ ลักษณะที่ทนได้ยาก ลักษณะที่เป็นของปรุงแต่งและปรุงแต่งสิ่งอื่นพร้อมกันไปในตัว ลักษณะที่เป็นความแปรปรวนเป็นไปต่าง ๆ ส่วนโฆเป็นเฮาเออร์อธิบายถึงลักษณะที่เป็นความคั่นรณ เพื่อที่จะรักษาชีวิต ลักษณะที่เป็นความปรารถนาอันยังไม่สมหวัง ลักษณะที่เศร้าซึม เพราะต้องพบทุกข์เรื่อยไป

ประเด็นที่แตกต่างพุทธปรัชญากล่าวว่า ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยของกฎไตรลักษณ์ ซึ่งส่งผลเป็นการเปลี่ยนแปลงแปรปรวนอยู่ตลอดไม่คงที่ อีกทั้งมีลักษณะที่เป็นการปรุงแต่งและปรุงแต่งสิ่งอื่น คือปรุงแต่งตัวมันเองให้มีทุกข์และยังทำให้สิ่งอื่นได้รับความทุกข์ตามไปด้วย ส่วนโฆเป็นเฮาเออร์กล่าวว่าถึงลักษณะคั่นรณเพื่อที่จะมีชีวิตอยู่ ถึงได้รับการสนองแล้ว ก็ยังต้องคั่นรณไม่รู้จบ เพื่อรักษาชีวิตเท่านั้น อีกอย่างคือเป็นความปรารถนาที่ยังไม่สมหวังและความเศร้าซึม ไม่เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไปได้ นอกจากระหว่างความทุกข์และความเบื่อหน่าย

สาเหตุของทุกข์ ส่วนที่ทั้งสองทัศนะคล้ายคลึงกัน คือเห็นว่าความอยากเป็นสาเหตุของทุกข์

ประเด็นที่แตกต่างกันได้แก่ พุทธปรัชญาให้รายละเอียดที่ลึกซึ้งมากกว่า เพราะอวิชชาเป็นเหตุให้เกิดตัณหา และตัณหาหรือความอยากเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย ไม่ใช่เป็นสาร์ตละของมนุษย์ และพุทธปรัชญาไม่ได้มองความอยากในแง่ที่จะหลีกเลี่ยง แต่มองความอยากตามสภาพที่เป็นจริง เพราะตัณหาก็สามารถที่จะนำความสุขมาให้แก่ชีวิตได้เช่นกัน ส่วนโฆเป็นเฮาเออร์กล่าวเพียงคำว่า เจตจำนงหรือความอยากเป็นเพียงความอยากที่มีคอบอดคั่นรณไม่รู้จบ เกิดความเห็นแก่ตัว และยังเป็นสาร์ตละของชีวิต เป็นไปในเชิงลบ ไม่สามารถที่จะทำให้มีความสุขได้เลย

วิธีการดับทุกข์ ส่วนที่คล้ายคลึงกัน คือ (รักษากาย วาจา) สมาธิ(การควบคุมจิตใจให้อยู่ในอารมณ์หนึ่งอารมณ์เดียว) คือกล่าวถึงวิธีการดับทุกข์ทางกายกับทางใจ และการทำให้อารมณ์แน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยใช้วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์

ประเด็นที่แตกต่างกัน พุทธปรัชญาให้ความสำคัญกับวิธีการดับทุกข์ทางกายด้วยปัจจัยสี่ ปฏิบัติตามสัปปายะสี่ ด้วยการควบคุมของจิต เพื่อไม่ให้การปฏิบัติเป็นไปในทางสุดโต่ง ๒ ด้าน คือ การไม่หมกหมุ่นในกาม (กามสุขัลลิกานุโยค) และการทำตนให้ลำบาก (อัตตคิลมถานุโยค) เป็นฐานหรือเชื่อมต่อสู่การดับทุกข์ทางใจ ด้วยสมาธิ ปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ทำให้ภาวะของจิตเกิดขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ จนเกิดปัญญารู้แจ้งอริยสัจ ส่วนโฆเป็นเฮาเออร์ ไม่ให้ความสำคัญทางกายด้วยการตอบสนองทางวัตถุ แต่ใช้อารมณ์ความรู้สึกทางสุนทรีย์ ส่วนในเรื่องการสละความต้องการทางโลก เป็นการระงับความต้องการโดยการปฏิเสธโดยตรง แต่มีความหมายแคบ เพราะเป็นเพียงการดำรงชีวิตอย่างเร้นแค้นและงดเว้นจากเมถุนธรรมเนียมนักบวชเท่านั้น

การดับทุกข์ ส่วนที่คล้ายคลึงกันพุทธปรัชญากล่าวว่าการเข้าถึงโลกุตระสุข คือ นิพพาน อันเป็นบรมสุข นิรามิสสุข คือสุขที่ไม่อิงอามิส คือความสงบ เพื่อตัดวงจรสังสารวัฏ คือการไม่เวียนว่ายตายเกิดอีก โฆเป็นเฮาเออร์กล่าวถึงการทำลายเจตจำนงเพื่อชีวิต การเข้าถึงชีวิตที่เป็นสุข และความสงบอย่างยิ่ง

ในส่วนที่เห็นแตกต่างกัน พุทธปรัชญากล่าวถึงความสุขในขั้นโลกียสุข ขณะที่ยังไม่พ้นจากทุกข์ได้จริงๆ แต่มีวิธีการกับเป้าหมายสอดคล้องกันจึงดับอวิชชา ตัณหาก้าวสู่การละความยึดมั่นถือมั่นจากตัวตน เข้าถึงโลกุตระสุข คือ บรมสุข นิรามิสสุข เพื่อตัดวงจรสังสารวัฏ ส่วนโฆเป็นเฮาเออร์ ได้กล่าวว่า เป็นสภาวะที่ต้องใช้ประสบการณ์ด้วยตนเอง เป็นการทำลายเจตจำนง โดยเป็นผู้รู้ที่บริสุทธิ์เพื่อเข้าสู่ภาวะแห่งความสุข การเข้าสู่ความดับทุกข์เป็นสภาวะที่สงบคือไม่มีทั้งสุขและทุกข์ ดังนั้นการดับทุกข์ของโฆเป็นเฮาเออร์เป็นการเข้าสู่ความมีตัวตนที่บริสุทธิ์ปราศจากความทุกข์ความทุกข์อย่างแท้จริง

จากการวิจัยของทั้งสองทัศนะแล้ว ผู้วิจัยจึงเห็นทัศนะที่แตกต่างกัน และที่มีส่วนคล้ายคลึงกัน อาจะเกิดมาจากแหล่งที่มาหรือพื้นฐานทางความรู้ที่แตกต่างกัน ท่านโฆเป็นเฮาเออร์เชื่อว่าความรู้เกิดจากผัสสะหรือทางประสาทสัมผัส (สุดมยปัญญา) กับความรู้ที่เกิดจากการคิดหรือครุ่นคิด (จินตามยปัญญา) สองส่วนนี้เป็นแหล่งที่มาของความรู้ท่านโฆเป็นเฮาเออร์ ส่วนพุทธปรัชญาเกิดจากทั้งสองส่วนที่กล่าวมา และที่พิเศษอีกอย่างคือความรู้ที่เกิดจากปัญญา (ภาวนามยปัญญา) เป็นความรู้ที่แท้จริงและเกิดจากการปฏิบัติ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทางวิชาการ

จากการศึกษาความทุกข์ของทั้งสองทศนะ เป็นการศึกษาทางเอกสารทำให้ขาดความจริงเชิงประจักษ์ แต่ยังพอเห็นภาพในการที่จะเข้าใจในเรื่องของความทุกข์ แล้วนำมาลงมือปฏิบัติเพื่อให้เห็นผลได้จริง ทำให้เปลี่ยนจากความทุกข์อยู่อย่างมีความสุขได้ในระดับหนึ่ง ถึงอย่างไรก็ตาม ขอบข่ายในการศึกษายังไม่ครอบคลุมทั้งหมด ฉะนั้นหากมีผู้วิจัยอื่นได้ทำการวิจัย ควรศึกษาประเด็น กระบวนการดับทุกข์ให้ละเอียดทุก ๆ ด้าน เช่น ด้านอาชีพ ด้านการครองเรือน เพื่อให้เกิดความชัดเจน ในการที่จะนำไปบำบัดทุกข์และสร้างความสุข อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจในเชิงอภิปรายคือเจตจำนงที่กล่าวว่าเป็นแก่นแท้ของสรรพสิ่งนั้น มีภาวะการเป็นอยู่เหมือนพรหม มัน โลกแห่งแบบ พระเจ้า หรือไม่

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการประยุกต์ใช้งานวิจัยเพื่อการดำเนินชีวิต

มนุษย์เกิดมาย่อมเกลียดทุกข์ ต้องการความสุข แต่ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความทุกข์ ทำให้เข้าใจว่าอะไรที่สนองความต้องการสร้างความสุขให้เป็นความสุข เกิดการหลงผิดเห็นทุกข์เป็นสุข ดังนั้นแนวคิดเรื่องความทุกข์ในพุทธปรัชญากับโซเป็นเฮาเออร์ ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่จะทำให้เข้าใจเรื่องทุกข์ และวิธีการที่จะสร้างความสุขให้เหมาะสมถูกต้องยิ่งขึ้นในการดำรงชีวิต และปัจจุบันสังคมเกิดความวุ่นวาย เพราะคนต่างแก่งแย่งแข่งขันชิงดีชิงเด่น มีความเห็นแก่ตัวในการดำรงชีวิตสูง เกิดการเอารัดเอาเปรียบและทำร้ายกัน ทำให้เกิดกรณีพิพาททางด้านกฎหมายต่าง ๆ ล้วนเกิดจากการไม่เข้าใจความทุกข์ หากจัดทำหลักสูตรเรื่องความทุกข์เข้าไปสู่ระบบการศึกษา เมื่อได้ศึกษาแล้วอาจจะทำให้สังคมลดความรุนแรง ทำให้สังคมสงบสุข สร้างสังคมในอุดมคติได้

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ฉลองสิริราชสมบัติ ๕๐ ปี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กิริติ บุญเจือ. แก่นปรัชญาปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๒.

_____. ปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงกมล, ๒๕๒๒.

_____. ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น ย้อนอ่านปรัชญานวยุคของมนุษยชาติ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, ๒๕๔๖.

_____. ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น เล่ม ๔ ย้อนอ่านปรัชญานวยุคของมนุษยชาติ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, ๒๕๔๖.

คณะอนุกรรมการดำเนินการศึกษาและกำหนดหลักวิชาสังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๕.

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเชิง. วิชา ธรรมวิภาค น.ธ. โท. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงเชิง, ๒๕๕๑.

งามพรรณ เวชชาชีวะ (แปล). ภิกษุกับนักปรัชญา : บทสนทนาพุทธศาสนา – ปรัชญาตะวันตก. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ออร์คิด, ๒๕๔๕.

_____. บทความไขเป็นแฮออร์กับพุทธปรัชญา : นักปรัชญาตะวันตกกับพุทธปรัชญา. เชียงใหม่ : ภาควิชาปรัชญาและศาสนาคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗.

เจษฎา ทองรุ่งโรจน์. พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ – ไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โบแดง, ๒๕๔๗.

จันทน์ ท่องประเสริฐ. ปรัชญาประยุกต์ ชุดอินเดีย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:บริษัท ดันอ้อ แกรมมีจำกัด, ๒๕๓๕.

- จำลอง ดิษขวนิช. **จิตวิทยาของความดับทุกข์**. เชียงใหม่ : บริษัทกลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๔๔.
- ชมรมส่งเสริมภูมิปัญญาพุทธศาสนาสู่สากล. **คู่มือมนุษย์และธรรมนุญชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิชั่นบุ๊กส์, ๒๕๔๕.
- ชัยวัฒน์ อัดพัฒนา. **จริยศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕.
- _____. **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๕.
- เดือน คำดี. **พุทธปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๔.
- เทพวิ โชควศิน (แปล). **Introducing Nietzsche**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, ๒๕๔๕.
- ประยงค์ แสนบุราณ. **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘.
- ปรุดม บุญศรีตัน. **หลักพระพุทธศาสนา**. เชียงใหม่ : มรดกล้านนา, ๒๕๕๒.
- พระคันธสาราภิงศ์ (แปล). **อภิธรรมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- _____. **ไตรลักษณ์**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๑.
- พระพุทธโฆษาจารย์. **วิสุทธิมคฺคสูตร นาม ปกรณวิเสสสูตร ๓ ภาค**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒.
- _____. **สัทนิตติปกรณ์ ธาตุมาลา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิปัญญาโลกิยกุ, ๒๕๒๓.
- พระมหาสมจินต์ สมนุมาปัญญา (วันจันทร์). **พุทธปรัชญาสาระและพัฒนาการ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล (อุ้นคำ). **จุดเด่นของพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : ทรีโอ แอดเวอร์ไทซิ่งแอนด์มีเดียจำกัด, ๒๕๕๑.
- พระเทพเวที (ประยูรฺ ประยุดฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- _____. (ประยูรฺ ประยุดฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระเมธีธรรมากรณ์ (ประยูร ชุมมจิตฺโต). **พุทธศาสนากับปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓.

พระศรีวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). การพัฒนาจิต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มхамกุฎราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๐.

พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ. ปรมัตถโชติกะแปล หลักสูตรอภิธรรมกัฏฐิ จิต เจตสิก รูป
นิพพาน. พระนคร : โรงพิมพ์ไพศาลวิทยา, ๒๕๐๕.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). มหาสติปัฏฐานสูตร. แปลโดย พระคันธสาราภิงศ์. พิมพ์
ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๕.

พุทธทาสภิกขุ. แก่นพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, (ม.ป.ป.).

_____. ศิลปะแห่งชีวิต (มงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พระพุทธศักราช ๒๕๔๕).

กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิและธรรมสภา, ๒๕๔๕.

พ.อ. ปิ่น มุกกันต์. พุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๗.

มхамกุฎราชวิทยาลัย. มลिनทปัญหาลบแปล. พระนคร : โรงพิมพ์มхамกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

_____. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : เฉลิมชญาพิมพ์,

๒๕๓๐.

มันเกียรติ โกศลนิตติวงษ์. พุทธธรรม : ทฤษฎีและเทคนิคการให้คำปรึกษา. กรุงเทพมหานคร :
สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๓.

กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๓.

_____. พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานฉบับเฉลิมพระเกียรติ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร

: วัฒนาพานิช, ๒๕๓๔.

วรรณสิทธิ ไททะเสวี. คู่มือการศึกษาพระพุทธศาสนาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : สัมฤทธิ์การ

พิมพ์, ๒๕๒๖.

วศิน อินทสระ. หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา (พุทธปรัชญาเถรวาท). พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร : มхамกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

วิทย์ วิชาแพทย์. จริยศาสตร์เบื้องต้น : มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร

: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๒.

วิเชียร ชาบุตรบุญฑริก. ความจริงของชีวิต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เฮิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น,

๒๕๔๒.

วิโรจน์ นาคชาติ. พุทธปรัชญาเถรวาท. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,

๒๕๔๔.

สนิท ศรีสำแดง. พระพุทธศาสนากับหลักการศึกษ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นีนารการ

พิมพ์, ๒๕๓๓.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **ธรรมวิจารณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๐๑.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **สมถกัมมัฏฐาน : หัวใจสมถกัมมัฏฐาน**

สมถภาวนาและพุทธคุณ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

สมาคมพระคริสตธรรมไทย. **พระคริสตธรรมคัมภีร์ ภาคพันธสัญญาเดิมและพันธสัญญาใหม่**

ฉบับ ๑๙๗๑. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สมาคมพระคริสตธรรมไทย, ๒๕๔๓.

สมัคร บุราวาศ. **ปรัชญาของสัทธัตถะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๒.

_____. **พุทธปรัชญา : มองพุทธศาสนาด้วยทฤษฎีวิทยาศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๔.

_____. **วิชาปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๔.

_____. **ประวัติและลักษณะของปวงปรัชญาเมธี**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๒๒.

_____. **ปัญญาวิวัฒน์ภาค ๒ พัฒนาการแห่งปัญญาใหม่ (จากปลายสมัยทาสถึงปัจจุบัน)**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สถาบัน (ปรัชญา) เอสเอ็ม, ๒๕๕๒.

สุชีโว ภิกขุ. **อริยสัจคืออะไร ?**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนาไทย – อังกฤษ, อังกฤษ – ไทย**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๕.

สุวัฒน์ จันทรวงศ์. **แก่นพุทธธรรม ฉบับอังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๗.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ปฐมเหตุโลกและชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๒๕.

_____. **พุทธธรรมกับปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

แสง จันทรวงศ์. **อริยสัจ ๔**. ชียงใหม่ : เลิฟแอนด์ลิฟ, ๒๕๔๕.

_____. **พุทธศาสนวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์จำกัด, ๒๕๔๔.

เอื้อน เล่งเจริญ (ธรรมรักจิต). **พระพุทธศาสนา : ศาสนาแห่งปัญญา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทรวมสาส์นจำกัด, ๒๕๓๗.

_____. **โลกทรรศน์ในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ม.ป.ป..

(๒) วิทยานิพนธ์ :

บัณฑิต โขกสวส์ตีระนะกิจ. “ศึกษาเปรียบเทียบวิเคราะห์แนวความคิดทางศาสนาเรื่อง ความทุกข์
ในพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา : บทบาทขององค์กรทางศาสนาในเขตอำเภอเมือง
จังหวัดขอนแก่น” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๑.

สมพร ลำพุทธา. “ความคิดเรื่องการดิ้นรนและความหลุดพ้นจากทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท”.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๒๗.

พระมหากฤษณะ ตรุโณ (บุชากุล). “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องทุกข์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
เปรียบเทียบกับปรัชญาเอกซิสเตนเซียลิสของฌอง-ปอล ซาทร์”. วิทยานิพนธ์พุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๖.

พรทิพย์ ชูศักดิ์. “วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นเฮาเออร์”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

โสภณ ศรีกฤษดาพร. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องกายและจิตในพุทธปรัชญา”,
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๒๗.

พระมหานิยม อีสิวโส (หาญสิงห์). “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องความสุขในทฤษฎีจริย
ศาสตร์ของจอห์น สจ๊วต มิลล์กับพุทธจริยศาสตร์”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

๒. ภาษาอังกฤษ

Arthur Schopenhauer. **Essays and Aphorisms**, trans. R. J. Hollingdale. Great Britain : Hazell
Watson & Viney Ltd., 1970.

Arthur Schopenhauer,. **The World as Will and Idea**. Translated by R.B. Haldane and J.
Kemp. 3 Vols. 11th ed. London : Routledge & Kegan Paul Ltd, 1964.

Buddhist Publication Society. **The Three Basic Facts of Existence : II Suffering**. Kandy
: buddhist Publication Society, 1973.

Falckenberk Richard . **History of Modern Philosophy**. Culcutta : progressive publishers,
1977.

- Frank Thilly , **A History of Philosophy**, Allahabad : Central Book Depot, 1981
- Hobbes. T.. **Leviathan**. Penguin Book. Middlesax. 1968.
- Na-Rangsi Sunthorn , **The Buddhist Concepts of Karma and Rebirth**, Bangkok :
Mahamahut Rajavidyalaya Press, 1976.
- Russ to skimmer. Ed. **The encyclopedia Americana**. volume 24. The U.S.A. : Americana
Corporation, 1978.
- Story Francis . **The Four Noble Truths**, Kandy : the wheel publication, 1968.
- So Sethaputra, **New Model English – Thai Dictionary Volume 2 m to z**,
Bangkok : Thavatanapanich, B.E. 2526.
- T.F. Clearly. **The Dhammapada**. Self – Help Classics. 2003.
- T.W. Rhys Davids, William Stede, **Pali – English – Dictionary**, New Delhi : Munshiram
Manoharial Publishers Pvt. Ltd., 1921.
- Venerable Dr. W. Rahula, **What the Buddha Taught**, Bangkok : kurusapha Ladprao Press,
1988.
- Ven. K. Dhammananda. **What Buddhists Believe**. Taipei : Taiwan. R.O.C, 2005.

ประวัติผู้ศึกษาวิจัย

- ชื่อนามสกุล** : พระสุพรชัย อานนุโท (นครพันธ์) เกิดเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ บ้านเลขที่ ๕๗ บ้านโสกใหญ่ ตำบล ลือ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอำนาจเจริญ
- บรรพชา** : เมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๘ วัดสุทธาวาส ตำบล ลือ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอำนาจเจริญ
- อุปสมบท** : เมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๘ เวลา ๑๕.๕๐ น. วัดสุทธาวาส ตำบล ลือ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอำนาจเจริญ
- การศึกษา** : พธ.บ. สาขาครุศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์นครพนม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ นักรธรรมเอก จากสำนักเรียนคณะจังหวัด จังหวัดอำนาจเจริญ
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : วัดช่างเคี่ยน ตำบลช่างเคี่ยน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๓๐๐ โทร. ๐๘-๕๕๗๖-๐๕๐๗